

การศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมเรื่อง สังข์อมธาตุ

โดย

พระมหาบุญชู ฤทธิ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**A STUDY OF THE NORTHEASTERN THAI PEOPLE' S BUDDHIST WORLD VIEW
IN THE LITERARY WORK ENTITLED SANGHOMTHAT**

**By
Boonchoo Poosri**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Oriental Languages

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2007

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ การศึกษาโลกทัศน์
แบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมเรื่อง สังข์อมธาตุ ” เสนอโดย พระมหาบุญชู ภูศรี เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร. ศิริชัย ชินะดังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. อาจารย์พรสวรรค์ อัมรานนท์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชัย ศรีนอก)

...../...../.....

..... กรรมการ

(อาจารย์พรสวรรค์ อัมรานนท์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

...../...../.....

47103203 : สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

คำสำคัญ : สังฆมณฑล / โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสาน / วรรณกรรมอีสาน

พระมหาบุญชู ภูศรี : การศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมเรื่อง
สังฆมณฑล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อ. พรสวรรค์ อัมรานนท์ และผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
264 หน้า

วิทยานิพนธ์นี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรม
เรื่องสังฆมณฑล ซึ่งปรากฏในใบลาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน มีจำนวน 4 ผูก มี 163 หน้าลาน จาร
ปี พ.ศ. 2345

สังฆมณฑลเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา โดยได้รับแนวคิดจากพระไตรปิฎก อรรถ
กถา และวรรณกรรมท้องถิ่น โดยมีแนวคิดหลักอยู่ที่การเสื่อมสูญของพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมาย
เพื่อให้เห็นถึงการเสื่อมสูญของพุทธศาสนา ให้นุคคลเร่งทำความดี และคบกับญาติมิตร

การศึกษาในด้านวรรณศิลป์ สังฆมณฑลมีลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยแก้ว โดยยกบาลี
แล้วแปลเป็นภาษาถิ่นอีสาน มีการผูกเรื่องได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล มีการดำเนินเรื่องไปตามลำดับ
ตลอดจนมีการเลือกสรรคำเหมาะสมกับสถานภาพของบุคคล การใช้คำซ้ำ คำซ้อน คำสัมผัส ทำให้
มีความไพเราะ และมีสำนวนโวหารที่ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพและเกิดความรู้สึกคล้อยตาม

การศึกษาด้านโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล พบว่า
ทัศนะแบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลมีลักษณะ 3 ประการ คือ 1. เพิ่มเติม
แนวคิดท้องถิ่นในหลักพุทธศาสนา 2. ปรับหลักพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับสังคม 3. เพิ่มเติมแนว
ปฏิบัติแบบท้องถิ่นในประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธศาสนา

ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2550
ลายมือชื่อนักศึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. 2.

47103203 : MAJOR : THAI EPIGRAPHY

KEY WORD : SANGHOMTHAT / THE NORTHEASTERN THAI PEOPLE'S BUDDHIST
WORLD VIEW / THE NORTHEASTERN THAI LITERARY WORK.

PHRA MAHABOONCHOO POOSRI : A STUDY OF THE NORTHEASTERN THAI
PEOPLE' S BUDDHIST WORLD VIEW IN THE LITERARY WORK ENTITLED
SANGHOMTHAT. THESIS ADVISORS : PORNSAWAN AMMARANON AND ASST. PROF.
SOMBAT MANGMEESUKHSIRI. Ph.D. 264 pp.

The purpose of the thesis is to study of the Northeastern Thai people' s Buddhist
world view in the literary work entitled Sanghomthat. The text of this work, dated in 1802 A.D.,
was scribed in 63 palm-leaves, 4 volumes, in Esarn Dhamma Script.

Sanghomthat was one of the famous Buddhist literary work in the Northeastern
region. It was evidently influenced by the Tipitaka, Atthakatha and the local literature. In
Sanghomthat, the main idea is the declination and extinction of Buddhism. According to the
text, the purpose of this work is to urge Buddhists to urgently do only good deeds and to make
friend with only good people.

From the literary aspect, Sanghomthat was composed in Pali prose, and then
translated into the Northeastern Thai dialect. The story line of this work was in respective
orders, and was combined by the reasonable events. Furthermore, it was full of literary
aesthetics such as the usage of suitable words to different people and the dictions that can
make readers to imagine and feel emotions.

From the aspect of Buddhist world view, it is notable that there are three
characteristics of Northeastern Thai people' s Buddhist world view which is quite different from
the original or early Buddhism. Firstly, Northeastern Thai people have added their local beliefs
and faith into original Buddhism. Secondly, they have modified the Buddha' s tenets and
made them suitable for their society. Lastly, they have added the local rites and rituals into
that of Buddhism.

Department of Oriental Languages Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2007

Student's signature

Thesis Advisors' signature 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณหลวงพี่ประกาศิต อาจารย์ปาลี [แก้วกองเกตุ] ที่แนะนำให้มาศึกษาสาขาวิชาจาริกภาษาไทย และช่วยเหลือแก้ไขด้านภาษาบาลีและให้คำปรึกษาและตรวจสอบด้านคัมภีร์พุทธศาสนา รวมถึงสอบถามความคืบหน้าของวิทยานิพนธ์อยู่เนือง ๆ หลวงพี่ประกาศิต อาภากรโร ที่แนะนำฝากสถานที่พำนักในกรุงเทพฯ พระพุทธวรญาณ [มงคล วิโรจโน], พระธรรมโกศาจารย์ [ประยูร ธมฺมจิตฺโต], พระครูปลัดศีลวัฒน์ [สุรินทร์ กิตฺติภทฺโท] ที่ให้ความเมตตาที่พำนักในระหว่างการศึกษา รวมถึงให้การสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนในส่วนที่เนื่องด้วยปัจจัย ขอขอบพระคุณพระครูสมุห์สุเทพ สุเทโว ผู้เสมือนศาลาพักในยามที่แดดร้อนฝนตก รวมถึงสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนในส่วนที่เนื่องด้วยปัจจัยอย่างสม่ำเสมอ และขออนุโมทนาขอบคุณ พ.ต.ท. ประสงค์ ช้อนแก้ว ที่ได้ช่วยเหลือในด้านสถานที่พำนักที่เป็นสัปปายะ

ขออนุโมทนาขอบคุณ คณะจารย์ภาควิชาภาษาตะวันออกทุกท่าน ที่ได้รับบรรยายถวายความรู้ อย่างดี สม่ำเสมอ

ขออนุโมทนาขอบคุณ อาจารย์พรสวรรค์ อัมรานนท์ และผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ให้คำปรึกษาด้วยรอยยิ้มและเป็นกันเองอย่างสม่ำเสมอ

ขออนุโมทนาขอบคุณ เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าवासูกรี, อาจารย์บุญเลิศ ธรรมจักร รองผู้อำนวยการหอสมุดแห่งชาติ สปป.ลาว ที่ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารโบราณ

ขออนุโมทนาขอบคุณ คุณพ่อทอง-คุณแม่สุบิน ภูศรี ผู้เป็นปฐมาจารย์และเป็นผู้อุปถัมภ์ทุนการศึกษาตั้งแต่เริ่มมีการศึกษาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน คุณอุไรวรรณ ภูศรี พี่สาว, คุณอภิเดช-กนกวรรณ หมั่นหาวงส์ พี่เขย-พี่สาว, น.ส. นิตย์ ภูศรี น้องสาว รวมถึงหลานบุญฤทธิ์ - ศศิธร หมั่นหาวงส์ ที่ทำให้มีโอกาสและมีความสุขสบายใจในการที่จะศึกษาเล่าเรียน

ขอขอบพระคุณเป็นกรณีพิเศษสำหรับท่านพระมหาสิทธิศักดิ์ การรัมย์ ที่ช่วยเหลือด้านปัจจัยทั้งมีน้ำใจน้ำใจเป็นกัลยาณมิตรในยามที่ฟ้าแดดลมฝนพัดกระหน่ำ รวมถึงเป็นเจ้าภาพของขบฉันอย่างสม่ำเสมอ

ขออนุโมทนาขอบคุณ คุณยุทธพร นาคสุข, คุณชัยยุทธ มิตร์ศรีณัฏฐ์ ที่เป็นธุระในการถ่ายสำเนาโบราณจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คุณปัจจิรี ศรีโชค, คุณจุลยา พัทธม และคุณพันธ์ทิพย์ ธีระเนตร ที่เป็นธุระด้านเอกสาร ขั้นตอนและวิธีดำเนินการ และสอบถามความคืบหน้าอยู่เสมอ

ขอขอบคุณ เพื่อน ๆ ทุกรูป/ทุกคน พระมหาจุรงค์ ภิรมยา, พระมหาปกรณ์ จัฒไชยสง,
พระมหามานะ ว่องไว พระมหาอุทธรพงษ์ คงสกร, พระฉลอง แสนดี, คุณชาญยุทธ สอนจันทร์,
คุณพอล สุกใส, คุณนันทิยา จันทรเนตร, ณิชฐา คุ่มแก้ววัน, ที่ได้ประทับประคองช่วยเหลือใน
ระหว่างการศึกษา

ขอขอบพระคุณ พระมหาโยธิน ปัตถาลิ, พระมหาวัลลภ บุญล้อม ที่ให้คำแนะนำก่อนเข้ามา
ศึกษาและสอบถามถึงความคืบหน้าในการศึกษาเสมอ ๆ

ขอขอบพระคุณหลวงพี่ปัญชร แน่นอน สหธรรมิกที่ช่วยเหลืออุปถัมภ์อำนวยความสะดวก
ในด้านอุปกรณ์การพิมพ์ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยาวนาน รวมถึงให้การต้อนรับอย่างดีและสม่ำเสมอ

ขอขอบพระคุณพระมหาสาคร สาคโร พระอาจารย์ใหญ่ผู้ให้ความรู้ด้านภาษาบาลีและ
พระพุทธศาสนา, หลวงพี่สมชวน เมธิโก, หลวงพี่ประพันธ์ ชัยรัตน์ สหธรรมิกที่เอื้อเพื่อสอบถาม
ความคืบหน้าการศึกษาเล่าเรียนอย่างสม่ำเสมอ

ขอขอบพระคุณ หลวงพี่วันชัย ภูริทตฺโต [อนนตรี] ผู้เป็นเสมือนศาลาพักในขณะที่ฟ้าแดด
ลมฝนมีกำลังแรง ขออนุโมทนาขอบคุณ คุณพ่ออุดร-แม่ทองมี สุคำภา, คุณพี่กาญจนา สุคำภา, คุณ
อุทัย อนนตรี และคุณน้องขวัญตา สืบเพ็ง ที่สอบถามถึงความคืบหน้าอย่างสม่ำเสมอ

อนุโมทนาขอบคุณคณะศรัทธาญาติโยมบ้านหนองหิน-ป่าแถม-หนองผือ-โนนค้อ-เหล่าฮก
อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด, ขออนุโมทนาขอบคุณ คุณแม่สมถวิล เปียชัย, คุณแม่เดือน
แก้วพิพัฒน์ และคณะศรัทธาญาติโยมคุ้มวัดกลางเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้มีจิต
ศรัทธา อุปถัมภ์ดูแลพุทธศาสนา ซึ่งทำให้คนหนึ่งที่เข้ามาสู่ร่มเงาพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสศึกษา
หาความรู้ทั้งทางธรรมและทางโลก ไม่ปล่อยโอกาสและเวลาให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์ ไม่ได้ใช้
ปัจจัย เลือดเนื้อกำลัง ที่คณะศรัทธาญาติโยมอุปถัมภ์ให้เป็นไปในทางที่เสื่อมเสียแก่ตนเอง แก่
วงการคณะสงฆ์ และแก่สังคม ขออนุโมทนาขอบคุณญาติโยมทุก ๆ ท่าน ณ โอกาสนี้

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา	5
ขอบเขตของการศึกษา	5
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	5
ขั้นตอนของการศึกษา	6
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
ข้อตกลงเบื้องต้น	8
2 ศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล	21
ที่มาของเรื่องและชื่อเรื่อง	21
ที่มาของเรื่อง	21
ชื่อเรื่อง	36
ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง	36
ผู้แต่ง	36
สมัยที่แต่ง	37
ผู้จารและสมัยที่จาร	38
ผู้จาร	38
สมัยที่จาร	39
จุดมุ่งหมายในการแต่ง	40
ธรรมเนียมในการแต่ง	41
ลักษณะคำประพันธ์	44
ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก	45

บทที่	หน้า
ความแพร่หลายของต้นฉบับ	51
3 ศึกษาวิเคราะห์สังคมธาตุในเชิงวรรณศิลป์	58
เนื้อเรื่องย่อ	58
การดำเนินเรื่อง	66
ศิลปะการใช้ถ้อยคำ และสำนวนโวหาร	67
ศิลปะการใช้ถ้อยคำ	67
สำนวนโวหาร	83
รสวรรณคดี	93
4 ศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังคมธาตุ ..	102
โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องศาสนธรรม	103
สารานุกรมธรรม	103
สิกขาบทสามเณร	105
อนันตริยกรรม	110
พณิชยกรรม	116
นิพพาน	120
โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการบำรุงศาสนวัตถุ	123
การบำรุงพระพุทธรูป	123
การสร้างศาสนวัตถุประเภทต่าง ๆ	125
โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเคารพศาสนสถาน	128
การนำสัตว์เลี้ยงเข้าบริเวณวัด	129
การส่งเสียงดังและทิ้งสิ่งปฏิกูลในวัด	131
การทำศาสนสถานให้เป็นที่อยู่อาศัย	132
โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอุบาสิกากับ พระสงฆ์	134
ความสัมพันธ์ทั่วไป	134
ความสัมพันธ์เรื่องการให้ทาน	137
โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเลื่อมใสของพุทธศาสนา	139
ปฏิเวธอันตรธาน	140
ปริยัติอันตรธาน	141

หน้า	หน้า
ปฏิบัติอันตราย	142
ลึงอันตราย	143
ธาตุอันตราย	144
5 สรุปและข้อเสนอแนะ	146
สรุป	146
ข้อเสนอแนะ	148
บรรณานุกรม	149
ภาคผนวก	156
ภาคผนวก ก ตัวอย่างการปรัวรตวรณกรรมรื่องสั้งฮอมธาตุ	157
ภาคผนวก ข อักษรวิธีภาษาไทยปัจจุบัน รื่องสั้งฮอมธาตุ	161
ภาคผนวก ค อักษรวิธีภาษาไทยปัจจุบัน รื่องลลองสั้งฮอมธาตุ	240
ภาคผนวก ง ศัพทานุกรม วรณกรรมรื่องสั้งฮอมธาตุ	246
ประวัติผู้วิจัย	264

สารบัญตาราง

ตารางที่

1	จำนวนตัวอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ	46
2	รูปพยัญชนะอักษรธรรมอีสาน	47
3	รูปสระอักษรธรรมอีสาน	49
4	รูปเครื่องหมายอักษรธรรมอีสาน	50
5	รูปตัวเลขอักษรธรรมอีสาน	50
6	ความแพร่หลายของต้นฉบับ	52

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธศาสนาเข้าสู่ชุมชนล้านช้างครั้งแรก เมื่อเจ้าฟ้าจ๋ม (พ.ศ. 1896-1936) ขึ้นครองราชย์ที่เมืองหลวงพระบาง นางแก้วเก็งยาพระอัครมเหสีของเจ้าฟ้าจ๋มเกิดความสลดใจเมื่อเห็นชาวเมืองยังนับถือผีฟ้าผีดิน กระทำพิธีกรรมอยู่ จึงเป็นเหตุให้เจ้าฟ้าจ๋มรับพระพุทธศาสนาจากเมืองพระนครเข้าสู่ล้านช้าง ซึ่งเป็นพุทธศาสนานิกายหินยานแบบลังกาวงศ์¹ ซึ่งที่จริงพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้าสู่เมืองเวียงจันทน์-เวียงคำ และตอนใต้ของล้านช้างแล้ว คือ ลำนำของพระปาสมันเถระ แต่พุทธศาสนาดังกล่าวไม่เพียงพอที่จะนำมาเผยแผ่ที่หลวงพระบาง จึงต้องรับพุทธศาสนาจากเมืองพระนคร พร้อมทั้งพระไตรปิฎกและพระบาง² ทั้งนี้เมืองพระนครเคยนับถือพุทธศาสนาแบบมหายานมาก่อน และแผ่อิทธิพลมาถึงเวียงจันทน์ แต่ภายหลังการสวรรคตของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมืองพระนครได้หันกลับมานับถือศาสนาพราหมณ์อีก และเกิดการเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนาในเมืองพระนครอีกครั้ง เมื่อพุทธศาสนาแบบลังกาเริ่มเข้าสู่เอเชียอาคเนย์ ทำให้มีนักจาริกบุญชาวกัมพูชารวมถึงโอรสของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เดินทางไปศึกษาที่ลังกาคัว และเมื่อจุ ด้า กวนเข้ามาเมืองพระนครเมื่อ พ.ศ.1839-1840 ก็บันทึกว่าเมืองพระนครมีพุทธศาสนาแบบหินยานแล้ว³ ดังนั้น พุทธศาสนาที่เจ้าฟ้าจ๋มรับจากเมืองพระนครจึงเป็นพุทธศาสนาหินยานแบบลังกาวงศ์

พุทธศาสนาหินยานเข้าสู่ชุมชนล้านช้างระลอกที่ 2 ตามตำนานมูลศาสนากล่าวว่า พระภิกษุสุโขทัย 8 รูป เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำนักอุทุมพรมหาสวามี ครั้นกลับมาถึงสุโขทัยได้แยกย้ายกันไปเผยแผ่ศาสนาในดินแดนต่าง ๆ โดยพระสุวรรณคีรีเถระได้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เมืองหลวงพระบาง พระสุมนเถระนำศาสนาไปเผยแผ่ที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งแม้จะเป็นตำนาน แต่สอดคล้องกับหลักฐานอื่น ๆ เช่น พระสุมนเถระนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ที่เชียงใหม่ ได้สร้างศิลาจารึกวัดพระยืนขึ้นเมื่อ พ.ศ.1913 ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าอักษรในจารึกนั้นเป็น

¹ลีลา วีระวงศ์, ประวัติศาสตร์ลาว, แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535), 36-37.

²สุเนต โพธิสถาน และหนูไข พุมมะจัน, ประวัติศาสตร์ลาว (เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์แห่งรัฐ, 2000), 122-123.

³เดวิด แชนด์เลอร์, ประวัติศาสตร์กัมพูชา, พิมพ์ครั้งที่ 3, พรณงาม เก้าธรรมสาร, บรรณาธิการแปล (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546), 102.

อักษรสุโขทัยในสมัยพญาลิไททุกประการ พระสุวรรณคีรีนำพระพุทธรูปไปเผยแพร่ที่หลวงพระบาง คงจะนำอักษรสุโขทัยไปบันทึกเรื่องราวทางศาสนาด้วยเช่นกัน ดังพบจารึกลายเขียนสีแดงที่ผนังถ้ำนางอัน ซึ่งมีศัพท์ทางพุทธศาสนา คือ “พ่อพระยา พระตบะไลไ้ไว้ พระโมหะไลหนี” ซึ่งเป็นตัวอย่างอักษรสุโขทัยสมัยพญาลิไทที่แพร่กระจายเข้าสู่กลุ่มแม่น้ำโขงในสมัยนั้น⁴ พุทธศาสนานิกายหินยานเข้าสู่ล้านช้างในช่วงนี้เป็นที่นิยมและยอมรับของราชสำนักล้านช้างและประชาชนทั่วไปและทวีความเข้มข้นขึ้นในรัชกาลของพระโพธิสัตว์ (พ.ศ.2063-2090) เนื่องจากพระโพธิสัตว์ส่งราชทูตไปขอพระไตรปิฎก 60 คัมภีร์ และพระเทพมงคลธรรมาจาณาจักรล้านนาเมื่อพ.ศ.2066 พุทธศาสนาเข้าสู่ล้านช้างครั้งนี้ เป็นการเข้ามาของพระพุทธรูปที่สมบูรณ์และได้รับการยอมรับมากที่สุด เพราะมาพร้อมกับพระไตรปิฎกที่ผ่านการทำสังคายนามาแล้วโดยพระสงฆ์ล้านนา ซึ่งนอกจากได้รับพระไตรปิฎก 60 คัมภีร์ อาจจะได้รับคัมภีร์อรรถกถาและวรรณกรรมท้องถิ่นจากล้านนาด้วย

พระพุทธรูปนิกายลังกาวงศ์ที่เข้าสู่ล้านช้างระลอกที่ 2 ได้แผ่เข้าสู่ภาคอีสานของประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้เพราะภาคอีสานของไทยไม่เคยมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านนาโดยตรง ชุมชนอีสานจึงรับอิทธิพลด้านศาสนาจากอาณาจักรล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ.2091-2114) ซึ่งย้ายศูนย์กลางการปกครองมาตั้งที่เวียงจันทน์ และได้ใส่ใจหัวเมืองทางภาคใต้ของกลุ่มแม่น้ำโขงอยู่มาก เช่น สร้างวัดและสถาปนาวัดผดุงสุข (พ.ศ.2094) อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย และพยายามแผ่อิทธิพลมาทางภาคอีสานของไทย โดยได้สร้างสถาปนาวัดถ้ำสุวรรณคูหา 2 (พ.ศ.2106) อ.สุวรรณคูหา จ.หนองบัวลำภู รวมทั้งสร้างสถาปนาวัดเพื่อเป็นการแบ่งปันเขตแดนระหว่างอยุธยากับล้านช้างไว้ที่พระธาตุศรีสองรัก (พ.ศ.2103) อ.ด่านซ้าย จ.เลย

แม้ว่าพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลจากการสังคายนาจากล้านนาจะแผ่เข้าสู่ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่มีหลักฐานสามารถตรวจสอบความถูกต้องของการปฏิบัติได้ แต่กลุ่มชนในอีสานก็สามารถปรับปรุงหลักธรรมเข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มชน มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน กล่าวคือ พิธีกรรมที่เนื่องด้วยความเชื่อทางวิญญาณ พระสงฆ์และชาวบ้านได้ผนวกเป็นพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างสนิท เช่น การไหว้ผีตาแฮก การนำคาถาปลาค้อมาเทศน์⁵ การผสมผสานระหว่างความเชื่อเรื่องภูตผีปิศาจและพระพุทธศาสนาทำให้เกิดอัตลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาของท้องถิ่นขึ้น หรือเป็นพุทธศาสนาแนวชาวบ้าน (Popular Buddhism) มีการประยุกต์หลักธรรมเข้ากับวัฒนธรรมในท้องถิ่น เช่น การสวดสง

⁴ รัชช ปุณโณทก, การอ่านจารึกสมัยต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541), 218.

⁵ รัชช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525), 175.

การทำบุญตามฮีต สิบสอง คองสิบสี่ เป็นต้น

การปรับประยุกต์หลักธรรมเช่นนี้ ส่งผลกระทบต่อวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งคนท้องถิ่นเป็นผู้ประพันธ์หรือผู้คัดลอก แม้ว่าจะประพันธ์วรรณกรรมในแนวพุทธศาสนา แต่ในฐานะเป็นคนท้องถิ่น ผู้ประพันธ์ก็ไม่อาจจะละเลยที่จะเพิ่มโลกทัศน์ท้องถิ่นอีสานเข้าไปในงานวรรณกรรมด้วย วรรณกรรมพุทธศาสนาในภาคอีสานจึงเป็นลักษณะวรรณกรรมที่ผสมผสานระหว่างแนวคิดจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและแนวคิดท้องถิ่นหรือโลกทัศน์ท้องถิ่นเข้าด้วยกัน

วรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ⁶ เป็นวรรณกรรมที่มีต้นฉบับแพร่กระจายอยู่ในภาคอีสาน จัดเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา ประเภทวรรณกรรมตำนานพุทธศาสนา⁷ มีเนื้อหาเป็นการกล่าวถึงการเสื่อมสูญไปของพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ พร้อมทั้งกล่าวถึงการเสื่อมสูญไปของประเพณีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป และการรวมกันของพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า ซึ่งเกิดขึ้นก่อนที่พระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าจะหายไปจากโลกในเวลาพระพุทธศาสนามีอายุครบ 5,000 ปี วรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุเป็นวรรณกรรมที่มีต้นฉบับที่แพร่หลายในภาคอีสาน ทั้งนี้เพราะชาวบ้านนิยมสร้างคัมภีร์ถวายวัดในการทำบุญอุทิศให้คนตาย ดังที่ พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี) กล่าวว่า

...การทำบุญแจกข้าวเปตพลี⁸ นิยมสร้างคัมภีร์ใบลาน หนังสืออภิธรรม 7 คัมภีร์และหนังสืออื่น ๆ มีหนังสือสังขมธาตุ เป็นต้น อุทิศให้ผู้ตาย เหตุนี้คัมภีร์ใบลานในวัดภาคอีสานแต่ละวัดจะมีหนังสือใบลานอภิธรรม 7 คัมภีร์มากที่สุด...⁹

วรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ กล่าวถึง ความเสื่อมของพระพุทธศาสนา โดยเริ่มจากการเสื่อมจากการไม่ปฏิบัติตามสิกขาบทของสามเณร การเสื่อมจากศาสนธรรมในระดับสามัญชนทั่วไป และปัญจอันตราย คือการเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนาไปตามลำดับ เริ่มตั้งแต่การเสื่อมสูญจากการบรรลุลัทธิ การเสื่อมสูญจากการปฏิบัติธรรม การเสื่อมสูญจากการไม่เล่าเรียนศึกษาหลัก ธรรม การเสื่อมสูญของเพศนักบวช และการอันตรายหายไปของพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้า เมื่อพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าเสื่อมสลายไป จึงถือว่าหมดสิ้นพุทธศาสนา รวมระยะเวลา 5,000 ปี

⁶สังขม หมายถึง การรวบรวม รักษา, ธาตุ หมายถึง กระดูกของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

⁷วิช ปุณณาทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, 177.

⁸แจกข้าว คือ พิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย มักจะทำหลังเผาศพแล้วไม่น้อยกว่า 7 วัน

⁹พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี), หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง (มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคามและวิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2525), 15.

วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล แม้จะเป็นวรรณกรรมตำนานพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการเสื่อมสูญไปของพุทธศาสนา ซึ่งมีความสอดคล้องกับคัมภีร์อรรถกถา¹⁰ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องปัญจอันตราย แต่ในเนื้อหานั้นผู้ประพันธ์วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลไม่ได้ละเลยที่จะเพิ่มเติมโลกทัศน์ของคนอีสานเข้าไปด้วย ดังเช่น โลกทัศน์เรื่องอนันตริยกรรม ซึ่งหมายถึง กรรมที่ให้ผลรุนแรงต่อเนื่อง โดยไม่มีกรรมอื่นมาขวางกั้นได้ กล่าวคือ เป็นกรรมที่ไม่เปิดโอกาสให้กรรมอย่างอื่นมาให้ผล อนันตริยกรรมจะส่งผลให้ผู้กระทำไปเกิดในนรกทันทีเมื่อสิ้นชีวิต โดยกรรมดีที่เคยทำมาไม่สามารถจะส่งผลหรือช่วยเหลือได้ เมื่อเสวยอกุศลกรรมวิบากหมดสิ้นในอบายภูมิแล้ว จึงจะกลับมาเสวยผลกรรมดีได้ในภายหลัง อนันตริยกรรมจึงเป็นกรรมฝ่ายอกุศลที่หนักที่สุดในพุทธศาสนา เมื่อบุคคลใดทำอนันตริยกรรมแล้ว มีผลคือ ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน กล่าวคือ แม้จะทำบุญมากแค่ไหนก็ตาม เมื่อสิ้นชีวิตแล้วไม่สามารถจะไปสู่สวรรค์ได้, ห้ามนิพพาน คือ ถ้าอนันตริกรรมยังไม่ให้ผล แม้จะทำความเพียรอย่างไรก็ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ อนันตริกรรมจึงตั้งอยู่ในฐานะเป็นปาราชิกของผู้นับถือพุทธศาสนา คือขาดจากไตรสรณคมน์ หมดสภาพความเป็นพุทธมามกะทันที¹¹ ประกอบไปด้วยกรรม 5 ข้อ คือ ฆ่ามารดา, ฆ่าบิดา, ฆ่าพระอรหันต์, การทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อขึ้น และการทำลายสงฆ์หรือทำให้สงฆ์แตกแยกกัน¹² แต่ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล มิได้มีโลกทัศน์เกี่ยวกับอนันตริกรรมที่แตกต่างไปจากคัมภีร์ของพุทธศาสนา ดังข้อความต่อไปนี้

...อันว่าบุคคลผู้ใด กตฺวา แลมากระทำ ปมาทฺ ยังอันประมาทแล ปมาทฺพุทธศาสน ในศาสนา พระพุทธเจ้า ฆมฺมสุตฺต แก่พระธรรมเจ้าก็ดี สขฺมสุตฺต แก่พระสงฆ์เจ้าก็ดี สมณฺณสุตฺต [สามเณรสุต] แก่สามเณรก็ดี ปถาย [ปฏฺจาย] ตั้งแหกแต่ศาสนาอันล่วงไปได้ ปญฺจวสุตฺต แต่ 5 อ้อยวัสสา อันเป็นปฐมหวัที ดังนั้นก็ดีเทอญ โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้นั้น ลภิสฺสนฺติ [ลภิสฺสตี] ก็มาได้ ปญฺจปาปี ยังบาป 5 ประการก็ดี อนนฺตปาปี ยังอันถึอนันตริยกรรมก็ดีเทอญ...

(4/4/2/2 – 4/4/2/4)

วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล กล่าวถึงอนันตริกรรมในลักษณะที่เคร่งครัดกว่าคัมภีร์ของพุทธศาสนา คือ トラบใดที่พระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ แม้จะเหลือเพียงครั้งยามก็ตาม หากใครประมาทในศาสนา ถือว่าบุคคลผู้นั้นได้ต้องอนันตริยกรรม การประมาทในศาสนาในเรื่องสังฆมณฑล

¹⁰ คัมภีร์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายแต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎก

¹¹ ปิ่น มุทุกันต์, แนวการสอนธรรมะตามหลัก น.ธ.ตรี, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533), 346.

¹² อ.ปญฺจก.36/129/270, อภิ.วิ.78/984/814

คือ การบันทึกลักษณะ คำพระพุทธรูป คำภิกษุสามเณร กุฎีวิหาร พระธาตุเจดีย์ และต้นศรีมหาโพธิ์ ถือว่าเป็นการประมาทในพระพุทธศาสนา ผลของการกระทำคือต้องอนันตริยกรรม ซึ่งเป็นโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอิสาน ซึ่งปรากฏเฉพาะในวรรณกรรมท้องถิ่นเท่านั้น

เนื่องจากวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลมีต้นฉบับที่แพร่หลาย ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ในด้านที่มา การแพร่หลายของต้นฉบับ คุณค่าด้านวรรณศิลป์ และศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอิสานที่ปรากฏในสังฆมณฑล เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์แบบพุทธศาสนาของชาวอิสานที่ปรากฏในวรรณกรรมอิสานเรื่องสังฆมณฑล
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ที่มาและความแพร่หลายของต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล และเพื่อศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลในด้านวรรณศิลป์

ขอบเขตของการศึกษา

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมอิสานเรื่องสังฆมณฑล ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอิสาน ผู้วิจัยได้เลือกที่จะศึกษาเฉพาะฉบับวัดชมพู บ้านหนองหินใหญ่ ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ 205 ปี จารเมื่อ พ.ศ. 2345 จำนวน 4 ผูก มี 163 หน้าลาน ซึ่งเป็นฉบับที่มีศักราช และมีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์ นอกจากนี้จะใช้ฉบับอื่น เพื่อนำมาเป็นฉบับสอบทานคำหรือประโยชน์ที่ขาดหายไปจากฉบับที่นำมาศึกษาอีก 3 ฉบับ คือ

1. ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพฯ มี 4 ผูก เลขที่ 466/1 – 4 ตัว 130 ชิ้น 2/5 ไม่ปรากฏปีที่จาร
2. ฉบับวัดชมพู บ้านหนองหินใหญ่ ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด มี 4 ผูก จำนวน 138 หน้าลาน ไม่ปรากฏปีที่จาร
3. ฉบับวัดดงบัง บ้านดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม ไม่ปรากฏปีที่จาร ปรึวรรตโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุกัญญา สมจิตศรีปัญญา

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

1. โลกทัศน์ หมายถึง ความคิดเฉพาะของกลุ่มชน ซึ่งเกิดจากการสังมประสบการณ์ในกลุ่มตนเอง หรือประยุกต์แนวคิดจากวัฒนธรรมอื่น มาเป็นแนวคิดเฉพาะกลุ่มชนนั้น ๆ

2. โลกทัศน์แบบพุทธ หมายถึง หลักธรรมหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา

3. โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสาน หมายถึง หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกิดจากการประยุกต์หลักคำสอนในพระไตรปิฎก และอรรถกถา เข้ากันได้กับความเห็นของคนอีสานทำให้เกิดเป็นแนวคิดเฉพาะของท้องถิ่นอีสาน

ขั้นตอนของการศึกษา

1. ศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุจากต้นฉบับใบลาน แล้วนำมาปริวรรต
2. สอบทานความถูกต้องจากฉบับสอบทาน
3. กำหนดขอบเขต วางโครงเรื่องที่ศึกษา
4. รวบรวมข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย
5. ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา
6. สรุปผลการวิจัย เสนอแนะ และเสนอรายงานการวิจัย

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เอกสาร

1.1 ธวัช ปุณโณทก ได้ศึกษาวรรณกรรมภาคอีสาน ทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ ซึ่งวรรณกรรมลายลักษณ์ศึกษาจากต้นฉบับใบลานและจากฉบับที่มีการปริวรรตแล้ว พร้อมทั้งได้จัดหมวดหมู่ของวรรณกรรมภาคอีสาน โดยจัดวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุไว้ในประเภทวรรณกรรมพุทธศาสนา ประเภทวรรณกรรมตำนาน¹³

1.2 บาหยัน อิ่มสำราญ ได้ศึกษา พุทธทำนายมอญและพุทธทำนายไทย จากชาดกสุวรรณกรรมของกลุ่มชน โดยได้ศึกษาพุทธทำนายจากอรรถกถา महाสุบินชาดก และอิทธิพลของอรรถกถา महाสุบินชาดกที่มีต่อวรรณกรรมกลุ่มชน โดยศึกษาอิทธิพลของชาดกที่มีต่อวรรณกรรมมอญ และวรรณกรรมไทยภาคกลาง¹⁴

1.3 ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ปริวรรตวรรณกรรมเรื่อง กาละนับมือส่วย หรือ พุทธทำนายวาย จากฉบับภาษาลาว เป็นภาษาไทย ซึ่งปริวรรตกาละนับมือส่วย 3

¹³ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมภาคอีสาน (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537), 83 – 84.

¹⁴บาหยัน อิ่มสำราญ, “พุทธทำนายมอญและพุทธทำนายไทย จากชาดกสุวรรณกรรมของกลุ่มชน,” อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 23, 1 (มิถุนายน – พฤศจิกายน 2543) : 131 – 155.

ล้านวน และพุทธทำนาย 1 ล้านวน ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงเรื่องการเสื่อมของพุทธศาสนา การเสื่อมของการปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป¹⁵

1.4 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ปฐมสมโพธิกถา ซึ่งเป็นการกล่าวถึงพุทธประวัติ โดยทรงแปลและขยายความให้พิสดารจากคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถา ฉบับภาษาบาลี และในตอนท้ายเรื่องของปฐมสมโพธิกถา ได้กล่าวถึงอันตราย 5 ประการ ว่าด้วยการเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนา¹⁶

2. งานวิจัย

2.1 เกวลิน ภูมิภาค ได้ศึกษา ความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน โดยศึกษาวรรณกรรมคำสอนของภาคอีสาน 9 เรื่อง โดยแยกประเด็นตรวจสอบกับคำสอนในพระไตรปิฎก ส่วนความเชื่อเรื่องเทพเจ้า ผีसाงเทวดา ตรวจสอบโดยการสัมภาษณ์จากคนอีสานที่เคยมีประสบการณ์ความเชื่อดังกล่าว¹⁷

2.2 เทพพร มังธานี ได้ศึกษาวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เถรวาทในมหาสุบินชาดก โดยศึกษาปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมที่ปรากฏในอรรถกถา มหาสุบินชาดก วิเคราะห์มหาสุบินชาดก การตีความของพระอรรถกถาจารย์ วิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในมหาสุบินชาดก และพุทธวิธีแก้ไขปัญหาทางจริยธรรมในสังคมไทยตามการตีความมหาสุบินชาดก¹⁸

2.3 พระมหาอดุลย์ คนแรง ได้ศึกษาวิเคราะห์มังคลัตถปิณี ซึ่งเป็นงานนิพนธ์ของพระสิริมังคลาจารย์ โดยศึกษาเชิงวิเคราะห์ลักษณะของภาษาบาลี ฉันทลักษณ์ อธิบายบทตั้งและบทขยายทั้งระดับศัพท์และความหมายของศัพท์ที่ปรากฏในล้านวนแก้อรรถของคัมภีร์มังคลัตถปิณี รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์วิธีการอธิบายหลักธรรมของมงคล 38 ประการ¹⁹

¹⁵อุดม บัวศรี, ผู้แปล, *กาละนับมือส่วยหรือพุทธทำนาย* (ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535).

¹⁶สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, *ปฐมสมโพธิกถา* (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2505).

¹⁷เกวลิน ภูมิภาค, “ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542).

¹⁸เทพพร มังธานี, “การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เถรวาทในมหาสุบินชาดก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542).

¹⁹พระมหาอดุลย์ คนแรง, “ศึกษาวิเคราะห์มังคลัตถปิณี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541).

2.4 สุกน สมจิตศรีปัญญา ได้ศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ฉบับวัดบ้านคงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม โดยศึกษาเน้นที่สาระสำคัญของเรื่อง วิธีการนำไปใช้ ความสอดคล้องกับวรรณกรรมเรื่องอื่นของภาคอีสาน อิทธิพลที่มีต่อแนวคิดของชาวอีสาน และประโยชน์ของเนื้อหา²⁰

2.5 สุกัทร บริบูรณ์ ได้ศึกษาความเป็นมาของสามเณร มูลเหตุของการบรรพชา สามเณร วิธีการบรรพชาเป็นสามเณร ลักษณะของสามเณร วัตรปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ และศึกษาบทบาทของสามเณรต่อความมั่นคงของพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาล หลังพุทธกาล และในประเทศไทย พร้อมทั้งบทบาทของสามเณรต่อสังคม²¹

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีความเข้าใจเรื่องโลกทัศน์เชิงพุทธศาสนาของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมภาคอีสานเรื่องสังฆมณฑล
2. มีความเข้าใจถึงที่มาและความแพร่หลายของต้นฉบับเรื่องสังฆมณฑล และเข้าใจในศิลปะเกี่ยวกับการใช้คำ สำนวนภาษาของวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาจากข้อมูลที่ได้ปริวรรตจากวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ต้นฉบับใบลานวัดชมพูป้านหนองหินใหญ่ ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด
2. คำศัพท์ที่เป็นภาษาถิ่นอีสาน ผู้วิจัยจะคงไว้ตามเดิม ซึ่งอาจจะไม่ถูกต้องตามอักขรวิธีของภาษาไทยปัจจุบัน เช่น เช้ง [ซึ่ง], เก้ง [ถึง], บ่ [ไม่] เป็นต้น โดยจะยึดหลักการเขียนตามพจนานุกรมภาคอีสาน – ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ดิศฺสมหาเถระ) และพจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ตามลำดับ
3. คำศัพท์ที่เป็นภาษาบาลี ผู้วิจัยจะมีเกณฑ์ในการปริวรรต คือ จะถ่ายทอดโดยคงอักขรวิธีเดิมไว้ และมีหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

²⁰ สุกน สมจิตศรีปัญญา, “วิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องสังฆมณฑล” (รายงานการวิจัย ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2537).

²¹ สุกัทร บริบูรณ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามเณรในพระพุทธศาสนา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522).

3.1 คำบาลีที่ผิดจากไวยากรณ์บาลีในปัจจุบัน ผู้วิจัยจะเพิ่มคำที่สันนิษฐานว่าถูกต้องตามไวยากรณ์ปัจจุบันไว้ในวงเล็บ ข้างหลังคำศัพท์นั้น เช่น โหติ [โหนติ] เป็นต้น

3.2 คำบาลีที่ไม่ตรงกับคำแปล ผู้วิจัยจะเพิ่มคำบาลีที่สันนิษฐานว่าตรงกับคำแปลซึ่งปรากฏข้างหลังคำบาลีคำนั้น ๆ ไว้ข้างหลังคำบาลีนั้น โดยกล่าวไว้ในวงเล็บ เช่น นิสิตฺถ [นิทุทฺถ] ยังอันนอน เป็นต้น

3.3 คำบาลีคำใดที่ไม่ตรงกับคำบาลีในปัจจุบันอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจะเพิ่มคำที่สันนิษฐานว่าถูกต้องไว้ในวงเล็บ หลังคำศัพท์นั้น เช่น อตฺราโย [อนตฺราโย], สสเน [สาสเน] เป็นต้น

3.4 คำบาลีที่ไม่ตรงกับคำบาลีปัจจุบัน แต่ไม่ชัดเจน ผู้วิจัยจะเพิ่มคำที่สันนิษฐานว่าถูกต้อง โดยจะเพิ่มคำสันนิษฐานไว้ในเชิงอรรถ

4. ในการอ้างอิงคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจะอ้างอิงพระไตรปิฎกและอรรถกถาฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ พ.ศ. 2525 โดยจะอ้างอิงเป็นตัวย่อ ดังต่อไปนี้

- วิ.มหา.อ. = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา
- วิ.ม. = วินัยปิฎก มหาวรรค
- วิ.ม.อ. = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา
- วิ.จู. = วินัยปิฎก จูฬวรรค
- ที.ป.อ. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎิกวรรคอรรถกถา
- ม.อุ. = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปินณาสก์
- ม.อุ.อ. = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปินณาสก์อรรถกถา
- ส.นิ.อ. = สัตตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี นิตานวรรคอรรถกถา
- อง.เอกก.อ. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย มโนรธปุรณี เอกกนิบาตอรรถกถา
- อง.ปญจก. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต
- อง.ฉก. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต
- อง.อญฺจก.อ. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย มโนรธปุรณี อญฺจกนิบาตอรรถกถา
- ขุ.ขุ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ
- ขุ.ธ.อ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา
- ขุ.อุ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน
- ขุ.ชา.เอกก.อ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดกอรรถกถา
- ขุ.อป. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน
- อภิ.วิ. = อภิธรรมปิฎก วิภังค์
- อภิ.วิ.อ. = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา

ในการใช้ตัวย่อ จะมีหมายเลขตามหลัง โดยผู้วิจัยจะใช้ตัวเลขในการอ้างอิงแบบ 3 ตอน สำหรับพระไตรปิฎก หมายถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ส่วนการอ้างอิงตัวเลขแบบ 2 ตอนเป็นการอ้างอิงอรรถกถา หมายถึง เล่ม/หน้า เช่น

วิ.จ. 9/439/360 = วินัยปิฎก จุฬวรรค เล่มที่ 9 ข้อ 439 หน้า 370

ขุ.ธ.อ. 42/304 = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกายธรรมบทอรรถกถา เล่มที่ 42 หน้า 304

5. ข้อมูลในดัชนีฉบับโบราณที่อ้างอิง จะใช้ตัวเลขบอกผูก บอกลาน บอกหน้าลาน และบอกบรรทัดตามลำดับ เพื่อสะดวกในการค้นคว้า ตัวอย่างเช่น 3/9/2/4 โดยตัวเลขทั้ง 4 จะบอกข้อมูลในดัชนีฉบับโบราณ ดังนี้

เลข 3 หมายถึง ผูกที่ 3

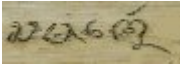
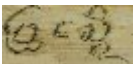
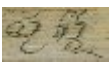
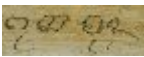
เลข 9 หมายถึง ลานที่ 9

เลข 2 หมายถึง หน้าลานที่ 2

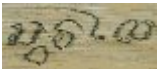
เลข 4 หมายถึง บรรทัดที่ 4

6. การทำวิจัยวรรณกรรมเรื่องนี้ มีหลักเกณฑ์การปริวรรต ดังนี้

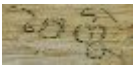
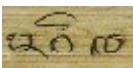
6.1 คำที่เป็นคำเดียวกับภาษาไทยมาตรฐาน จะถ่ายทอดตามอักขรวิธีภาษาไทยมาตรฐาน โดยจะยึดหลักการสะกดการันต์ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 เช่น

คำที่ปรากฏในโบราณ	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	สมณเฑียร	สามเณร	1/19/1/2
	บุรเสฐ	ประเสริฐ	1/19/1/3
	ลูสีท	ลูกศิษย์	1/19/1/4
	กุลบุท	กุลบุตร	1/19/1/4

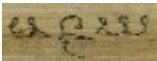
6.2 คำที่เป็นภาษาถิ่น จะถ่ายทอดโดยยึดหลักการสะกดการันต์ตามที่ปรากฏในพจนานุกรมภาคอีสาน – ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสสมหาเถร) พ.ศ. 2515 และพจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ตามลำดับ บางคำที่เป็นโบราณศัพท์ ซึ่งเข้าใจยาก จะวงเล็บคำภาษาไทยมาตรฐานไว้ด้วย เช่น

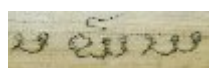
คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	แควนน้อย	แควนน้อย	1/3/1/1
	สวนไผ	สวนไผ	1/19/1/2
	มโหสถคบุณ	มโหสถคบุณ	1/19/1/2
	อนตย	อนตย (อันตราย)	1/19/1/3
	หูลร	หูลร	1/9/1/2

6.3 ตัว (ง เพ็ญ หรือไม้อังแล่น) ซึ่งเขียนบนพยัญชนะ เมื่อถ่ายถอดจะวางไว้ตัวแรกของคำ และใส่จุดบนพยัญชนะที่ ง วางอยู่ เพื่อแสดงว่าตัวอักษรที่อยู่ข้างหน้าเขียนอยู่บนจุดดังกล่าว เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	ใบคอง	ใบคอง	1/8/1/3
	มกค	มกค	1/2/2/1
	คอง	คอง	1/4/1/1
	สยง	สยง	1/4/2/3

6.4 ตัวอักษรที่เขียนพยัญชนะ 2 ตัวเชื่อมกัน ในการถ่ายถอดจะขีดเส้นเชื่อมบนตัวอักษร เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	มนุส	มนุส	3/1/1/4

สงฆส

สงฆส

3/1/2/1

ศาสนา

ศาสนา

4/3/1/4

หอย

ห้อย

1/6/1/2

นอย

น้อย

1/6/1/2

6.5 ตัวอักษร ร ในภาษาบาลี จะถ่ายทอดเป็น ร เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	รคตนา	รคตนา	3/7/1/1
	จตุรา	จตุรา	3/8/2/4
	อนฺตราย	อนฺตราย	4/6/1/3

ในคำภาษาถิ่น จะถ่ายทอดเป็น ฮ และ ร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรูปคำและใจความ โดยยึดหลักการสะกดการันต์ตามที่ปรากฏในพจนานุกรมภาคอีสาน – ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราช (ติสฺสมหาเถระ) พ.ศ. 2515 เช่น

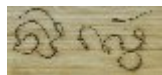
คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	รังมี	รังมี	3/11/1/4
	รอก	ฮอก	3/6/2/4
	เร็น	เฮ็น	3/8/1/2

อรทวาย

อรทวย

4/7/1/4

รบเล้ว

รบเล้า

3/20/1/2

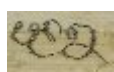

รฑู

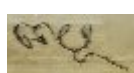
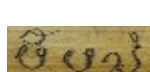
ระดู

1/19/1/2

6.6 ตัว บ ในภาษาบาลีจะถ่ายทอดเป็น ป เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	ราชบุตเตา	ราชปตุโต	2/11/2/4
	บุพเพ	บุพุเพ	4/3/1/4
	บุคคตา	บุคคตา	3/11/1/1

ในภาษาถิ่น จะถ่ายเป็น บ และ ป ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทเป็นสำคัญ เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	เบญ	แปง	3/9/2/2
	เบ็น	เป็น	3/2/2/4
	บีบฏ	ปีปลาช	3/6/2/4
	บารมีธำ	บารมีธรรม	3/8/2/4
	บา	บ้า	3/6/1/4

บ

บ

3/9/2/3

6.7 ตัว (ร เฝื่อง หรือ ร ระวง) ใช้เป็นอักษรตัวเชิง ทำหน้าที่เป็นอักษรกล้ำ โดยหาง ร เฝื่องจะโค้งอ้อมพยัญชนะต้น เมื่อถ่ายถอดจะอยู่หลังพยัญชนะต้น เช่น

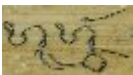
คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	พร	พระ	1/5/1/2
	ทรง	ทรง	1/6/1/1
	ผญา	ผญา	1/2/2/1
	บรใจ	ประจักษ์	1/3/1/1
	บรมาน	ประมาณ	3/5/1/3

6.8 ไม้ขีด () ใช้เขียนบนตัวอักษร จะถ่ายถอดตามหน้าที่ ดังนี้

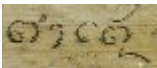
6.8.1 เป็นไม้หันอากาศ เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	กับ	กับ	1/5/1/1
	อัน	อัน	1/2/2/1
	ยัง	ยัง	1/2/2/1

6.8.2 เป็นตัวสะกดแทนตัว ก เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	จ้	จ๊ก	1/4/1/2
	บราจจา	ปราศจาก	1/4/1/4
	ลู้	ลูก	1/5/1/11
	ห้ำ	หาก	1/5/1/2
	วู้	เวียก	2/2/2/2
	หุหนว	หุหนวก	3/6/1/3

6.8.3 ใช้ประกอบคำที่ประสมด้วยสระ เอ เช่น

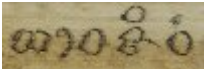
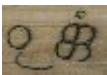
คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	พำเพ็ง	พำเพ็ง	1/4/1/2
	เหฺกไท	เหตุใด	1/5/1/1
	เม้นหุ่มฯ	เม้นหมัด	1/8/1/2
	เหฺมร	เหม็น	1/8/1/4

6.8.4 ใช้ประกอบกับสระเอียะ และสระเอียะ (,) ในกรณี

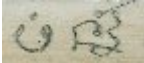
ที่ไม่มีตัวสะกด เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	เบ็ย	เบ็ย	1/19/1/1
	เพ็ยะ	เพ็ยะ	1/19/1/1

6.9 นิคหิต () ในภาษาบาลีออกเสียงเป็น (+ง) และเป็นตัว ง สะกด เมื่อคำนั้นประกอบด้วยสระอิ และสระอุ เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	ยาวจิ่ว	ยาวจิ่ว	1/4/2/3
	วุตติ	วุตติ	1/1/1/4
	สทุธิ	สทุธิ	1/3/1/1

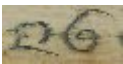
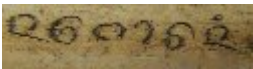
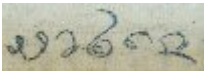
หากเป็นภาษาถิ่น ใช้เป็นเสียงสระ ออ ที่ไม่มีตัวสะกด เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	ท๊มา	ท๊อมา	1/4/2/1
	กัท๊มา	กัท๊อมา	1/5/1/1
	บ๊นั๊บ	บ๊นั๊บ	3/1/2/1
	พ๊แม่	พ๊อแม่	3/4/1/2

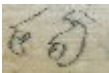
6.10 ไม้กง () ซึ่งเขียนบนพยัญชนะต้น ทำหน้าที่แทนเสียงสระโอะลดรูป จะถ่ายทอดเป็นไม้กงเหมือนเดิม เช่น

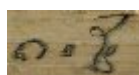
คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	กวก	กลัวเกล้า	1/4/2/1
	ขุมขึ้น	ขมขึ้น	1/5/1/1
	กุมรูป	คมรพ	1/1/1/2

6.11 ไม้ยมก () มีรูปเหมือนเลข 2 เมื่อถ่ายทอดจะใช้เลข 2 แทน แต่ใน อักขรวิธีภาษาไทยปัจจุบันจะให้เหมือนอักขรวิธีไทยปัจจุบัน เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	นา 2	นานา	1/3/2/3
	นา 2 การณ์	นานาการณ์	1/3/2/4
	สา 2 เน	สาสเน	2/8/2/1

6.12 ตัวเลข จะถ่ายทอดตามรูปที่ปรากฏในใบลาน แต่ในอักขรวิธีปัจจุบันจะให้เหมือนอักขรวิธีภาษาไทยปัจจุบัน เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	5 สอย	5 ส้อย	1/5/2/2
	3 พัน	3 พัน	1/5/2/4

105

15

1/7/1/4

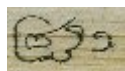
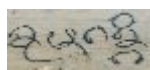
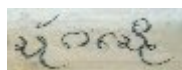
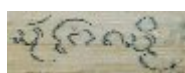

8

8

2/1/1/3

6.13 คำเดียวกัน แต่ปรากฏในใบลานเขียนต่างรูปกัน เมื่อถ่ายถอดแล้ว อักษรวิธีปัจจุบันจะเขียนเหมือนกัน โดยอ้างอิงหลักการเขียนตามพจนานุกรมภาคอีสาน – ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสมหาเถระ) พ.ศ. 2515 และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	ศุรยา	ผญา	1/2/2/1
	บุรยา	ผญา	3/6/2/1
	ซึง	เซ็ง	4/4/1/1
	เซ็ง	เซ็ง	4/9/2/2
	ขุมเข็ก	ขำเขือก	2/11/2/1
	ขำเข็ก	ขำเขือก	2/9/1/1
	สุกเสิม	สุขเกษิม	2/15/1/2
	สุกฺรเสิม	สุขเกษิม	2/6/2/1

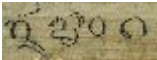
6.14 คำพิเศษที่สามารถถอดตามรูปที่ปรากฏได้ เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	กฺลา	กาล	1/4/1/3

	บมี	บมี	1/4/1/4
	กุดี	กิดี	1/42/3
	จรุรา	จรูรา	1/4/23
	ไปมา	ไปมา	1/6/1/2
	ชด	ชะแด	1/19/2/4
	กุดาว	กีกลาว	1/6/2/2
	คดา	คาตา	1/9/1/2
	เืองา	ข้าวของ	1/9/1/4
	นำ	นำ	1/162/4
	เทเสี	เทเสสิ	2/3/1/4

6.15 คำพิเศษที่ไม่สามารถถอดตามรูปที่ปรากฏได้ เช่น

คำที่ปรากฏในใบลาน	ถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	แหล่งข้อมูล
	กายนคํากุยนแน	คาดเคียนคอคาคเคียนแน	1/6/1/2
	คุดยว 1	คุดเคียวค 1	4/6/2/4
	ทุล้ามวร	ทุ้หลายทุ้มว	1/2/1/3

	เล	แล	1/4/1/2
	รี	อันว่า	1/4/2/4
	มัว	มั่งว่า	1/5/1/1
	อา	เอา	2/3/2/1
	อันควว 1	อันเคียวอัน 1	4/1/2/3

แหล่งข้อมูล

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพฯ

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม

ห้องสมุด ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

หอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

หอสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หอสมุดแห่งชาติ ท่าราชวรดิฐ กรุงเทพฯ

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทที่ 2

ศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล

การศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ฉบับภาคอีสาน ผู้วิจัยจะศึกษาประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ที่มาของเรื่องและชื่อเรื่อง
2. ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง
3. ผู้จารและสมัยที่จาร
4. จุดมุ่งหมายในการแต่ง
5. ธรรมเนียมในการแต่ง
6. ลักษณะคำประพันธ์
7. ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก
8. ความแพร่หลายของต้นฉบับ

ที่มาของเรื่อง

วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ฉบับภาคอีสาน เป็นวรรณกรรมตำนานพุทธศาสนา ที่มาของวรรณกรรม ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เป็นการเรียบเรียงงานเขียนทางพระพุทธศาสนา โดยได้รับแนวคิดจากพระไตรปิฎก¹ และอรรถกถา² รวมถึงวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งสามารถแบ่งได้ตามลำดับการดำเนินเรื่องของวรรณกรรม ดังต่อไปนี้

1. มงคลสูตร

ตอนที่พระอานนท์ กล่าวว่าสมัยหนึ่ง เทวดาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเชตวันมหาวิหาร เทวดาทูลถามปัญหา ว่าอะไรเป็นมงคล จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ตรัสมงคลสูตร ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ได้ยกบาลีขึ้นตั้งแล้วแปลเป็นภาษาถิ่นอีสาน ปรากฏว่า มีเนื้อหาตรงกับมงคลสูตรดังต่อไปนี้

¹ คัมภีร์ที่บรรจุพระพุทธพจน์ แบ่งเป็น 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก

² คัมภีร์ที่พระอาจารย์ทั้งหลายแต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎก

เอวมุเม สุต ๑ เอกิ สมย ภควา สาวตถิย วิหริ เชตวัน อนาถปิณฑิกสุส อาราม ๑ อถโข
 อณฺเฏตรา เทวตา อภิกฺกนฺตยา รตฺติยา อภิกฺกนฺตณฺณา เกวลกปฺปี เชตวัน โสภาเสตฺวา เยน
 ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิเวทฺเตวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสี ๑ เอกมนฺตํ จิตา โข สา
 เทวตา ภควนฺตํ คากาย อชฺฌณาสี ๑

พหู เทวา มนุสฺสา จ	มจฺจลานิ อจินฺตยฺ
อากงฺขมานา โสตุถานํ	พฺรหฺมิ มจฺจลมุตฺตมํ ๑
อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา
ปฺปชา จ ปฺปชนียานํ	เอตมมจฺจลมุตฺตมํ ๑... ³

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน
 วิหาร อารามของท่านอนาถปิณฑิกะ กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อล่วงปฐมยามไปแล้ว เทวดองค์
 หนึ่งมีวโรณงคงามเปล่งรัศมีสว่างทั่วพระเชตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าแล้วยืน ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยพระคาถาว่า

เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ปรรณาคความสวัสดิ พากันคิดมงคลทั้งหลาย ขอ
 พระองค์โปรดตรัสมงคลอันอุดมด้วยเถิด พระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบด้วยคาถาเหล่านั้นว่า

การไม่คบพาล การคบแต่บัณฑิต และการบูชาผู้ที่ควรบูชา นี่ก็เป็นมงคลอุดม...⁴

2. สาราณียธรรม

วรรณกรรมเรื่องสังฆสมชาตุไม่ได้กล่าวถึงมงคลสูตรต่อไปจนจบ เพียงแต่กล่าวถึง มงคล
 สูตรตอนที่ว่าด้วย การบูชาบุคคลที่ควรบูชา จากนั้นมีการเปลี่ยนเรื่องสนทนา โดยเทวดาทูลถามถึง
 ภิกษุที่บำเพ็ญสาราณียธรรม และภิกษุที่ไม่ได้บำเพ็ญสาราณียธรรม ภิกษุทั้งสองจะมีความพิเศษ
 ต่างกันหรือไม่

ในเรื่องสาราณียธรรม สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับอิทธิพลจากหัวข้อธรรมชื่อ สาราณีย
 ธรรม ซึ่งปรากฏใน ปฐมสาราณียสูตร⁵ ทุติยสาราณียสูตร⁶ สังคีตสูตร⁷ และสามคามสูตร⁸ ซึ่ง
 กล่าวถึงสาราณียธรรม คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน 6 ประการ ดังต่อไปนี้

³ช.พ. (บาลี) 25/5-6/3

⁴ช.พ. 39/5-6/117

⁵อ.จ. จก. 36/282/535-536

⁶อ.จ. จก. 36/283/546-547

⁷ที.ปา. 16/317/217-218

⁸ม.อ. 22/65/86-87

1. ตั้งกายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วย เหลือกัน ทั้งต่อหน้า และลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับ ถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
2. ตั้งเมตตาวจีกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพ นับถือนับกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
3. ตั้งเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนา ดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตาอึมเข้มแจ่มใสต่อกัน
4. ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน
5. มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ
6. มีจิตดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น ล้นทุกข์ หรือขจัด ปัญหา⁹

3. การกล่าวชมธรรมเทศนา

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมรชาตุ มีการเปลี่ยนประเด็นสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับ เทวดา โดยเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสาราณียธรรมจบ เทวดาก็กล่าวชื่นชมการแสดงธรรมเทศนาว่า แจ่มแจ้ง ชัดเจน ดังข้อความต่อไปนี้

...สัพพัญญูเจ้าเทศนาท่อนั้นแล้ว เทวดาตนนั้น เมทยนฺติ [โมทยนฺติ] ก็มีใจชมชื่นยินดีมากนัก
ธมฺมเทศนํ เชิงถ้อยคำธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญูเจ้าเป็นอันแจ่มแจ้งแล้ว...

(1/5/1/2 – 1/5/1/3)

การแต่งลักษณะเช่นนี้ สันนิษฐานว่า เป็นการแต่งเลียนแบบพระไตรปิฎก ซึ่งในพระไตรปิฎกเมื่อ พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาเสร็จ ธรรมนิยมในพระไตรปิฎกคือ ผู้รับฟังพระธรรมเทศนากล่าวยกย่อง ชมเชยพระธรรมเทศนานั้น ว่า พระธรรมเทศนามีความแจ่มแจ้งนัก รวากับเปิดของที่ปิด หงายของที่ คลว่า เป็นต้น ดังตัวอย่างใน **สุปปพุทธภูมิจูสูตร** ดังข้อความต่อไปนี้

⁹ที.ปา.16/317/217-218

...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศโดย
อนกปริยายเปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทางหรือตาม
ประทีปไว้ในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปได้ฉะนั้น...¹⁰

4. การปฏิบัติของสามเณร

การปฏิบัติของสามเณร กล่าวถึง การประพฤติดิปฏิบัติของสามเณรในอนาคต ซึ่งแบ่งเป็น
2 จำพวก คือ ปฏิบัติตามสิกขาบท 10 ประการ และไม่ปฏิบัติตามสิกขาบท ผู้แตงน่าจะได้รับอิทธิพล
จากพระไตรปิฎกขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ตอนที่ว่าด้วยทสสิกขาบท คือ สิล 10 สำหรับสามเณร
คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์, เว้นจากการลักทรัพย์, เว้นจากการประพฤติล่วงพรหมจรรย์, เว้นจากการพูด
ปด, เว้นจากการดื่มสุราเมรัย, เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล, เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง
ประโคมดนตรี ดูการละเล่น, เว้นจากการลูบไล้ ทัดทรงประดับดอกไม้ของหอม ซึ่งเป็นลักษณะการ
แต่งตัว, เว้นจากการนั่งและนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่, เว้นจากการรับทองและเงิน¹¹

4.1 สิลข้อที่ 1 ห้ามฆ่าสัตว์ ในวรรณกรรมเรื่องสังฆอมชาตุกล่าวต่อไปว่า สามเณรที่
ฆ่าสัตว์ และแสวงหาเครื่องมือฆ่าสัตว์ สามเณรรูปนั้นอาศัยอยู่ในวัดใด ก็พึงขับออกจากวัดนั้นเสีย
ซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะได้รับอิทธิพลจาก พระวินัยปิฎก มหาวรรค เรื่องการลงทัณฑ์กรรมแก่
สามเณร หรือองค์แห่งนาสนะ 10 ของสามเณร ซึ่งกล่าวถึงข้อควรขับไล่สามเณร ข้อแรก คือการทำ
ชีวิตสัตว์ให้ตกร่วงไป¹²

4.2 สิลข้อที่ 3 กล่าวถึงการประพฤติล่วงพรหมจรรย์ และมีการกล่าวถึงอุปัชฌายวัตร
คือ การปฏิบัติรับใช้พระอุปัชฌาย์ เช่น กวาดพระเจดีย์ นำน้ำร้อนน้ำล้างมือ กระโถน มาถวายพระ
อุปัชฌาย์¹³ นำดอกไม้รูปเทียนมาบูชาในอุโบสถ วิหาร คันธกุฎี และเจดีย์ เมื่อพระอุปัชฌาย์นอนก็
คอยปิดประตูหน้าต่าง แล้วคอยนอนที่หลัง เมื่อพระอุปัชฌาย์ตื่นพึงเปิดประตูหน้าต่างให้ เมื่อพระ
อุปัชฌาย์เข้าไปปณิชาต พึงถือบาตรให้ เมื่อกลับมาถึงวัดพึงล้างและเช็ดบาตรให้พระอุปัชฌาย์ ใน
เวลาจะฉัน ให้ประเคนโดยการยกขึ้นประมาณ 1 คืบ หรือประมาณที่แมวจะลอดได้ เมื่อพระ
อุปัชฌาย์จะสงฆ์น้ำพื้งนำน้ำมาถวาย เมื่อสามเณรจะไปกิจธุระนอกวัดก็ต้องบอกลา และเมื่อกลับมา
ก็บอกให้พระอุปัชฌาย์ให้ทราบ

¹⁰พ.อ.44/113/493

¹¹พ.อ.39/2/22

¹²วิ.ม.6/124/301-302

¹³หมายถึง ผู้รับรองบุคคลที่เข้ารับการอุปสมบทในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นทั้งผู้ปกครอง คอยดูแล
ให้ทำผิด และทำหน้าที่ฝึกสอนอบรมภิกษุที่บวชเข้ามาใหม่ด้วย

จกัถวัตติสูตร และอรรถกถาจกัถวัตติสูตร

กล่าวถึง รัตนะหรือแก้ว 7 ประการของพระมหาจักรพรรดิ และการเสื่อมถอยของราชวงศ์พระมหาจักรพรรดิ เพราะการไม่ปฏิบัติตามวัตรของพระมหาจักรพรรดิองค์ก่อน ๆ ทำให้ศีลธรรมเสื่อม มีการปล้น ขโมยทรัพย์สิน พุคปิด ทำให้มนุษย์มีอายุและผิวพรรณเสื่อมลง จนกระทั่งมนุษย์มีอายุแค่ 10 ปี ผู้หญิงอายุ ๕ ปีจะมีสามี ซึ่งในสมัยนั้นจะไม่มีใครรู้จักคำว่า บุญกุศล ไม่เคารพบิดามารดา สมณะ พราหมณ์ ไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล และจะมีเพศสัมพันธ์โดยไม่เลือกว่าบุคคลนั้นเป็นใคร และมีความอาฆาต พยาบาท คิดมุ่งร้ายต่อกันและกัน จนเกิดเป็นสัตว์อันตราย คือ การฆ่ากันโดยเห็นมนุษย์เป็นสัตว์เป็นเนื้อหรือเกิดมัลลัญญะขึ้น¹⁹

อรรถกถาหาสุบินชาดก

กล่าวถึง พระเจ้าปัสเสนทิโกศล บรรทมนิมิตเห็นพระสุบินนิมิต 16 ประการ พราหมณ์ปุโรหิตเข้าเฝ้าและกราบทูลแนะนำให้ทรงทำพิธีบูชาัญญ แต่พระนางมัลลิกาทูลทัดทานและขอให้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อพระเจ้าปัสเสนทิโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วได้รับบอกพระสุบินนิมิต พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงพระสุบินของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล 16 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ฝันเห็นโคอุสุภราช วิ่งมาจาก 4 ทิศ แสดงท่าทางจะชนกัน แต่ไม่ชนกัน ทำนายว่า ในภายหน้า พระราชาไม่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม จะเกิดความแห้งแล้ง
2. ฝันเห็นต้นไม้เล็ก ๆ และกอไผ่ซึ่งโตเพียง 1 คืบก็ผลิดอกออกผล ทำนายว่า ในภายหน้า คนจะมีอายุเฉลี่ยน้อยลง และจะมีเพศสัมพันธ์ตั้งแต่อายุน้อย
3. ฝันเห็นแม่โคตัวใหญ่ พากันดื่มนมของลูกโคที่เกิดในวันนั้น ทำนายว่า ในภายหน้า บุตรหลานไม่เคารพและดูแลผู้ใหญ่ ทำให้เกิดความยากลำบาก ต้องพึ่งพาคนอายุน้อยกว่า
4. ฝันเห็นฝูงชนไม่เทียมโคตัวใหญ่เหมือนในอดีต กลับเทียมโคตัวรุ่น ๆ ที่กำลังฝึกเข้าแอก โครุ่น ๆ ไม่ทำงานและสลัดแอกแล้วขึ้นเฉย ทำนายว่า ในภายหน้า พระราชาไม่แต่งตั้งขุนนางผู้มีประสิทธิภาพ แต่แต่งตั้งขุนนางอายุน้อย ไม่มีประสิทธิภาพ
5. ฝันเห็นม้า มี 2 ปาก และคนให้อาหารม้าทั้ง 2 ปาก ทำนายว่า ในภายหน้า พระราชาจะแต่งตั้งข้าราชการไม่ซื่อสัตย์ไปตัดสินคดีความ ข้าราชการเหล่านั้นจะรับสินบนจากคู่คดีทั้งสอง
6. ฝันเห็นมหาชนขัดถูถาดทอง แล้วนำไปให้สุนัขจึงจอกตัวหนึ่งปีศาจเวสัถถาดทองนั้น ทำนายว่า ในภายหน้า พระราชาจะพระราชทานตำแหน่งให้คนต่ำไร้สกุล พวกมีสกุลต้องไปพึ่งคนไร้สกุล ด้วยการยกลูกสาวให้แต่งงานกับขุนนางต่ำไร้สกุล

¹⁹ที.ปา.อ. 16/99-144.

7. ฝันเห็นบุรุษคนหนึ่งฟันหนึ่ง แล้วหย่อนลงข้างล่างใกล้เท้า สุนัขจึงจอกโซ่ตัวหนึ่งกัดกินเชือกนั้น โดยที่บุรุษไม่รู้ตัวเลย ทำนายว่า ในภายหน้า ผู้หญิงจะเสเพล ไม่สนใจงานในบ้าน

8. ฝันเห็นตุ่มใบใหญ่ใบหนึ่ง และตุ่มเล็กที่เป็นบริวารอีกมากมาย คนทั้งหลายพากันดักนำมาใส่ตุ่มใบใหญ่จนล้นออก โดยไม่สนใจที่จะเทน้ำใส่ตุ่มที่เป็นบริวาร ทำนายว่า ในภายหน้า พระราชาจะบังคับให้ประชาชนทำงานของตนมาทำงานให้พระราชา จนประชาชนทั่วไปเดือดร้อน

9. ฝันเห็นสระโบกขรณี ตรงบริเวณกลางสระมีน้ำพุ่งม้วน แต่บริเวณสระโดยรอบ สัตว์พากันลงดื่มกินเหยียบย่ำกลับใสสะอาด ไม่พุ่งม้วน ทำนายว่า พระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม ขูดรีดประชาชน จนทำให้ประชาชนหนีไปอยู่ในชนบทที่ห่างไกล ประชาชนในเมืองหลวงมีจำนวนน้อย

10. ฝันเห็นข้าวสุกที่หุงในหม้อเดียวกัน แต่สุกไม่ทั่วกัน เลยแยกเป็น 3 อย่าง คือ ข้าวหนึ่ง และ ข้าวหนึ่งดิบ ข้าวหนึ่งสุกดี ทำนายว่า พระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม จึงทำให้ประชาชนไม่ตั้งอยู่ในธรรมด้วย และเกิดภัยพิบัติ บางแห่งท่วม บางแห่งแห้งแล้ง และบางแห่งอุดมสมบูรณ์

11. ฝันเห็นคนเอาแก่นจันทร์ราคาแพงไปแลกกับเปรี๊ยะเน่า ทำนายว่า ในภายหน้า ศาสนาจะเสื่อมโทรม พระสงฆ์จะเห็นแก่ปัจจัย โดยจะแสดงธรรมเพื่อแลกกับปัจจัยเพียงเล็กน้อย

12. ฝันเห็นน้ำเต้าจมน้ำ ทำนายว่า พระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระราชทานตำแหน่งให้ผู้ไม่มีสกุล ไม่พระราชทานให้พวกมีสกุล

13. ฝันเห็นแท่งหินขนาดใหญ่ ลอยน้ำได้ ทำนายว่า พระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระราชทานตำแหน่งให้ผู้ไม่มีสกุล ไม่พระราชทานให้พวกมีสกุล

14. ฝันเห็นเจียดตัวเล็ก วิ่งไล่กัดคงเห่าตัวใหญ่จนเนื้อขาดเหมือนตัดก้านบัว แล้วกลืนกิน ทำนายว่า ในภายหน้า ภรรยาจะเป็นใหญ่เหนือสามี ครอบครองอำนาจทรัพย์สินทุกอย่าง

15. ฝันเห็นฝูงพญาหงส์ทองแวดล้อมกา ทำนายว่า ในภายหน้าพระราชาไม่มอบตำแหน่งให้ผู้มีสกุลที่สมควรได้รับตำแหน่ง แต่มอบให้ผู้ที่ไม่มีความรู้ ทำให้คนมีสกุลต้องรับใช้คนไม่มีสกุล

16. ฝันเห็นฝูงแกะไล่เลื้อยเลื่องแล้วกัดกิน เหล่าเสือดาว เสือโคร่ง เมื่อเห็นฝูงแกะก็สะดุ้งกลัว พากันวิ่งหนี ทำนายว่า ในภายหน้า พระราชาจะแต่งตั้งผู้ไม่มีสกุลเป็นคนสนิท คนเหล่านี้ใช้อำนาจข่มเหงพวกมีสกุล ทำให้คนมีสกุลต้องอยู่ด้วยความหวาดกลัว²⁰

5.1 ตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง บุคคล 4 จำพวก คือ 1. มีดีมีดีไป 2. มีดีมา สว่างไป 3. บุคคลที่เกิดมาพร้อมทุกอย่าง แต่ไม่ทำบุญ ไม่มีศรัทธา 4. บุคคลบางจำพวก เกิดมาแล้วกระทำแต่ปาณาติบาต แสวงหาแต่กรรมที่เป็นโทษ เมื่อตายไปจะเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเป็น

²⁰พ.ชา.เอกก.อ.56/216-236

เวลานาน สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับแนวคิดมาจาก บุคคล 4 จำพวก ในพระอภิธรรมปิฎก บุคคลบัญญัติ จตุกกนิเทศ กล่าวอธิบายถึงบุคคล 4 จำพวก คือ

ตโมตมปรายนบุคคล บุคคลผู้มีคิมามีคไป คือ เกิดในตระกูลต่ำ ขาดแคลนทรัพย์ รูปร่างไม่งาม ไม่สมบูรณ์ และประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อตายย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ชื่อว่า ผู้มีคมา มีคไป

ตโมโชติปรายนบุคคล บุคคลผู้มีคมา สว่างไป คือ เกิดในตระกูลต่ำ ขาดแคลนทรัพย์ รูปร่างไม่งาม ไม่สมบูรณ์ แต่ประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อตายย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ชื่อว่า ผู้มีคมา สว่างไป

โชติตมปรายนบุคคล บุคคลผู้สว่างมา มีคไป คือ เกิดในตระกูลสูงมีทรัพย์มาก รูปร่างสวยงาม สมบูรณ์ แต่ประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อตายย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ชื่อว่า ผู้สว่างมา มีคไป

โชติโชติปรายนบุคคล บุคคลผู้สว่างมา สว่างไป คือ เกิดในตระกูลสูงมีทรัพย์มาก รูปร่างสวยงาม สมบูรณ์ และประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจ เมื่อตายย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ชื่อว่า ผู้สว่างมา สว่างไป²¹

5.2 ตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพุทธศาสนาล่วงไปได้ 500 ปี จนกระทั่งถึงการสูญสิ้นพุทธศาสนา บุคคลใดประมาณในศาสนา บุคคลนั้นชื่อว่า ได้ทำกรรมหนัก คือ อนันตริยกรรมซึ่งเป็นกรรมฝ่ายอกุศลที่หนักที่สุดของพุทธศาสนาเถรวาท โดยวรรณกรรมกล่าวว่าเปรียบเทียบนิยายสำหรับพุทธบริษัท สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับแนวคิดมาจาก หัวข้อธรรมชื่อว่า อนันตริยกรรม 5 ซึ่งปรากฏในพระสุตตันตปิฎก คือ ปริกูปปสูตร²² และพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ปัญจกนิเทศ²³ ซึ่งกล่าวถึงอนันตริยกรรมเหมือนกัน ดังต่อไปนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล 5 จำพวกนี้ เป็นผู้ไปอบาย ต้องไปนรก เดือดร้อน แก่ไขไม่ได้ 5 จำพวกเป็นไฉน คือ บุคคลผู้ฆ่ามารดา 1 บุคคลผู้ฆ่าบิดา 1 บุคคลผู้ฆ่าพระอรหันต์ 1 บุคคลผู้มีจิตประทุษร้ายทำลายโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ 1 บุคคลผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน

²¹ อภ.ป. 79/129/366-368

²² อ.ป.ญจก. 36/129/270

²³ อภ.วิ. 78/984/814

1 คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล 5 จำพวกนี้แล เป็นผู้ต้องไปอบาย ต้องไปนรก เคี้ยวร้อนแก้ไขไม่ได้²⁴

5.3 ตอนที่พระพุทธเจ้ากล่าวว่า ภายใน 5,000 ปีนี้ บุคคลใดบนศาลโทสะดำ ว่าร้าย พระพุทธรูป ภิกษุสามเณร กุฎีวิหาร ดันศรัณมหาโพธิ์ บุคคลนั้นย่อมต้องอนันตริยกรรม สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับแนวคิดมาจากการอธิบายอนันตริยกรรม ข้อที่ 4 คือ โลหิตุปบาท การทำร้าย พระพุทธเจ้าจนทำให้พระโลหิตห้อขึ้นไป ซึ่งปรากฏในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก คือ อรรถกถา พุทธาคูสูตร²⁵ อรรถกถาอัญญาบาลี²⁶ และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัมโมหวิโนทนิ ทสกนิเทศ²⁷ ซึ่งมีการอธิบายและขยายความโลหิตุปบาท ดังข้อความต่อไปนี้

...อนึ่ง เมื่อตถาคตปรินิพพานไปแล้ว ชนเหล่าใดยอมทำลายพระเจดีย์ ย่อมตัดซึ่งตันพระศรี มหาโพธิ์ ย่อมเหยียบย่ำพระธาตุ กรรมอะไรย่อมมีแก่ชนเหล่านั้น กรรมอันหนักเช่น อนันตริกรรมย่อมเกิดแก่เขา...²⁸

6. ปัญจอันตรธาน

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมุทสาครกล่าวถึงปัญจอันตรธาน คือ การเสื่อมสูญไป 5 ประการ คือ การเสื่อมสูญไปของการบรรลุลหรรณ การเสื่อมสูญไปของการปฏิบัติเพื่อให้ได้บรรลุลหรรณ การเสื่อมสูญไปของการศึกษาพระธรรมวินัย การเสื่อมสูญไปของเพศภิกษุ และการเสื่อมสูญของพระ อริยธาตุของพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับแนวคิดจากคัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ดังต่อไปนี้

6.1 อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก กล่าวถึงเรื่องปัญจอันตรธานมากที่สุด โดยมีอรรถกถาที่ กล่าวถึงปัญจอันตรธาน คือ อรรถกถาสัมปสาทนียสูตร, อรรถกถาพุทธาคูสูตร, อรรถกถา สัทธรรมปฏิรูปกสูตร และอรรถกถาเอกนิบาต ทสกวรรค โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

²⁴ อ.ญ.ป.ญจก.36/129/270

²⁵ ม.อ.อ.22/311-312

²⁶ อ.ญ.เอกก.อ.33/153-154

²⁷ อ.ภ.วิ.อ.78/683

²⁸ ม.อ.อ.22/312, อ.ญ.เอกก.อ.33/154, อ.ภ.วิ.อ.78/683

6.1.1 อรรถกถาสัมปสาทนียสูตร

อรรถกถาสัมปสาทนียสูตร กล่าวถึง อันตรธาน 3 อย่าง คือ ปฏิเวธอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน และปริยัตอันตรธาน โดยอันตรธานทั้ง 3 อย่างนี้ ปฏิเวธเสื่อมสูญไปก่อน จากนั้น การปฏิบัติเสื่อมสูญ และสุดท้ายการคือปริยัตเสื่อมสูญ โดยเมื่อปริยัตเสื่อม อังคุตตรนิกาย²⁹ เสื่อมไปก่อน จากนั้นสังยุตตนิกาย³⁰ มัชฌิมนิกาย³¹ ทีฆนิกาย³² ก็เสื่อมไปตามลำดับ เมื่อปฏิญทั้งสอง³³ อันตรธานไปเหลือแต่วินัยปิฎก³⁴ ศาสนาก็ยังดำรงอยู่ได้ แม้เหลือแต่ปาติโมกข์³⁵ บรรพชา และอุปสมบท ศาสนาก็ดำรงอยู่ได้ จนกระทั่งศาสนาทรุดลงภายหลังการบรรลุลหรรณของภิกษุรูปหลัง ๆ และการไม่ประพฤติกิเลสเครื่องยึดเหนี่ยวของภิกษุรูปหลัง ๆ

ปรินิพพาน มี 3 คือ กิเลสปรินิพพาน จันทรปรินิพพาน และธาตุปรินิพพาน กิเลสปรินิพพาน คือ การตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ จันทรปรินิพพาน คือการดับจันทรปรินิพพาน และธาตุปรินิพพาน คือ การดับสิ้นของพระอัฐธาตุ กล่าวคือ เมื่อศาสนาทรุดโทรม พระธาตุทั้งหมดจะรวมตัวกันเหมือนกองทองคำ เปลี่ยนฉัพพรรณรังสี³⁶ แผลไปในหมื่นโลกธาตุ เตโชธาตุก็ถูกไหม้พระธาตุนั้นอันตรธานไป ชื่อว่า หมดสิ้นพุทธศาสนา³⁷

6.1.2 อรรถกถาพหุชาตูกสูตร

กล่าวถึง อันตรธาน 3 อย่าง คือ ปฏิเวธอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน และปริยัตอันตรธาน โดยอันตรธานทั้ง 3 อย่าง ปฏิเวธอันตรธานไปก่อน การปฏิบัติธรรมมีบ้างไม่มีบ้างก็ไม่เป็นสาระสำคัญ แต่สาระสำคัญอยู่ปริยัต หากปริยัตดำรงอยู่แล้ว ปฏิเวธหรือปฏิบัติก็ย่อมมีบ้าง เมื่อ

²⁹ นิกายหรือหมวดของพระพุทธรูปจำดับที่ 4 ของพระสุตตันตปิฎก

³⁰ นิกายหรือหมวดของพระพุทธรูปจำดับที่ 3 ของพระสุตตันตปิฎก

³¹ นิกายหรือหมวดของพระพุทธรูปจำดับที่ 2 ของพระสุตตันตปิฎก

³² นิกายหรือหมวดของพระพุทธรูปจำดับที่ 1 ของพระสุตตันตปิฎก

³³ หมายถึง พระสุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก

³⁴ ประมวลพุทธรูปเกี่ยวกับพระวินัย คือ พุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์

³⁵ ชื่อคัมภีร์ที่ประมวลพุทธบัญญัติ อันเป็นศีลหรือสิกขาบทของพระภิกษุ มีพุทธบัญญัติให้สาวตูกทั้งเดือน เรียกกันว่า พระสงฆ์ทำอุโบสถ

³⁶ รสีมี 6 ประการ ซึ่งเปล่งออกจากพระวรกายของพระพุทธเจ้า คือ 1. นิล สีเขียวเหมือนดอกอัญชัน 2. ปิต สีเหลืองเหมือนทองคำ 3. โลหิต สีแดงเหมือนตะวันอ่อน 4. โอทาท สีขาวเหมือนแผ่นเงิน 5. มัญเชฐ สีหงสบาท เหมือนดอกชงหรือหงอนไก่ 6. ประภัสสร เสื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก

³⁷ ที.ปา.อ. 15/249-251.

ปรีชิตอันตรธาน พระอภิธรรม³⁸เสื่อมสูญก่อน ต่อมาพระสูตรเสื่อมสูญ เหลือเพียงพระวินัย กระทั่ง ปาติโมกข์ บรรพชา อุปสมบท ยังมีอยู่ศาสนาก็จะยังคงอยู่ แต่เมื่อไม่มีการบวชแล้ว บุคคลทั่วไปก็ รักษาศาสนาไว้ไม่ได้ ศาสนาก็เป็นอันเสื่อมสูญไป

ปรินิพพาน มี 3 คือ กิเลสปรินิพพาน จันทรปรินิพพาน และธาตุปรินิพพาน กิเลส ปรินิพพาน คือ การตรัสรู้ จันทรปรินิพพาน คือการดับจันทรปรินิพพาน ที่เมืองกุสินารา และธาตุ ปรินิพพาน คือ การดับสิ้นของพระอัฐิธาตุ กล่าวถึง เมื่อศาสนาทรุดโทรม พระธาตุทั้งหมดจะ รวมกันเหมือนกองทองคำ เปล่งฉัพพรรณรังสีแผ่ไปในหมื่นโลกธาตุ เทวดาทั้งหมดในหมื่น จักรวาลมาประชุมกัน จากนั้นเตโฆธาตุก็ถูกไหม้พระธาตุอันตรธานไป ชื่อว่า หมดสิ้นพุทธศาสนา³⁹

6.1.3 อรรถกถาสัทธรรมปฏิรูปกสูตร

กล่าวถึงการเสื่อมสูญไปของพระสัทธรรมทั้ง 3 คือ อริยมสัทธรรม ปฏิบัติ สัทธรรม และปรีชิตสัทธรรม อริยมสัทธรรมอันตรธาน คือ เวลาใดที่ภิกษุไม่สามารถบรรลุโสดา ปัตติผลได้ ชื่อว่า อริยมสัทธรรมได้เสื่อมสูญไป

ปฏิบัติสัทธรรมอันตรธาน คือ การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยย่อหย่อน แม้การปฏิบัติเพื่อ บรรลุโสดาบันก็ปฏิบัติไม่สมบูรณ์ ปฏิบัติเพื่อให้ศีลบริสุทธิ์เท่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติสัทธรรมเสื่อมสูญไป

ปรีชิตสัทธรรมอันตรธาน การเสื่อมสูญไปของสัทธรรมคำสอน แม้พระอภิธรรมปิฎก และพระสูตรตันตปิฎก จะเสื่อมสูญไป เหลือแต่พระวินัยปิฎก ก็ชื่อว่าปรีชิตสัทธรรมยังดำรงอยู่ แต่ เมื่อปาติโมกข์เสื่อม เมื่อนั้นปรีชิตสัทธรรมย่อมเสื่อมสูญไป⁴⁰

6.1.4 อรรถกถาเอกนิบาต ทสกวรรค

กล่าวถึง การเสื่อมสูญไปของพระสัทธรรมทั้ง 5 คือ อริยมอันตรธาน ปฏิบัติ อันตรธาน ปรีชิตอันตรธาน ลิงอันตรธาน และธาตุอันตรธาน

อริยมอันตรธาน คือ การเสื่อมสูญไปของผลแห่งการปฏิบัติ กล่าวคือ เมื่อพระพุทธเจ้า ปรินิพพานได้ 1,000 ปี ภิกษุไม่สามารถทำให้ปฏิสัมภิตา⁴¹บังเกิดได้ ต่อมาไม่สามารถทำให้อภิญญา

³⁸ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรม คือ หลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักธรรมล้วน ๆ ไม่มีบุคคล หรือมีเหตุการณ์ประกอบ

³⁹ม.อ.อ.22/316-320

⁴⁰ส.น.อ.26/634-636

⁴¹ปัญญาแตกฉาน มี 4 คือ 1. อัตตปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ 2. ธรรมปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉาน ในธรรม 3. นิรุตติปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ คือภาษา 4. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

⁶⁴² วิชา ³⁴³ บังเกิดขึ้นได้ เหลือเพียงพระอรหันต์สุกขวิปัสสโก⁴⁴ และเป็นพระอนาคามี⁴⁵ พระสกทาคามี⁴⁶ และพระโสดาบัน⁴⁷ ตามลำดับ เมื่อพระอริยบุคคลเหล่านี้สิ้นชีวิตไปชื่อว่าอริยมรรคอันตรธาน

ปฏิบัติอันตรธาน คือ ภิกษุไม่สามารถทำให้มาน⁴⁸ วิปัสสนา⁴⁹ มรรค⁵⁰ และผล⁵¹ บังเกิดรักษาเพียงให้ศีลบริสุทธิ์ ต่อมาไม่รักษาสิกขาบทเล็กน้อย⁵² รักษาเพียงอาบัติปาราชิกเท่านั้น ต่อมาเมื่อภิกษุรูปสุดท้ายที่รักษาอาบัติปาราชิกทำลายศีลหรือสิ้นชีวิต ชื่อว่า ปฏิบัติอันตรธาน

ปริยัตติอันตรธาน คือ อภิธรรมปิฎกเสื่อมก่อน ต่อมาพระสูตรตันตปิฎก และพระวินัยเสื่อมตามลำดับ จนกระทั่งหาบุคคลผู้ที่มีความรู้เพียงกาลา 4 บาทไม่ได้ ชื่อว่า ปริยัตติอันตรธาน

ลิงคอันตรธาน คือ ภิกษุบิณฑบาตด้วยอาการไม่สำรวม ตัดเย็บจีวรไม่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ ต่อมาเพียงแค่ผูกผ้ากาสา⁵³ ที่คอและมือ หรือผูกไว้ที่ผม มีภรรยาและประกอบอาชีพ เมื่อมีผู้มาทำบุญด้วย ก็ได้รับอานิสงส์เหมือนกับทำบุญกับพระสงฆ์สมณที่พระพุทธรูปเจ้ามีพระชนมอยู่ เมื่อนักบวชเหล่านี้ทิ้งผ้าที่พันคอพันแขน หรือผูกไว้ที่ผมเสีย ชื่อว่า ลิงคอันตรธาน

ธาตุอันตรธาน กล่าวถึง ปรินิพพาน 3 คือ กิเลสปรินิพพาน ขันธ์ปรินิพพาน และธาตุปรินิพพาน กิเลสปรินิพพาน คือ การตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ขันธ์ปรินิพพาน คือดับขันธ์ปรินิพพาน และธาตุปรินิพพาน คือ การดับสิ้นของพระอริยธาตุ กล่าวคือ เมื่อศาสนาทรุดโทรม พระธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ จะมารวมกันที่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ รวมกันเป็นพระพุทธรูป แสดง

⁴² ความรู้ชั้นสูง มี 6 อย่าง คือ 1. ทิพพโสต หูทิพย์ 2. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ 3. เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้ทายใจคนอื่นได้ 4. ปุพเพนิวาสานุสสติ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ 5. ทิพพจักขุ ตาทิพย์ 6. อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้สิ้นอาสวะ

⁴³ ความรู้วิเศษ 3 อย่าง คือ 1. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ระลึกชาติได้ 2. จุตูปปาตญาณ ความรู้ถึงการจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย 4. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้น

⁴⁴ พระผู้เจริญวิปัสสนาล้วน แล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์โดยไม่ได้มีคุณสมบัติอะไร

⁴⁵ พระอริยบุคคลผู้บรรลุอนาคามีผล

⁴⁶ พระอริยบุคคลผู้บรรลุสกทาคามีผล

⁴⁷ พระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผล

⁴⁸ สภาวะที่จิตสงบ มีสมาธิเป็นองค์ธรรมหลัก

⁴⁹ ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์อันให้ถอนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้

⁵⁰ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

⁵¹ ชื่อโลกุตตรธรรม มี 4 ขั้น คือ โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผล

⁵² สิกขาบททุกชนิด ยกเว้นอาบัติปาราชิก ซึ่งอาบัติที่หนักที่สุด ที่ภิกษุละเมิดแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ

⁵³ ผ้าข้อมผ้า, ผ้าเหลืองสำหรับภิกษุสามเณร

ปาฏิหาริย์ แต่ไม่มีมนุษย์ไปทันนั้น มีแต่เทวดา จากนั้นเตโชธาตุก็ลุกขึ้นจากสรีรธาตุ เป็นเปลวไฟลุกไหม้สรีรธาตุ ชื่อว่า ธาตุอันตรธาน⁵⁴

6.2 อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อรรถกถาทสกนทเทส สัมโมหวิโนทนี กล่าวถึง อันตรธาน 3 อย่าง คือ ปริยัติ อันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน และกล่าวถึงปรินิพพาน 3 อย่าง คือ กิเลสปรินิพพาน จันทรปรินิพพาน และธาตุปรินิพพาน

ปริยัติอันตรธานนั้น อภิธรรมปิฎกเชื่อมโยงไปก่อน จากนั้นพระสูตรต้นตปิฎก และพระวินัยปิฎกเชื่อมตามลำดับ ส่วนปรินิพพาน 3 อย่าง กิเลสปรินิพพาน คือการดับแห่งกิเลส ที่โพธิบัลลังก์ จันทรปรินิพพาน คือ การดับสนิทแห่งจันทร ได้มีขึ้นที่เมืองกุสินารา และธาตุปรินิพพาน จะมีในอนาคตกาล ในเมื่อศาสนาเสื่อมถอย พระธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ ก็จะรวมกันที่ได้ต้นศรีมหาโพธิ์ รวมเป็นแท่งเดียวกันเหมือนทองคำ แสดงปาฏิหาริย์แผ่ฉัพพรรณรังสีไปตลอดหมื่นโลกธาตุ เหล่าเทวดามาชุมนุมกันเฝ้าพระอัฐิธาตุ จากนั้นเตโชธาตุก็ลุกขึ้นจากสรีรธาตุ เป็นเปลวไฟลุกไหม้ ชื่อว่า ธาตุปรินิพพาน⁵⁵

7. ยมกปาฏิหาริย์

ในวรรณกรรมเรื่องสังสอมชาต ตอนที่กล่าวถึง ธาตุอันตรธาน กล่าวว่า พระธาตุมารวมตัวกันแล้วแสดงยมกปาฏิหาริย์ ซึ่งในเรื่องปัญจอันตรธานในอรรถกถาพระสูตรและพระอภิธรรมมีการกล่าวถึงการแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุเพียงเล็กน้อย ดังนั้น การที่ผู้แต่งวรรณกรรมได้นำเรื่องยมกปาฏิหาริย์มากล่าวไว้ในตอนนี้ สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้แนวคิดจาก ชัมมปัทฏฐกถา อรรถกถาขุททกนิกาย ซึ่งกล่าวถึงเรื่องยมกปาฏิหาริย์ หมายถึง ปาฏิหาริย์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นคู่⁵⁶

ในการแสดงยมกปาฏิหาริย์ในวรรณกรรมเรื่องสังสอมชาต มีลักษณะพิเศษ คือไม่มีภาษาบาลีปะปนเลย และมีฉันทลักษณ์คล้ายกับร้อย สันนิษฐานว่าผู้แต่งได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมเรื่องสังกาดหลวง ทั้งนี้เพราะมีข้อความตรงกับวรรณกรรมเรื่องสังกาดหลวงหรือมหาสังกาด ในตอนบูชาพระพุทธเจ้า ดังนี้

⁵⁴ อกุ.เอกก.อ.32/167-173

⁵⁵ อภิ.วิ.อ.87/691-695

⁵⁶ พุ.ธ.อ.42/304-307

...มีทั้งเพียะพินเพงพาทซ้องอรชร	บ้งอรจับขานขอสับสิ่ง
ไต้ด้อยดั่งต้องดีตาม	เสียงสวนไฉนนั้นเนื่องเดียรดาษ
เพียะพินเพงพาทพร้อม	เป่าขลุ่ยซอระบำ
นางกระสังโชนพื่อนนำลี้ล่ายลี้ล่าย	ละเม้งเปื่องปายบินประโดง
ดุริยะ โยงคิสิกคิสิ้น	ระเหินเท้าเถิงพรหม
ระงมเสียงฟ้าฮ้องส่องไสลี	มีทั้งนางธรรณีทุกแห่ง
ดวงแก้วแก้วอัศจรรย์	เขาเสมรุก็ผ่นอยู่คึกกว้างคึกกว้าง
น้ำสมุทรกว้างต่อกว้างแตกดีฟอง	ละลองละลักเลลวดกลับกลาย
เป็นข้าวตอกดอกไม้ม	บูชาพระแก่นไ้ให้ชินสาสดา... ⁵⁷

8. อันตรกัป

ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ กล่าวถึง เหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญไปแล้ว โลกก็เข้าสู่อันตรกัป 3 คือ สัตถันตรกัป ไรคันตรกัป และทุฬิกขันตรกัป สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับแนวคิดจากอรรถกถาจักกวัตติสูตร ซึ่งอธิบายสัตถันตรกัป ว่า โลกพินาศก่อนถึงเวลาอันควรด้วยอันตรกัป 3 คือ ทุฬิกขันตรกัป กัปที่พินาศในระหว่างด้วยภัยที่เกิดขึ้นเพราะขาดอาหาร, ไรคันตรกัป กัปที่โลกพินาศในระหว่างด้วยโรค และสัตถันตรกัป กัปที่โลกพินาศในระหว่างด้วยศาสตราอาวุธ⁵⁸

จากการศึกษาที่มาของวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ สันนิษฐานว่า มีที่มาจากหลายเรื่อง โดยผู้แต่งเริ่มต้นจากแนวคิดเรื่องอายุของพุทธศาสนา 5,000 ปี โดยผู้แต่งนำเรื่องความประพฤติดสามเณรและพุทธบริษัท⁵⁹ มาเป็นตัวชี้วัดความเสื่อมสูญของพุทธศาสนา โดยการเริ่มต้นจากการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสังขมธาตุ การปฏิบัติของสามเณร การปฏิบัติของบุคคลทั่วไป และปัญจอันตรธาน

การเปิดเรื่อง สันนิษฐานว่า ผู้แต่งนำเนื้อความจากมงคลสูตรและหัวข้อธรรมชื่อสาราณียธรรม มาใส่ไว้เพื่อเป็นการเปิดเรื่อง และเมื่อจะเปลี่ยนเนื้อหาในแต่ละตอน ผู้แต่งจะแต่งเลียนแบบ

⁵⁷สุกณ สมจิตศรีปัญญา, “วิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องสังขมธาตุ” (รายงานการวิจัย ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2537), 76.

⁵⁸ที.ป.อ.15/138.

⁵⁹พุทธบริษัท มี 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

พระไตรปิฎก คือการกล่าวชมเชยพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ว่ามีความแจ่มแจ้ง ชัดชัด แต่ก็ยังมีความสงสัยในปัญหาเรื่องอื่น ๆ อีก ซึ่งเป็นการเปิดเรื่องใหม่ขึ้นมาอีก

การปฏิบัติของสามเณรที่ปฏิบัติตามสิกขาบทและไม่ปฏิบัติตามสิกขาบท สันนิษฐานว่าผู้แต่งได้แนวคิดจาก พระสูตรต้นปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ที่กล่าวถึงสิกขาบท 10 ประการ โดย แต่งอิงกับแนวคิดเรื่องการเสื่อมสูญของพุทธศาสนา โดยทำให้เห็นว่า สามเณรจำพวกหนึ่งปฏิบัติตามสิกขาบท 10 และอีกจำพวกหนึ่งไม่ปฏิบัติตามสิกขาบท 10 นอกจากนี้ มีการกล่าวถึงการขับไล่สามเณร อุปัชฌายวัตร การห้ามผ้าเป็นปริณทล เนื้อสืบอย่างที่ภิกษุสามเณรไม่ควรฉัน ซึ่งสันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาพระวินัยปิฎก

การปฏิบัติของบุคคลทั่วไป คือ พระราชา พระราชินี พระราชวงศ์ ผู้หญิง ผู้ชาย เศรษฐี คนยากจน คนพิการ บัณฑิต คนโง่ คนขอทาน คนกำพร้า สันนิษฐานว่า ผู้แต่งน่าจะแต่งขึ้นโดยได้รับแนวคิดจากจกัถวัตติสูตร, อรรถกถาจกัถวัตติสูตร และอรรถกถามหาสุบินชาดก นอกจากนี้ การกล่าวถึงบุคคล 4 จำพวก และการประมาทในศาสนาขณะที่พระพุทธศาสนายังคงอยู่ เท่ากับว่าได้รับกรรมอย่างหนัก คือ อนันตริยกรรม สันนิษฐานว่า ผู้แต่งได้รับแนวคิดจากอรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก คือ อรรถกถาพุทธาคูสูตร อรรถกถาอัญญาบาลี และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

ปัญจอันตรธาน ผู้แต่งน่าจะแต่งโดยได้รับแนวคิดจากอรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก ประกอบไปด้วย อรรถกถาสัมปสาทนียสูตร, อรรถกถาพุทธาคูสูตร, อรรถกถาสัทธัมมปฏิรูปกสูตร, อรรถกถาเอกนิบาต และอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก สัมโมหวิโนทนี ทสกนิกเทศ ส่วนในเรื่องของการแสดงยมกปาฏิหาริย์น่าจะได้รับแนวคิดจากธัมมปทัฏฐกถา อรรถกถา ขุททกนิกาย ส่วนเนื้อหาในตอนทีกล่าวเรื่องยมกปาฏิหาริย์ซึ่งมีฉันทลักษณ์คล้ายกับรายผสมอยู่ สันนิษฐานว่าผู้แต่งได้คัดลอกจากวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องสังกาดหลวง และเรื่องอันตรกัปผู้แต่งน่าจะนำมาจากอรรถกถาจกัถวัตติสูตร

วรรณกรรมเรื่องสังสอมชาตุนัปปากาอิสาน มีการตั้งบทบาลีแล้วแปลภาษาบาลีเป็นภาษาถิ่นอีสานจนจบ สันนิษฐานว่า วรรณกรรมเรื่องสังสอมชาตุนัปปากาอิสาน ผู้แต่งวรรณกรรมต้องเป็นผู้รู้ภาษาบาลีพอสมควร ซึ่งน่าจะเป็นพระเถระชาวล้านนา และพระเถระชาวล้านช้าง รับมาปรับปรุง และเผยแพร่ในอาณาจักรล้านช้าง เพราะแม้ว่าจะปรับปรุงเผยแพร่ในล้านช้าง โดยปรับปรุงเป็นการแปลด้วยภาษาถิ่นอีสาน แต่ก็มีคำภาษาถิ่นเหนือของไทยปะปนอยู่ เช่นคำว่า “เพียะ” ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งของภาคเหนือ

ชื่อเรื่อง

ในเรื่องสังฆสมชาตุ เป็นการตั้งชื่อเรื่องตามประเด็นสำคัญของเรื่อง คือ กล่าวถึงการเสื่อมสูญของพุทธศาสนา เมื่อศาสนาทรุดโทรมพระอริยธาตุของพระพุทธเจ้าก็จะมารวมตัวกัน เรียกว่า สังฆสมชาตุ คำว่า สังฆสม หมายถึง การรวบรวม, การเก็บรวบรวมไว้⁶⁰ สังฆสมชาตุ หมายถึง การรวบรวมกระดูก หรือการรวมตัวกันของกระดูก ซึ่งในที่นี้หมายถึง พระอริยธาตุของพระพุทธเจ้า เมื่อพระธาตุรวมตัวกันแล้ว จะเสด็จไปประทับใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ แสดงปาฏิหาริย์เป็นรูปเหมือนพระพุทธเจ้า และแสดงธรรมโปรดเหล่าเทวดา เมื่อครบ 7 วันจะบังเกิดไฟลุกไหม้พระธาตุสลายไปแล้วโลกจะเข้าสู่อันตรายกับ ดังตัวอย่างข้อความต่อไปนี้

...ปุกุโล [ปุกุลา] อันว่าบุคคลทั้งหลายผู้นั้น อสุภกโม [อสุภกมา] อันบ่ได้ประสบพบ กับด้วยอสุปริตผู้บ่ดี โหติ [โหนติ] ก็เป็นอันบ่ดีแล โย ชนา [เย ชนา] อันว่าคนทั้งหลายผู้ใด อสุภกโม [อสุภกมา] อันมาได้ประสบพบกับคอมสังฆสมชาตุรูปเจ้าปางนั้น อันพระตถาคต หากอริยฐานตั้งไว้ตราบต่อเท่าหมดเขต 5 พันวัสสา จึงเสด็จสังฆสมมาเป็นพระเจ้าในที่ใกล้ เค้าไม้พระศรีมหาโพธิ์ กระทำอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เสมอดังพระตถาคตกระทำมกปาฏิหาริย์ อันสูงเสียดไปยังรัศมี 6 ประการ...

(4/19/1/4 – 4/19/2/3)

ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง

ผู้แต่ง

ตามธรรมเนียมการประพันธ์วรรณกรรมของภาคอีสาน วรรณกรรมส่วนมากจะไม่ปรากฏชื่อผู้ประพันธ์ แม้ว่าจะมีการระบุชื่อในวรรณกรรมอีสานบางเรื่องก็ไม่สามารถที่จะชี้ชัดได้ว่าเป็นชื่อของผู้ประพันธ์ การไม่นิยมระบุชื่อนี้สามารถวิเคราะห์ได้ 2 แนวคิด คือ

1. ผู้แต่งเดิมไม่นิยมเขียนชื่อ ทั้งนี้เพราะว่า ส่วนใหญ่เป็นการแต่งตามแนวของนิทานชาดก ผู้แต่งถือว่าเป็นการทำบุญสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง กล่าวคือเป็นการบูชาพระรัตนตรัย ผู้แต่งมักสรรสร้างวรรณกรรมขึ้นมาจากแรงศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา จึงไม่บอกชื่อ เพราะเป็นการผิดมารยาทในการทำบุญหรือเป็นการสร้างกุศลเพื่อเอาหน้า⁶¹ จึงเป็นเหตุให้คนแต่งวรรณกรรมไม่นิยมใส่ชื่อตัวเองเข้าไปในงานวรรณกรรม

⁶⁰ คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรม, พจนานุกรมภาคอีสาน – ภาคกลาง (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2515), 403.

⁶¹ รัช ปลูกโทก, วรรณกรรมท้องถิ่น (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522), 237.

2. ผู้แต่งเดิมเขียนชื่อไว้แต่ภายหลังถูกลบออกไป ซึ่งวรรณกรรมอีสานโดยส่วนมาก ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง โดยส่วนมากปรากฏมีเฉพาะชื่อผู้จาร พร้อมกับวัน เดือน ปี ที่จารเสร็จ อาจจะเป็นไปได้ว่าผู้แต่งวรรณกรรมได้เขียนชื่อ พร้อมวัน เดือน ปี ที่แต่งเสร็จ แต่ผู้คัดลอกวรรณกรรมต่อมาเอาชื่อผู้แต่งเดิมออก แล้วใส่ชื่อของผู้คัดลอก และวัน เดือน ปี ที่คัดลอกเสร็จใส่ไว้แทน⁶²

วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์อมธาตุ ไม่ปรากฏมีชื่อผู้แต่ง แต่ลักษณะในการแต่ง ผู้แต่งต้องมีความรู้ด้านภาษาบาลีและพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี ผู้แต่งน่าจะเป็นพระภิกษุหรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาเป็นเวลานานพอสมควร

สมัยที่แต่ง

วรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ไม่ปรากฏสมัยที่แต่ง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า นักปราชญ์ล้านช้างได้นำวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุมาจากวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุฉบับล้านนาในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช (พ.ศ.2059-2091) แห่งอาณาจักรล้านช้าง เนื่องจากพระเจ้าโพธิสาลราชส่งราชทูตไปขอพระไตรปิฎก 60 คัมภีร์ และพระเทพมณฑลเถระจากอาณาจักรล้านนา เมื่อ พ.ศ. 2066⁶³ ทำให้สมัยนี้กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก และรัชสมัยของพระเจ้าโพธิสาลราชวรรณกรรมศาสนาของล้านช้างได้เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะวรรณกรรมร้อยแก้วที่รูปแบบการแต่งแบบยกบาลีขึ้นตั้ง แล้วแปลเป็นภาษาถิ่นหรือแต่งแบบนิสสัย เพราะในปี พ.ศ. 1077 พระเมืองเกษเกล้าแห่งอาณาจักรล้านนาได้เชื่อมสัมพันธไมตรีกับอาณาจักรล้านช้างด้วยการถวายพระแซกคำ⁶⁴ ให้กับพระเจ้าโพธิสาลราช⁶⁵ ทำให้พระพระอริยวงศา พระมหาเถระชาวล้านช้าง ได้แต่งวรรณกรรมเรื่องพระแซกคำ โดยแต่งเป็นร้อยแก้วแบบนิสสัย ดังตัวอย่างข้อความต่อไปนี้

...ดังได้ยมนานี้ ตทา ในกาละยามนั้น โพธิสาลกุมารโ อันว่าพระเจ้าโพธิสาลกุมาร ปุตุโธ อันเป็นบุตร วิบูลมหาราชคฤษราชสุต แห่งพญาวิบูลมหาราชคฤษย์ อันได้เสวยราชสมบัติเป็นพญาสดนาคนहुตุนคร ในเมืองหลวงชื่อว่าศรีสดนาคนहुตราชธานี แลโพธิสาลราชกุมารนั้น ชาโตอันเกิดมา อภูจณภูจีวสุสาธิกอภูจสตุ จุลสังกาดราชา นาคเวส ในปีมะโรง ปีนั้นสังกาดได้ 868

⁶²ลีลา วีระวงส์, “คำชี้แจงเรื่องเสี้ยวवाद,” ใน มหาลีลา วีระวงส์ : ชีวิตและผลงาน (เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์แห่งรัฐ, 1990), 120.

⁶³ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, 156.

⁶⁴พระแซกคำ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งคือ พระพุทธสิหิงค์

⁶⁵สุนัด โพธิสถาน และหนูไข พุมมะจัน, ประวัติศาสตร์ลาว (เวียงจันทน์ : กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 2000), 173.

วัดสา อโหสิ ก็มีแล ปน ด้วยมีแท้ โส กุมารโ อ้นว่าพระโพธิสาลราชกุมารผู้นั้น **ปลุกทส วลิโต**
 อ้นจำริญขึ้นใหญ่มาได้ 15 ปี **ปติฏฐาติ** ก็ตั้งอยู่ **รหุเช** ในราชสมบัติเป็นพญา...⁶⁶

รูปแบบการแต่งวรรณกรรมแบบนิสสัย น่าจะได้รับความนิยมในในล้านช้าง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลคล้ายกับเป็นงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาที่เรียบเรียงขึ้น โดยค้นข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมถึงวรรณกรรมท้องถิ่นซึ่งนักปราชญ์ล้านช้างได้นำวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลมาจากล้านนา มีการปรับปรุงในบางส่วน แล้วเผยแพร่ในอาณาจักรล้านช้างในรัชสมัยพระโพธิสาลราช ทั้งนี้เพราะเป็นสมัยที่ล้านช้างสงบและอยู่ในยุคที่รุ่งเรืองด้านภาษาและวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา

ผู้จารและสมัยที่จาร

ผู้จาร

วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ปรากฏมีชื่อผู้จาร และวันที่จารเสร็จ ในตอนท้ายของผู้ที่ 1 เพียงผู้เดียวเท่านั้น ดังข้อความต่อไปนี้

...จุลศักราชได้ 614 ตัว ปีกจอ เดือน 11 แสม 5 ค่ำ วัน 7 ริจนาแล้วยามเที่ยงเจ้าขนันสมเด็จพระนารัตนวงศา เป็นผู้ริจนาสร้างสังฆมณฑลไว้กับศาสนาพระพุทธเจ้า ครอบต่อเท่า 5 พันวัสสา...

(1/21/1/1)

คำว่า “**ริจนา**” หมายถึง แต่ง ประพันธ์ หรือเขียน⁶⁷ ดังนั้น เจ้าขนันสมเด็จพระนารัตนวงศา เป็นผู้แต่งหรือจาร วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล

คำว่า “**เจ้าขนัน**” ศ.ดร. ประเสริฐ ฦ นคร กล่าวว่า คำว่า ขนัน หรือขนาน⁶⁸ หมายถึง บุคคลที่ได้ผ่านการบวชมาแล้ว ต่อมากร่อนเป็น “**ขนาน**” ตรงกับคำว่า “**ทิด**” ในภาคกลาง

⁶⁶สิลา วีระวงส์, **ประโยชน์ของวรรณคดี** (เวียงจัน : หอสมุดแห่งชาติ, 1996), 105.

⁶⁷สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, **พจนานุกรมภาษาล้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537), 249.

⁶⁸คำว่า “**ขนาน**” เป็นคำที่นำมาจากลักษณะของสีมาในการบวช เนื่องจากเพื่อความบริสุทธิ์ทางสีมา หรือสีมาบริสุทธิ์ ในสมัยก่อนทางภาคเหนือนิยมผูกแพขนานเป็นอุทกสีมา ทำการอุปสมบทกุลบุตร บุคคลที่ได้ผ่านการบวชในอุทกสีมา เมื่อสึกมาจึงเรียกว่า ขนาน หรือขนาน หมายถึงได้ผ่านแพขนานมาแล้ว (สัมภาษณ์ ศ.ดร. ประเสริฐ ฦ นคร, 11 สิงหาคม 2549)

คำว่า “ขันธ์” ผู้วิจัยสำรวจพบในอวสานพจน์ (colophon) ของเอกสารโบราณ พบว่ามีการใช้นำหน้าสามเณร ดังนี้ “...เจ้าขันธ์เณรอ่อนสามเณรใจใสศรัทธาซื้อลานมาเขียนมูลนิพพานไว้กับศาสนาพระพุทธเจ้าตราบต่อเท่าเข้าสู่ nirvan ก็เข้าเทอญ...”⁶⁹ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คำว่า ขันธ์ที่ใช้ในภาคอีสาน หมายถึง สมณะ หรือนักบวช ซึ่งจะใช้นำหน้าได้ทั้งสามเณรและภิกษุ

คำว่า “สมเด็จ” หมายถึงผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุ แล้วได้รับการเถรภิเษก⁷⁰ 1 ครั้ง ได้รับตำแหน่ง สมเด็จ หรือ สำเร็จ เวลาเรียกมักจะเรียกว่า สมเด็จ แล้วตามด้วยชื่อของภิกษุรูปนั้นเสมอ

คำว่า “รัตนวงศา” หมายถึง ผู้เป็นวงศ์ของพระรัตนตรัย ซึ่งอาจจะเป็นสร้อยนามหรือฉายาของผู้จารก็ได้

คำว่า “เจ้าขันธ์สมเด็จหนารัตนวงศา” ซึ่ง ศ.ดร. ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่า หมายถึง “ทิดที่เป็นเจ้า” ชื่อ “หนารัตนวงศา” แต่หากคำนี้จะกลายจากความหมายสามัญ ก็น่าจะหมายถึงพระอุปัชฌาย์⁷¹

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า ผู้ที่จารวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ เป็นพระสงฆ์ที่เป็นพระอุปัชฌาย์ ชื่อ หนา โดยมีสร้อยนามหรือฉายาว่า รัตนวงศา โดยพระอุปัชฌาย์รูปนี้ได้รับการเถรภิเษกมาแล้ว 1 ครั้ง จึงมีสมณศักดิ์เป็น “สมเด็จ” ชื่อ สมเด็จหนา รัตนวงศา

สมัยที่จาร

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ปรากฏสมัยที่จารในตอนท้ายของผูกที่ 1 เพียงแห่งเดียวเท่านั้น ระบุสมัยที่จารคือ จุลศักราช 614 ปีก่อ เดือน 11 แรม 5 ค่ำ วันเสาร์ ตอนเที่ยง ซึ่งปีจุลศักราช 614 คำนวณหาปีพุทธศักราชไม่ได้ แต่หากเป็นการอ่านตามตัว คือ หกสิบสี่ (64) ซึ่งเท่ากับจุลศักราช 1164 เพียงแต่ว่าผู้แต่งหรือผู้คัดลอกตัดเลขข้างหน้าออก 2 ตัว⁷² ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันดีในสมัยนั้น

วันที่จารเสร็จ ตรงกับวันวันเสาร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 11 พุทธศักราช 2345 ซึ่งถ้าปีพุทธศักราช 2345 เป็นปีที่จารวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุเสร็จ ต้นฉบับโบราณจะมีอายุถึง 204 ปี แต่เมื่อดูจากสภาพของต้นฉบับโบราณซึ่งมีสภาพที่สมบูรณ์ ผู้วิจัยสันนิษฐานเป็น 2 กรณี คือ

⁶⁹“มูลนิพพาน,” วัดชมพู บ้านหนองหินใหญ่ อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับร้องรัก, ไม่มีเลขที่, ลานที่ 22.

⁷⁰พิธีเถรภิเษกตามประเพณีอีสาน ในภาษาถิ่นเรียกว่า สด

⁷¹สัมภาษณ์ ศ.ดร. ประเสริฐ ณ นคร, 11 สิงหาคม 2549.

⁷²การเขียนเลขจุลศักราชเพียง 2 ตัว โดยเขียนเพียงเลขศักราชข้างท้าย 2 ตัว เป็นที่รู้จักกันดีในสมัยนั้น ๆ เหมือนในปัจจุบัน ถ้าเขียน 49 ก็เป็นที่เข้าใจกันดีว่าเป็น พ.ศ. 2549 (สัมภาษณ์ ศ.ดร. ประเสริฐ ณ นคร, 11 สิงหาคม 2549)

1. ต้นฉบับใบลานน่าจะมียายุไม่ถึง 204 ปี จึงสันนิษฐานว่า ผู้ที่คัดลอกวรรณกรรม ได้คัดลอกวัน เดือน ปี ของต้นฉบับที่ใช้คัดลอกมาด้วย

2. จากการสำรวจเอกสารใบลานที่วัดชมพู บ้านหนองหินใหญ่เพิ่มเติม ปรากฏว่ามีเอกสารใบลานที่มีศักราชใกล้เคียงกัน คือ นิสัยวิสุทธิมรรค⁷³ จ.ศ.1174 (พ.ศ.2355), วินัยหอม⁷⁴ จ.ศ. 1183 (พ.ศ.2364) และมีศักราชใหม่ที่สุดคือ วิสุทธิยา⁷⁵ จารเมื่อพ.ศ.2517 และมีใบลานบางสำนวนที่บอกกล่าวไว้ในอวสานพจน์ (colophon) ว่ามีการเคลื่อนย้ายใบลานมาจากแหล่งอื่นอีกก็มี ซึ่งคัมภีร์ใบลานล้วนมีสภาพที่สมบูรณ์ อักษรจารสวยงาม จึงน่าจะเป็นไปได้ว่าต้นฉบับใบลานเรื่องสังฆมณฑลมีอายุถึง 204 ปีด้วยเช่นกัน

จุดมุ่งหมายในการแต่ง

วรรณกรรมด้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ของภาคอีสาน มักจะกล่าวถึงการสืบศาสนาในสถานที่ต่าง ๆ หรือมูลเหตุและประวัติการเกิดของศาสนสถานต่าง ๆ ในท้องถิ่น เป็นการเพิ่มคุณค่าให้ศาสนสถานนั้น ๆ มากขึ้น ส่วนวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ไม่ได้กล่าวถึงการสร้างศาสนสถาน แต่กล่าวถึงการเสื่อมสูญของพระพุทธศาสนา และการรวมตัวกันของพระอริยาคูของพระพุทธเจ้าซึ่งจะแสดงธรรมถึง 7 วัน 7 คืน แล้วจะสลายไปจากโลก ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการแต่ง ดังนี้

1. เพื่อให้เห็นถึงความเสื่อมสูญไปของพระพุทธศาสนา โดยถือว่าเป็นคำพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า

2. เพื่อให้คนทั่วไปไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต หรือทำกิจการงานต่าง ๆ จนลืมพุทธศาสนา คนที่ประมาทจะไม่ได้พบกับการรวมตัวกันของพระอริยาคู และจะนำพาชีวิตของคนนั้นเข้าสู่ยุคอันตรกัป ซึ่งเป็นยุคที่มีแต่ความลำบาก ส่วนคนที่ไม่ประมาทคบกับกัลยาณมิตร จะนำพาชีวิตไปพบกับพระอริยาคูก่อนสูญหายไปจากโลก ได้ฟังธรรม ได้บรรลุธรรม ไม่ไปเกิดในยุคอันตรกัป

3. เพื่อสอนในเรื่องของการคบคน หากใครคบหาเพื่อนที่เป็นกัลยาณมิตร คบสัตบุรุษ ก็ถือว่าดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท และกัลยาณมิตรนั้นจะชักจูงให้บุคคลนั้นพบกับการรวมตัวกันของพระอริยาคูของพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม บรรลุธรรม หรือประสบสุขทั้ง 3 ประการ คือ สุขใน

⁷³“นิสัยวิสุทธิมรรค,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือใบลาน, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, จ.ศ.1174, ฉบับล่องชาด, ไม่มีเลขที่.

⁷⁴“วินัยหอม,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือใบลาน, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาอีสาน, เส้นจาร, จ.ศ.183, ฉบับล่องชาด, ไม่มีเลขที่.

⁷⁵“วิสุทธิยา,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือใบลาน, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาอีสาน, เส้นจาร, พ.ศ. 2517, ฉบับชาดทึบ, ไม่มีเลขที่.

เมืองมนุษย์ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สุขในเมืองสวรรค์ได้เป็นพระอินทร์ และบรมสุขคือเข้าถึงพระนิพพาน

ธรรมเนียมในการแต่ง

ธรรมเนียมในการแต่ง หมายถึง แบบแผนหรือวิธีการบางประการในการแต่งวรรณคดีซึ่งเป็นที่ยอมรับและทำตามกันโดยทั่วไป⁷⁶ ซึ่งประกอบไปด้วย การเปิดเรื่อง เนื้อเรื่อง และการกล่าวจบเรื่อง ดังต่อไปนี้

1. การเปิดเรื่อง

การเปิดเรื่อง ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมเป็นการเปิดเรื่องแบบปณามพจน์ คือ การไหว้ครู ซึ่งวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุไหว้ครูเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือ **นโม ตสฺสตุถุ** ซึ่งหมายถึง ข้าพเจ้าขอ นอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังข้อความต่อไปนี้

๑ **นโม ตสฺสตุถุ** เอวเมสุตฺ [เอวมเมสุตฺ] เอกํ สมยํ ภควา สวาศุณฺณํ วิหารติ [วิหารติ] เขตวเน อนาถปิณฑิกสุตฺ อารามเม [อาราม] โภ สาธโว คุรา สัปปริสะทังหลาย เอวเมวสุตฺนติ อทิกํ [อาทิกํ] นิทานวจนํ [นิทานวจนํ] คำมีดังนี้ว่า เอวเมสุตฺรดวงนี้หากเป็นนิทานแห่งสูตรทั้งหลาย หมายถึงพรหมสูตรเป็นเค้า อานนทเถระเจ้าตนควรกรรมพ อันมีมือถือคันดาลปัดประจิดจริงมาแล้วด้วย **คันธา**⁷⁷ เจ้าก็ลีลาขั้วรยาตรขึ้นเหนือธรรมาสันอาสนาอันมีในท่ามกลางมณฑปผาสาทอันพญาอชาตศัตรูหากเปลี่ยนแปลงไว้แทบปากถ้ำตัดตนคูหา อันมีฝ่ายข้างคอดยัปปตะ ราชคชนคร [ราชคชนคร] อันมีในเมืองราชคฤห์นคร เพื่อจักสังคายนาธรรมไว้แล **ภควติ** ในเมื่อพระพุทธเจ้า **ปรี นิพพุเต** [นิพพุเต] แลนิรพานไปแล้วดังนี้ **วุตฺ** หากกล่าว **ปถมสํกิตฺติกาเล** [ปถมสํกิตฺติกาเล] ในกาลเมื่อปฐมสังคายนาธรรมนั้นแล **อิทํ สุ** [อิทํสุตฺ] อันว่า ราชสูตรดวงนี้ **เม มยา**⁷⁸ อันผู้ข้าเชื่อว่าอานนท์ **สุตฺ** หากได้สดับฮับฟังเอาแล้วแต่ในกาละคือว่าปากแห่งสัพพัญญูเจ้า **เอว** ด้วยประการนี้แล...

(1/1/1/1 – 1/1/2/1)

⁷⁶ กุหลาบ มัลลิกะมาส, **วรรณคดีวิจารณ์** (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521), 66.

⁷⁷ **กนฺตุวา** (ฉบับสอบทาน วัชรพ 1/1/1/2)

⁷⁸ น่าจะเป็น **เม** หรือ **มยา** เพียงศัพท์ใดศัพท์หนึ่งเท่านั้น

2. เนื้อเรื่อง

2.1 การขึ้นต้นเรื่อง

การขึ้นต้น ในเรื่องสังกัสมธาตุ ขึ้นต้นด้วยปัจจุบันวัตถุ กล่าวคือ ไม่ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยชาติ แต่เป็นเรื่องราวขณะที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ขึ้นต้นเรื่องด้วยคำบาลีว่า “เอกํ สมยํ ยังมีในกาลเมื่อนั้น” แล้วจึงกล่าวถึงเทวดาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาพระพุทธเจ้า ดังข้อความต่อไปนี้

...อันว่าพระพุทธเจ้า วิหารติ [วิหารติ] ก็อยู่สถิตย์สำราญ อารามเม [อาราม] ในอาราม อนาคตปิณฑิกมหาเศรษฐี เขตวน ในป่าเขตวันอาราม สวตถุณิ อันมีที่จ่มใกล้ใจเมืองสาวตติราชธานีนั้นแล อตโฆ ในกาลเมื่อนั้น เทวดา อันว่า เทวดาตนหนึ่ง อันมีชื่ออบผากฏ มียศบลิ้อชา อภิกกุตวนา [อภิกกุตวนา] อันมีวรรณะอันงามยิ่งนักหนา โอภาสตุวา มาเปล่งรัศมีรังสีใสส่องแจ้งไป เขตวนิ ยังป่าเขตวันทั้งมวล เภรอกปปี [ภเวรอกปปี] ให้สูงเอื้องยอดทุกกำทุกกาย รตติยา ในเมื่อกลางคืนนั้นแล ภควา อันว่า พระพุทธเจ้าอยู่ในสถานที่ใด อุปุปสงกมิตวา [อุปุปสงกมิตวา] ก็เข้าไปในสถานที่นั้น ตา เทวดา อันว่า เทวดาตนนั้น คนุตวา เข้าไปแล้ว อภิเทตวา [อภิเทตวา] ก็ไหว้ยังสัพพัญญูเจ้า ด้วยอันคมรพยำแยง อฏฐาสิ ก็ยืนอยู่ เอกมนุตํ ในสถานที่หนึ่งแล้ว อชฺฐภาสิ [อชฺฐภาสิ] ก็จึงกล่าว ภควนุตํ เช้งสัพพัญญูเจ้า ว่าดังนี้ ภนฺเต ข้าไหว้พระพุทธเจ้า เทวา [เทวา จ] อันว่าเทวดาทั้งหลายก็ดี มนุสา [มนุสา จ] อันว่าคนทั้งหลายก็ดี พหุ [พหุ] อันมาก อากงฺขมานา เทียนย่อมปรารถนามักใครยัง สพฺพพว⁷⁹ อันมีคำวุฒิสรีสวัสดิ อุตฺตโน แก่ตน อจินฺตยํ [อจินฺตยํ] ก็ทอตริระนิงหา มงฺกลํนิ [มงฺกลํ] ยังมงคลทั้งหลาย ตวํ อันว่าสัพพัญญูเจ้า ภูหิ [พฺรหฺมิ] ก็จึงกล่าว มงฺกลํ ยังมงคลทั้งหลาย อุตฺตมํ อันประเสริฐ สพฺพเพสเมว อมฺหากํ แก่ฝูงข้าทั้งหลายทั้งมวล ก็ข้าเทอญ เมื่อเทวดาแลไหว้ถามดังนั้น ภควา อันว่าสัพพัญญูเจ้า สุตฺวา ได้ยินแล้ว วจฺจนํ [วจฺนํ] ยังถ้อยคำแห่งเทวดาตนนั้น เทเสสิ ก็เทศนาแก้ปัญหาเอื่อนั้น แก่เทวดาตนนั้น ดันด้วยคาถาว่าดังนี้ อเสวนา จ พาลานํ ปณฺทิตานญจ เส วณฺณา ปุชา จ ปุชฺชียานํ เอตมฺกมลมุตฺตมํ เทวเต⁸⁰ สุราเทวดา อเสวณฺณา จ [อเสวนา จ] อันว่ากริยาอันบ่เสพบัดิต พาลานํ ยังคนใบ้ อันหาผญาได้้นั้น เป็นมงคลอันหนึ่งแล ปณฺทิตานญจ เสวณฺณา [เสวนา] อันว่ากริยาอันได้เสพได้คิดยังผู้มีผญาที่เป็นมงคลอันหนึ่งแล ปุชา จ อันว่ากริยาอันได้บูชายังบุคคลอันควรอันบูชา ก็เป็นมงคลอันหนึ่งแล...

(1/1/2/1 – 1/2/2/2)

⁷⁹ น่าจะเป็น สพฺพเพสํ โสตุถานํ

⁸⁰ น่าจะเป็น อเสวนา จ พาลานํ ปณฺทิตานญจ เสวนา ปุชา จ ปุชฺชียานํ เอตมฺกมลมุตฺตมํ เทวเต

2.2 การเปลี่ยนตอน

เทวดาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามปัญหาเรื่องต่าง ๆ เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงเรื่องนั้นจบ มักจะมีคำว่า “อิติ เอว ด้วยประการดังกล่าวมานี้” จากนั้นเทวดาก็กล่าวชมเชยธรรมเทศนา ดังข้อความต่อไปนี้

...เทวดาตนนั้น เมทยนฺติ [โมทยนฺติ] ก็มีใจชมชื่นยินดีมากนัก ธรรมเทศน์ เชิงด้อยคำ ธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญูเจ้าเป็นอันแจ่มแจ้งแล้ว...

(1/5/1/2 – 1/5/1/4)

เมื่อเทวดากล่าวยกย่องชมเชยการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว เทวดาจะทูลถามเรื่องที่สงสัยเรื่องอื่น ๆ ต่อไปอีก โดยจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนเรื่อง มักจะมีคำกล่าวหรือคำถามของเทวดา ว่า “ท้าวายังสงกา”, “ดังรือ ก็ข้าจา”, “อตุล ก็ยังมีรือ อุทาหุ รู้ว่ายังมีนั่น ก็ข้าจา”, “อตุล ก็ยังมี ก็ เป็นดังรือ ก็ข้าจา อุทาหุ รู้ว่า นตุล ก็หาบมิได้นั้นจา” ดังตัวอย่างข้อความต่อไปนี้

...สา เทวตา อันว่าเทวดาตนนั้น ปุจฺสิ [ปุจฺฉิ] ก็ถาม ภควนฺตฺ เชิงสัพพัญญูเจ้าว่าดังนี้ ภนฺเต ข้าไหวสัพพัญญูเจ้า เต ภิกฺขุ [เต ภิกฺขุ] อันว่าภิกษุทั้งหลายผู้งั้น สาลาณิยธมฺโม [สาราณียธมฺมา] อันได้พึง สาราณียธรรมก็ดี อสาลาณิยธมฺโม [อสาราณียธมฺมา] ผู้งั้นได้พึงยังสาราณียธรรมนั้นก็ดี เต ภิกฺขุ [เต ภิกฺขุ] อันว่าภิกษุทั้งหลายผู้งั้นก็ดี อรหตฺตกาเล ในกาลเมื่อได้ถึงอรหันต์ ดั่งนั้นก็ดี อวิเสส ยังจักมีวิเศษนานาเป็นด้วยประการต่าง ๆ กันดังรือ ก็ข้าจา ...

(1/3/2/1 – 1/3/2/3)

2.3 การปิดเรื่อง

การปิดเรื่องเป็นการกล่าวเพียงว่าหลังบุคคลได้ประสบพบกับสังขมธาคะถึงสุข 3 สถาน คือ สุขในเมืองมนุษย์จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สุขในเมืองสวรรค์จะได้เป็นพระอินทร์เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลาย และสุขอย่างยิ่ง คือ การเข้าถึงนิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะไม่รู้จักแก่และตาย จากนั้นก็กล่าวจบโดยยกบาลีตั้ง แล้วแปลเป็นภาษาถิ่น ดังข้อความต่อไปนี้

...ขิณฺธธาคฺคฺสวณฺณา [ชินธาคฺคฺสวณฺณา] จายังสังขมธาคฺ นิฏฺฐิตํ [นิฏฺฐิตา] ก็บรรจบรณแล้วท่อนี้แล...

(4/20/1/2)

แฉกเพชรแก้วอ้อมคำเกมสัตตรัตนฮ้อยฮอบคือดังพระจันทร์แจ่มจอดเมืองแมน มีทั้งแสง

เดือนดาวเดียรดาษ พระสุริยาสน์โอภาสสะพุงส่งพันดวงสะท้อนทั้งฟ้า ส่องทั้งอินทร์เห็นทั้ง

พรหม ยม กรุท มนุษย์กุ่มกัณฑ์ คนธรรพพิทักษ์ อาฮักขา เทพยดา สุราสุรินทร์อินทร์พรหม

ชวนกันมาทุกภาค ถือธูกระคายแลธูชัช ธูทองไกวเกมช่อ มีทั้งประรูปประทีปได้ติดต่อ

ตามเทียน ประดับเทียนทุกภาค เครื่องหลายหลากบูชาเสียดังขานคัมภีร์มี ชะโพนพร้อมปี่อ้อ

ทั้งปี่ห่ออรชอนขับขานฮ้อยช่อขอดจิ่ง ทั้งด้อยดิ่งแลสวนไล่นั้นเดียรดาษ เฟื่องพร้อมพาทย

พิณระบำ...

(4/16/1/4-4/17/1/3)

ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก

วรรณกรรมอีสานเรื่องสังฆมณฑล จารด้วยอักษรธรรมอีสานตลอดทั้งเรื่อง อักษรธรรมอีสานมีวิวัฒนาการจากอักษรธรรมล้านนา ซึ่งมีวิวัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ ดังที่ ดร. ฮันซ์ เพนซ์ เสนอความเห็นว่

...อักษรขวนในคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปที่เก่าที่สุด มีลักษณะใกล้เคียงกับอักษรมอญหรือญไชยที่ปรากฏอยู่ศิลาจารึกพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่า ชาวขวนได้รับอักษรจากชาวมอญที่ล้าพูนในสมัยนั้น...⁸²

อักษรขวน หรืออักษรธรรมล้านนา ได้แพร่เข้าสู่อาณาจักรล้านช้างและดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง โดยพบจารึกอักษรธรรมที่เก่าแก่ที่สุด คือ จารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดสีสะเกด เวียงจันทน์ลงศักราช 852 (พ.ศ. 2033)⁸³ เป็นเครื่องยืนยันว่า อาณาจักรล้านช้างใช้อักษรธรรมแล้ว

⁸² รัช ปุณโณทก, “อักษรไทยภาคเหนือ,” ศิลปวัฒนธรรม 4, 5 (มีนาคม 2526) : 12.

⁸³ รัช ปุณโณทก, การอ่านจารึกสมัยต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2534), 191.

อักษรธรรมที่ปรากฏในอาณาจักรล้านช้างได้แพร่เข้าสู่ภาคอีสานของประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้เพราะภาคอีสานของไทยไม่เคยมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านนาโดยตรง อีสานจึงได้รับอิทธิพลด้านตัวอักษรธรรมจากอาณาจักรล้านช้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ซึ่งย้ายศูนย์กลางการปกครองมาตั้งที่เวียงจันทน์ และได้ใส่ใจหัวเมืองทางภาคใต้ของกลุ่มแม่น้ำโขงอยู่มาก เช่น สร้างวัดและสถาปนาจารึกที่เมืองห้วยหลวง (อำเภอโพนพิสัย) จารึกวัดผดุงสุข (พ.ศ. 2093) และพยายามแผ่อิทธิพลมาทางภาคอีสานของไทย โดยได้สร้างจารึกอักษรธรรมไว้ที่วัดถ้ำสุวรรณคูหา คือ จารึกวัดถ้ำสุวรรณคูหา 1 (พ.ศ. 2106) รวมทั้งสร้างสถาปนาจารึกอักษรธรรมและอักษรขอมเพื่อเป็นการแบ่งปันเขตแดนระหว่างอยุธยากับล้านช้างไว้ที่พระราชศรัทธา⁸⁴

อักษรธรรมอีสานที่ใช้บันทึกเรื่องสังฆมณฑล ประกอบไปด้วย พยัญชนะ สระ ตัวเลข และเครื่องหมาย ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 จำนวนตัวอักษรที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล

รูปอักษรที่ใช้บันทึก	จำนวน (รูป)
พยัญชนะตัวเต็ม	35
พยัญชนะตัวเชิง	24
สระลอย	7
สระจม	24
ตัวเลข	10
เครื่องหมาย	4

⁸⁴จารึกพระราชศรัทธา สร้างขึ้น 2 ครั้ง โดยครั้งที่ 1 สร้างในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช พ.ศ. 2103 ต่อมาจารึกได้ถูกย้าย ซึ่งปัจจุบันได้เก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอพระเจ้า กำแพงนครเวียงจันทน์ โดยก่อนถูกเคลื่อนย้าย พระครูคุณ เจ้าอาวาสวัดนวมทุ่ง ได้คัดลอกเนื้อความจารึกไว้ และสร้างจารึกหลักใหม่ขึ้นในปี พ.ศ. 2449

ตารางที่ 2 รูปพยัญชนะอักษรธรรมอีสาน

อักษรไทย ปัจจุบัน	อักษรธรรม	
	ตัวเต็ม	ตัวเชิง
ก		
ข		
ค		
ฅ		-
ง		
จ		
ช		
ญ		-
ฉ		
ฌ		-
ณ		

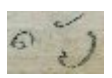
อักษรไทย ปัจจุบัน	อักษรธรรม	
	ตัวเต็ม	ตัวเชิง
ผ		
ฝ		-
พ		
ฟ		-
ภ		-
ม		
ย		
ร		
ล		
ว		
ศ		-

ตารางที่ 2 (ต่อ)

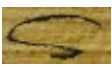
อักษรไทย ปัจจุบัน	อักษรธรรม	
	ตัวเต็ม	ตัวเชิง
ค,ท		
ต		
ถ		
ท		
ธ		
น		
บ,ป		

อักษรไทย ปัจจุบัน	อักษรธรรม	
	ตัวเต็ม	ตัวเชิง
ห		
ฬ		-
อ		
ฮ		-
อุย		-
สุส		-

ตารางที่ 3 รูปสระ อักษรธรรมอีสาน

อักษรไทย ปัจจุบัน	สระอักษรธรรม		อักษรไทย ปัจจุบัน	สระอักษรธรรม	
	สระจม	สระลอย		สระจม	สระลอย
อ			ออ	—	
อา			เออะ	—	
อิ			เออ	—	
อี	—		เอียะ	—	
อี, อี๋	—		เอีย	—	
อุ			อัวะ	—	
อู	—		อัว	—	
เอ			ไอ	—	
แอ	—		เอา		
โอ			อำ	—	
เอาะ	—		ออย	—	
เอื้อ	—		อิง	—	

ตารางที่ 4 รูปเครื่องหมาย อักษรธรรมอีสาน

ชื่อในภาษาไทยปัจจุบัน	ชื่อในภาษาถิ่น	อักษรธรรมอีสาน
ไม้หันอากาศ	ไม้ซัด	
ไม้ยมก	—	
โอะลครูป	ไม้กง	
—	ไม้กังไหล	
นิคหิต	—	

ตารางที่ 5 รูปตัวเลข อักษรธรรมอีสาน

อักษรไทยปัจจุบัน	อักษรธรรม	อักษรไทยปัจจุบัน	อักษรธรรม
1		6	
2		7	
3		8	
4		9	
5		0	

ตัวอย่างอักษรธรรมอีสาน ผูกที่ 1 ลานที่ 1 หน้าลานที่ 1

อักษรวิจิตร

1. นเมตตสตุถุ เอวเมสุตฺต เอกัสมยํ ภควา สวตถิยํ วิหริติ
2. หมายมีพรหมสูตรเป็นเค้า อานนทเถระเจ้าตนควรกรรมรับอัน
3. ตสตุตฺตหามุแบงไวแทบป้าถ่าสตุตบนคูลาอันมี
4. นิภูเตเล้ง นีรพพานไปลวทั้งนั้ น วุตต์ หักกล่าว บอมลัถิ

อักษรวิจิตรปัจจุบัน

1. นโม ตสตุตฺต เอวเมสุตฺต [เอวเมสุตฺต] เอกั สมยํ ภควา สวตถิยํ วิหารติ [วิหริติ]
2. หมายมีพรหมสูตรเป็นเค้า อานนทเถระเจ้าตนควรกรรมรับ อัน
3. ตศัฏฐุหากปูแปลงไไว้แทบปากถ่าสัตตบนคูลา อันมี
4. นิพฺภูเต [นิพฺพุเต] แลนัรพานไปแล้วดั่งนั้ น วุตต์ หากกล่าว ปอมลัถิ

ความแพร่หลายของต้นฉบับ

ความแพร่หลายของต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสังฆสมรชาตุ ผู้วิจัยสำรวจจากบัญชีสำรวจเอกสารโบราณ ของกลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมหาวิทยาลัยขอนแก่น⁸⁵ และหอสมุดแห่งชาติ ทำวาสุกรี โดยผู้วิจัยทำตารางสรุปสำนวน ดังนี้

⁸⁵วิทยาลัยครูมหาสารคาม, บัญชีสำรวจเอกสารโบราณ กลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมหาวิทยาลัยขอนแก่น เล่ม 1 – 14 (มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2527)

ตารางที่ 6 ความแพร่หลายของต้นฉบับ

สถานที่		จำนวน/สำนวน
หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพฯ		1
หอสมุดแห่งชาติ สาขาจังหวัดสุพรรณบุรี		4
หอสมุดแห่งชาติ สาขาจังหวัดลพบุรี		1
หอสมุดแห่งชาติ สาขาจังหวัดนครราชสีมา		24
หอสมุดแห่งชาติ สาขาจังหวัดนครพนม		84
บัญชีสำรวจกลุ่มวิทยาลัยครู ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและ มหาวิทยาลัยขอนแก่น	กาฬสินธุ์	41
	ขอนแก่น	16
	ชัยภูมิ	-
	นครพนม	4
	นครราชสีมา	5
	บุรีรัมย์	-
	มหาสารคาม	146
	มุกดาหาร	1
	ยโสธร	8
	ร้อยเอ็ด	101
	เลย	28
	ศรีสะเกษ	16
	สกลนคร	39
	สุรินทร์	23
	หนองคาย	81
	อุดรธานี	156
	อุบลราชธานี	88
รวมทั้งสิ้น		857

ความแพร่หลายของเรื่อง

จากการสำรวจเอกสารโบราณของกลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้พบวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุจำนวน 753 จำนวน

จากการสำรวจที่หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี และหอสมุดสาขา พบ 104 จำนวน และสำรวจที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่พบ 3 จำนวน⁸⁶

การสำรวจบัญชีใบลานที่หอสมุดแห่งชาติ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบ 9 จำนวน⁸⁷

จากจำนวนสำนวนที่สำรวจพบ แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ เป็นวรรณกรรมที่มีต้นฉบับที่แพร่หลาย และต้นฉบับนิยมเรียกว่า “สังข์อมธาตุ” เพียงอย่างเดียว

ในด้านความแพร่หลายของเรื่องสังข์อมธาตุ พระพุทธิสารมณี (สุนันท์ สุภาจาโร)⁸⁸ อายุ 66 ปี 45 พรรษา อดีตรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเทพปฐนาราม ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และดำรงตำแหน่งรองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น กล่าวว่า “เคยอ่านในสมัยที่เป็นสามเณร แต่ไม่ใช่เรื่องที่นิยมกันในสมัยก่อน เพราะส่วนใหญ่คนจะสนใจวรรณกรรมนิทานมากกว่าวรรณกรรมประเภทอื่น และในเขตจังหวัดขอนแก่นก็ไม่เคยรับรู้วรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุใช้ทำอะไร ตอนไหน”

คุณพ่อสง สวนมอญ⁸⁹ อายุ 75 ปี ผู้อาวุโส บ้านป่าแถม ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด กล่าวว่า

...เคยเห็นใบลานเรื่องนี้ที่วัดชมพู บ้านหนองหินใหญ่ แต่ไม่เคยได้อ่าน และไม่เคยปรากฏว่าวัดชมพูเคยใช้ทำอะไร แต่ดูจากเนื้อเรื่องแล้ว น่าจะใช้เทศน์ในพรรษา คือ ใช้เทศน์ในช่วงเวลาเข้าพรรษาประมาณ 3 เดือน ซึ่งที่วัดชมพู บ้านหนองหินใหญ่ในสมัยก่อน จะมีการเทศน์ทุกวัน เริ่มตั้งแต่เวลา 15.00 น. จะมีการตีกลอง ญาติโยมจะมาฟังธรรมทุกวัน หลังจาก

⁸⁶สถาบันวิจัยสังคม, รายชื่อหนังสือโบราณล้านนาไทย : เอกสารไมโครฟิล์ม ปี 2521-2529 (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525)

⁸⁷โครงการปกปักษ์รักษาหนังสือใบลานลาว, บัญชีหนังสือใบลานหอสมุดแห่งชาติ (กำแพงนครเวียงจันทน์ : หอสมุดแห่งชาติ กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 2000)

⁸⁸สัมภาษณ์ พระพุทธิสารมณี (สุนันท์ สุภาจาโร), รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น เจ้าอาวาสวัดเทพปฐนาราม ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, 18 เมษายน 2550.

⁸⁹สัมภาษณ์ คุณพ่อสง สวนมอญ, บ้านป่าแถม ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด, 5 เมษายน 2550

ฟังธรรมเสร็จก็จะทำวัตรเย็นต่อ การเทศน์ในระหว่างเช้าพรรษา⁹⁰ พระภิกษุสามเณรทุกรูปในวัดต้องเทศน์ ซึ่งเมื่อมีการเทศน์เรื่องใด ก็จะมีการจัดแจงแบ่งแยกใบลานกันเทศน์ เมื่อเทศน์เรื่องใดเรื่องหนึ่งจบ ก็นำเรื่องใหม่มาเทศน์ ส่วนญาติโยมก็มีความตั้งใจฟังมาก ฟังเทศน์จนจำต้องเรื่องนิทานได้ทั้งหมดก็มี...

อาจารย์มนัส สุขสาย⁹⁰ อายุ 66 ปี ผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทอีสาน ตำบลไธ้อย อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี กล่าวว่า “เรื่องสังฆมณฑลเป็นเรื่องที่คนทั่วไปไม่ค่อยจะรู้จัก เพราะค่อนข้างจะเป็นพระชั้นสูง อุบาสกอุบาสิกาผู้สมาทานศีล 8 ขึ้นไป หรือเป็นผู้ถือซึ่งในพุทธศาสนาถึงจะนิยม โดยคนทั่วไปนั้นนิยมฟังวรรณกรรมนิทานทั่วไปมากกว่า”

ในด้านการใช้ อาจารย์มนัส สุขสาย กล่าวว่า “หนังสือสังฆมณฑลไม่ได้ใช้เทศน์ในฮีต 12 แต่จะใช้เทศน์ทั่วไป คือ เวลาประมาณ 16.00 น. ทางวัดจะตีโปง⁹¹ ให้ญาติโยมอุบาสกอุบาสิกาไปฟังเทศน์ ซึ่งแต่ละวันจะเทศน์ไม่เกิน 5 แผ่นใบลาน” และเท่าที่มีประสบการณ์มา อาจารย์มนัส สุขสาย กล่าวว่า “มีการเทศน์ลักษณะนี้ตลอดทั้งปี พอจบเรื่องนี้ก็เทศน์เรื่องใหม่ แต่จะมีกรณีพิเศษคือวันพระ จะมีการเทศน์เรื่องที่โด่งดัง หรือเรื่องที่ดีมากหน่อย”

แม้ว่าจะพบต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลจำนวนมาก แต่ความแพร่หลายของเรื่องกลับมีน้อยมาก ซึ่งความแพร่หลายของต้นฉบับน่าจะเกิดขึ้นจากการรับรู้อันดีของการทำบุญด้วยการสร้างวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ซึ่งในภาคอีสานมีวรรณกรรมที่กล่าวถึงอันดีสงส์ในการสร้างคัมภีร์ เรียกว่า “ฉลอง”⁹² หรือ “สอง” คำว่า “ฉลอง” หมายถึง การยกย่อง, ยกย่องอันดีสงส์ของบุญที่ได้ทำแล้ว⁹³ วรรณกรรมอันดีสงส์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างคัมภีร์ที่ค้นพบคือ

⁹⁰ สัมภาษณ์ อาจารย์มนัส สุขสาย, ผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทอีสาน ตำบลไธ้อย อำเภอมือ จังหวัดอุบลราชธานี, 9 เมษายน 2550

⁹¹ โปง หมายถึง เครื่องส่งสัญญาณ ทำด้วยไม้แก่นขนาดใหญ่และยาว แขนงไว้โดยใช้หลัก 2 หลัก ใช้ไม้กระทุ้งทำให้เกิดเสียงดัง

⁹² คำว่า “ฉลอง” มาจากภาษาเขมร คำว่า “qg” (ฉลอง) ซึ่งแต่เดิมหมายถึง “ข้าม” ต่อมามีความหมายกว้างออก หมายถึง การเฉลิมฉลอง ข้าม และอันดีสงส์ ซึ่งมีนัยยะถึงการข้าม กล่าวคือข้ามสิ่งนั้น ๆ ด้วยดี ส่วนในชื่อของคัมภีร์ ในภาษาเขมร ก็ใช้ในความหมายเดียวกับภาคอีสาน คือใช้คำว่า “ฉลอง” แทนคำว่า “อันดีสงส์” เช่น “qg sala” (ฉลองศาลา) อันดีสงส์การสร้างศาลา “qgsam” (ฉลองสุพาน) อันดีสงส์การสร้างสะพาน (สัมภาษณ์ อาจารย์ ดร.กัณวดี ศักขิมา, 21 สิงหาคม 2550) ในภาคอีสานใช้ทั้ง 3 คำปะปนกัน คือ ฉลอง อันดีสงส์ และสอง ซึ่งเฉพาะคำว่า “สอง” เป็นการกร่อนเสียงมาจากคำว่า ฉลอง

⁹³ ทองคำ อ่อนมนะนิสสอน, วัจนานุกรมภาษาลาว (เวียงจันทน์ : โรงพิมพ์เวียงจันทน์, 2535), 240.

ฉลองปีภูกะ ฉลองพระเวสสันดร ฉลองบวระพันธะ ฉลองแปดหมื่นสี่พันจันท์ วิสุทธิยา และ
ฉลองสังฆมณฑล

การสร้างคัมภีร์อานิสงส์ อาจจะสร้างโดยแยกต่างหากจากคัมภีร์หลัก เช่น สังฆมณฑล
และอานิสงส์สังฆมณฑล อาจจะสร้างแยกกัน⁹⁴ แต่ในบางกรณีก็สร้างพร้อมกัน คือ สังฆมณฑล 4
ผูก อานิสงส์สังฆมณฑล 1 ผูก รวมเป็น 5 ผูกอยู่ในมัดเดียวกัน แต่ในกรณีที่สร้างแยกกัน ผู้สร้างย่อม
รับรู้อานิสงส์ของการสร้างคัมภีร์เหมือนกัน ดังที่ปรากฏในอวสานพจน์ ดังนี้

...นัยยะ 1 ตัวบ่งบ่งงามท้อไคแล้วครุบาเอย อย่าได้ติเตียนข้อยน้อยหลายถ้อย ครุบาเอย ให้
พิจารณาตุ๊ก ๆ แต่ถ้อย หลอนว่าห้วงซ้ายเกกขาบได้ขอด หลอนว่าเหลียวแกงซ้ายลิ้มห้อย
เครื่องเคาปู้ส่าแล้วครุบาอาจารย์เอย ข้อยน้อยบวชแต่น้อยบ่ได้จัดเขียนหลายส่าแล้ว ข้อย
น้อยมออยากลิบกับแพ้แล้วครุบาเอย ทุกข์ในโลกนี้มีแต่บวชเป็นสงฆ์ ไพบ่เห็นคล่องในจึงค่อย
ลองดูถ้อยอื่น ขอให้ได้อานิสงส์มาก ๆ ดังเพิ่นกล่าวไว้นี้เทอญ...⁹⁵

ส่วนในคัมภีร์ฉลองสังฆมณฑลนั้น ได้กล่าวถึงอานิสงส์การสร้างคัมภีร์เรื่องสังฆมณฑล
กล่าวคือ การสร้างโดยจ้างผู้อื่นจารหรือจารเองก็ดีมีอานิสงส์ไม่อาจจะพรรณนาได้ หากบุคคลใดทำ
บาปตั้งแต่เล็กจนกระทั่งเข้าสู่วัยผู้ใหญ่มีครอบครัวก็สามารถทำให้อกุศลกรรมที่เคยทำมาจัดจาง
หายไปได้ และแม้ว่าจะฟังเทศน์มหาชาติ 10 ครั้ง ทำบุญทำทานด้วยเงินทองสูงถึงสวรรค์ชั้นจาตุ
มหาราชิกา ก็มีอานิสงส์ไม่สู้บุคคลผู้ได้สร้างคัมภีร์สังฆมณฑล ดังต่อไปนี้

...โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใดได้เขียนไว้ก็ดี ด้วยตนก็ดี จ้างให้ท่านผู้อื่นเขียนให้ก็ดี ก็หากมี
ผละอานิสงสาบ่อาจจักกรรมนาได้แล บุคคลผู้ใดได้ฟังก็จักมีผละนับบ่ได้แล...

(ฉลองสังฆมณฑล, 3/2/3-3/2/4)

...ปุคฺคโล ทายโยโก [โย ทายโก] อันว่าทายกเลอบาสกอุบาสิกาผู้ใดได้ฟังธรรมเทศนาชื่อ
ว่าสังฆมณฑลเจ้านี้ แม้นว่ากระทำบาปมาแต่น้อยเท่าไถ่ก็ดี วินาสติ ก็หากวินาสหายเสียแล
อิทุธ ผล [อิทุธ ผล] อันนี้ก็ด้วยผละอานิสงสาอันได้ฟังธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญูเจ้าดวงวิเศษ

⁹⁴จากการสำรวจบัญชีสำรวจเอกสารโบราณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า มีวรรณกรรมอานิสงส์เรื่อง
สังฆมณฑล หรือ ฉลองสังฆมณฑลโดยแยกจากคัมภีร์สังฆมณฑล 38 สำนวน

⁹⁵“สังฆมณฑล,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน,
เส้นจาร, ฉบับลานคืบ, ไม่มีเลขที่. ผูกที่ 4

คือว่าสังฆมณฑลนั้นแล โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้นั้นได้ฟังธรรมวิเศษนั้นก็บ่ห่อนได้ไปตกนรกนั้นสักเทื่อแล ผู้ใดได้เอาดอกไม้มาบูชาธรรมเทศนาสังฆมณฑลนั้นก็หากได้ผลบุญกุศลอย่างนั้นแล บุคคลผู้ใดมีใจใสศรัทธาว่ากุศลเอาเทียนไปได้บูชาธรรมเทศนาดวงวิเศษ คือว่าสังฆมณฑลนั้น ก็ได้กุศลเสียเทียนั้นแล อันนี้พระพุทธเจ้าก็เทศนาให้คนทั้งหลายแจ้งด้วยผลอันได้ฟังธรรมเทศนาแลได้ให้วันพมรพยำแยงบุชานั้นก็มีแล ยังมีพญาตนหนึ่งได้ให้มหากรลิน 10 กอง แลได้ฟังมหาเวสสันดร 10 เทือกก็ดี แม่นว่าให้ทานเงินค่าแลเสื้อผ้าช้างม้าวัวควายข่อยคนทั้งหลายทั้งมวลก็ดี แม่นว่ากองขึ้นหอศุภพาราชิกาก็ดี ก็รู้ว่ามิผลอะนิสงสาบ่อจกนัฏจกครณนาได้แลแล้วแต่ก็บ่เท่าบุคคลผู้ได้ฟังสังฆมณฑลนั้นแล...

(ฉลองสังฆมณฑล, 4/1/3-5/1/1)

วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล แม้ว่าจะได้รับการยกย่องและยกระดับความสำคัญจากวรรณกรรมอันสงฆ์ แต่ยังมีการยกระดับความสำคัญของการสร้างคัมภีร์ที่เหนือกว่าการสร้างคัมภีร์เรื่องสังฆมณฑล⁹⁶ แต่วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลได้รับความนิยมจากประชาชนภาคอีสานมากกว่า ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเรื่องสังฆมณฑลกล่าวถึงการเลื่อมใสของพุทธศาสนาโดยตรง และมีเนื้อหาสมบูรณ์กว่าวรรณกรรมพุทธทำนายในภาคอีสานทุกเรื่อง สังฆมณฑลจึงได้รับความสนใจจากบุคคลที่จะสร้างคัมภีร์ถวายวัด และอาจจะมีคุณค่าเทียบเท่ากับการสร้างพระไตรปิฎก ดังจะเห็นจากจารึกหอไตร วัดไตรภูมิฉะฉาน ซึ่งกล่าวถึงพระรัตนวงศา เจ้าเมืองสุวรรณภูมิได้บูรณะหอไตรเมื่อพ.ศ. 2389 และได้สร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกถวายวัด และมีการสร้างสังฆมณฑลปะปนในคัมภีร์พระไตรปิฎกด้วย ดังข้อความต่อไปนี้

...พระรัตนวงศาเจ้าสุวรรณภูมิสบนองคอ มีเจตนาสร้างเอกนิบาต 3 มัด กับสิกขาวิสัย นิสัย 1 มัด เจ้าราชวงศ์สบกุง มีเจตนาสร้างสังฆมณฑลกับอัฐกธาตุไว้โชตนา พระศาสนาพระพุทธเจ้าตราบต่อเท่า 5,000 วัสสา

กวางหลวงเมืองแสน มีเจตนาสร้างรัตนสูตรมัด 1 กับสมันตะ 3 มัด กับมาติสมันตะ 2 มัด กวางหลวงเมืองจันทร์มีเจตนาสร้างไตรภูมิมัด 1 กับบาลีจุลวรรคมัด 1...⁹⁷

⁹⁶พบว่า วรรณกรรมเรื่อง วิสุทธิยา มีการยกระดับความสำคัญของคัมภีร์ โดยกล่าวว่ามิอานิสงส์มากกว่าการสร้างวรรณกรรมเรื่อง ปัญญาบารมี อุณหสวิชัย ทิพนนต์ สังฆมณฑล และเวสสันดรชาดก

⁹⁷งานกลินสามัคคี วัดไตรภูมิ บ้านตากแดน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด (ร้อยเอ็ด : รัตนกิจการพิมพ์, 2549), 11-12.

ดังนั้น การที่วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลมีต้นฉบับที่แพร่หลาย แต่การรับรู้หรือการแพร่กระจายของเรื่องสังฆมณฑลกลับมีน้อย แสดงให้เห็นว่า เรื่องสังฆมณฑลนั้นไม่ได้ถูกรับรู้ที่เนื้อเรื่องของวรรณกรรม แต่ประชาชนรับรู้ผ่านวรรณกรรมอันิสงส์มากกว่า ซึ่งการรับรู้ผ่านวรรณกรรมอันิสงส์อาจจะรับรู้ผ่านการบอกเล่าจากผู้แนะนำให้สร้างคัมภีร์หรือจากการได้รับฟังการเทศนาเกี่ยวกับอันิสงส์การสร้างคัมภีร์สังฆมณฑลโดยตรง ดังนั้นวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลจึงไม่แพร่หลาย แม้ว่าบุคคลจะนิยมสร้างเพื่อทำบุญอุทิศ แต่การนำเสนอในที่ชุมชนมีน้อย เพราะเนื้อหาที่ยาก เนื่องจากการแปลยกศัพท์หรือแปลแบบนิสยคือยกศัพท์บาลีตั้งแล้วแปลเป็นภาษาถิ่นอีสานตลอดทั้งเรื่อง จึงไม่เป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป แต่อาจจะเป็นที่นิยมในชุมชนของผู้ที่เคร่งครัดในคำสอนทางพุทธศาสนา หรือผู้คงแก่เรียนในทางพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาวัฒนธรรมการอ่านและการสร้างหนังสือใบลานในภาคอีสานค่อย ๆ เสื่อมสลายไป ทำให้วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลไม่เป็นที่รู้จักของประชาชนในภาคอีสานจนกระทั่งปัจจุบัน

บทที่ 3

ศึกษาวิเคราะห์สังฆสมณฑลในเชิงวรรณศิลป์

การศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังฆสมณฑลในเชิงวรรณศิลป์ เนื่องจากวรรณกรรมเรื่องสังฆสมณฑลไม่มีตัวละครในการดำเนินเรื่อง ไม่มีวิถีชีวิตของตัวละครเอก ไม่มีฉากหรือสถานที่ที่เรื่องนั้นดำเนินอยู่ ผู้วิจัยจึงศึกษาประเด็น ดังต่อไปนี้

1. เนื้อเรื่องย่อ
2. การดำเนินเรื่อง
3. ศิลปะการใช้ถ้อยคำ และสำนวนโวหาร
4. รสวรรณคดี

เนื้อเรื่องย่อ

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่วัดเชตวันมหาวิหาร ใกล้เมืองสาวัตถี ในราตรีหนึ่ง มีเทวดาคนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลว่า พวกเทวดาและมนุษย์พากันครุ่นคิดว่าอะไรเป็นมงคล ขอพระองค์ตรัสตอบเรื่องมงคลแก่พวกข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสมงคลสูตร คือ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา เป็นต้น

เทวดานั้น ยังมีความสงสัยอีก จึงทูลถามว่า ภิกษุผู้ใดบำเพ็ญสาธารณิยธรรม กับภิกษุที่ไม่ได้บำเพ็ญสาธารณิยธรรม ภิกษุทั้งสองจำพวกนี้มีอะไรพิเศษต่างกันหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ภิกษุรูปที่ได้บำเพ็ญสาธารณิยธรรมจะได้บรรลุพระอรหันต์ก่อน ส่วนภิกษุรูปที่ไม่บำเพ็ญสาธารณิยธรรมจะคลุกคลีกับภคยหัตถ์ ไม่สนใจการปฏิบัติธรรม แม้ว่าจะฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าตลอดชีวิตก็ไม่บรรลุอรหันต์

เทวดานั้น ยังสงสัยพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดปัญจวัคคีย์ ที่กล่าวว่า เมื่อพุทธศาสนาล่วงไป 500 ปี ภิกษุณีจะหมดไป พุทธศาสนาล่วงไป 1,000 ปี พระอรหันต์จะหมดไป พุทธศาสนาล่วงไป 2,000 ปี จะหาบุคคลทรงจำพระไตรปิฎกไม่ได้ พุทธศาสนาล่วงไป 3,000 ปี จะหาภิกษุทำสังฆกรรมอุโบสถไม่ได้ พระพุทธศาสนาล่วงไปได้ 5,000 ปี จะหานักบวชผู้ทรงไตรจีวรไม่ได้ มีเพียงบุคคลที่นำผ้าเหลืองมาพันคอพันแขนแล้วสมมติกันว่าเป็นพระสงฆ์เท่านั้น

เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า พุทธศาสนาล่วงไป 2,000 ปี จนกระทั่งถึง 5,000 ปี จะปรากฏมีสามเณรคอยอุปัฏฐากอุปัชฌาย์อาจารย์อยู่หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ยังมีสามเณรอยู่

แต่ในระหว่าง 2,000-3,000 ปี สามเณรจะแบ่งออกเป็น 2 จำพวก คือ สามเณรที่ปฏิบัติตามสิกขาบท 10 ประการ และไม่ปฏิบัติตามสิกขาบท 10 ประการ ดังต่อไปนี้

สิกขาบทที่ 1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ สามเณรรูปใดเว้นจากการฆ่าสัตว์ สามเณรรูปนั้นย่อมรุ่งเรืองงามเหมือนพระจันทร์เต็มดวง สามเณรรูปใดไม่เว้นจากการฆ่าสัตว์ สามเณรรูปนั้นย่อมไม่รุ่งเรืองเปรียบเหมือนพระจันทร์ที่ถูกราหูกลืน สามเณรรูปใดไม่ปฏิบัติตามสิกขาบท แสวงหาแต่เครื่องมือฆ่าสัตว์ และฆ่าสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยให้ตาย สามเณรรูปนั้นไม่ชื่อว่าเป็นสามเณร เปรียบเหมือนใบทองที่ห่อปลาเน่า หากอาศัยอยู่วัดใด ก็ควรขับไล่จากวัดนั้นเสีย

สิกขาบทที่ 2 เว้นจากการลักทรัพย์ สามเณรจำพวกใดเมื่อบวชเข้ามาแล้ว เว้นจากการขโมย ชื่อว่าเป็นสามเณร ส่วนสามเณรจำพวกใด เมื่อบวชเข้ามาแล้วย่อมเที่ยวลักขโมยทรัพย์สมบัติของชาวบ้าน สมบัติของวัด แม้ว่าจะนำมาบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาญาติพี่น้อง สามเณรจำพวกนี้ ก็ไม่ชื่อว่าเป็นสามเณร

สิกขาบทที่ 3 เว้นจากการประพฤติดิฉันในพรหมจรรย์ คือ สามเณรจำพวกใด เว้นจากการคลุกคลีกับบุคคล 2 ประเภท คือ นักบวชที่ประพฤติดิฉันไม่ดี และคนที่ไม่ใช่นักบวช เว้นจากการกามคุณ 5¹ ประพฤติวัตร คือ กวาดพระเจดีย์ นำน้ำร้อนน้ำล้างมือ กระโถน มาให้พระอุปัชฌาย์ และภิกษุที่เป็นอาคันตุกะ นำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาในพระอุโบสถ วิหาร คันธกุฎี และพระธาตุเจดีย์

นอกจากนี้สามเณรต้องอุปัชฌาย์อุปัชฌาย์อาจารย์ กล่าวคือ ตื่นก่อนนอนที่หลัง คอยเปิดประตุน้ำต่างให้พระอุปัชฌาย์อาจารย์ เมื่อพระอุปัชฌาย์เข้าไปบิณฑบาต ฟังถ้อยบาตรให้ เมื่อมาถึงวัดฟังล้างและเช็ดบาตรให้พระอุปัชฌาย์ ในเวลาจะฉันให้ประเคนโดยการยกขึ้นประมาณ 1 คืบ หรือประมาณที่แมวจะลอดได้ เมื่อพระอุปัชฌาย์จะสงฆ์น้ำฟุ้งเตรียมผ้าอาบน้ำไว้ถวาย เมื่อสามเณรมีธุระจะเดินทางไปนอกวัดต้องบอกลา เมื่อกลับมาต้องบอกให้พระอุปัชฌาย์ทราบ ในเรื่องการนุ่งห่ม ควรนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล 3 แห่ง คือ ให้ผ้าจีวรปิดสอก ให้ผ้าห่อนลงไปถึงครึ่งหน้าแข้ง และให้ชายผ้าเสมอกัน กริยาอย่างนี้เรียกว่าเป็นสามเณร ส่วนสามเณรจำพวกใดไม่สนใจในการศึกษา ไม่บอกลาพระอุปัชฌาย์อาจารย์เมื่อไปธุระนอกวัด สามเณรจำพวกนี้ไม่ชื่อว่าเป็นสามเณร

สิกขาบทที่ 4 เว้นจากการพูดโกหก สามเณรจำพวกใดปฏิบัติสมณธรรมด้วยดี อุปัชฌาย์พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะ แม้ผู้หญิง ผู้ชาย คนจน บัณฑิต คนโง่ สามเณรพวกนี้ย่อมไม่โกหก ชื่อว่าเป็นสามเณร ส่วนสามเณรจำพวกใด เมื่อบวชเข้ามาแล้วบอกแก่อุปัชฌาย์อาจารย์ว่า จะตั้งใจศึกษาเล่าเรียนบาลี พระสูตร พระวินัย ข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ตามที่อุปัชฌาย์

¹กามคุณ คือ สิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ 5 อย่าง คือ รูป เสียง กลิ่น รส และการสัมผัสถูกต้องทางกายที่ น่าใคร่ น่าพอใจ

อาจารย์สั่งสอน แต่ไม่นานสามเณรจำพวกนี้กลับหนีไปพำนักอยู่วัดอื่น ด้วยการโกหกว่า ที่พำนักเดิมไม่ได้ให้การศึกษาอะไร จึงมาขออาศัยเพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียน แต่ไม่นานก็หนีไปพำนักที่วัดอื่นอีกเรื่อย ๆ สามเณรจำพวกนี้ไม่ถือว่าเป็นสามเณร

สิกขาบทที่ 5 เว้นจากการดื่มสุรา สามเณรจำพวกใด เว้นจากการดื่มสุรา ประพฤติวัตรปฏิบัติ 10 ประการ แม้ว่าสามเณรจำพวกนี้ป่วยแล้วนำสุรามาปรุงยา สามเณรจำพวกนี้เป็นสามเณรที่ประเสริฐ ส่วนสามเณรจำพวกใดไม่เว้นจากการดื่มสุรา คบนักเลงสุรา ซึ่งเป็นกริยาที่ไม่สมควรแก่สมณสาธูป²

เมื่อแสดงสิกขาบทที่ 5 จบ พระพุทธเจ้าตรัสว่า พุทธศาสนาล่วงไป 2,000-5,000 ปี จะหาสามเณรผู้ตั้งอยู่ในสิกขาบททั้ง 10 ไม่ได้เลย เว้นแต่สามเณรรูปนั้นจะบรรลุโสดาบัน

สิกขาบทที่ 6 เว้นจากการบริโภคอาหารหลังเที่ยง ยกเว้นน้ำ 5 ประการ และ หมา กบ และ มะขามป้อม ประการหนึ่ง เนื้อ 10 อย่างไม่ควรฉัน คือ เนื้อคน เนื้อนาค เนื้อลิง เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อจระเข้ เนื้อหมี เนื้อแมว เนื้อสุนัข สามเณรจำพวกใดเว้นจากการบริโภคอาหารเหล่านี้ ถือว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคต ส่วนสามเณรจำพวกใด ไม่ปฏิบัติตามสิกขาบท จักอาหารหลังเที่ยงวันไปแล้ว ไม่ถือว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคต

สิกขาบทที่ 7 เว้นจากการขับและผิวปาก แกว่งแขน ขว้างซัดไม้ค้อนและก้อนดิน เครื่องเล่นทั้งหลายมีสะกา เล่นเบี้ย และไม้ส่ายเสียงดนตรีมีเสียง เพียะ พิณ ปี่ห่อ สวนไล และไม้ไปเทียว คมหรสพในงานวันขึ้นปีใหม่ สามเณรจำพวกนี้ถือว่าเป็นสามเณรที่ประเสริฐ ส่วนสามเณรจำพวกใด ขับร้องและฟ้อนรำ เล่นดนตรี และเสพเมถุนธรรม³ สามเณรจำพวกนี้ไม่ถือว่าเป็นสามเณร

สิกขาบทที่ 8 สามเณรจำพวกใดเว้นจากการลูบไล้เนื้อตัวด้วยกระแจะจันทร์ ประดับร่างกายด้วยดอกไม้ และนุ่งห่มผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด สามเณรจำพวกนี้เป็นสามเณรที่ประเสริฐ ส่วนสามเณรจำพวกใด เสพสมคมกลิ่นของหอม กระแจะจันทร์ น้ำดอกไม้มาโปรยที่นอน นุ่งห่มด้วยผ้าย้อมดอกคำ ผ้าย้อมด้วยน้ำโคลนน้ำตม สิ่งเหล่านี้จักมีแก่สามเณรทั้งหลายในอนาคต

สิกขาบทที่ 9 สามเณรจำพวกใด เว้นจากการนั่งนอนบนอาสนะอันใหญ่และสูง เป็นสามเณรที่ประเสริฐ ส่วนสามเณรจำพวกใด นั่งนอนสูงกว่าอาสนะของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ นั่งนอนเสมอกับพระอุปัชฌาย์อาจารย์ หรือนั่งนอนในที่นั่งที่นอนของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ นำน้ำจันของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ไปบริการญาติโยมเพื่อต้องการทำความคุ้นเคยและลากสักการะที่ดี ทำงานให้ทุกข์สัณเฑาะกว่าอุปัชฌาย์พระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่ดี แม้กิจธุระที่จะไปกับพระอุปัชฌาย์อาจารย์

²ความประพฤติอันสมควรของสมณะนักบวช

³มีความสัมพันธ์ทางเพศ

เกิดขึ้นก็ไม่ไปด้วย แต่เมื่อกิจธุระของคฤหัสถ์มีกลับไปด้วย เมื่อพระอุปัชฌาย์อาจารย์สั่งสอนกลับแสดงอาการโกรธไม่พอใจ หนีไปสู่ที่อื่น เพื่อเล่นกับพวกผู้หญิง

สิกขาบทที่ 10 สามเณรจำพวกใด เว้นจากการรับสิ่งของมีเงินและทองที่หายก ทาหยิก นำมาถวายแก่ตน เป็นสามเณรที่ประเสริฐ ส่วนสามเณรบางจำพวกประกอบอาชีพเป็นช่างเงิน ช่างทอง ช่างทำแหวน และตั้งตนเป็นภิกษุ ให้ญาติโยมหลงเชื่อแล้วถวายจุบจิบ เป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม

เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงเรื่องของสามเณรจบแล้ว เทวดาคณนั้นก็เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง แต่ก็ยังมีความสงสัยว่า คนทั้งหลาย คือ ผู้ชาย ผู้หญิง พระราชา พระราชินี พระบรมวงศานุวงศ์ ราชบุรุษ เศรษฐี คนยากจน คนหนุ่ม คนแก่ บัณฑิต คนกำพร้า คนพิการ บุคคลเหล่านี้จะประพฤติดังไรในอนาคต พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบเทวดา ดังนี้

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 2,200-3,000 ปี พระราชาส่วนใหญ่ในชมพูทวีปไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ฝักใฝ่การรบ ทำลายกองข้าโอกาสพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งพระราชาองค์ก่อนทรงแต่งตั้งไว้ โดยให้กองข้าโอกาสเหล่านั้นไปทำงานอย่างอื่น ศาสนาพระตถาคตจะเสียหายไปด้วยเหตุอันนี้

พระอัครมเหสี เมื่อพระราชาไปรบ ทรงมีใจปฏิบัติด้วยบุรุษอื่นที่ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ พระราชาไปรบแพ้ก็ดี หรือสวรรคตในสนามรบก็ดี พระมเหสีและชาวเมืองก็อภิเษกบุรุษผู้ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์นั้นขึ้นครองราชย์ เมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้ว บุรุษนั้นก็ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม บ้านเมืองจะเกิดความร่มเย็น

พระราชบุตร จะอภิเษกกับบุรุษซึ่งไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ และให้กำเนิดโอรสธิดาสืบต่อมา เมื่อโอรสธิดาเหล่านั้นได้เสวยราชสมบัติ ก็ไม่ประกอบด้วยทศพิธราชธรรมเพราะไม่ใช่เชื้อสายกษัตริย์ บ้านเมืองก็เกิดความไม่สงบสุข

พระราชโอรส จะอภิเษกกับสตรีที่ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ และแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งที่เป็นใหญ่กว่าบาทบริจาริกทั้งหลาย บ้านเมืองก็ไม่สงบสุข นางบาทบริจาริกก็เบียดเบียนกัน ชาวเมืองทั้งหลายก็อยู่อย่างไม่สงบ เพราะว่าพระบรมวงศานุวงศ์ไม่ประพฤติตามราชประเพณี

ราชบุรุษหรือข้าราชการ ไม่ประพฤติตามประเพณี กล่าวคือ เบียดเบียนชาวชนบท ยึดเครื่องราชบรรณาการ และวินิจัยคดีต่าง ๆ โดยเห็นแก่อำิสสินจ้าง กลั่นแกล้ง และเบียดเบียนนายควานบ้าน ทูตและพ่อค้าต่างประเทศ นอกจากนี้ยังกระทำการอำิยศาสนา เช่น นำช้างม้าวัวควายมาเหยียบย่ำบริเวณวัด และทำลายพืชผลในวัดให้เสียหาย ยึดเอาข้าวค่านาที่ชาวบ้านถวายเพื่อบำรุงพุทธศาสนา นำมาบริโภคเสียเอง

เศรษฐี ในอนาคตกาล จะไม่ทำบุญ แต่จะซื้อขายแลกเปลี่ยนหมู วัวควาย เมื่อได้ทรัพย์มา จะนำไปไถ่เอาทาสมาเพื่อรับใช้ตัวเอง

นักปราชญ์ จะไม่พิจารณาดีความโดยชอบ จะพิจารณาโดยเห็นแก่สินบน บุคคลที่ควร แพ้กลับให้ชนะเพราะเห็นแก่อำิสสินจ้าง

บุคคลผู้มั่งมี จะซื้อขาย หมู วัวควาย แล้วนำมาฆ่า ขายเนื้อ ขายเล้า เมื่อกินแล้วก็เข้าไป อุจจาระปัสสาวะ และอาเจียนในวัด

บุคคลที่ยากจนเจ็บใจ ในอดีตจะเที่ยวขอเพื่อเลี้ยงชีพ ซึ่งถือว่าเป็นสัมมาอาชีพ ใน อนาคตคนยากจนเจ็บใจเหล่านี้ จะทำโจรกรรม ขโมยทรัพย์สมบัติในพระพุทธศาสนา

เด็กที่เกิดมาในอนาคต มีจิตใจและวาจาที่หยาบกระด้าง เมื่อมารดาบิดาอันหลับ ก็ทำ ให้สะดุ้งตกใจกลัว และไปเล่นในเขตวัด ส่งเสียงดัง ในขณะที่ประชาชนทั่วไปกำลังฟังธรรม พระสงฆ์สาวกมนต์ สามเณรท่องหนังสือ นอกจากนี้เด็กเหล่านี้จะทำความคุ้นเคย พุดหยอกล้อกับ ภิกษุสามเณร ในเมื่อภิกษุสามเณรท่องหนังสือก็มารบกวน นอกจากนี้เด็กเหล่านี้จะเรียกภิกษุ สามเณรด้วยถ้อยคำที่หยาบคาย

คนแก่ ในอดีตจะสั่งสอนลูกหลานให้ตั้งอยู่ในธรรม ให้ทาน รักษาศีล สอนไม่ให้เป็นคน อกตัญญู ไม่ให้กล่าวร้าย ทำร้ายผู้อื่น แต่ในอนาคตนั้น คนแก่กลับไม่สั่งสอนลูกหลาน แม้ว่า ลูกหลานจะนำสิ่งของเล็กน้อย เช่น ผ้า ผลไม้ ซึ่งขโมยมา ก็ไม่สอบถามให้ชัดเจน มีความยินดีที่ บริโภคของเหล่านั้น บุคคลเหล่านี้เมื่อสิ้นชีวิตจะไปตกนรกสิ้นกาลนาน เมื่อพ้นจากนรก จะมาแสวง ทุกข์เป็นปรต

คนโง่ คนพิการ ในอนาคตจะมีความทะยานอยากเป็นใหญ่ โดยไม่นึกถึงอัตราและชาติ ตระกูล กล่าวถ้อยคำหยาบคายกับบุคคลที่มียศและบริวารมากกว่าตน เมื่อขอก็ไม่มีการอ่อนน้อม แต่ขอด้วยกริยาและวาจาที่หยาบกระด้าง

ชาวชนบท พ่อค้า นายกวนบ้าน ในอดีตได้นำเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระราชา เมื่อถึงเวลาที่กำหนด ในอนาคตตั้งแต่พุทธศาสนาอายุ 2,000-5,000 ปี ชาวชนบท นาย กวนบ้าน จะ ไม่นำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย

บุคคลที่เกิดมาในอนาคต จะประมาทในศาสนา ดำรงชีพด้วยความยากลำบาก เหตุการณ์ เช่นนี้จะมิมีในระหว่างที่พุทธศาสนาว่างไป 2,000-3,000 ปี ทั้งนี้เพราะพระราชาไม่มีความกรุณาแก่ ชาวบ้าน ปุโรหิตไม่ประกอบชอบธรรม เหยียบย่ำคนดี ขย่องคนชั่ว

บุคคลที่เกิดมาในอนาคต ไม่เชื่อฟังคำสอนของบิดามารดา เมื่อบิดามารดาสั่งสอน กับ ถกเถียงแล้วหนีไปจากบ้าน เที่ยวเล่นกับเพื่อนชายหญิง มีการขบถรัง คัมสุรา ซื้อขายด้วยการคดโกง

ยืมทรัพย์สินของคนอื่นแล้วไม่ให้คืนตามกำหนด คนเหล่านี้เมื่อตายไปแล้วจะได้ส่วยทุกข์ในนรก และเมื่อพ้นจากนรกจะได้มาเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานต่อไป

เทวดาสงสัยเกี่ยวกับบุคคลผู้มีบุญในอนาคตกาลจักมีหรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า คนที่เกิดมาในอนาคตกาล มี 4 จำพวก คือ

บุคคลบางจำพวกเกิดมา กระทำความชั่วทุกอย่าง แล้วมีความคิดว่า เราทำกรรมชั่ว กรรมดี ก็ไม่มีบุคคลอื่นเห็น จึงไม่ทำความดีแม้แต่ครั้งเดียว จนกระทั่งสิ้นชีวิต คนจำพวกนี้ ชื่อว่า ตโมตมปรายโน คือ มีตมามีดไป

บุคคลบางจำพวกเกิดมา กระทำความชั่วมามาก ภายหลังมาลบล้างด้วยการทำความดี ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรมเทศนา และชักชวนให้บุคคลอื่นทำบุญ คนจำพวกนี้เรียกว่า ตโมโชติปรายโน คือ มีตมาสว่างไป

บุคคลบางจำพวกเกิดมา มีทรัพย์สมบัติมาก แต่ไม่มีศรัทธาในพุทธศาสนา มีความประมาท เห็นผิดว่า เราทำการค้าขายจึงร่ำรวย ส่วนพระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้มีจิตเลื่อมใสแล้วให้ทานจึงจะมีทรัพย์ เราเกิดมาไม่เคยให้ทานสักครั้ง แต่เพราะค้าขายจึงร่ำรวย บุคคลที่ให้ทานแล้วมีแต่ความยากจน ดังนั้น การให้ทานนี้ทำให้ทรัพย์สมบัติหายไป เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงไม่ให้ทาน ถึงแม้จะให้ทานก็ไม่มีการเลื่อมใสในทาน แม้มีโอกาสได้ฟังพระธรรมเทศนา ก็ไม่ใส่ใจในพระธรรมเทศนานั้น

บุคคลบางจำพวกเกิดมา ทำแต่ปาณาติบาต แสวงหากรรมที่เป็นโทษอย่างเดียว เมื่อตายไปจะเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏเป็นเวลานาน

นอกจากนี้แล้ว คนที่เกิดมาในอนาคตจะประมาทในศาสนา เช่น เข้าไปทำลาย ขุดค้น พระธาตุเจดีย์ ซื้อขายพระพุทธรูป หนังสือธรรมะ พระไตรปิฎก เฆมทำลายกฎวิहार ดันศัรมหาโพธิ์ ขุดค้นสิมาอุโบสถ

พุทธศตวรรษล่วงไป 2,000-3,000 ปี บุคคลที่มีความซื่อสัตย์มีจำนวนน้อย บุคคลมีจิตใจกระด้างมาก บ้านเมืองเกิดความวุ่นวาย มีโจรผู้ร้ายทั่วบ้านเมือง มนุษย์จะถืออาวุธไล่ฆ่าฟันกัน มีการแย่งชิงบ้านเมือง ไร่นา และแย่งหาสคนรับใช้กัน สุดท้ายก็แนะนำชักชวนกันไปในที่ต่าง ๆ เพื่อทำโจรกรรม นำสิ่งของต่าง ๆ ไปขาย ผู้หญิงจะประกอบอาชีพค้าขาย ผู้ชายจะทำโจรกรรม

ในอนาคตจะมีหญิงหม้ายมาก เพราะสามีตายในสนามรบ จึงไม่มีที่อยู่อาศัย ก็เข้าไปอาศัยในเขตวัด กีดกันไม่ให้ภิกษุสามเณรที่เดินทางผ่านมาให้เข้าไปพัก ทำวัดให้เป็นสวนปลูกพืช นำเอาไม้กุฎีศาลามาทำเป็นฟืน เมื่อมีคนดำหนิ ก็จะแก้ต่างว่า พระพุทธเจ้าเทศนาว่า บุคคลใดถึงรัตนะ 3 ว่าเป็นสัณณะที่พึง บุคคลนั้นเมื่อตายไปแล้วจะเกิดในสวรรค์เทวโลก เราจึงเข้ามาอยู่ในเขตวัด ถึงรัตนะ 3 ว่าเป็นสัณณะที่พึง เมื่อเราตายไปคงจะได้ไปเกิดในสวรรค์เทวโลกแน่นอน

เมื่อพุทธศาสนาว่างไป 4,000-5,000 ปี คนที่เกิดมาจะไม่มีหิริโอตตัปปะ เพราะว่าหาผู้รู้ธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าไม่ได้ หาบุคคลที่จะสั่งสอนนักบวชได้ยาก หาบุคคลผู้จะอ่อนน้อมต่อคำสอนของพระพุทธเจ้าได้ยาก นักบวชส่วนมากก็หารูปเคารพกราบไหว้ได้ยาก หาบุคคลผู้จะให้ทานด้วยขอบยาก แม้สมาชิกในหมู่บ้านถึงแก่กรรม คนทั่วไปก็ไม่สนใจไปช่วยเหลือดูแล หาบุคคลผู้จะระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ได้ยาก

ในพื้นที่ห่างไกลจากเมืองหลวง มีการแต่งตั้งพระราชาขึ้น โดยสมาชิก 2-3 หมู่บ้าน จะแต่งตั้งพระราชาองค์หนึ่ง นายกวนบ้าน 10 คนจะมีคนรับใช้ 1 คน จากนั้นคนในหมู่บ้านก็เกิดทะเลาะกัน ด้วยเรื่องการแย่งที่ดิน น้ำ และการซื้อขายแลกเปลี่ยน จึงแยกกันไปตั้งหมู่บ้านใหม่ โดย 2-3 ครอบครัว ก็รวมกันเป็นหมู่บ้านได้ ในหมู่บ้านหนึ่งจะมีผู้หญิงอยู่ 9-10 คน จะมีผู้ชายอยู่แค่คนเดียว และจะมีเพศสัมพันธ์กันไปมา คนยากจนเจ็บใจจะเกิดเป็นคนมั่งมี ด้วยการลักขโมย ในเวลานั้น ผู้หญิงอายุ 5 ปี จะมีสามี

เมื่อพระพุทธเจ้าเทศนาจบ เทวดาพุลถถามเรื่องการเสื่อมสูญไปของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า บุคคลใดประมาทในพุทธศาสนาขณะที่พุทธศาสนายังดำรงอยู่ มีการด่าพระพุทธรูป คำกิษุสามเณร ทำลายกุฏิวิหาร ดันศรัทธาโพธิ์ บุคคลผู้นั้นได้กระทำความกรรมอย่างหนัก คือ อนันตริยกรรม

เทวดาพุลถถามเรื่องการเสื่อมสูญของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 100 ภิกษุณีจะหายไป แม้แต่พระราชาเองก็ไม่ปฏิบัติตามราชประเพณี ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม

เมื่อเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 1,000 ปี พระอรหันต์จีณาสจะหายไป

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 2,000 ปี หาบุคคลผู้รู้พระไตรปิฎกไม่ได้ และต่อมาจะหาอุบาสกอุบาสิกาผู้จะมาบำรุงอุปฐากพระสงฆ์ได้ยาก พระสงฆ์เป็นอยู่ด้วยความยากลำบาก การเล่าเรียนพระธรรมวินัยจึงมีความยากลำบากตามมา บางครั้งทรงจำได้แล้วลืมเสีย ชื่อว่า พระสูตรอันตรธาน

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 2,000-2,500 ปี หาภิกษุทรงไตรจีวรไม่ได้ แม้ถวายแล้วก็นุ่งห่มเข้าไปในหมู่บ้านในเวลากลางคืน บางพวกดื่มสุราและรับประทานอาหารในเวลาวิกาล บางพวกพุดคุยกับสตรีในที่ลับหลับตา คนทั้งหลายในเวลานั้นไม่มีหิริโอตตัปปะ⁴ ก็มาพุดประโลมพระสงฆ์ด้วยยาแฝด และแบ่งปันพระสงฆ์เพื่อจะอุปฐากเฉพาะรูป

⁴หิริ ความเกรงกลัวต่อบาป, โอตตัปปะ ความละอายต่อการกระทำที่เป็นบาป

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 2,000-3,000 ปี ไม่มีพระสงฆ์มาทำสังฆกรรมอุโบสถทั้ง 3 คือ อุโบสถในวันขึ้นและวันแรม 15 ค่ำ, อุโบสถในวันแรม 14 ค่ำ และสามัคคีอุโบสถ^๑ แต่มีภิกษุบางจำพวกที่อธิษฐานอุโบสถในที่อยู่ของตน จนกระทั่งถึง 3,500 ปี ภิกษุเหล่านี้ก็เกิดความเหน็ดเหนื่อยละทิ้งข้อปฏิบัตินี้เสีย

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 3,600-4,000 ปี ไม่ปรากฏมีนักบวชที่ทรงไตรจีวร แต่จะนำจีวรมาพันรอบเอวไว้ เมื่อเวลาเข้าไปบิณฑบาตก็ไม่มีคนเลื่อมใส เพราะแสวงหาทรัพย์ด้วยความยากลำบาก นักบวชเหล่านี้ดำรงชีพอยู่ด้วยความลำบาก จนกระทั่งถึง 4,500 ปี ก็ถึงบาตร นักบวชเหล่านี้จะถือไม้เท้าสะพายยามไปบิณฑบาตเพื่อสืบทอดวัตรปฏิบัติและสุดท้ายก็ถึงงูสะพายนั้นเสีย

เมื่อพุทธศาสนาล่วงไป 4,000-4,500 ปี นักบวชก็ทิ้งผ้าที่พันรอบเอว นำผ้าผืนเล็ก ๆ ประมาณ 1 คืบ มาพันรอบคอรอบแขนไว้ เพื่อเป็นเครื่องหมายของนักบวช ประกอบอาชีพ มีการทำไร่นา และมีบุตรภรรยา หากว่ามีบุคคลผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ก็ให้ทานแก่นักบวชนั้น ก็มีอานิสงส์มากเหมือนให้ทานแก่ภิกษุในสมัยพุทธกาล

คนในสมัยนั้น ไม่มีผู้มีใจบริสุทธิ์เลย ในเวลานั้นพุทธศาสนาก็ถึงการเสื่อมสูญ โดยนักบวชได้ละทิ้งผ้าจีวรที่นำมาพันรอบคอรอบแขน เพราะไม่มีประโยชน์อะไร แล้วไปประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตต่อไป จนกระทั่งถึง 5,000 ปี เพศแห่งนักบวชก็หายไป

ในเวลานั้น เทวดาในจักรวาลทั้งมวลก็หวั่นไหว พระอริยธาตุของพระพุทธเจ้าจะเสด็จออกมาจากที่ต่าง ๆ เสด็จไปสู่จักรวาล แล้วกลับเข้ามาสู่หัวใจของมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง ในเวลานั้นไม่มีใครมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา พระอริยธาตุก็เสด็จออกจากหัวใจของมนุษย์ เสด็จไปสู่เชิงเขา ลูกหนึ่ง แล้วเสด็จเข้ามาสู่หัวใจมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ไม่มีใครเลื่อมใส พระอริยธาตุจึงมาประชุมกัน ณ ที่แห่งหนึ่ง แล้วประกาศแก่โลกทั้งมวล

จากนั้นพระอริยธาตุก็ประชุมกันได้ตั้งศรีเมหาโพธิ์ กระทำให้เป็นรูปพระพุทธเจ้า แผล่ศรีมิไปตลอดจักรวาล แล้วเสด็จประทับนั่ง ณ รัตนบัลลังก์ ได้ตั้งศรีเมหาโพธิ์

ในเวลานั้น พระอินทร์ พระพรหม ยม ครุฑ มนุษย์ กุมภัณฑ์ คนธรรพ์ ยักษ์ เทวดา ก็มาเข้าเฝ้า เทวดาอาราธนาให้แสดงธรรมเทศนา ซึ่งเป็นเทศนาที่กัณฑ์สุดท้าย พระพุทธปฐมาแสดงธรรมตลอด 7 วัน 7 คืน มนุษย์บางพวก บรรลุนาคามี มนุษย์และเทวดาบางพวกบรรลุอรหันต์

ในวันที่ 7 พระพุทธปฐมา ก็เข้าสู่ไตรชาต เกิดเป็นไฟลุกไหม้ เข้าสู่นิพพาน ชื่อว่า ชาตินิพพาน ซึ่งถือว่าหมดสิ้นพุทธศาสนา

^๑อุโบสถที่ทำขึ้นเป็นกรณีพิเศษ เมื่อสงฆ์สองฝ่ายซึ่งแตกกันกลับมาปรองดองสมานเข้ากันได้ สามัคคีจึงไม่กำหนดวันที่แน่นอน สงฆ์พร้อมเพรียงกันเมื่อใด ก็ทำเมื่อนั้น เรียกว่า วันสามัคคี หรือ สามัคคีอุโบสถ

^๒ภิกษุอยู่รูปเดียว แล้วตั้งใจกำหนดจิตว่า วันนี้เป็นวันอุโบสถของเรา เรียกว่า อธิษฐานอุโบสถ

บุคคลเหล่าใด ไม่ได้พบการรวมตัวกันของอัฐธาตุ จะเวียนว่ายตายเกิดในอันตรกัป 3 คือ ไรกันตรกัป ทุฬิกันตรกัป และสัตถันตรกัป ซึ่งเป็นกัปที่จะเกิดขึ้นหลัง 5,000 ปีผ่านไปแล้ว

บุคคลเหล่าใดได้ประสบกับสังขมธาตุ ได้รับฟังพระธรรมเทศนา ย่อมเข้าถึงสมบัติสุข 3 ประการ คือ เสวยสุขในเมืองมนุษย์ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เสวยสุขในเมืองสวรรค์ ได้เป็นพระอินทร์ และเสวยสุขกว่าสุขทั้งมวลคือ นิพพาน ไปสู่ที่ไม่รู้แก่รู้ตาย

การดำเนินเรื่อง

การดำเนินเรื่อง หรือ การเล่าเรื่อง คือ การลำดับเหตุการณ์ของเรื่อง มีการเริ่มต้น เนื้อเรื่อง และการลงท้าย วรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุมีการดำเนินเรื่องแบบเล่าตามลำดับปฏิกิริยา คือ เรื่องเกิดก่อนเล่าก่อน เรื่องเกิดทีหลังเล่าทีหลังไปตามลำดับ⁷ ดังนี้

การเริ่มต้น เริ่มต้นด้วย ธรรมเนียมการกล่าวพระสูตร คือ พระอานนท์เป็นผู้เล่าพระสูตรว่า สมัยหนึ่ง เทวดาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อถามปัญหาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในอนาคต

เนื้อเรื่อง กล่าวถึงเทวดาทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า โดยถามเกี่ยวกับเรื่องของการปฏิบัติของสามเณร เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเสร็จ เทวดาก็ทูลถามเรื่องพุทธบริษัทที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเสร็จ เทวดาก็ทูลถามเรื่องพุทธศาสนาในอนาคต พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาเรื่องพุทธศาสนาในอนาคตจนกระทั่งถึงชาติอันตรธาน และอันตรกัป

การลงท้าย ลงท้ายด้วยการบอกอานิสงส์ของการพบกับการรวมกันของพระอัฐธาตุ ว่าบุคคลใดได้ฟังธรรมเทศนาก่อนที่พระอัฐธาตุจะอันตรธาน จะประสบกับสมบัติ 3 ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

การดำเนินเรื่อง มีความสอดคล้องกับการดำเนินเรื่องตามรูปแบบคัมภีร์ทางพุทธศาสนา โดยทั่วไป ทั้งพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดก มีส่วนที่สอดคล้องกันคือ เริ่มต้นด้วยธรรมเนียมการกล่าวพระสูตร คือ เอมเมสฺสํ กล่าวคือ พระอานนท์เป็นผู้เล่าพระสูตรที่ได้ฟังจากพระพุทธเจ้า จากนั้นวรรณกรรมกล่าวถึงปัจจุบันวัตถุ คือ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเขตวันมहाวิหาร กรุงสาวัตถี มีเทวดามาทูลถามปัญหา พระพุทธเจ้าตรัสตอบ จนกระทั่งจบเรื่อง มีการบอกอานิสงส์ของการพบกับการรวมตัวกันของอัฐธาตุ มีการบรรยายธรรมชั้นต่าง ๆ ตามพื้นฐานบารมีที่สั่งสมไว้ ซึ่งมีรูปแบบเหมือนอรรถกถาชาดก เมื่อจบเรื่องมีการกล่าวถึงผู้ได้ฟังธรรมทั้งเทวดาและมนุษย์ บรรลุธรรมชั้นต่าง ๆ และในบางเรื่องมีการบอกจำนวนบุคคลผู้บรรลุธรรมด้วย

⁷ ภูหลวง มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์ (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521), 117.

ศิลปะการใช้ถ้อยคำ และสำนวนโวหาร

1. ศิลปะการใช้ถ้อยคำ

ศิลปะการใช้ถ้อยคำ หมายถึง ถ้อยคำที่กวีได้เลือกสรรมาเขียนประกอบในวรรณกรรม ซึ่งเป็นถ้อยคำที่มีความงาม มีความไพเราะ จนทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ซาบซึ้งในบทวรรณกรรมนั้น⁸ การใช้ถ้อยคำ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ผู้ประพันธ์ใช้ภาษาบาลีและภาษาถิ่นอีสานทั่วไป โดยยกศัพท์บาลีตั้ง แล้วแปลเป็นภาษาถิ่นอีสาน ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1.1 การเลือกสรรคำ

การเลือกสรรคำ คือ การเลือกใช้คำที่มีความหมายเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง และสถานภาพของบุคคล⁹ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ มีการเลือกสรรคำที่เหมาะสม เช่น การเลือกสรรคำสรรพนามที่ใช้สนทนาระหว่างเทวดากับพระพุทธเจ้า สามเณรกับพระอาจารย์ และการเลือกสรรคำที่ใช้สนทนาระหว่างคนทั่วไป มีการเลือกสรรคำ ดังต่อไปนี้

1.1.1 การเลือกสรรคำระหว่างพระพุทธเจ้ากับเทวดา

การเลือกสรรคำระหว่างพระพุทธเจ้ากับเทวดา เทวดาทูลถามพระพุทธเจ้า เทวดาใช้คำว่า “ข้าไหว้พระพุทธเจ้า” และใช้คำแทนพระพุทธเจ้าว่า “ตฺว อ้นว่าสัพพัญญูเจ้า”¹⁰ เป็นการแสดงความเคารพตามฐานะของตน และลงท้ายด้วย “ก็ข้าเทอญ” เป็นการกล่าวอ่อนน้อมด้วยความเคารพอีกอย่างหนึ่ง ดังข้อความต่อไปนี้

...ภนฺเต ข้าไหว้พระพุทธเจ้า เทวา [เทวา จ] อ้นว่าเทวดาท้งหลายก็ดี มนุสา [มนุสฺสา จ] อ้นว่าคนท้งหลายก็ดี พหุ [พหุ] อ้นมาก อาจุขมานา เทียนยอมปรารณามักไครยัง สพฺพ¹¹ อ้นมีคำวุฒิสรีสวัสดิ์ อุตฺตโน แก่ตน อจินฺตย [อจินฺตยฺ] ก็ทอตริคะนิงหา มงฺคณิ [มงฺคณฺ] ยังมงคลท้งหลาย ตฺว อ้นว่าสัพพัญญูเจ้า อุหิ [อุหิ] ก็จึ่งกล่าว มงฺคณฺ ยังมงคลท้งหลาย อุตฺตม อ้นประเสริฐ สพฺพเสมว อมฺหากํ แก่ฝูงข้าท้งหลายท้งมวล ก็ข้าเทอญ...

(1/2/1/1 – 1/2/1/3)

⁸โสรัถยา สังข์ทอง, “พญาหงส์ วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540), 86.

⁹กุหลาบ มลลิกะมาส, *วรรณคดีวิจารณ์*, 123.

¹⁰บาลีปัจจุบัน ใช้สรรพนามพระพุทธเจ้า ใช้คำว่า “ตุมเห”

¹¹น่าจะเป็น สพฺพเส (โสตุสน)

1.1.2 การเลือกสรรคำระหว่างสามเณรกับพระอาจารย์

การเลือกสรรคำที่ใช้ในการสนทนาระหว่างสามเณรกับพระอาจารย์ มีการเลือกสรรคำ โดยสามเณรใช้คำแทนพระอาจารย์ด้วยคำว่า “เจ้ากู” และก่อนสนทนา สามเณรใช้คำแสดงความเคารพตามฐานะ คือ “ข้าไหว้เจ้ากู” และใช้คำแทนตัวสามเณรว่า “ผู้งข้าทั้งหลาย” ดังข้อความต่อไปนี้

...ภนฺเต ข้าไหว้เจ้ากู ปลาย [ปฏฺจาย] ตั้งแขกแต่ผู้งข้าทั้งหลายได้เป็นสามเณรนี้ เมื่อหน้า **ตุม** เห อันว่าเจ้ากู **อาจิขิต** [อาจิขิต] จงสั่งสอนบอกให้รู้ **อกุขารานิ** [อกุขารานิ] ยังอักษรทั้งหลายก็ดี **อุปเทศ** [อุทุเทศ] ยังบาลีก็ดี **ปริปริส** วา¹² ยังนิตย **สุตฺนต** [สุตฺตฺนต] วา ยังสูตร **พยุณฺณ** วา [พยุณฺณ วา] ยังพยัญชนะก็ดี **ปท** วา ยังพินก็ดี **วิณฺณย** [วินย] วา ยังวินยก็ดี **ปฺปิต** ยังคลองปฏิบัติก็ดี **ย ย สิกฺขาปท** ยังคลองสิกขาบทอันใด ๆ **อตุล** แลมีดั่งนั้น **มย** อันว่าผู้งข้าทั้งหลาย **สิขฺขาม** [สิขฺขิสฺสาม] ก็จักสูตรเขียนเอา **ต** **ต** ยังสิกขาบทอันนั้น ๆ **สทฺธิ** กับด้วยเจ้ากูแล้วดังนี้ ...

(1/14/1/3 – 1/14/2/1)

1.1.3 การเลือกสรรคำสำหรับบุคคลทั่วไป

การเลือกสรรคำสำหรับคนทั่วไป มีลักษณะถ้อยคำที่ใช้ทั่วไป เช่น การเลือกสรรคำที่ใช้พูดระหว่างหญิงหม้ายกับคนทั่วไป ซึ่งใช้สรรพนามว่า “ดูทั้งหลาย” หมายถึง “เราหลายคน” ดังข้อความต่อไปนี้

...อิทานิ [อิทานิ] ในกาลบัดนี้ **มย** อันว่าดูทั้งหลาย **วสิสาม** [วสิสุสาม] ก็จึงเอากันมาอยู่อารามเทศเขตต์ที่นี้ **ติสรณ** ยังอันเอาแก้วทั้ง 3 เป็นที่พึ่ง **มย** อันว่าดูทั้งหลาย **จตุตา** [จตุตา] กันว่าตายแล้ว **อนุภวมาโน** [อนุภวมานา] ก็จักเสวย **สกุเค** ในสวรรค์เทวโลกภพหน้าปีศาบบัคลาแลนา **กุหเกณวจุเน** [กุหเกณวจเน] ก็มากล่าวถ้อยคำอันเป็นกุหกรรมมาดั่งนี้แล...

(3/17/2/1 – 3/17/2/2)

¹²น่าจะเป็น นิสฺสย วา

1.2 การใช้คำไวพจน์

คำไวพจน์ คือ คำที่เขียนต่างกัน แต่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน¹³ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ใช้คำไวพจน์ ดังต่อไปนี้

1.2.1 ใช้คำศัพท์สำหรับพระพุทธเจ้า

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ใช้คำที่หมายถึงพระพุทธเจ้า ที่มีลักษณะเป็นไวพจน์ คือ สัพพัญญูเจ้า และพระตถาคต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...อิทฺ สุ [อิทฺ สุตฺต] อันว่า ราชาสุตตรวงนี้ เม มยา¹⁴ อันผู้ข้าชื่อว่าอานนทฺ สุตฺ หากได้สดับฮับฟังเอาแล้วแต่ในกาละคือว่าปากแห่งสัพพัญญูเจ้า เอว ด้วยประการนี้แล...

(1/1/1/4 – 1/1/2/1)

...ตถาคต อันว่าพระตถาคต อกฺขตา ก็จึงเทศนาแก่คนผู้มีสมบัติวิวัฒธุขาวของนั้ก็จักเป็นโทษดั่งนั้ อิทฺ การณฺ อันว่าเหตุอันนี้

(4/2/1/1-4/2/1/2)

1.2.2 ใช้คำศัพท์สำหรับพระพุทธรูป

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ใช้คำที่หมายถึงพระพุทธรูป ที่มีลักษณะเป็นคำไวพจน์ คือ รูปแห่งพระตถาคต และพุทธรูปแห่งพระตถาคต ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...อันว่าบุคคลผู้ใด กตฺวา แลมากระทำ โกทฺ [โกธฺ] ยังคำเคียดให้ ปริภาสติ ก็มาด่า พุทฺธรูปป [พุทฺธรูป] ยังรูปแห่งพระตถาคตองค์เดียวองค์หนึ่งก็ดี โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้นั้น สพฺพพุทฺธรูปป [พุทฺธรูป] ปริภาสติ สมา ก็เสมอดังได้ด่าแลเคียดให้พุทฺธรูปแห่งพระตถาคตนั้นแล...

(4/6/1/4 – 4/7/2/1)

¹³ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546), 1091.

¹⁴น่าจะเป็น เม หรือ มยา เพียงศัพท์ใดศัพท์หนึ่งเท่านั้น

1.2.3 ใช้คำศัพท์สำหรับพระธรรม

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ใช้คำที่หมายถึงพระธรรม ที่มีลักษณะเป็นคำไวพจน์ คือ คำสอนแห่งพระตถาคต, พระธรรมเจ้า และพระธรรม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...เต ภิกขุปี¹⁵ แม่นอันว่าเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น สุนฺหติ [สุณฺหติ] แม่นว่าเขาไปได้ฟัง ธรรม ยังธรรมคำสอนแห่งพระตถาคตดังนี้...

(1/4/2/2 – 1/4/2/3)

... อันว่าโภภยทั้งหลายทั้งมวล ภวิสฺหติ [ภวิสฺสนฺติ] ก็จักมี พุทฺธรูปสฺส แกรูปแห่งพระตถาคตที่ดี ธรรมสฺส แห่งพระธรรมเจ้าอันเป็นคำสอนแห่งพระตถาคตที่ดี...

(3/3/1/4-3/3/2/1)

...เขาเล่ามากระทำปลูกแปลง เคหิ ยังเชื่อนอยู่ พุทฺธอาวาเส ในประเทศเขตอารามพระพุทฺธพระธรรม พระสงฆ์เจ้า นิสายุย [นิสฺสาย] เหตุเขาอาศัยเชิงเจ้าภิกขุสงฆ์ทั้งหลายแล...

(3/16/1/3-3/16/1/4)

1.2.4 ใช้คำศัพท์สำหรับพระสงฆ์

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ใช้คำที่หมายถึงพระสงฆ์ ที่มีลักษณะเป็นคำไวพจน์ คือ ชาวเจ้าสมณพราหมณ์ห้ามจาริต, ภิกขุสงฆ์, ครูบาอาจารย์, นักบวชเจ้า, สมณเจ้า, เจ้ากู, และอันเตวาสิกแห่งพระตถาคตทั้งหลาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ปุพฺเพ ในกาลเมื่อก่อนชาวเจ้าสมณพราหมณ์ห้ามจาริตทั้งหลายฝูงนั้น ธรรมเมติ¹⁶ ก็เทียบยอมสั่งสอนใจด้วยมาก เขาก็เทียบยอมเข้าอยู่ด้วยภิกขุสงฆ์ ก็จักได้กระทำจำเริญใจแท้...

(1/3/1/2-1/3/1/3)

...อกฺควา ภิกขุแลสามเณรฝูงมากกระทำให้จำเริญใจแก่ครูบาอาจารย์นั้นแควน มีหลายแล...

(1/3/1/2-1/3/1/3)

¹⁵น่าจะเป็น โส ภิกขุปี

¹⁶น่าจะเป็น ธรรม เทเสติ

...โย ปุพพิชฌวอันว่านักบวชเจ้าทั้งหลายฝูงใดเว้นจากอาหารฝูงนี้ ได้ชื่อว่าเป็นลูกศิษย์พระ
ตถาคตตนประเสริฐแล...

(1/17/2/1-1/17/2/2)

...โส สมโณ อันว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น กตฺวา มากระทำ วิริยฺ ยังเพียรอันมาก จิริ หุตฺวา
เป็นอันเสี่ยงเจียรกาลนานนัก...

(4/42/2/4)

...ตุมฺเห อันว่าเจ้ากู อาจิข [อาจิขถ] ก็จงบอก อาภุขานิ [อภุขานิ] ยังหนังสือ แก่ฝูงข้า
ทั้งหลายแต่ก็ข้าเทอญ...

(1/14/2/4)

...เขาก็อปล้ำหลังสักคนแล ทิสฺวาปี แม่นว่าเขากเห็นแล้วก็ดี ตํ อันเตวาสิกแห่งพระตถาคต
ทั้งหลายฝูงนั้นก็ดี อปฺปสนฺโต [อปฺปสนฺตา] เขาก็มาเอ็ดเหมือนบ่เห็น...

(4/12/1/4-4/12/2/1)

1.2.5 ใช้คำศัพท์สำหรับพระราชา

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ใช้คำที่หมายถึงพระราชา ที่มีลักษณะเป็นคำ
ไวพจน์ คือ ท้าวพญา และอาชญา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ราชานิ อันว่าท้าวพญาตนเสวยราชย์บ้านเมือง วตฺตปเวณฺยิ ก็จับตามคลองราชประเพณี
สืบ ๆ ไปด้วย ทศราชธรรม 10 ประการ...

(4/7/2/3 – 4/8/1/1)

... 2 บ้าน 3 บ้านก็จักเป็นอาชญา องค์ 1 จตุตริ ปญฺจคามม¹⁷ 4 บ้าน 5 บ้าน ก็จักเป็นอาชญา
องค์ 1 ...

(3/19/1/4)

¹⁷น่าจะเป็น จตุปญฺจคาม

1.2.6 ใช้คำศัพท์สำหรับพระมเหสี

ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ ใช้คำที่หมายถึง พระมเหสี ที่มีลักษณะเป็นคำไวพจน์ คือ นางพญา, นางเทวีแห่งพญา, ราชเทวี และนางอัคมเหสีราชเทวี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...อิติ วา [อิติ วา] อันว่านางพญาก็ดี ราชา วา อันว่าพญาก็ดี ราชปุโรโส วา อันว่าข้อยท้าวพญาก็ดี เสตุโน [เสตุโน วา] อันว่าเศรษฐีก็ดี...

(2/5/2/3-2/5/2/4)

...ข้าให้สัตย์พญูเจ้า เทวีย [เทวี] อันว่านางเทวีแห่งพญาก็ดี ราชกนา [ราชกนา] อันว่านางเสือนหลวงกองผาสารทราชมณเฑียรแลราชกุมารทั้งหลายก็ดี...

(2/6/1/3)

...สา เทวีย [ตา เทวีย] อันว่าราชเทวีทั้งหลายผู้นั้น กโรนุติ เขาก็มา วิลคมุ¹⁸ ยังกรรมอันบ่ชอบประกอบด้วยพิรุณ...

(2/11/1/2-2/11/1/3)

...อคุมเหสียา [อคุมเหสียา] อันมีนางอัคมเหสีราชเทวีเป็นเค้า ตสุส รณโณ แห่งท้าวพญาทั้งหลาย...

(1/10/2/4-1/11/1/1)

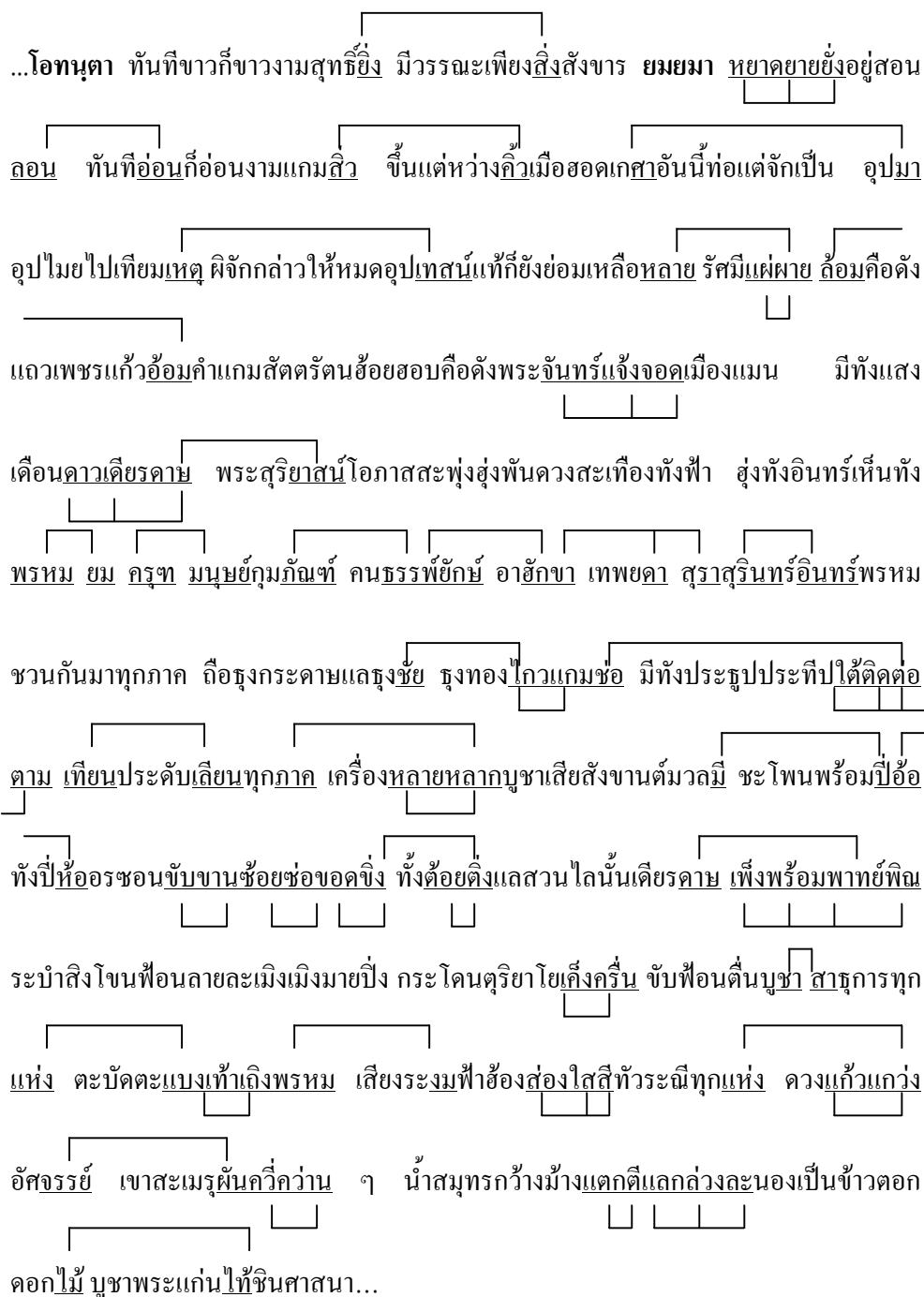
1.3 การใช้คำสัมผัส

การใช้คำสัมผัส คือ ลักษณะที่บังคับให้ใช้คำคล้องจองกัน คำที่คล้องจองกันนั้น อาจจะเป็นคำที่ใช้สระและมาตราสะกดเดียวกัน หรือพยัญชนะเสียงต้นเสียงเดียวกันก็ได้¹⁹ ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว โดยการยกบาลีขึ้นตั้งแล้วแปลเป็นภาษาไทยอีสาน จึงเป็นเรื่องยากที่จะให้มีการสัมผัส แต่ในบางตอนของวรรณกรรมมีฉันทลักษณ์คล้ายกับร้อยกรองอยู่ด้วย และมีการใช้คำสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ ทั้งนี้เพราะว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ใช้เทศน์ ผู้แต่งพยายามใช้ศิลปะในการแต่งให้สัมผัสกัน แต่เป็นการสัมผัสสระระยะสั้น ๆ เท่านั้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความไพเราะ ประทับใจผู้อ่าน ผู้ฟัง เป็นช่วง ๆ ไป ในการใช้คำสัมผัส

¹⁸น่าจะเป็น วิรุทธกมม

¹⁹ประทีป วาทิกินกร, ร้อยกรอง, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546), 46.

นี้ ผู้วิจัยจะใช้เครื่องหมาย □ แทนสัมผัสสระ และเครื่องหมาย ▢ แทนสัมผัสพยัญชนะ
ดังต่อไปนี้

1.4 การใช้คำซ้อน

คำซ้อน คือ การนำคำเดี่ยวตั้งแต่ 2 คำขึ้นไป ซึ่งมีความหมายเหมือนหรือคล้ายกัน หรือใกล้เคียงกัน หรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน ซ้อนเข้าคู่กัน²⁰ เพื่อให้มีความหมายหนักแน่น ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และเป็นการอธิบายความหมายของศัพท์ภาษาถิ่นเพิ่มเติม อีกทั้งยังเป็น ลักษณะเฉพาะของคำภาษาถิ่นอีสานที่นิยมการซ้อนคำเพื่อเป็นการแสดงถึงภูมิรัฐของผู้แต่ง วรรณกรรม คำซ้อนในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ ประกอบไปด้วย

คำซ้อน 2 พยางค์

คำซ้อน 3 พยางค์

คำซ้อน 4 พยางค์

คำซ้อนตั้งแต่ 5 พยางค์ขึ้นไป

การศึกษาเรื่องคำซ้อนนี้ เป็นการซ้อนกันของคำเดี่ยว ซึ่งอาจประกอบด้วยหลายพยางค์ ดังนั้นการศึกษาคำซ้อนในที่นี้จึงจำกัดอยู่ที่จำนวนพยางค์ ดังรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1.4.1 คำซ้อน 2 พยางค์

คำซ้อน 2 พยางค์ ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ ดังนี้ กล้าแข็ง, กวาดแผ้ว, เกี้ยวกอด, ข่วงเขต, ข้อยไพร, คลองวัตร, คาคเคียน, จ้มใกล้, คัดเนื่อง, แตกม้าง, ตะเดิน, ตัวละลาย, ถ่มซัด, ทุกข์ไ้, บาปไ้, ปลุกแปลง, พำเพ็ง, โภยภัย, มินนาน, รบเลี้ยว, ละปละ, ล้างส่วย, ลือชา, ลำหึง, สร้างแปลง, ส่วยไ้, ส้องเสพ, สูดรเหียน, เหนื่อยเมื่อย, เหมียงหมาก, เหล้ายา, เหลือบยำ

ตัวอย่างคำว่า “ตัวะ” และ “ละลาย” ซึ่งทั้ง 2 คำ หมายถึง โทก หลอดกลวง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเนรฟุ้งนั้น นทโรสว²¹ บ่นานทอใด คจฺสนฺติ [คจฺสนฺติ] เขาก็หนีไป อญ วาเสสุ [อญฺเณสุ อวาเสสุ] ในอวาสที่อื่น วญฺเจติ ก็มาซ้ำตัวะละลาย ตสฺส อวาเส [ตสฺมี อวาเส] แก่ภิกษุตนอยู่ในอวาสที่นั่น ...

(1/14/2/2 – 1/14/2/3)

²⁰บรรจบ พันธุเมธา, ลักษณะภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544), 62.

²¹น่าจะเป็น นจโรสว

1.4.2 คำซ้อน 3 พยางค์

คำซ้อน 3 พยางค์ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ดังนี้ กับด้วยคอม, กว่าขน ขวาย, ฆารัย้าวเือน, จีบหายวาย, แจกแบ่งปัน, ตกแต่งแปลง, ตะแ้วหลั่น, ปฏิพัทธ์รัก, ประสบพบ, เลิกยกยอ, เว้วาจา, เขือกไปมา

ตัวอย่าง คำว่า “เลิกยกยอ” ซึ่ง เลิก หมายถึง ฟืนฟู เชิดชูให้รุ่งเรือง²² ยก หมายถึง ทำให้ สูงพ้นจากที่เดิม, ยก หมายถึง ยกไว้²³ เมื่อรวมกัน หมายถึง ยกย่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...มณฺฐสา มหาปฺญา [มหาปญญา] อันว่าคนทั้งหลายผู้มียศอันมาก มหาวิโร²⁴ อันว่ามีเกียรติอันมากก็ดี กโรติ [กโรนฺติ] เขาก็มากระทำกำลังต่ำเสียด มณฺฐสาปปี ยังคนใจบาปนั้น ปคฺคยหฺปตฺเต [ปคฺคยหฺปตฺตา] ก็จักมากระทำเลิกยกยอขึ้นให้มียศผาฏไปทั่ว...

(3/3/1/1 – 3/3/1/3)

1.4.3 คำซ้อน 4 พยางค์

คำซ้อน 4 พยางค์ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ดังนี้ กระด้างข้างแจ้ง, กี่ทั้น กี่ดิง, กลัวเกล้าเมาแก้ว, ช่วงเขตประเทศ, คมรพยำแยง, กว่าแสวงหา, แควนมากแควนหลาย, เครื่องปลูกของฝั่ง, กังแค้นเคืองใจ, คำดัวคำด้าย, ฆารวาสย้าวเือน, งวดงาอากร, ชมชื่นยินดี, ชาวเจ้าภิกษุ, ชื่นปลาอาหาร, เชื้อชาติงศา, ซื่อจ้ายขายกิน, คอยปีพพะตะ, ได้เสฟได้ดิด, ตาซังตาซิง, แดกม้างแปเก้, ได้ดิดต่อตาม, แถ้แก่พ่อแม่, ที่หักที่เก้, ทุกก้าทุกกาย, ทุกข์ไ้จีนใจ, น้อมนักรักชวน, บ่เลียงบ่หมด, บวกน้ำวังปลา, ประชาณารายธุร์, ประรูปประทีป, ประสมชุมนุม, ประสบพบกับ, เป็นเจ้าเป็นใหญ่, เป็นเส็กเป็นโจร, ปัดตราดกวาดแผ้ว, ปักตูทวาร, ผู้เฒ่าผู้แก่, ภายหลังภายหลัง, โภยภัยอนตาย, มาหม่ามาตี, มาดัดมาฮาน, มาฮอดมาเถิง, มากยิ่งนักหนา, มีนนานหลายชาติ, รัศมีรังสี, ลาลดบดไป, ลูกลัมลูกหวาน, ลักโลกโคบเอา, ลักเลื่อมซ่อนเอา, วิวาทผิดเถียง, วิสาสแควนเคย, วันทาไ้วันบ, สดับฮับฟัง, สมบัติข้าวของ, สมสู่อยู่กับ, ลิกเลื่อย้อยขอ, สันทานหานจ้าง, สักเล็กสักน้อย, หมายคูกูกไม้, หยอกโยยหัวหลั่น, หยาบซ้ากล้าแจ้ง, หักเก้แตกม้าง, อิดกูร์ณา, อิทธิฤทธิ์, อันก้าอันดำ, อันฟาดอันดี, อันลับอันบัง, เขตฮั่วแดนสวน

ตัวอย่างคำว่า “ลักเลื่อมซ่อนเอา” คำว่า ลัก หมายถึง ขโมย, เลื่อม หมายถึง บ้าง เมื่อรวมกัน หมายถึง แอบซ่อนเอา ซึ่งเป็นความหมายเดียวกันกับ ซ่อนเอา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

²² วิชา ปุณฺณโกตฺก, ศิลจารีกริอีสานสมัยไทย – ลาว (กรุงเทพฯ : คุณพินอักษร, 2530), 251.

²³ เรื่องเดียวกัน, 264.

²⁴ น่าจะเป็น มหาวิโร

...ทริทวโธ [ทลิตทวโธ] อันว่าเชื้อชาติราชวงศา **ทุกตสฺส** [ทุกตสฺส] แห่งคนทุกขัไธ
 ทั้งหลายฝูงนั้น **ทริโหนุตติตุ** [ทลิตททานุตติตุ] กริยาอันขับตามเชื้อชาติราชวงศา **ทุกตสฺส**
 แห่งคนทุกขัไธฝูงนั้น **ปุ** [ปุพเพ] แต่ในกาลเมื่อก่อนพุน **น โหนุตติ** [น โหติ] ก็หาบมิได้ **กโรติ**
 เขาก็มากระทำ **อทินิ** [อทินน] **กมฺม** ยังกรรมอันล็กเลโลกเอาก็ดี **กตฺวา** เล่ามากระทำ **โจกรมม**
 ยังกรรมอันเป็นโจรลักเลื่อมซ่อนเอา...

(2/17/2/3 – 2/18/1/1)

1.4.4 คำซ้อนตั้งแต่ 5 พยางค์ขึ้นไป

คำซ้อนตั้งแต่ 5 พยางค์ขึ้นไป ในวรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุ ดังนี้ **กฏุมพีศ**
เศรมฐิ, **โกธธรรมคำเกียด**, **กระตึบกะฎีวิหาร**, **กุหกธรรมมายา**, **เขตบ้านแลแดนเมือง**, **เขตไธแลแดน**
นา, **คนไบบัคนง่าวกปากกีกุหนวก**, **ควาชวนขวยหามา**, **คันธรสของหอม**, **เจียรกาลนานนัก**, **เชื้อชาติ**
ราชวงศา, **ฐาปนาตั้งไว้**, **ถ้อยคำธรรมเทศนา**, **เจ้าแก่แต่บูฮาน**, **ท้าวระวัณผัดไปมา**, **ทุกขัยากจะหมอด**
หอดให้, **บาทบรจากข้อยช่วงไขไพรดินมือ**, **บำหมุบ้ำปวงวิน**, **บ้านนอกขอกสิมมา**, **ปรารณามัก**
ไคร, **พงเฝ้าเจ้าฐลิ**, **ผาสาทรามณเทียร**, **กริยาเมียมิ่ง**, **โภชนะอาหาร**, **ลีลาชั่วระยาตร**, **สิ้นสิ้นพัน**
ประมาณ, **โลกมักมากอยากกิน**, **วิสาสะคุ้นเคย**, **แหวดวังขังล้อมอ้อมเอา**, **ศรัทธาธรรมคำเลื่อมใส**,
สมณัพรหมจารี, **สมบัติวัตถุข้าวของ**, **สวรรค์เทวโลก**, **สะพังวังโปกขณิ**, **สัททะสำเนียงเสียง**,
เสียงชีวิตตายไป, **อรทวยหายไป**, **อารามเทศเขตวัด**

ตัวอย่าง คำว่า “สะพังวังโปกขณิ” คำว่า สะพัง หมายถึง หนองน้ำ, วัง หมายถึง บริเวณ
 บางตอนของลำน้ำที่เป็นแอ่งลึกและกว้าง, โปกขณิ หมายถึง สระบัว เมื่อใช้รวมกัน หมายถึง
 หนองน้ำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...แต่ **มนุสฺสา** อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น **ทิสฺวาน** ค้นว่าเห็นแล้ว **อโธโณมหีสานากาน**²⁵ ยังจัว
 ควายแห่งท่านกินหญ้าอยู่ก็ดี **มาญฺเณติ** เขาก็มาฆ่ามาตีเอาไปซื้อจ่ายขายกิน **ทิสฺวา** ค้นว่าเขา
 เห็นแล้ว **มจฺสาทุยาณิ** ยังปลูปลาแลหอยอยู่ **โปกฺขณิ** [โปกขณิย] ใน **สะพังวังโปกขณิ** เขา
 ก็ถ่มทุ่มทอกย่ำให้ตายไป...

(3/13/1/1 – 3/13/1/2)

²⁵น่าจะเป็น **อสุโณมหีสานากาน**

1.5 การใช้คำซ้ำ

คำซ้ำ คือ การออกเสียงคำใดคำหนึ่ง ๒ ครั้ง หรือคำเดียวกันนำมากล่าว 2 ครั้ง เพื่อให้มีความหมายเน้นหนักขึ้น²⁶ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ มีการใช้คำซ้ำ 2 แบบ ดังนี้

1.5.1 การซ้ำทั้งคำ

การซ้ำทั้งคำ หมายถึง การกล่าวคำที่กล่าวแล้วซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ในต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุนิยมใช้ไม่มากนักแต่คำท้ายที่ซ้ำกับคำต้น ประกอบไปด้วย ใจใจ, ยี่ยัง ๆ, ยี่ยับ ๆ, ยี่เยื่อง ๆ, ยี่เยื่อง ๆ, คิวี่คว่าน ๆ ดังนี้

ใจใจ เป็นคำวิเศษณ์ ที่บอกลักษณะการกระทำบ่อย ๆ, เนือง ๆ ดังข้อความต่อไปนี้

...ไฟก็บู่ไฟก็บู่เห็นแล **กมฺม** ยังกรรมอันมากระทำเป็น **ปุตฺตานุติ** ไฟก็บู่ไฟก็บู่เห็น **ปวิตฺตโก** [ปวิตฺตโก] เขาก็ท้อมีคำตริคะนิงอยู่แก่เขาสันนี้ใจใจ **ทิสฺวาปี** แม่นว่าเขาเห็น **อณฺ** [อณฺ] **ปุกฺคณฺ** ยังบุคคลผู้อื่น **กตฺวา** มากระทำ **ปณฺ** [ปณฺ] ยังบุญก็ดี **รทฺขณฺ** ก็มาอัชฌา **สึลฺ** ยังศีลก็ดี **กตฺวา** มาสร้างแปลง **วิหาร** ยังคันธกุฎีวิหารก็ดี **สมฺมุขนิ** [สมฺมุขชนิ] ยังอันปิดตราดกวาดแล้ว ช่วงพระธาตุแลเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ดั่งนั้น **อรโธ** [อลสา] อันว่าคนจี้คร้าน **วตฺวา** กล่าวว่า **มยฺ** อันว่าซ้ำทั้งหลาย **นโร**²⁷ มักว่าตูปกระทำแล ก็ท้อมากล่าวคำสันนี้อยู่ใจใจ ...

(3/9/1/4 – 3/9/2/3)

ยี่ยัง ๆ เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง อาการไหลของสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ขาดสาย ส่วนคำว่า ยี่ยับ ๆ, ยี่เยื่อง ๆ, ยี่เยื่อง ๆ เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง อาการที่งามสดใส ขจี วาววับ นวลงาม ผุดผ่อง แวววาว ระยิบระยับ ดังข้อความต่อไปนี้

...รัศมีไหลออกแต่พระองค์ทรงอยู่ยี่ยัง ๆ เป็นประดุดังน้ำครั้งใส่ไต้คำ **นิลฺลนินฺลฺลา** ท้น ที่คำก็คำยี่ยับ ๆ เป็นประดุดังปีกแมงกับ เหลื่อมยี่เยื่อง ๆ **ปิตฺตปิตฺตา** ท้นที่เหลืองก็เหลืองดี หลายหลากเป็นประดุดังดอกบุญนาคน้อยสร้อยสุรฟี จำปีพรรณาก้านเกลายเพี้ยงเพดอโน **ชา โลหิตโลหิตฺตา** ท้นที่แดงก็แดงงามยี่เยื่อง ๆ แดงเพียงสองสุขุมลย์เทียมทองงานเอื้องสูง...

(4/17/1/1 – 4/17/1/3)

²⁶บรรจบ พันธุเมธา, ลักษณะภาษาไทย, 76.

²⁷น่าจะเป็น น กรอม

ศรีถ้วน ๆ เป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง อาการหมุนไปมาของวัตถุที่มีขนาดใหญ่ ดังข้อความต่อไปนี

...กระโดนตริยาโยเก็งกรีนขับฟ้อนต้นบูชา สาธุการทุกแห่ง ตะบัดตะแบงเท้าถึงพรหม เสียง
ระฆังฟ้าฮ้องส่งไสสัทวระณีนทุกแห่ง ดวงแก้วแกว่งอัสจรรย ข้าสะเมรุผืนศรีถ้วน ๆ น้ำ
สมุทรกว้างม้างแตกดีแลกล่วงละนองเป็นข้าวตอกคอกไม้ บูชาพระแก่นไ้ชินศาสนา...

(4/17/2/4 – 4/18/1/1)

1.5.2 การเน้นข้อความให้มีน้ำหนัก

การเน้นข้อความให้มีน้ำหนัก คือ การเน้นคำให้มีน้ำหนักมากขึ้น และการเน้นข้อความยังเป็นการแบ่งคำให้เห็นชัดเจนมากขึ้น ในกรณีที่ประโยคนั้นมีประธาน หรือ กริยา หรือ กรรม มากกว่าหนึ่ง โดยใช้คำ ๆ เดียวกันเน้นหลายที่ต่อเนื่องกัน เช่น ก็ดี, คือว่า, คือว่า...อัน 1, บางพ่อง, ประการ 1, เป็นดังหรือ...ฮู้ว่า, แม่นว่า, แม่นว่า...ก็ดี, ยังคล่อง, ยัง...ก็ดี, อันว่า, และ อันว่า...อัน 1 โดยยกจะนำตัวอย่างมาศึกษา ดังต่อไปนี้

การเน้นคำ โดยมีคำว่า “ก็ดี” อยู่ท้ายคำ เกิดจากการเปลยศัพท์ภาษาบาลี ศัพท์ว่า “วา” ซึ่งเป็นนิบาต²⁸ สำหรับผูกศัพท์และประโยคที่มีเนื้อความมากกว่า 1 ศัพท์²⁹ กล่าวคือ มีประธาน หรือ กริยา หรือกรรมมากกว่าหนึ่ง เมื่อนำมาต่อท้ายคำที่แจกด้วยวิภัติไ³⁰ ก็ให้ออกสำเนียงอายตนิบาต³¹ของคำศัพท์นั้น เช่น อันว่า...ก็ดี, ซึ่ง...ก็ดี, โดย...ก็ดี เป็นต้น โดยมีคำว่า “ก็ดี” อยู่ด้านหลังคำศัพท์นั้น ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

²⁸นิบาต คือ คำที่เติมในระหว่างคำศัพท์ หรือ กริยา ในภาษาบาลี

²⁹พระมหานิชม อุตตโม, หลักสูตรยอบาลีไวยากรณ์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, 2523), 92.

³⁰วิภัติ คือ คำสำหรับประกอบหลังคำนามเพื่อแจกนามให้มีรูปต่าง ๆ แล้วจึงนำคำนั้นไปใช้ได้ประโยค

³¹อายตนิบาต หมายถึง คำแปล ของวิภัติทั้ง 7 หมวด ดังนี้

ปฐมวิภัติ	แปลว่า	อันว่า
ทุติยวิภัติ	แปลว่า	ซึ่ง สู้ ยัง สิ้น ตลอด กะ เฉพาะ
ตติยวิภัติ	แปลว่า	ด้วย โดย อัน ตาม เพราะ มี ด้วยทั้ง
จตุตถวิภัติ	แปลว่า	แก่ เพื่อ ต่อ
ปัญจมิวิภัติ	แปลว่า	แต่ จาก กว่า เหตุ
ฉกฺขวิภัติ	แปลว่า	แห่ง ของ เมื่อ
สทตมิวิภัติ	แปลว่า	ใน ใกล้ ที่ ครั้นเมื่อ ในเพราะ เหนือ บน
อาลปนะ	แปลว่า	แนะ ดูก่อน ข้าแต่

การเน้นคำ “แก่...ก็ดี” เป็นการเน้นคำที่แปลจากคำบาลี ซึ่งแจกด้วยจตุตถีวิภัติ มีนิบาต คือ “วา” ตามหลัง ดังข้อความต่อไปนี้

...สตฺถา อันว่าสัตตัพพัญญเจ้า ปกาเสนุโต ก็เทศนาสำแดง ตติยกาลัง ยังคาถาอันถ้วน 3 ตสฺส [ตสฺสา] แก่เทวดาคนนั้นแล้ว ปุณ เมื่อภายหลัง เทสิตา [เทเสติ] อันจักเทศนาสำแดง จตุตถกาลัง [จตุตถกาลัง] ยังคาถาอันถ้วน 4 ว่า มุสาวาทา จากคำอันตัวะอันล่ายอันเป็นคำอันเบาอันมี ดังนั้น วินา เว้นแล้ว กตฺวา มากระทำ สมณธมฺมํ ยังสมณธรรมด้วยคำอันชื่ออันดี กตฺวา มากระทำ ปฏิปทํ ยังคลองปฏิบัติด้วยดี อุปลากํ [อุปลากํ] ยังอันอุปลาก จาก พุทฺธสา [พุทฺธสฺส] วา แก่พระเจ้าก็ดี ธมฺมสฺส วา แก่พระธรรมก็ดี สงฺฆสา [สงฺฆสฺส] วา แก่พระสงฆ์ก็ดี อุปลสฺสสา [อุปลสฺสสา] วา แก่อุปัชฌาย์อาจารย์ก็ดี อาคณฺตฺสวสฺส วา แก่ภิกษุตนมาแว่เขา อิตฺถิ วา ผู้หญิงก็ดี...

(1/13/1/4 – 1/13/2/3)

การเน้นคำ “อันว่า...ก็ดี” เป็นการเน้นคำที่แปลจากคำบาลีซึ่งแจกด้วยปฐมาวิภัติ มีนิบาต คือ “วา” ตามหลัง ดังข้อความต่อไปนี้

...สพฺเพ เทวมนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายผู้สูงนั้น ชาตา อันเกิดมา ตทา ในกาลปางนั้น อิตฺถิโย อันว่าหญิงทั้งหลายก็ดี ปุริโส อันว่าผู้ชายก็ดี อิตฺถิ วา [อิตฺถิ วา] อันว่านางพญาก็ดี ราชา วา อันว่าพญาก็ดี ราชปุริโส วา อันว่าช้อยท้าวพญาก็ดี เสตฺถิโน [เสตฺถิโน วา] อันว่าเศรษฐีก็ดี สมฺมิท [สมฺมิท วา] วา คนผู้ยังมีเป็นดีก็ดี ทรีท [ทรีท วา] วา คนทุกข์ไ้ใจก็ดี ททโร วา คนผู้หนุ่มก็ดี ชีโน [ชีโน วา] วา คนเฒ่าก็ดี ปณฺทิตฺโต วา คนผู้มีพญาก็ดี...

(2/5/2/3 – 2/5/2/4)

การเน้นคำว่า “คือว่า...อัน 1” เป็นการแยกคำที่มีประธานมากกว่าหนึ่งอยู่ในประโยคเดียวกัน ให้มีความชัดเจน ดังข้อความต่อไปนี้

...ประการ 1 โภชนมถํ ยังโภชนะอาหาร น ภุตพฺพ³² ก็บ่เพิงฉนั้น ปพฺพชิตฺตา [ปพฺพชิตฺตสฺส] แก่ นักบวชเจ้าทั้งหลาย อิติ ด้วยประการดังนี้ ขนฺตฺส วา คือว่าขึ้นคนอัน 1 นาคสฺส วา คือว่าขึ้น นาคอัน 1 มกฺกคฺต [มกฺกคฺต วา] คือว่าขึ้นวอกอัน 1 นาโค [นาคสฺส] วา คือว่าขึ้นช้างอัน 1

³²น่าจะเป็น น ภุญฺชเยย

อสุต [อสุตสุต] วา ถือว่าขึ้นม้านัน 1 พยโค [พยคมสุต] วา ถือว่าขึ้นเสื่อโครงอัน 1 ทิปิจ [ทีปิสุต วา] ถือว่าขึ้นเสื่อเหลืองอัน 1 อฏฐว³³ ถือว่าขึ้นชะเค้านัน 1 อจฺโธ [อจฺนสุต] วา ถือว่าขึ้นหม้ออัน 1 มฺหุลิ [มฺหุขลสุต] วา ถือว่าขึ้นแมวอัน 1 สุนกฺขาสฺส [สฺนขสุต วา] ถือว่าขึ้นหมาอัน 1 อิทํ มํลํ อันว่าขึ้นทั้งหลายฝูงนี้ โย ปพฺพชิตฺ อันว่านักบวชเจ้าทั้งหลายฝูงใดเว้นจากอาหารฝูงนี้ ได้ชื่อว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคตตนประเสริฐ...

(1/17/1/3 – 1/17/2/2)

การเน้นคำ “บางพ่องนั้น” เป็นการเน้นคำเพื่อแยกประธานของแต่ละประโยค เพื่อแสดงให้เห็นถึงการกระทำของประธานในแต่ละประโยค ให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังข้อความต่อไปนี้

...อันว่านักบวชเจ้าทั้งหลายบางพ่องนั้น วินาเมติ [วินาเมติ] ก็อยู่ ปิติสฺสฺสฺ [ปิติสฺสฺ] ในปิติสฺสฺ เอกฺกฺ [เอกฺกฺ] บางพ่องนั้น ติฏฺฐติ ก็ตั้งอยู่ ทฺวาสฺส [ทฺวาสฺส] อันได้ถึถึต้อง ทฺวารมณฺ [ทฺวารมณฺ] ยังอารมณ์อันฮ้าย เอกฺกฺ [เอกฺกฺ] บางพ่องนั้น กตฺวา มากระทำ นจฺจํ [นจฺจํ] ยังอันจับแลอันพ้อนอ่านหนังสือ เอกฺกฺ [เอกฺกฺ] บางพ่องนั้น กโรติ มากระทำ นจฺจํ ยังกลอง ก็มี เอกฺกฺ [เอกฺกฺ] บางพ่องนั้น กิริติ [กิริติ] ก็มาหลั่นก็มี เอกฺกฺ [เอกฺกฺ] บางพ่องนั้น มาคิดเพียะ ต่อยตั้งสืซอกกับด้วยคนโง่งทั้งหลายก็มี เอกฺกฺ [เอกฺกฺ] บางพ่องนั้น ปฏิเสว ติ ก็เสพ เมณฺ ธมฺ ยังเมณฺธรรมกับด้วยผู้หญิงโง่งทั้งหลายก็มี ...

(1/19/2/1 – 1/19/2/3)

การเน้นคำ “ประการ 1” เป็นการเน้นคำเพื่อแยกความในประโยคเดียวกันให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังข้อความต่อไปนี้

...ธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญูเจ้านี้ อกฺขาโต แต่ท้อหลอนกล่าวไว้ ปุณฺชนสุต [ปุณฺชนสุต] แก่คนฝูงมีบุญ ประการ 1 สทฺธาย ชนสุต แก่คนผู้มีศรัทธา ประการ 1 สทฺธานสุต จิตฺเต เทศนาแก่คนผู้เชื่อใจกัน ประการ 1 นิสา ชนสุต สทฺธิ [นิสา ชนสุต สทฺธิ] ก็ท้อเทศนาแก่คนผู้อาศัยเชิงกัน ประการ 1 ญฺณชนสุต สทฺธิ ก็ท้อเทศนาแก่คนผู้ได้กินคอม ประการ 1 สทา หิตฺวา ชนสุต วจฺนํ [สทฺธา หุตฺวา ชนสุต วจฺนํ] ก็ท้อเทศนาแก่คนผู้เชื่อถ้อยคำธรรมเทศนาแก่คนผู้ได้ให้ทานแล้ว ปุพฺเพ แต่ในกาลเมื่อก่อนพ้นแล...

(3/7/1/4 – 3/7/2/3)

³³น่าจะเป็น อัฐมารสุต

การเน้นคำ “เป็นดังหรือ...ฮู้ว่า” เป็นการเน้นคำ โดยประโยคคำถาม ซึ่งคำว่า “เป็นดังหรือ” เป็นการแปลบาลีจากคำว่า “กี” ซึ่งเป็นนิบาตบอกความถาม และ “ฮู้ว่า” เป็นการแปลจากบาลีคำว่า “อุทาหุ” ซึ่งเป็นนิบาตบอกความถามเหมือนกัน เมื่อมาเชื่อมกัน ก็แสดงว่า เป็นการเน้นคำที่มีคำถาม เพื่อให้ผู้ตอบเลือกตอบคำถามใดคำถามหนึ่ง ดังข้อความต่อไปนี้

...ราชาโน อันว่าท้าวพญาทั้งหลายผุ้เงื่อน การลสิ [การลู่] ก็เสวย รช [ราช] ยังราชสมบัติ บ้านเมืองอันจักมาภายหน้า ตทา ในกาลปางนั้น ติฏฐนติ ก็ตั้งอยู่ ทตฺสราชธมฺเม [ทตฺสราชธมฺเม] ในทตฺสราชธรรม 10 ประการสืบ ๆ มา ปุพฺเพ แต่ในกาลเมื่อก่อนพุน อตฺถิ ก็ยังมี ก็ เป็นดังหรือ ก็ข้าจา อุทาหุ ฮู้ว่า นตฺถิ ก็หาบมิได้นั้นจา ญนฺเต ข้าไหวสัพพัญญูเจ้า เทวีย [เทวี] อันว่านางเทวีแห่งพญาที่ดี ราชกมา [ราชกณฺหา] อันว่านางเฮือนหลวงกองผาสาทราชมณเฑียรแล ราชกุมารทั้งหลายก็ดี อนุวติ ราชกมา [อนุวตฺตติ ราชกณฺหา] ปเวณีย ยังจับตามราชประเวณี แห่งนางทั้งหลายผุ้เงื่อนอันเป็นแล้วเมื่อก่อน ทตฺสราชธรรม 10 ประการ ปุพฺเพ ดังแต่ในกาลเมื่อก่อนพุน อตฺถิ ก็ยังมีเป็นดังหรือ อุทาหิ ฮู้ว่า นตฺถิ ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ญนฺเต ข้าไหวสัพพัญญูเจ้า ประการ 1 ราชปฺริโส อันว่าราชบุรุษทั้ง 5 สลฺหิต [สลฺกหิโต] อันตั้งแต่ง พระราชาการ บ้านเมือง เขม ให้สุขเกษมดี ชนปะทตฺส [ชนปะทตฺส] แก่ชาวชนบทบ้านน้อยแลเมืองใหญ่ทั้งหลาย วินิเสยุณ [วินิจฺเจยุณ] อันพิจารณาอันชอบประกอบด้วยธรรม 10 ประการ วินิเสยุณปณฺณิ [วินิจฺเจยุณปเวณีย] ก็จักพิจารณาตามคลองนัยอันเป็นประเวณีแห่งราชบุรุษทั้งหลาย ปุพฺเพ แต่ในกาลเมื่อก่อนพุน อตฺถิ ก็ยังมีจักเป็นดังหรือ อุทาหุ ฮู้ว่า นตฺถิ ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ญนฺเต ข้าไหวสัพพัญญูเจ้า ประการหนึ่ง ปณฺทโท อันว่านักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ผุ้มีผญาชาต [ชาโต] อันเกิดมาปางนั้น อนุวติ ปเวณีย ธมฺม³⁴ ก็จักสั่งสอนตามคลองนักปราชญ์ ปุพฺเพ แต่ในกาลเมื่อก่อนพุน อตฺถิ ก็ยังมี ก็ เป็นดังหรือ อุทาหุ ฮู้ว่า นตฺถิ ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ญนฺเต ข้าไหวสัพพัญญูเจ้า สมิโท [สมิทฺโธ] คนผู้ยังมีเป็นดี กรโรติ ก็มากระทำสร้างแปลง มหาทาน ยังมหาทานอันมาก อนุวติ [อนุวตฺตติ] ปเวณีย ยังอันจับตามคลองประเวณีอันบุคคลหากได้กระทำแล้ว ปุพฺเพ ดังแต่ในกาลเมื่อก่อนพุน อตฺถิ ก็ยังมี ก็ เป็นดังหรือ อุทาห [อุทาหุ] ฮู้ว่า นตฺถิ ก็หาบมิได้กระทำจา ญนฺเต ข้าไหวสัพพัญญูเจ้า ทริโท [ทริทฺโธ] อันว่าคนทุกขัฮู้ชินใจก็ดี อหริตฺวา [อหริตฺวา] ปเวณีย เขาก็ยังขวยขวายเลี้ยงชีวิตด้วยประกอบชอบธรรมตามประเวณีแห่งเขาผู้ทุกขนั้น ผู้ใด ๆ ก็ยังให้ทาน ปุพฺเพ [ปุพฺเพ] แต่ในกาลเมื่อก่อน อตฺถิ ก็ยังมี ก็ เป็นดังหรือ อุทาหุ ฮู้ว่า นตฺถิ ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ญนฺเต ข้าไหวสัพพัญญูเจ้า ททโร อันว่าคนหนุ่ม

³⁴น่าจะเป็น อนุวตฺตติ ปเวณีย ธมฺม เทเสติ

ทั้งหลาย **ชาตา** [ชาโต] อันเกิดมาปางนั้น **มาตาปีตานํ ปเวณียํ สุธมฺมา**³⁵ เขาก็ยังจัดตั้งอยู่ใน
คลองราชประเวณีอันเป็นคำสอน **มาตปิตูนํ** [มาตาปีตูนํ] แห่งเถาแก่พ่อแม่แห่งตนตาม
ประเวณีแห่งเด็กน้อยอันได้เป็นแล้ว **ปุปฺเพ** ตั้งแต่ในกาลเมื่อก่อนพูน **อตุล** ก็ยังมี **ก็** เป็นดังหรือ
อุทาหุ ชื่อว่า นตุล ก็หาปมิได้ก็ข้าจา...

(2/6/1/1 – 2/7/2/1)

การเน้นคำ “แม่นว่า” เป็นการเน้นคำ ซึ่งเกิดจากการเปลยศัพท์ภาษาบาลี คำว่า “ปี”
หมายถึง “บ้าง, แม่” ซึ่งเป็นนิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยคที่มีเนื้อความมากกว่า 1 ศัพท์³⁶ ดัง
ข้อความต่อไปนี้

...ชื่อว่าให้ทานนี้ **วินาสนฺติ** [วินาเสนฺติ] ก็เป็นคลองจิบหายวายของเรือน **ปมาโท**³⁷ เขาก็มาว่า
วากันอันประมาทของทานแห่งเขา **อดีตชาโต** [อดีตชาตา] อันมีแต่ชาติก่อนพูนเสียสิ้นนี้
อตุล เขาก็ลวดไปได้ให้ทานสักเพื่อแล **ทานปี** แม่นว่าเขาได้ให้ทานท่านก็ดี **ปจฺจุปนํ อามิสํ**
ทาน [ปจฺจุปนุเน อามิสฺทาน] ก็ทอดัดกับด้วยอามิสทาน เขาก็จึงให้ **ทาน** เป็นทาน **เอก**
วสุทธานปี แม่นว่าเขาได้ให้ทานท่านปีใดให้ได้ปีนั้น **เอกมาสทาน** [เอกมาสทานปี] แม่นว่า
เขาเขาได้ให้ทานเดือนใดให้ได้มาเดือนนั้น **เอกวาร** **ทานปี** แม่นว่าเขาได้ให้ทานวันใดให้
ได้มาวันนั้น **เอกสายา ทานปี**³⁸ แม่นว่าเขาได้ให้ทานยามใดให้ได้มายามนั้น **ทานํ เทติ** เขาก็จึง
ว่าอยากให้ทานดวย **อิท** อันว่าอันนี้ **ภวิสฺส** [ภวิสฺสตี] ก็จักเกิดมี **อนาคเต มนุสฺसानํ** แก่คน
ทั้งหลายอันจักมาภายหน้านี้บ่สงสัยแท้ดีหลีแล ประการ 1 นั้น **เต** **ชนา** อันว่าคนทั้งหลายผู้
นั้น **ทตฺวาปี** แม่นว่าเขาให้ **ทาน** ยังทานก็ดี **อปฺสนจิตฺโต** [อปฺสนฺนจิตฺตา] **หตุว** เป็นอันมี
จิตใจบ่เหลื่อมใส **ทาน** อันว่าทานอันนั้น **อปฺปสฺสโท** [อปฺปสฺสทุธา] ก็ลวดเป็นอัสสรัทธาเสียหั้น
แล...

(3/11/2/4 – 3/12/2/1)

การเน้นคำ “ยังคลอง...ก็ดี” เป็นการเน้นคำ โดยการเปลยศัพท์บาลีที่ประกอบด้วยทศุติยา
วิภคติ ซึ่งแปลว่า “ยัง” โดยไม่มีนิบาต “วา” ตามหลัง ดังข้อความต่อไปนี้

³⁵น่าจะเป็น มาตาปีตานํ ปเวณียํ สุธมฺมา

³⁶พระมหานิชม อุตุตโม, หลักสูตรย่อบาลีไวยากรณ์, 92.

³⁷น่าจะเป็น ปมตฺตา

³⁸น่าจะเป็น เอกสมเย ทานปี

...อันว่าสัพพัญญูเจ้า เทเสตวา ก็เทศนาสำแดงแล้ว ปฏิบัติ ยังคลองสิกขาบทที่ดี วินัย ยังคลองวินัยก็ดี สุตนต์ [สุตตนฺต] ยังคลองอันสูตรเขียนก็ดี ยุตตอยุตตปทํ [ยุตตอยุตตปทํ] ยังคลองอันควรกระทำแลควรกระทำก็ดี วิหารภุชิตพทํ ปติปทํ [ปฏิปทํ] ยังคลองอันอยู่แลกินก็ดี เสยฺยนิสินํ [นิสินํ] ยังคลองอันนั่งอันนอนก็ดี นิวตติจรปทํ [นิวตติจรปทํ] ยังคลองอันไปอันมาก็ดี อุปลาทปทํ [อุปลาทจากปทํ] ยังคลองอุปัฏฐากอภิกษาก็ดี กโรติ คุรุโรติ ปทํ ยังกระทำอันเป็นหนักแลเบาก็ดี มานติ ปุชาติ [ปุเชติ] ปทํ ยังคลองอันนอนนบกรรมพวชาในกาลบัดนี้ก็ดี...

(2/4/2/4 – 2/5/1/3)

การเน้นคำ “อันว่า...อัน 1” เป็นการเน้นคำ โดยการแปลบาลีที่เป็นคำนามซึ่งประกอบด้วยปฐมวิภคิตี ซึ่งแปลว่า “อันว่า” ซึ่งมีจำนวนนับหรือสังขยาอยู่ข้างหน้า เมื่อแปลรวมกับคำนามจะแปลว่า “อันว่า...อัน 1” เสมอ ดังข้อความต่อไปนี้

...เอโก อุโปสถโธ [อุโปสถโธ] อันว่าอุโปสถอัน 1 นั้น สนิปิตตานํ [สนนิปิตตตานํ] ยังอันมาประชุมคณกันดั่งนั้น สมคฺคิอุโปสถโธ นาม [สามคฺคิอุโปสถโธ นาม] ชื่อว่าสามคฺคิอุโปสถแล เอโก อุโปสถโธ [อุโปสถโธ] อันว่าอุโปสถอัน 1 นั้น ปริยติ [ปริยตฺติ] น วตฺตา นาม ชื่อว่าปริยติอุโปสถแล เหตุว่าที่ท้อจับตามคลองประเวณสิกขาบทให้ขาดนั้นแล เอโก อุโปสถโธ [อุโปสถโธ] อันว่าอุโปสถอัน 1 นั้น จาคฺคทสฺสี ปณฺณรสี นวตฺติ นาม...

(4/10/2/3 - 4/11/1/1)

2. ส่วนนโวหาร

ส่วนนโวหาร หรือกวีโวหาร³⁹ คือ การใช้ชั้นเชิงในการแต่ง ให้มีรสของถ้อยคำลึกซึ้งกินใจโดยมุ่งเอาความรู้สึกด้านอารมณ์เป็นสำคัญ⁴⁰ ส่วนนโวหารในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมราตุ มีการแสดงออกในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 การอุปมาเปรียบเทียบ

การอุปมา หมายถึง การใช้คำเปรียบ ซึ่งมักจะใช้เมื่อจวนคำที่ต้องการใช้พรรณนาบอกลักษณะ หรือเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นลักษณะชัดเจนมากยิ่งขึ้น⁴¹ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมราตุ

³⁹ กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, 125.

⁴⁰ ประทีป วาทิกทินกร, ร้อยกรอง, 90.

⁴¹ บรรจบ พันธุเมธา, ลักษณะภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544), 48.

ประกอบไปด้วยคำว่า คือดั่ง, ดัง, เทียม, เป็น, เป็นประดุจดัง, เพียง, เสมอดัง, เหมือน, เหมือนดัง, อุปมาเหมือน และอุปมาดัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

2.1.1 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “คือดั่ง” เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือน กัน
 ดังเช่น ตอนที่เกิดฉัพพรรณรังสี มีการเปรียบเทียบฉัพพรรณรังสี เหมือนสายฟ้าแลบ ดังข้อความ
 ต่อไปนี้

...สพฺพตา รสฺมี วนฺณวนฺณา วคฺควคฺคา ยมฺยามายมฺมา เวลฺเวลา เหลือหลาย หลากเหลือ
 โอภาสเพลิงพระกายทั่วทิศาวัระพาคัดเค่ง รัศมีเปล่งไปไกลยังเล้ามะรังระไวแวงล้อม
 อ้อมรัศมีขึ้นเกี่ยวกอดยอคนุรีเทียมรัศมีผายแผ่คือดั่งสายฟ้าแมบเหืองฮวาย...

(4/16/2/4 – 4/17/1/1)

2.1.2 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “ดัง, เสมอดัง” เป็นการเปรียบเทียบสิ่งที่
 เหมือนกัน หรือคล้ายกัน ดังตอนที่พระอริยธาตุของพระพุทธเจ้ารวมตัวกันได้ต้นศรีมหาโพธิ์ แล้ว
 กระทำเหมือนกับรูปพระพุทธเจ้าขณะที่ยังทรงพระชนม์อยู่ จากนั้นรูปเหมือนพระพุทธเจ้าก็เปล่ง
 รัศมีไปทั่วจักรวาลเหมือนกับครั้งที่ทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ ดังข้อความต่อไปนี้

...สพฺพ [สพฺพา] ธาตุโย อันว่าธาตุทั้งหลายทั้งมวลก็ดี สพฺพ เทวมนุสฺสา อันว่าคนแลเทวดา
 ทั้งหลายทั้งมวล จาปนโต แต่อันได้กระทำสร้างแปลงตั้งไว้ พุทฺธรูป เจริญ อันพระตถาคตหาก
 ได้กระทำนวยไว้ในที่ทั้งมวลดังนี้ ปติตา เสด็จมาประชุมชุมนุมกันแล้ว โพธิมณฺเฑ ยว ใน
 ช่วงศรีมหาโพธิ์ พุทฺธรูป [พุทฺธรูป] วย กตฺวา แปลงตั้งอุปพระตถาคตนั้นแล้ว ทเสตฺวา [เท
 เสตฺวา] สำแดง ยมกปาฏิหาริย์ [ยมกปาฏิหาริย์] ยงปาฏิหาริย์ พระจึงกระทำอิทธิฤทธิ์ แปลง
 ออกยังรัศมีรังสี 6 ประการอันสูงเื้องชะเื่องงามออกแต่กายธาตุพระพุทฺธรูป สูงเื้องบริสุทฺธิ
 บรูจักกลางคั่น แผ่ไปฮอดหมื่นโลกธาตุจักรวาลทั้งมวลเสมอดังยมกปาฏิหาริย์ อันตถาคตหาก
 กระทำเป็นคู่กัน แล้วจึงถลาขึ้นสู่เหนือรัตนบัลลังก์...

(4/16/1/4 – 4/16/2/3)

2.1.3 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “เพียง” และ “เทียม” เป็นการเปรียบเทียบ
 คุณลักษณะของวัตถุ 2 สิ่งที่คล้ายกัน เช่น ฉัพพรรณรังสีที่เปล่งออกจากพระวรกายของพระพุทธเจ้า
 ที่มีสีแดง ก็มีสีแดงเหมือนกับดอกทองกวาดอนบานเต็มที่ ดังข้อความต่อไปนี้

...โอโหชา โลหิตโลหิตา ทันทิแดงก็แดงามย้อย่ง ๆ แดงเพียงสองสุขุมาลัยเทียมทองจานเสื่อ
งสูงเหมือนดังดอกไม้มื่อยามบาน สุขุมาลัยเอื้องสูง มีวรรณะผ่องเพียงกายา โอทันตา...

(4/17/1/3 – 4/17/1/4)

2.1.4 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “เป็น” เป็นการเปรียบเทียบให้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่ง
หนึ่ง เช่น เปรียบเทียบน้ำมหาสมุทรกระทบเขาพระสุเมรุแตกกระจาย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่
เปรียบเสมือนเป็นข้าวตอกดอกไม้นุชาสรีระธาตุของพระพุทธเจ้า ดังข้อความต่อไปนี้

...เขาสะเมรุผ่นคว้าวาน ๆ น้ำสมุทรกว้างม้างแตกดีแลกล่วงละนองเป็นข้าวตอกดอกไม้นุชา
พระแก่นไ้ชินศาสนา...

(4/17/2/4 – 4/17/1/1)

2.1.5 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “เป็นประดุจดัง” เป็นการเปรียบเทียบคุณลักษณะ
ของวัตถุอย่างหนึ่งเหมือนคุณลักษณะของวัตถุอีกอย่างหนึ่ง เพื่อง่ายในการเข้าใจ เช่น ลักษณะของ
ฉัพพรรณรังสีที่เปล่งออกจากพระพุทธสรีระที่มีสีแดง ก็มีลักษณะสีแดงเหมือนน้ำค้าง ที่มีสีดำน้ดำ
เหมือนปีกแมลงทับ ที่มีเหลืองก็เหลืองเหมือนดอกกัญญนาถ ดังข้อความต่อไปนี้

...รัศมีไหลออกแต่พระองค์ทรงอยู่ยั้ง ๆ เป็นประดุจดังน้ำค้างใสไ้ไคคำ นิลดู นิลดา ทันทิ
คำก็คำยัยบ ๆ เป็นประดุจดังปีกแมลงทับ เหลื่อมยี่เอื้อง ๆ ปิตุติปิตุตา ทันทิเหลืองก็เหลืองดี
หลายหลากเป็นประดุจดังดอกกัญญนาถน้อยสร้อยสุรพิ จำปีกรณิกาก้านเกลดายเพียงเพอโน
ชา โลหิตโลหิตดา ทันทิแดงก็แดงามย้อย่ง ๆ แดงเพียงสองสุขุมาลัยเทียมทองจานเอื้องสูง...

(4/17/1/1 – 4/17/1/3)

การเปรียบเทียบในเรื่องของฉัพพรรณรังสี ผู้ประพันธ์ได้ให้ความสำคัญในการใช้โวหาร
เปรียบเทียบอย่างมาก โดยใช้ภาษาที่สื่อให้เห็นภาพพจน์อย่างอลังการ ซึ่งฉัพพรรณรังสีเป็น
เครื่องหมายที่แสดงถึงพระพุทธเจ้า พระสาวกไม่มีฉัพพรรณรังสี การที่ผู้ประพันธ์ได้ประพันธ์โดย
ใช้ภาษาอย่างอลังการในตอนนี้ เป็นภาพพจน์ที่ใช้กับบุคคลที่มีความสำคัญ ยิ่งสำคัญมากยิ่งใช้โวหาร
ที่อลังการมาก เพื่อโน้มน้าวจิตใจของผู้อ่าน และผู้ฟัง ให้เอนเอียงเข้าสู่ธรรมะ เนื่องจากการเห็น
ฉัพพรรณรังสีนี้ เป็นการเห็นพระพุทธเจ้าครั้งสุดท้าย และเพื่อให้การเห็นนี้สื่อออกมาในลักษณะ
ตรึงใจผู้ฟัง ภาษาที่สื่อถึงฉัพพรรณรังสีจึงสื่อออกมาเป็นภาษาเปรียบเทียบที่อลังการและให้
ภาพพจน์ที่ชัดเจน

2.1.6 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “เหมือนดัง” เป็นการเปรียบเทียบการกระทำที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันหรือเหมือนกัน ดังเช่น การกระทำของพระสงฆ์ที่เข้าไปสู่หมู่บ้านในเวลา กลางคืน เหมือนกันกับพวกเดียรีย์ หรือพฤติกรรมที่ภิกษุกับสตรีอยู่ใกล้ชิด คลุกคลีกัน เหมือนดัง วัวที่ยืนเทียมกันอยู่ ดังข้อความต่อไปนี้

...กุลลุปฺตุเตน [กุลลุปฺตุเตน] ในเมื่อนักบวชเจ้าทั้งหลาย อนุเตวาสิเกน ฝูงอันเป็นลูกศิษย์แห่ง พระตถาคต ธารนฺติ ก็ทรง ติจีวรณฺจ ยังผ้า 3 ผืน ดังนั้น อปฺปิภิกฺขุ [อปฺปิภิกฺขุ] แม่นว่ามาตราน้อยหนึ่ง นตฺถิ ก็บได้สักตนแล ปน ท่อว่าด้วยมีแท้ ภิกฺขุสงฺฆเมว อันภิกษุสงฆ์ก็ดี สมณฺเณรสฺส [สามเณรสฺส] แก่สามเณรก็ดี ลภิตฺวา ได้แล้ว สตกฺวตฺถิ [สาธุกตฺถิ] ยังฝ้าย้อมฝาดอันนั้น สดฺวา ยังอันได้ให้ร้อยผืนก็ดี สหสฺสํ วา ยังอันได้พันผืน ธารนฺติ เขาก็มานุ่งทรงแล้ว จรณฺติ ก็จัก ตะเดินไปสู่บ้าน รตฺติภาเค ในส่วนแห่งกลางคืน ติตฺถิยาวิย อุปฺปมํ ก็มาเหมือนดังติดินนั้นแล เอกเจ ภิกฺขุ [เอกเจ ภิกฺขุ] อันว่าภิกษุทั้งหลายบางฟองนั้น ญฺญณฺนตฺติ [ญฺญณฺนตฺติ] เขาก็มากิน สุราปานวิกาลโภชนานํ ยังน้ำเหล้าข้าวแดงนั้นแล เอกเจ ภิกฺขุ [ภิกฺขุ] อันว่าภิกษุบางฟองนั้น รมฺมตฺติ [รมฺมตฺติ] ก็ชมชื่นยินดี สนฺตฺราปํ [สนฺตฺราปํ] เชิงถ้อยคำอันเฝ้าว่าจากัน ยฺวายุวตฺติ กับด้วย หญิงหนุ่มและชายหนุ่มทั้งหลาย ปฏิสฺสเน [ปฏิสฺสฺสฺสเน] ในที่ลับที่บัง นานาทปการํ [นานาปการํ] อันมีด้วยประการต่าง ๆ ครหสฺสฺสฺส [ครหสฺสฺสฺส] สทฺธิ กับด้วยคนคหฬุหั้นแล สุราเทวตฺตา มนฺนุสฺส [มนฺนุสฺส] ในเมื่อคนทั้งหลาย ชาตา [ชาเตสฺส] อันเกิดมาปางนั้น หิริโอะตฺตปฺป [หิริโอะตฺตปฺป] ยังอันจักรู้ลักอายแก่บาป นตฺถิ [นตฺถิ] ก็บมีแล อุปฺปายเยว วา⁴² เขาก็ต่อมาประโลมเอา กุลลุปฺตํ [กุลลุปฺตํ] ยังลูกศิษย์แห่งพระตถาคต มนฺนุเตน ด้วยยาแฝด พหุ เป็นอันมากนัก สกฺกเม วิย โคณ [สกฺกเม วิย โคณ] เหมือนดังงัวอันเทียมกันอยู่นั้นแล...

(4/9/1/3 – 4/9/2/4)

2.1.7 การเปรียบเทียบ โดยบอกไว้ท้ายประโยคว่า “อุปมา” ซึ่งการอุปมา ลักษณะนี้มีการยกตัวอย่างการเปรียบเทียบแล้วจึงกล่าวไว้ข้างท้ายประโยคว่า “อุปมา” ดังเช่น การเปรียบเทียบการที่สามเณรดื่มสุราและการบริโภคอาหารหลังเที่ยงไปแล้ว อุปมาเหมือนการบริโภค ยาพิษ ดังข้อความต่อไปนี้

...โย สมเนโร [สามเณโร] อันว่าสามเณรตนใด สเจ น วินา ผิแลบเว้น สุราเมเลยยมชฺขปมา [สุราเมเลยยมชฺชปมา] จากอันกินเหล้ากินยาดังนั้น ยํ วิสํ อันว่าพิษ อันใด สุราปานํ แห่งเหล้า

⁴²น่าจะเป็น อุปโลเกยฺย

แต่ข้าวแดงทั้งหลาย **สมนุเทโส** [สมณฺหุเทโส] อันว่าสามเณรคนนั้น **ภุณฺณิตฺวา** [ภุณฺณิตฺวา]
หากได้กินแล้ว **ตํ วิสํ** ยังพิช **สุราปานํ** แห่งข้าวแดงอันนั้น **ยถา** มีด้วยประการอันใด **มุสฺสติ** ก็
หากได้ก็ต้อง **วิสํ** ยังพิช **ปสฺส** [สพฺปสฺส] แห่งงูเห่า **ตถา** ก็อุปมาดังนั้นแล...

(1/15/2/4 – 1/16/1/2)

2.1.8 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “อุปมาเหมือนดัง” เป็นการเปรียบเทียบการกระทำ
ที่ต่างเวลากัน แต่ให้ผลเหมือนกัน ดังเช่น การทำบุญกับพระสงฆ์ในสมัยที่จะสิ้นสุด
พระพุทธศาสนา ก็เหมือนกับได้ทำบุญกับพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ดังข้อความต่อไปนี้

...โส **ปฺกฺกฺโถ** อันว่าบุคคลผู้นั้น **ลภิสฺส** [ลภิสฺส] ก็หากได้ **มหาผลํ** [มหาผลํ] **มหานิสฺสํ** มี
อันยิ่งใหญ่อันมาก **โลกนาถ** **ธรรมาโน** **เอว** **ภิกฺขุสฺส** **อุปมานํ** **วีย** ก็อุปมาเหมือนดังได้ให้ท่านแก่
ภิกษุแต่ยามเมื่อพระตถาคตยังดำรงมานั้นแล...

(4/14/1/3 – 4/14/1/4)

2.1.9 การเปรียบเทียบด้วยคำว่า “อุปมาเหมือนดัง, อุปมาดัง” เป็นการเปรียบเทียบ
การกระทำของบุคคล กับสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เช่น ลักษณะของสามเณรผู้รักาศิลปบริสุทธีย่อมงดงาม
เหมือนพระจันทร์เต็มดวง และลักษณะการกระทำของสามเณรผู้ไม่รักาศิลปให้บริสุทธีย่อมเศร้า
หมองเหมือนราหูอมจันทร์ ดังข้อความต่อไปนี้

...โย **สมณเโ** [สามเณโร] อันว่าสามเณรคนใด **เวรมณิ** มักว่า **ปฏฺวิโร** เว้นแล้ว **ปาณาติปาตา**
จากอันฆ่าสัตว์ **ชีวิตา** ให้ตายจากชีวิตดังนั้น **โส** สามเณรคนนั้น **ปริสุทฺโธ** เป็นบริสุทธียิ่ง
อตุลํ [อตุลํ] หาบุคคลผู้จักเสมอได้แล สามเณรคนนั้น **โสภติ** ก็ดูรุ่งเรืองงาม **จนฺโท** **ปณฺรโส**
อิ วย⁴³ ก็อุปมาเหมือนดังพระจันทร์เต็มงามได้ 15 คำนั้นแล **ฉิปฺมี**ดังนั้น **คฺราเทวตา** โย **สาม**
เณโร [สามเณโร] อันว่าสามเณรคนใด **ปติปทํ** [ปฏฺปิทํ] ยังปฏิบัติตามคลองสิกขาบทดังนั้น **โส**
สามเณโร [สามเณโร] อันว่าสามเณรคนนั้น **ภวิสฺส** [ภวิสฺส] ก็ดูรุ่งเรืองงาม **มณิโ** **อิ วย**⁴⁴
ก็อุปมาดังแก้วมณีโชติ **จกฺกวตฺติราชา** [จกฺกวตฺติราชานํ] แห่งพญาจักรวรรดิราชานั้นแล **เทวตา**
[เทวเต] **คฺราเทวตา** **อิทํ** อันก็เป็น **ปถมสิกฺขาปทํ** [ปถมสิกฺขาปทํ] ยังคลองวัตรสิกขาบทเป็น

⁴³น่าจะเป็น **จนฺโท** **ปณฺรโส** **ยถา**

⁴⁴น่าจะเป็น **มณิโ** **อิ** **วย**

...โกลาธัว คุรา สัปปริสะทั้งหลาย เอเวเมสุตุนติ อธิกั [อาทิกั] นิทานวจนั [นิทานวจนั] คำมีดังนี้ว่า เอเวเมสุตุนติหากเป็นนิทานแห่งสูตรทั้งหลาย หมายถึงพรหมสูตรเป็นคำ อานนทเถระเจ้าตนควรกรรมพ อันมีมือถือกันตาลปัตร ประจิริจนาแล้วด้วย คันทา⁵⁰ เจ้าก็ลีลา ยัรยาตรขึ้นเหนือธรรมาสน์อาสนาอันมีในท่ามกลางมณฑปผาสาทอันพญาอชาตศัตรูหากปูแปลงไว้แทบปากถ้ำสัตตปนคูหา อันมีฝ่ายข้างคอยปีพพะ ระชาคหนกร [ราชคหนกร] อันมีในเมืองราชคฤห์นคร เพื่อจักสังคายนาธรรมไว้แล ภควติ ในเมื่อพระพุทธเจ้า ปรีนิพพุเต [ปรีนิพพุเต] แลนิรพานไปแล้วดั่งนั้น วุตตะ หากกล่าว ปอมสัทธิกาเล [ปรมสัทธิกาเล] ในกาลเมื่อปฐมสังคายนาธรรมนั้นแล อิทํ สุ [อิทํ สุตตะ] อันว่า ราชาสูตรวณั เม มยา⁵¹ อันผู้ข้าชื่อว่าอานนทํ สุตตะ หากได้สดับฮับฟังเอาแล้วแต่ ในกาลละก็ว่าปากแห่งสัพพัญญเจ้า เอว ด้วยประการนี้แล เอก สมัย ยังมีในกาลเมื่อนั้น ภควา อันว่าพระพุทธเจ้า วิหารติ [วิหารติ] ก็อยู่สถิตย์สำราญ อารามเม [อาราม] ในอารามอนาปิณทิกมหาเศรษฐี เขตวเน ในป่าเขตวัน อาราม สวตถุณิ อันมีที่จิมโกสัโขเมืองสวตถิราชธานีนั้นแล...

(1/1/1 – 1/1/2/2)

2.4 การกล่าวเย้ย กล่าวประชด

การกล่าวเย้ยหรือกล่าวประชด เริ่มตั้งแต่ขึ้นต้นด้วยการกล่าวประชดประชัน เยาะเย้ย จนไปถึงแดกดัน หรือเหยียดหยามเป็นขั้นที่สุด แต่มิได้กล่าวตรง ๆ มีวิธีการพูดที่ตั้งใจให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายที่แท้จริง⁵² ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาคู มีการกล่าวประชด ตอนที่หญิงหม้ายเข้าไปถือกรรมสิทธิ์ในวัด และกีดกันไม่ให้ภิกษุสามเณรที่เดินทางผ่านมาเข้าพักอาศัย เมื่อมีบุคคลถาม พวกหญิงหม้ายตอบว่า พระพุทธเจ้าสอนว่า หากใครถึงรัตนะ ๓ ว่าเป็นสภาวะที่พึงที่อาศัย เมื่อตายไปแล้วจะเข้าสู่สวรรค์ เทวโลก ดั่งนั้นเราทั้งหลายจึงปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยการเข้ามาอาศัยในเขตวัด หรือทำวัดให้เป็นที่พักอาศัย หากตายไปจะได้ไปเกิดในสวรรค์อย่างแน่นอน ดั่งข้อความต่อไปนี้

...ตา อิตถิโย อันว่าผู้หญิงทั้งหลายผู้นั้น น อุปาทายุ [อุปาทายุ] เหตุว่าบมีที่อาศัยแล ผู้หญิงทั้งหลายผู้นั้น สมบาทปนุติ เขาก็นอนนักชกชวกันแล้ว ภควา เขาเล่ามากระทำปลูกแปลง เหน่ ยังเอื้อนอยู่ พุทธอวาเส ในประเทศเขตอารามพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เจ้า

⁵⁰ คนุตวา (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 1/1/2)

⁵¹ น่าจะเป็น เม หรือ มยา เพียงศัพท์ใดศัพท์หนึ่งเท่านั้น

⁵² กุหลาบ มัลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, 130.

นินายย [นินัสาย] เหตุเขาอาศัยซึ่งเจ้าภิกษุสงฆ์ทั้งหลายแล ปุณ เมื่อภายลุน ตา อิตฺถิโย อันว่า ผู้หญิงทั้งหลายผู้นั้น อปฺปมโต [อปฺปมคฺตา] เขาเลวประมาณ โลกน ด้วยโลกค้นหา สมฺมาทเปติ [สมมาทเปฺติ] เขาก็มาน้อมนักรักชวนกันกระทำ อิจฺฉาปฏก⁵³ ยังอันหวังแทนเขตประเทศแห่ง อาราม ประการ 1 กตฺวา เขาเลวมากระทำ อิมมา วสฺมนิยํ หุตฺวา ยังเพศอันเหมือนดังสมณ พราหมณ์แล้ว กตฺวา มากระทำ อิจฺฉาปฏกตํ [อิจฺฉาปฏกตํ] ยังอันหวังแทน คณฺฐกฺกฺวิหฺรา [คณฺฐกฺกฺวิหฺรํ] ยังกะตึบกะกฺกฺวิหฺรกับทั้งอารามเขตที่นี้ วิสฺมิงฺสุ บั้ให้ชาวเจ้าภิกษุแลสามเณร แวเขา บ่ทอแต่ัน กโรติ [กโรนฺติ] ก็มากระทำ กิณฺณิการณ⁵⁴ เหตุการณ์อันใดอันหนึ่งอันเล็ก อันน้อยแล้ว กตฺวา เขาเลวมากระทำ ปริตฺวา⁵⁵ มาแคว้งข้างล้อมอ้อมเอาช่วงเขตประเทศวัดวา อารามให้เป็นอัวสวน ภูณฺชนฺติ เขาก็เอามากิน พิชฺชํ [พิชฺชํ] ยังพิชหมากดูกลูกไม้ห้วมัน พุทฺธสฺสิมา ยันเกิดในพุทฺธสฺสิมา พหุ [พหุ] ก็เป็นอันมากอันหลาย กิณฺณิ อุปฺปลาภํ [อุปฺปฺลาภํ] ก็จักเป็น อุปฺปฺลาภกสะเล็กสะน้อยแล สาสเน ในเมื่อศาสนา ปตฺโต [ปตฺเต] อันมาถึง เกชนการํ [เกทน กาลํ] ยังกาลอันแตกม้างแปเปกัก็ติ โย อาภาโร อันว่าอาการอันใด กตฺวา พุ [กตฺวา พุ] ก็เพิง กระทำหุคฺคา นสฺมา อันบ่อาจจักหุคฺคาได้ ตา อิตฺถิโย แห่งหญิงทั้งหลายผู้นั้น อาทาย เขาก็ ถือเอาแล้ว ชฺรานํ มรณํ วิหฺร⁵⁶ ยังคั่นคณฺฐกฺกฺวิหฺรอันหักเกกัแตกม้างนั้นแล้ว ลกฺกฺวา คั่นว่า ได้แล้ว กตฺวา เขามากระทำ กถํ⁵⁷ ให้เป็นหลัวฟืนอยู่ทุกวันทุกคืน ไข้ไข้ บ่ขาดสาย มสฺวาโท [มฺสวาโท] เขาก็มากล่าวคำดัวะคำลาย ประสํ ยังท่านฝูงอื่น คุรุํ ก็เป็นอันหนัก อุตฺตโน แก่ตน วิโนทนาย [วิโนทนาย] เพื่อประโยชน์ให้เป็นถ้อยคำอันลับอันบังไว้ อนินฺธิณํ [อนินฺธิณํ] ยัง อันบ่ให้ไฟอริติเตียนได้ อิตฺติ ด้วยคำดังนี้ โย ติสฺรณํ ภควา โส เสโย อโวจ วิตฺวา สกนฺตฺถนฺติ⁵⁸ ดังนี้ ภควา อันว่าสัพพัญญูเจ้า อโว [อโวจ] ก็หากเทศนากล่าวว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด ตินฺนํ [ติสฺรณํ] ยังอันเอาแก้วทั้ง 3 เป็นที่เพิง นิเสยฺโย⁵⁹ เป็นอันประเสริฐ โส ปุคฺคโล อันว่า บุคคลผู้นั้น จิตฺวา คั่นว่าตายแล้ว ตโต จากชาติอันนี้ นิพฺพุตฺติ ก็เอาตนเมื่อเกิด สกฺเค ใน สวรรค์เทวโลกแล อิทานิ [อิทานิ] ในกาลบัดนี้ มยฺ อันว่าดูทั้งหลาย วสฺสาม [วสฺสาม] ก็จึง เอากันมาอยู่อารามเทศเขตวัดที่นี้ ติสฺรณํ ยังอันเอาแก้วทั้ง 3 เป็นที่เพิง มยฺ อันว่าดูทั้งหลาย

⁵³ น่าจะเป็น อิจฺฉาปฏกตํ

⁵⁴ น่าจะเป็น กิจฺจการณ

⁵⁵ น่าจะเป็น ปริวารตฺวา

⁵⁶ น่าจะเป็น ชฺรานํ มรณํ วิหฺร

⁵⁷ น่าจะเป็น กถํ

⁵⁸ น่าจะเป็น โย ติสฺรณํ ภควา โส เสโย อโวจ วิตฺวา สกนฺตฺถนฺติ

⁵⁹ น่าจะเป็น นิเสยฺโย

จตุตา [จตุตา] ค้นว่าตายแล้ว อนุภวมาโน [อนุภวมานา] ก็จักเสวย สกุเล ในสวรรค์เทวโลกภาย
หน้านี้ปีศาสดบ่คลาเลนา...

(3/16/1/2 – 3/17/2/2)

2.5 ปฏิวาตะ

ปฏิวาตะ คือ การนำเอาคำที่มีความหมายตรงกันข้าม หรือ ค้านกัน มารวมกันเพื่อให้
เกิดคำที่มีความหมายใหม่⁶⁰ ในวรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุ กล่าวถึงปฏิวาตะ เช่นคำว่า “ซื้อจ่ายขาย
กิน” ซึ่งประกอบด้วย “ซื้อจ่าย” หมายถึง จ่ายเงิน และคำว่า “ขายกิน” หมายถึง ขายสิ่งของแล้วรับ
เงินมา รวมความแล้วหมายถึง “การใช้จ่าย” ดังข้อความต่อไปนี้

...เต มนุสสา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น ทิสวาน ค้นว่าเห็นแล้ว อโสโคดมหัสานาคาน
[อสุสโคดมหัสานาคาน] ยังจ้วควายแห่งท่านกินหญ้าอยู่ก็ดี ฆาณนุติ เขาก็มาฆ่ามาตีเอาไป
ซื้อจ่ายขายกิน...

(3/13/1/1)

2.6 บุคคลวัตร

บุคคลวัตร หรือ บุคคลาธิษฐาน คือ การใช้ภาษาในลักษณะที่ทำให้ดูเหมือนว่า
สรรพสิ่งทั้งหลายที่ไม่ใช่คนเป็นคน โดยให้สรรพสิ่งเหล่านั้นแสดงอาการปฏิกิริยาต่าง ๆ ราวกับเป็นคน
หรือ การกำหนดบทบาทและฐานะให้สิ่งต่าง ๆ เป็นรูปธรรมจนดูเหมือนว่าเป็นคน⁶¹ ในวรรณกรรม
เรื่องสังขมชาตุ กล่าวถึงพระอิริยาตมของพระพุทธเจ้า เสด็จออกมารวมตัวกัน แล้วเสด็จไปในที่
ต่าง ๆ จนกระทั่งมารวมตัวกันที่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ แล้วแสดงธรรมเทศนาดังข้อความต่อไปนี้

...สพฺเพ ชินธาตฺตา [สพฺพา ชินธาตฺ] อันว่าพระชินชาตุ ตถาคตฺตฺส แห่งพระตถาคต ปนโต⁶²
แต่อันฐาปนาตั้งไว้นั้น องฺกตฺตฺวา⁶³ ก็เสด็จออกมาแล้ว จรฺนฺติ ก็ตะแอวเดินไป สพฺเพ ผู้
จักรวาลทั้งมวลแล้ว นินฺตฺตฺวา [นินฺตฺติตฺวา] ก็กลับเข้ามาแล้ว มโนจิตฺเต ในหัวใจ มนุสฺसानํ
แห่งคนทั้งหลาย สกฺกขุมฺพุทฺธิเป อันมีในขุมพุทฺธิปทั้งมวล มหากรฺณณ เหตุว่าธาตุแห่งสัพพัญญู

⁶⁰วิภา กงกะนันท์, วรรณคดีศึกษา, 38.

⁶¹เรื่องเดียวกัน, 47.

⁶²น่าจะเป็น ปติฐาปนโต หรือ ฐาปนโต

⁶³น่าจะเป็น อพฺภุคฺคณฺตฺวา

เจ้า มีคำอัญญา สัพเพ สัตเต แก่สัตว์สัตว์ทั้งหลาย อติวิย เป็นอันยิ่งหนักหนา ตทา ในกาล
 ปางนั้น สัพเพ มนุสสา อันว่าคนทั้งหลายทั้งมวลอันอยู่ สัพเพสุ จกฺกวาเรสุ [จกฺวาเพสุ] ใน
 จักรวาลทั้งมวล อปีกฺขิณี แม่นมาตราว่าผู้เดียวผู้หนึ่งก็ดี อุปสนา [อุปสนนา] หุตฺวา ก็เป็นอัน
 หาคำเหลือมิได้แล มีดังนั้นก็ดี มหาจินาธาตุโย [มหาจินาธาตุโย] อันว่าจินาธาตุเจ้านั้น
 อนุภุตฺวา เสด็จออกแล้ว มนุสฺส [มนุสฺसान์] จิตฺตา จากหัวใจแห่งคนทั้งหลายฝูงนั้นแล กตฺวา
 [กนฺตฺวา] ก็เสด็จเข้าไป ปพฺพตปาเท แทบดินคอยท้องห้วยเขาเขา นิวตฺติตฺวา คืบมากลับเข้า
 มโน [มเน] ในหัวใจ มนุสฺसान์ แห่งคนทั้งหลายฝูงนั้นหันแลเต มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายฝูง
 นั้น หุตฺวา เป็นอันปมิจิตใจอันเหลือมิได้ กิณฺณิมุตฺตมปิ แม่นมาตราผู้เดียวผู้ 1 นตฺถิ ก็หาปมิจิต
 สักคนหันแล ตทา ในกาลยามนั้น จินาธาตุโย อันว่าธาตุเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น ปุณ กนฺตฺวา เสด็จ
 คืบมาแล้ว สนิปิตตาน์ [สนนิปิตตาน์] ยังอันมาชุมนุมกัน เอกยฺยุตฺตถาน [เอกยฺยุตฺตถาน] ในที่
 บ่อน 1 อันสมควรแลมีดังนั้น เอทานล⁶⁴ ก็มาเล็งเป่งออกยังเสียงอันเอนปาว สัพพะโลกสฺส แก่
 โลกทั้งมวลแล้ว ตโต ถัดนั้น สัพเพ [สพฺพา] ธาตุโย อันว่าธาตุทั้งหลายทั้งมวลก็ดี สัพเพ
 เทวมนุสสา อันว่าคนแลเทวดาทั้งหลายทั้งมวล จาปนโต แต่อันได้กระทำสร้างแปลงตั้งไว้
 พุทฺธรูป เจดีย์ อันพระตถาคตหาได้กระทำนวยไว้ในที่ทั้งมวลสนนี้ ปติตา เสด็จมาประสม
 ชุมลุมกันแล้ว โพธิมณฺเฑ ยะ ในวงศ์มหาโพธิ์ พุทฺธรูป [พุทฺธรูป] วีย กตฺวา แปลงตั้งรูป
 พระตถาคตนั้นแล้ว ทสฺสฺวา [ทสฺสฺวา] สำแดง ยมกปาฏิหาริย์ [ยมกปาฏิหาริย์] ยังปาฏิหาริย์
 พระจึงกระทำอิทธิฤทธิ์ แปลงออกยังรัศมีรังสี 6 ประการอันสูงเสียดงามออกแต่กาย
 ธาตุพระพุทฺธรูป สูงเสียดบริสุทฺธิ์รู้จักกลางคืน แผ่ไปสอดหมื่น โลกธาตุจักรวาลทั้งมวลเสมอ
 ดังยมกปาฏิหาริย์...

(4/15/2/1 – 4/16/2/2)

2.7 ปฏิรูปพจน์

ปฏิรูปพจน์ คือ การใช้ถ้อยคำที่ดัดแปลงมาจากข้อความ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว
 เช่น วาตะของนักปราชญ์ รัฐบาล เป็นต้น⁶⁵ ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล กล่าวถึงตอนที่หญิง
 หม้ายอ้างพุทธพจน์ หรือคำพูดของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นที่ยอมรับกันดี คือ ไตรสรณคมน⁶⁶ ดังข้อความ
 ต่อไปนี้

⁶⁴น่าจะเป็น อุทานล

⁶⁵วิชา กองกษัตริย์, วรรณคดีศึกษา, 46.

⁶⁶ไตรสรณคมน คือ การถึง พระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะ หรือเป็นที่พึ่ง

...ภควา อันว่าสัพพัญญูเจ้า อโว [อโวจ] ก็หากเทศนากล่าวว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด
 ตินฺน [ติสรณ] ยังอันเอาแก้วทั้ง 3 เป็นที่พึ่ง นิสฺสยโย [สยโย] เป็นอันประเสริฐ โส ปุคฺคโล อัน
 ว่าบุคคลผู้นั้น จิวฺวา คั่นว่าตายแล้ว ตโต จากชาติอันนี้ นิพฺพตฺติ ก็เอาตนเมื่อเกิด สกฺเค ใน
 สวรรค์เทวโลกแล อิทานิ [อิทานิ] ในกาลบัดนี้ มยฺ อันว่าดูทั้งหลาย วสฺสํ [วสฺสํ] ก็จึง
 เอากันมาอยู่อารามเทศเขตต์ที่นี้ ตินฺน ยังอันเอาแก้วทั้ง 3 เป็นที่พึ่ง...

(3/17/1/3 – 3/17/2/1)

รสวรรณคดี

รส หมายถึง ปฏิกริยาทางอารมณ์หรือความรู้สึกที่เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน เมื่อได้รับรู้
 อารมณ์ที่กวีได้ถ่ายทอดไว้ในวรรณคดี⁶⁷ ซึ่งประกอบไปด้วย 9 รส คือ

ศฤงคารรส รสรัก เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความรักของตัวละคร

หาสยรส รสขบขัน เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะขบขัน

กรณารส รสสงสาร เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความทุกข์โศกของตัว
 ละคร

เราทรรส รสความโกรธ เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความโกรธ หรือ
 การกระทำที่รุนแรงของตัวละคร

วีรรส รสกล้าหาญ เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความมุ่งมั่นในการ
 ต่อสู้ของวีรบุรุษ อาจจะเป็นความอดสาหัสในการเสียสละ การปฏิบัติ หน้าที่
 หรือการสู้รบ

ภยานกรส รสความกลัว เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความน่ากลัว

พิภัสสรส รสความเกลียด เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความน่ารังเกียจ
 หรือน่าเบื่อบรรดา

อัทธูตรส รสความอัศจรรย์ใจ เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะน่าพิศวง

ศานตรส รสความสงบใจ เป็นปฏิกริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะความสงบ

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่มีเนื้อความกล่าวถึงการ
 เลื่อมลุ่มไปของพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ โดยเฉพาะเรื่องการเลื่อมลุ่มไปของประเพณีปฏิบัติ
 ของพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป รสของวรรณกรรมที่ปรากฏในเรื่องนี้ จึงเน้นย้ำเฉพาะบางรส คือ
 กรณารส วีรรส ภยานกรส อัทธูตรส และศานตรส ซึ่งรสที่มีความเด่นชัดมากที่สุด คือ ภยานกรส โดย

⁶⁷ กุสุมา รัชมนิ, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษา
 ตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 24.

ผู้ประพันธ์ได้แสดงความน่ากลัวของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคตในแต่ละช่วงเวลาที่มีการเสื่อมของพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังวรรณกรรมเกิดความกลัวและมีจิตใจตั้งมั่นทำความดีเพื่อให้ได้พบกับการรวมตัวของอิริยาตุ และมีรสต่าง ๆ ที่กล่าวถึงในวรรณกรรม ดังต่อไปนี้

1. กรณารส รสสงสาร

เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความทุกข์โศกของตัวละคร ซึ่งกรณารสในที่นี้มีความหมายเช่นเดียวกับหลักธรรมข้อหนึ่งในพรหมวิหาร 4 ตามแนวคิดของพุทธศาสนา คือความสงสาร⁶⁸ ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ กล่าวถึงกรณารส 2 ครั้ง คือ ความกรุณาของพระอุปัชฌาย์ที่มีต่อสามเณรที่มาขอพักอาศัยภายในวัด เพื่อเอื้อเฟื้อด้านธรรมวินัย อบรมสั่งสอนสามเณร แม้ว่าสามเณรรูปนั้นภายหลังไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

กรณารสอีกตอนหนึ่ง คือตอนที่พระอิริยาตุมารวมตัวกันเป็นรูปพระพุทธเจ้า และอาศัยพระกรุณาอันยิ่งใหญ่ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จเดินทางเข้าสู่หัวใจของมนุษย์ทั้งหลายในชมพูทวีป เพื่อบอกถึงการรวมตัวกันของพระอิริยาตุ อันแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนากำลังจะสิ้นไปจากโลก แต่ไม่มีบุคคลใดมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา พระอิริยาตุจึงเสด็จเดินทางไปตามป่าเขาและหนองน้ำอาศัยพระกรุณาอันยิ่งใหญ่ จึงเสด็จกลับมาบอกแก่นมนุษย์อีกครั้ง ปรากฏว่าไม่มีบุคคลใดเลื่อมใสเลย จึงเสด็จไปประทับนั่งใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ดังข้อความต่อไปนี้

...ว่าพระชินชาตุ ตถาคตตสฺส แห่งพระตถาคต ปนโต⁶⁹ แต่อันฐานาปนาตั้งไว้นั้น องฺกตฺวา⁷⁰ ก็เสด็จออกมาแล้ว จรฺนฺติ ก็ตระแ้วเดินไป สพฺเพ สู่จักรวาลทั้งมวลแล้ว นิวตฺติวฺวา [นิวตฺติวฺวา] ก็กลับเข้ามาแล้ว มโนจิตฺเต ในหัวใจ มนุสฺसानํ แห่งคนทั้งหลาย สกฺกขุมฺพฺทีเป อันมีในชมพูทวีปทั้งมวล มหากรฺเณน เหตุว่าธาตุแห่งสัพพัญญูเจ้า มีคำอื้อฉวณฺา สพฺเพ สตฺเต แก่สัตว์ทั้งหลาย อติวีย เป็นอันยิ่งหนักหนา ตทา ในกาลปางนั้น สพฺเพ มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายทั้งมวลอันอยู่ สพฺเพสุ จกฺกวาเรสุ [จกฺกวาเพสุ] ในจักรวาลทั้งมวล อปีกฺยจิ แม่นมาตรว่าผู้เดียวผู้หนึ่งก็คิอุปสนา [อุปปสนฺนา] หุตฺวา ก็เป็นอันหาคำเลื่อมใสไม่ได้แล มีดั่งนั้นก็คิ มหาชินาธาตุโย [มหาชินาธาตุโย] อันว่าชินชาตุเจ้านั้น องฺกตฺวา เสด็จออกแล้ว มนุสฺส [มนุสฺसानํ] จิตฺตา จากหัวใจแห่งคนทั้งหลายฝูงนั้นแล คตฺวา [คนตฺวา] ก็เสด็จเข้าไป ปพฺพตปาเท แทบดินคอยท้องห้วยเขาเขา นิวตฺติวฺวา คินมากลับเข้า มโน [มโน] ในหัวใจ มนุสฺसानํ แห่งคนทั้งหลายฝูงนั้น

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 176.

⁶⁹ น่าจะเป็น ปติฏฐาปนโต หรือ ฐาปนโต

⁷⁰ น่าจะเป็น อพฺภุคฺคฺนตฺวา

หันแล เต มนุสสา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น หุตฺวา เป็นอันบ่มจิตใจอันแหล่อมใส กิณฺจิมตฺตมปิ
 แม่นมาตราผู้เดียวผู้ 1 นตฺถิ ก็หาบ่มได้สักคนหันแล ตทา ในกาลยามนั้น ชินฺชาตุโย อันว่าธาตุ
 เจ้าทั้งหลายฝูงนั้น ปุณฺ คนฺตฺวา เสด็จคืนมาแล้ว สนิปิตฺตานํ [สนฺนิปิตฺตานํ] ยังอันมาชุมนุมกัน
 เอกยฺตุตฺตานเณ [เอกยฺตุตฺตานเณ] ในที่บ่อน 1 อันสมควรแลมีดังนั้น เอทานล⁷¹ ก็มาถึงเป้งออกยัง
 เสียงอันเอนป่าว สพฺพโลกสฺส แก่โลกทั้งมวลแล้ว...

(4/15/2/1 - 4/16/1/4)

กรรมารสในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมชาตุ ผู้ประพันธ์ได้เน้นกรณาคณของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก
 เพราะเมื่ออัฐิธาตุมารวมตัวกันเป็นพระพุทธเจ้า พระอัฐิธาตุนั้นพยายามที่จะประกาศให้บุคคลทั่วไป
 ทราบถึงการสูญสิ้นพุทธศาสนาถึง 2 ครั้ง

2. วิรธ รสกล้าหาญ

วิรธ รสกล้าหาญ เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความมุ่งมั่น อุตสาหะ ใน
 การต่อสู้ของวีรบุรุษ อาจจะเป็นความอุตสาหะในการเสียสละ การปฏิบัติหน้าที่ หรือการสู้รบ⁷² ใน
 วรรณกรรมเรื่องสังฆสมชาตุ ปรากฏมีรสความกล้าหาญที่กล่าวถึงความกล้าหาญในการปฏิบัติหน้าที่
 เพียงอย่างเดียว โดยผู้ประพันธ์ได้เน้นที่การเสื่อมของพุทธศาสนาที่มีพระสงฆ์เกี่ยวข้องด้วย คือ
 ปริยัตติอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน และลึงคอันตรธาน

ปริยัตติอันตรธาน ซึ่งกล่าวถึงพระสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนลำบาก เพราะการบีบคั้นจากภาวะ
 เศรษฐกิจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่จึงเน้นที่การประกอบอาชีพ ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัย จนกระทั่ง
 ภิกษุกลุ่มสุดท้ายที่เคยจดจำพระธรรมวินัย ได้ลืมพระธรรมวินัยหมดสิ้น ชื่อว่า ปริยัตติอันตรธาน
 ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นความกล้าหาญ หรือความเพียร (ธรรมวิริยะ) ของภิกษุกลุ่มนี้ซึ่งต่อสู้เล่า
 เรียน ทรงจำพระธรรมวินัย ซึ่งไม่สามารถด้านกระแสความเสื่อมไว้ได้ ภิกษุกลุ่มนี้เปรียบเหมือน
 ปราการด่านสุดท้ายก่อนที่การศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัยจะเสื่อมสูญ

ปฏิบัติอันตรธาน และลึงคอันตรธาน เป็นเรื่องต่อเนื่องที่ผู้ประพันธ์ได้แสดงถึงความ
 กล้าหาญ อดทนในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์กลุ่มสุดท้ายที่รักษาระรณานิยมการลงอุโบสถไว้
 และเมื่อการปฏิบัติเสื่อมสูญไป ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงพฤติกรรมของพระสงฆ์จำนวนหนึ่ง ซึ่ง
 ก่อนที่เพศของพระสงฆ์จะเสื่อมสูญไป ได้มีพระสงฆ์จำนวนหนึ่ง ดำรงสมณเพศสืบต่อตาม
 ประเพณีไว้ด้วยความยากลำบาก เนื่องจากประชาชนไม่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา จึงไม่ใส่

⁷¹น่าจะเป็น อุทานล

⁷²กุสุมา รัชมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 161.

บาตรให้พระสงฆ์ พระสงฆ์จึงดำรงสมณเพศด้วยความยากลำบาก จนกระทั่งพุทธศาสนาล่วงไปถึง 4,500 ปี พระสงฆ์เหล่านี้จึงทิ้งบาตรเสีย ดังตัวอย่างข้อความต่อไปนี้

...มณฺสา [มนุสา] อันว่า[คน]ทั้งหลาย ขาตา อันเกิดมาปางนั้น อลฺหิตฺวา [อลหฺชิตฺวา] เป็นอัน บัฏฺฐกัถาย ปาปสฺส แก่บาป พหุราเคน เหตุว่าเขาหาญไปด้วยราคะคั่นหาเป็นอันมาก อปสฺสโน [อปสนฺนา] หาบุคคลผู้อันจักมีใจใสในคุณแก้วทั้ง 3 บัฏฺฐ อสทาย สมฺปโน [อสทฺธาย สมฺปนฺนา] อันหาบุคคลผู้จักประกอบด้วยใจใสศรัทธาให้ท่านบัฏฺฐ มิจฺฉาทิฏฺฐิ วิปสฺสเน [มิจฺฉาทิฏฺฐิ วิปสฺสเน] เหตุว่าเขามีจิตใจอันเหลื่อมใสในคลองมิจฉาทิฏฺฐิผิบริสาจ ตโต รตฺตณํ กวํแก้วทั้ง 3 หั้นแล ตสฺมา เหตุคั้งนั้น มณฺสา [มนุสา] อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น ทิสฺวา คັນว่าเขาเห็นแล้ว อันเตวาลิกแห่งพระตถาคตทั้งหลายฝูงนั้นก็ดี จรณฺติ ก็ตะเดินไป โคจรณฺตฺถาย เพื่อคุมบาตร แลมีคั้งนั้น นทฺธิยฺนฺติ เขาก็บ่ล่าหลังสักคนแล ทิสฺวาปิ แม่นว่าเขาหากเห็นแล้วก็ดี ตํ อันเตวาลิก แห่งพระตถาคตทั้งหลายฝูงนั้นก็ดี อปฺปสฺสนฺโต [อปฺปสฺสนฺตา] เขาก็มาเอ็ดเหมือนบ่เห็นด้วยคำ ใสใจว่า ธนํ คเวสฺสนฺโต ก็ ปุณฺณทานํ นาม ลลิตฺตฺสนฺติ⁷³ คังนี้ ธนํ นาม ชื่อว่าข้าวของนี้ คเวสฺสนฺโต [คเวสฺสนฺตา] อันคว่าแสวงหา ทุกุกตฺ ได้ก็เป็นอันยากแล ทานํ นาม ชื่อว่าทานนี้แล ลลิตฺตฺสนฺติ ก็ มาได้ ปุณฺณํ [ปุณฺณ] ยังบุญ ก็ ปมาณํ [ปมาณ] มีประมาณท่อนี้จ้ะ อิมํ [อิม] อริยฺปุคฺคฺลานํ นาม ชื่อว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น วตฺวา เขาก็มากล่าวคังนี้ น จิปปติ [จิปปติ] เขาก็บ่ถ่มซัดใส่ ปิณฺฑปาตํ ยังก้อนข้าว ปตฺเต ในบาตรสักคนหั้นแล อริยคณานํ [อริยคณา] อันว่าหมู่สมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น อลฺหิตฺวา บัฏฺฐ ปิณฺฑปาต มตฺตมฺปิ แม่นมาตรากว่ก้อนข้าวอันเล็กอันน้อย นิเวตฺตฺวา [นิเวตฺติ] ก็เอากันกินมาแล้ว อตฺตโน อาวาเส สฺสูอาวาสแห่งตนหั้นแล โส สมโณ อันว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น กตฺวา มากกระทำ วิริยํ ยังเพียรอันมาก จิรํ หุตฺวา เป็นอันเลี้ยง เจียรกาลนานนัก ยาวปญฺจสํ ตราบต่อเท่า 4 พันปลาย 5 ช้อยวัสสา นิรณฺตรมตฺตมฺปิ แม่น มาตรากว่อันเหนื่อยเมื่อยแล้ว ขปฺปติ⁷⁴ เขาก็ถ่มซัดเสีย ปตฺติ [ปตฺติ] ยังบาตรอันนั้นแล ตโต ปรี ภาย หน้าแต่นั้นไป มปตฺตมตฺตมฺปิ⁷⁵ แม่นมาตรากว่บาตรหน่วยเดียวหน่วยหนึ่ง น ติจฺจฺจนฺติ [ติจฺจฺจติ] ก็ บัฏฺฐอยู่ ปาณิเณ [ปาณิเณ] ในมือ ตสฺส สมณสฺส แห่งสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้นสักคน...

(4/12/1/1 - 4/13/1/1)

⁷³น่าจะเป็น ธนํ คเวสฺสนฺตา ก็ ปุณฺณทานํ นาม ลลิตฺตฺสนฺติ

⁷⁴น่าจะเป็น จิปปติ

⁷⁵น่าจะเป็น ปตฺตมตฺตมฺปิ

3. ภัยอันตรายจากความกลัว

ภัยอันตราย คือ ความหวาดกลัว เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากรับรู้ความน่ากลัว⁷⁶ ในการรับรู้ถึงความกลัว ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุได้นั้นภัยอันตรายเป็นลำดับไป เช่น ตอนที่กล่าวถึงการเสื่อมในประเพณีปฏิบัติของบุคคลทั่วไป เมื่อบุคคลทั่วไปเสื่อมจากประเพณีปฏิบัตินั้น ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นถึงภาวะความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสังคม โดยใช้ศัพท์ว่า “จำเจือก” ซึ่งเป็นความโกลาหลวุ่นวายในสังคมที่กำลังเข้าสู่ยุคสมัยสังคยา ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นถึงการฆ่าปล้น ขโมยทรัพย์สิน และการประทุพติเหมือนสัตว์เดรัจฉาน

ในตอนที่มีสมณเพศหายไปหรือลึกลงนตรธาน ผู้ประพันธ์ได้แสดงความน่ากลัว คือ เทวดาและมนุษย์ในจักรวาลหวั่นไหว และพระธาตุที่กระจัดกระจายในที่ต่าง ๆ ได้เคลื่อนที่เข้าหากันเพื่อรวมตัวเป็นพระพุทธรเจ้า

ในตอนที่มีไฟลูกไหม้อัธฐาตุ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงความน่ากลัวของเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นหลังจากที่พุทธศาสนาหมดสิ้นไป คือ มนุษย์โลกจะเต็มไปด้วยโรคภัย ประสพภาวะขาดแคลนอาหาร และเกิดสงคราม ดังข้อความต่อไปนี้

...ในเมื่อแล้วแห่ง 7 วัน 7 ค่ำ นั้นแล้ว เตโชธาตุพุทธรูปเจ้ามาลุกเป็นไฟพุ่งโสมกับด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไหม้พระองค์เนืองพุทธรูปเจ้านิรพานไปแล้ว ก็เข้าสู่แกว่อมุดตนครนิรพานไป ธาตุนิพพาน ชื่อว่าธาตุนิรพาน อันดับมอดเสียยังธาตุชั้นทั้งหลายทั้งมวล อวเสสา [อวเสส] ด้วยอันบ่เศษสะหลอสะกันนในกาลยามนั้นแล มหาอนุกาลา⁷⁷ อันว่าอาการอันมีดมัวเป็นอันมาก เหตุว่าปราศจากรัศมีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ 6 ประการ ชาโต [ชาตา] อันเกิดกลางวัน กลางคืนเป็นปกติโลกวันนั้น ปาปุนิสสุ ก็ได้ถึง ปณจวสุตสสหาสา นี้ชื่อว่าอันเสี่ยงอันหมดไป ยังศาสนา 5 พันวัสสาแห่งพระตถาคตปางนั้น สาริปุตตะ เทวเต จูราสารินุตรแลเทวดา เข เกจิขนา อันว่าคนฝูงใดฝูงหนึ่ง อปมตา [อปมตดา] อันบ่ได้ไปสอดไปถึงที่สังข์อมธาตุพุทธรูปเจ้าปางนี้ นสาย [นิสสาย] เหตุอาศัย ปาปปญฺจิ [ปาปทญฺจิ] ซึ่งฤทธิมหิหวัจอันมักบาป มีมะนะอันหยาบเข้าทารุณ อสุณตฺตา⁷⁸ อันบ่ได้ฟังเอา ธาตุธมฺมัม ยังธรรมเทศนาแห่งธาตูปเจ้า ดังนั้น กตฺวา มากระทำแล้วยังอันตายไป สังสاره ทุกฺเข ยังอันกลัวกลัว อยู่ในวิภวสงสารตามแห่งตนก็มีแล เต สมเย [ตสฺมี สมเย] ในกาลภายหลังหน้าแต่นั้นไป ตินิ อนุตรกุปปานิ⁷⁹ อันว่า

⁷⁶ กุสุมา รัชมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 185.

⁷⁷ น่าจะเป็น มหาอนุชการา

⁷⁸ น่าจะเป็น อสุณิตฺวา

⁷⁹ น่าจะเป็น ตโย อนุตรกุปปานิ

อันตรกัปทั้งหลาย 3 อัน ในระแวกแห่งกัปอันนี้ กล่าวคือว่า สัตถันตรกัปอัน 1 คือว่า [โร] คันตรกัป อัน 1 ทุพภิกขันตรกัปอัน 1 นิพพุตติสนุติ [นิพพุตติสสนุติ] ก็จักเกิดมีแก่คนทั้งหลายอันหนาไปด้วย **สฏฺจนฺตรกปโป** [สฏฺจนฺตรกปโป] อันฆ่าฟันกันด้วยหอกดาบหน้า หน่องก็องปืนไฟจิบหายตายไปเป็นทุกข์มากนัก **โรคนฺตรกปโป** อันทรงบังเกิดพยาธิต่าง ๆ จิบหายตายไปเป็นอันมาก ในระแวกกัปอันนี้ **ทุพฺภิกขนฺตรกปโป** อันจิบหายตายอยากข้าวเป็นอันมากก็เกิดมีในระแวกแห่งกัปอันนี้ ในกาลจักมาภายหลัง แต่อันหมดเขต 5 วัสสา เมื่อภายหลังน้ำพุนแล...

(4/18/1/4-4/19/1/4)

การกล่าวถึงภยานกรสในวรรณกรรมเรื่องสังฆอมธาตุ เพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังเกิดความกลัวและมีจิตใจตั้งมั่นในการทำความดี เพื่อให้ได้พบกับการรวมตัวกันของอริราชศัตรู และเพื่อจะได้ไม่เกิดในมนุษยโลกหลังจากพุทธศาสนาเสื่อมสูญไปแล้ว

4. อัทฺถุตรส รสแปลกประหลาด

อัทฺถุตรส คือ ความอัศจรรย์ใจ เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะน่าพิศวง⁸⁰ ในวรรณกรรมเรื่องสังฆอมธาตุ อัทฺถุตรสมิในตอนที่พระอริราชศูมารวมตัวกัน แล้วกระทำปาฏิหาริย์เหมือนกับยมกปาฏิหาริย์ ดังข้อความต่อไปนี้

...อันว่าธาตุทั้งหลายทั้งมวลก็ดี **สพฺเพ เทวมนุสฺสา** อันว่าคนแลเทวดาทั้งหลายทั้งมวล **จาปนโต** แต่อันได้กระทำสร้างแปลงตั้งไว้ พุทธรูป เจดีย์ อันพระตถาคตหากได้กระทำนวยไไว้ในที่ทั้งมวลสนัน **ปติตา** เสด็จมาประสมพูนกลมกันแล้ว **โพธิมณฺเฑเยว** ในช่วงศัรมหาโพธิ์ **พุทฺธรูปโป** [พุทฺธรูปโป] **วีย กตฺวา** แปลงตั้งอุปพระตถาคตนั้นแล้ว **ทเสตฺวา** [ทเสตฺวา] สำแดง **ยมกปาฏิหาริย์** [ยมกปาฏิหาริย์] ยังปาฏิหาริย์ พระจึงกระทำอิทธิฤทธิ์ แปลงออกยังรัศมีรังสี 6 ประการอันสูงเสียดหือเงงงามออกแต่กายธาตุพระพุทธรูป สูงเสียดบริสุทธิรู้จักกลางคืน แผลไปสอดหมื่นโลกธาตุจักรวาลทั้งมวลเสมอดังยมกปาฏิหาริย์ อันตถาคตหากกระทำเป็นคู่กัน แล้วจึงลีลาขึ้นสู่เหนือรัตนบัลลังก์ **คชฺช** ชิดสถิตย์แท่นเก้าไม้ศัรมหาโพธิ์แท่นแก้วนั้นพับพระเนงเชิงดูระเกิงไปสูงได้ 18 ศอก พระจึงเล็งแปลงออกยังรัศมีแต่ปฐมหัวที่พุ่งพุ่งขึ้นทั่วสุด **สพฺพตา รสฺมิ** **วณฺณวณฺณา** **วคฺควคฺคา** ยมยามายมฺมา เวลเวลา เหลือหลายหลากเหลือมโสภาสเพลิงพระกายทั่วทิศาบวระพาคัดเค่ง รัศมีแปลงไปไกลยังเล้ามาระวังระไวแวดล้อมอ้อมรัศมีขึ้นเกี่ยวกอด

⁸⁰ กุสุมา รัชมณี, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต, 188.

ขอคนบุรีเทียมรัศมีผายแผ่คื่อดังสายฟ้าแมบเสียงสวายก็อดังหงส์คำเกี่ยวคาดเกศา
มณเสปปุพดา รัศมีเหลื่อมหลายแสงแดงหงส์สรหมาดชาดิวิวัตรัศมีไหลออกแต่พระองค์
 ทรงอยู่ยั้ง ๆ เป็นประคุดคั่งน้ำครั้งใส่ไต้คำ **นิลนินิล** ท้นที่คำก็คำยัยบ ๆ เป็นประคุดคั่งปีก
 แมงคืบ เหลื่อมยี่เยื้อง ๆ **ปิตตปิตตา** ท้นที่เหลืองก็เหลืองดีหลายหลากเป็นประคุดคั่งดอกบุญ
 นาคน้อยสร้อยสุรพิงาปีกรณีก้านเกลดลายเพียงเพอโนชา **โลหิตโลหิต** ท้นที่แดงก็แดง
 งามย้อย ๆ แดงเพียงสองสุขมัลย์เทียมทองจานเอื้องสูงเหมือนดังดอกไม้เมื่อยามบาน
 สุขมัลย์เอื้องสูง มีวรรณะผ่องเพียงกายา **โอทนต์** ท้นที่ขาวก็ขาวงามสุทธียิ่ง มีวรรณะเพียง
 สิ่งสังขาร **ยมยมา** หายคายยังอยู่สอสนลอน ท้นที่อ่อนก็อ่อนงามแกมลิ้นแต่ว่ากั้วเมื่อ
 สอดเกศา อันนี้ท้อแต่จักเป็นอุปมาอุปไมยไปเทียมเหตุ ผิดกกล่าวให้หมดอุปเทศน์แท้ก็ยิ่ง
 ย่อมเหลื่อมหลาย รัศมีแผ่ผายล้อมก็อดังแถวเพชรแก้วอ้อมคำเกมสัตรัตนฮ้อยฮอบ ก็อดัง
 พระจันทร์แจ้งจอดเมืองแมน มีทั้งแสงเดือนดาวเคียรดาษ พระสุริยาสน์โอภาสสะพุงสูงพัน
 ดวงสะท้อนทั้งฟ้า สูงทั้งอินทร์เห็นทั้งพรหม ยม ครุฑ มนุษย์ กุมภัณฑ์ คันธรรพะยักษ์ อาอัคขา
 เทพดา สุราสุรินทร์อินทร์พรหม ชวนกันมาทุกภาค ถือธูกระดาษแลธูชัชวาทองไกวแกม
 ข่อ มีทั้งประรูปประทีปได้ดัดต่อตามเทียนประดับเลียนทุกภาค เครื่องหลายหลากบูชา เสียด
 สังขานต์มวลิ ะโพนพร้อมปี้อ้อ ทังปี้อ้ออรชอน ขั้บขานฮ้อยช่อขอดจิง ทังด้อยดิงแล
 สวนไฉนเคียรดาษ เพิ่งพร้อมพาทยพิณระบำ สิงโชนพื่อนลายละเมิงเมิงมายปิง กระโดน
 ดุริยา โยเถลิงครั้นขั้บพื่อนตื่นบูชา สาธุการทุกแห่ง ตะบัตตะแบงเท้าเถิงพรหม เสียงระงมฟ้า
 ฮ้องส่องใสสี ทวัระณิทุกแห่ง ดวงแก้วแก้วอัสจรรย เขาสะเมรุผ่นควี่คว่าน ๆ น้ำสมุทรว้าง
 ม้างแตกดีแลกล่วงละนองเป็นข้าวตอกดอกไม้บูชาพระแก่นไ้ชินศาสนา...

(4/16/1/4- 4/18/1/1)

5. ศานตรส รสสงบ

ศานตรส คือรสแห่งความสงบใจ เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากภาวะการรับรู้ความ
 สงบ ในวรรณกรรมเรื่องสังขอมธาตุปรากฏเด่นชัดเพียงตอนเดียว คือในตอนที่พระอริยชาติรวมตัว
 กันแสดงธรรมเทศนา เทวดาทั้งหลายเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาก็มีใจชื่นชมยินดีในธรรมเทศนา
 บางพวกก็บรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี บางพวกได้บรรลุพระอรหันต์ ดังข้อความต่อไปนี้

...เมื่อนั้นเทวดาอินทร์พรหมขอโอกาสราธนาพระชินธาตุโคดม เพื่อว่าให้ปะวุดติธรรม
 เทศนาอันเป็นที่สุดที่สร้อย เมื่อนั้นพระบาทสร้อยสัพพัญญู เป็นครูสั่งสอนปันนะสัตว์
 ทั้งหมด ได้ 7 วัน 7 คืนนั้นแล้ว **สพเพ** **ปฐิส** คนแลเทวดาทั้งมวลอันเป็นสัพปุริสะทั้งหลาย
สุตวา ฟังเอาแล้ว ธรรมเทศนาแห่งชินธาตุรูปเจ้าปางนั้นมีใจกริหมยชมชื่นยินดีไปในธรรม

เทศนาบ่ขาดสาย เกจิ มนุสสุตา อันว่าคนทั้งหลายบางฟ่อง ปาปฺณณิสฺสุ [ปาปฺณณิสฺสุ] ก็ได้ถึงอนาคามีผลอันถ้วน 3 บ่มาเกิดในเมืองคนเท่าเกิดในเมืองฟ้าแลนिरพาน เกจิ เทวมนุสสุตา อันว่าคนแลเทวดาทั้งหลายบางฟ่อง ปาปฺณณิสฺสุ ก็ได้ถึงนिरพาน อรหฺนฺตา [อรหฺนฺต] ยังอรหฺนฺตาแล้วแล ดูราสารินฺตร เทวดา สุตฺตทิวสฺสปรียสาเน [สุตฺตทิวสฺสปรียสาเน] ในเมื่อแล้วแห่ง 7 วัน 7 คิน นั้นแล้ว เตโชธาตฺพุทฺธรูปเจ้ามาลุกเป็นไฟส่องใสงามกับด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใหม่ พระองค์เนื้อตนพุทฺธรูปเจ้านिरพานไปแล้ว ก็เข้าสู่แก้วนมตฺนคฺคณิรพานไป...

(4/18/1/1 – 4/18/2/1)

ศานตรสมีความเด่นชัดในตอนเดิวนั้น เพราะผู้ประพันธ์ต้องการแสดงให้เห็นถึงอานิสงส์ของการพบกับการรวมตัวกันของพระอริราชทูต ซึ่งผู้ที่พบการรวมตัวกันของพระอริราชทูตนี้สามารถที่จะฟังธรรมเทศนา บรรลุธรรมได้ และจะได้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในมนุษย์โลกอันปราศจากพุทธศาสนา และประสบภัยต่าง ๆ ได้รับความทุกข์อย่างหนัก

จากการศึกษาเรื่องสังฆอมชาตฺในเชิงวรรณศิลป์ พบว่าเรื่องนี้แสดงศิลปะในการผูกเรื่องได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล การดำเนินเรื่องไปตามลำดับ ตลอดจนการใช้ภาษาได้อย่างสละสลวย ดังนี้

การเลือกสรรคำ ผู้แต่งได้เลือกสรรคำที่เหมาะสมกับสถานภาพของบุคคลในสังคม ทั้งนี้เพราะชาวอีสานให้ความเคารพพระสงฆ์ และอุปฌาย์อาจารย์ คำสรรพนามที่ใช้แทนจึงแสดงออกด้วยภาษาที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป

การใช้คำไวพจน์ แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและความร่ำรวยทางภาษาของภาษาถิ่นอีสาน รวมถึงสามารถปรับประยุกต์คำบาลีมาใช้เป็นคำไวพจน์อย่างเหมาะสมและมีศิลปะ ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมเรื่องสังฆอมชาตฺใช้สำหรับเทศน์ เพื่อให้คนฟังเกิดอรรถรสและเกิดความไม่น่าเบื่อ

การใช้คำสัมผัส ในวรรณกรรมเรื่องสังฆอมชาตฺใช้คำสัมผัสน้อย เนื่องจากเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ซึ่งในบางแห่งมีรายละเอียดอยู่ด้วย จึงไม่เคร่งครัดในเรื่องฉันทลักษณ์ แต่มีการใช้คำสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ

การใช้คำซ้อน เป็นการอธิบายคำศัพท์ภาษาถิ่น อันแสดงให้เห็นถึงความร่ำรวยภาษาและเป็นการแสดงภูมิรู้ของผู้แต่งซึ่งเป็นเอกลักษณ์ในภาษาถิ่นอีสาน คำซ้อนในเรื่องสังฆอมชาตฺจึงมีมากและมีศิลปะ มีการสัมผัสทั้งสระและพยัญชนะ

การใช้คำซ้ำ เป็นการใช้ภาษาเพื่อแสดงความรู้สึก โน้มน้าวใจผู้ฟัง ไม่ใช่ภาษาบังคับ เป็นการแสดงศิลปะเพื่อโน้มน้าวใจผู้ฟัง ส่วนการเน้นข้อความให้น้ำหนัก ส่วนมากเป็นการเน้นคำที่

เกิดจากการแปลคำนิบาตในภาษาบาลี ซึ่งจะพบในวรรณกรรมบาลีทั่วไป ในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นการแต่งแบบร้อยแก้วแบบนิสสัย จึงมีการเน้นข้อความให้มีน้ำหนักที่เกิดจากคำนิบาตมาก

การใช้โวหารเปรียบเทียบทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังเกิดจินตนาการทำให้ภาพพจน์ที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

การใช้สัญลักษณ์หรือสิ่งแทน การกล่าวประชดประชัน ปกป้อง บุกตัก ขู่ข่ม และปฏิรูปพจน์ แม้ว่าผู้แต่งจะใช้วรรณศิลป์ในเรื่องเหล่านี้น้อยมาก แต่ผู้แต่งก็สรรหาคำที่เหมาะสมในการกล่าวอธิบายได้อย่างมีศิลปะ

รสของวรรณคดี ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ กล่าวถึงเฉพาะบางรส คือ ฤณารส วีรรส อัปมูตรรส และसानตรรส ทั้งนี้เพราะเป็นวรรณกรรมที่กล่าวถึงการเสื่อมสูญของพุทธศาสนา จึงเน้นรสที่ให้ความรู้สึกทางด้านความเมตตา ความกล้าหาญในหน้าที่ ความแปลกประหลาดอัศจรรย์ และความสงบจากการเข้าถึงหลักธรรม

บทที่ 4

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ

วรรณกรรมอีสานจัดเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน กล่าวคือ ชาวบ้านเป็นเจ้าของสิทธิ เป็นผู้อ่าน และผู้ใช้ โดยมีวัดเป็นสถาบันกลางที่เก็บรักษาและเผยแพร่¹ วรรณกรรมอีสานโดยส่วนมากเป็นวรรณกรรมที่เน้นลักษณะการสอนแบบพุทธและใช้เป็นสื่อในการสอนธรรมะให้กับชาวอีสานในสมัยก่อน ดังนั้น วรรณกรรมอีสานจึงมีแบบเฉพาะตัว กล่าวคือ เป็นวรรณกรรมตอบสนองความเชื่อของสังคมท้องถิ่น สะท้อนถึงคตินิยม ความเชื่อ และอุดมการณ์ ซึ่งเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชนไทยที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง²

วรรณกรรมอีสานโดยส่วนใหญ่พบว่าได้รับแนวคิดมาจากพุทธศาสนาผสมผสานคตินิยมท้องถิ่นอีสาน³ ทั้งนี้เพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่น แนวคิดด้านพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมจึงมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นอีสาน กล่าวคือเป็นโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานหรือเป็นพุทธศาสนาแนวประชาชน (Popular Buddhism)

วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์อมธาตุ แม้ว่าจะเป็นวรรณกรรมศาสนาที่แสดงถึงการเสื่อมของพุทธศาสนา รวมถึงกล่าวถึงการเสื่อมจากหลักธรรมคำสอน ประเพณีปฏิบัติของภิกษุสามเณร และประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งพบว่ามีโลกทัศน์แบบพุทธของท้องถิ่นอีสานปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุด้วย

ในการศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ในประเด็นต่อไปนี้

1. โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องศาสนธรรม
2. โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการบำรุงรักษาศาสนวัตถุ
3. โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเคารพศาสนสถาน
4. โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอุบาสิกากับพระสงฆ์
5. โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนา

¹ รัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525), 174.

² เรื่องเดียวกัน.

³ เรื่องเดียวกัน, 175.

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในด้านศาสนธรรม

ศาสนธรรม หมายถึง หลักธรรมที่แสดงโดยพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าหรือแสดงโดยพระเถระในสมัยพุทธกาลโดยพระพุทธเจ้าตรัสรับรอง ถือว่าเป็นองค์ประกอบของศาสนาที่ขาดไม่ได้ และเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้วทรงให้ธรรมและวินัยเป็นศาสนาแทนพระองค์ ดังปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ว่า “ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใดอันเราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว...”⁴

ศาสนธรรมที่ปรากฏวรรณกรรมภาคอีสาน โดยส่วนมากเป็นศาสนธรรมที่ผสมผสานแนวคิดระหว่างพระไตรปิฎก อรรถกถา และแนวคิดท้องถิ่น จนกระทั่งกลายเป็นพุทธศาสนาแนวประชาชน (Popular Buddhism) ซึ่งมีความสอดคล้องกับคัมภีร์หลักของพุทธศาสนา แต่ในบางเรื่องก็มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

ในการศึกษาแบบพุทธของชาวอีสานเรื่องศาสนธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ผู้วิจัยแยกศึกษา ในประเด็นต่าง ๆ คือ ทศนะเรื่องสาราณียธรรม, ทศนะเรื่องสิกขาบทของสามเณร, ทศนะเรื่องอนันตริยกรรม, ทศนะเรื่องพาลิชยกรรม และทศนะเรื่องนิพพานดังต่อไปนี้

1. ทศนะเรื่องสาราณียธรรม

สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึง หรือธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทำให้มีความเคารพกัน ช่วยเหลือกัน และสามัคคีพร้อมเพรียงกัน⁵ มี 6 อย่าง ดังต่อไปนี้

1. ตั้งกายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
2. ตั้งเมตตาวาจกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

⁴ที.ม.13/141/320

⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), 335.

3. ตั้งเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตาอิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

4. ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคด้วยกัน

5. มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ

6. มีทิวติงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา⁶

อานิสงส์ของการบำเพ็ญสาราณียธรรม พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า ทำให้กิเลสเบาบาง เป็นที่รักของคนทั่วไป และได้รับการอุปถัมภ์จากที่ต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ ดังต่อไปนี้

...ภิกษุผู้มีสาราณียธรรมบริบูรณ์อย่างนี้ ย่อมไม่มีความริษยา ไม่มีความตระหนี่ยอมเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย หาปัจจัยได้ง่ายแม้ของที่เขาลวๆ แก่เธอผู้มีสาราณียธรรมสมบูรณ์ ย่อมไม่สิ้นไป เธอย่อมได้สิ่งของมีค่า ในฐานะที่เธอจำแนกแจกสิ่งของ เมื่อประสบภัย หรือความหิวโหย เทวดาทั้งหลายย่อมช่วยเหลือ...⁷

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมุทฺธ ได้กล่าวถึงหลักธรรมชื่อสาราณียธรรม แต่ไม่ได้กล่าวในรายละเอียดว่ามีเนื้อหากล่าวถึงอะไร ดังต่อไปนี้

...โส สาลาณียมฺโม [สาราณียมฺโม] อันว่าภิกษุตนได้ทำเพ็งยังสาราณียธรรม ปโต [ปตุโต] ก็จักได้ถึง ปถม [ปจฺม] นิพฺพานํ ยังนิรพานก่อน อาสาลาณียมฺมํ [อสาลาณียมฺโม] ยังภิกษุตนบได้ทำเพ็งสาราณียธรรมนั้นแล...

(1/4/1/2-1/4/1/3)

อานิสงส์ของการบำเพ็ญสาราณียธรรมที่ปรากฏในเรื่องสังฆสมุทฺธ คือ ภิกษุผู้บำเพ็ญสาราณียธรรมสามารถบรรลุนิพพานก่อน ส่วนภิกษุที่ไม่บำเพ็ญสาราณียธรรม ย่อมคลุกคลีกับฉมาราวส แม้ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าตลอดชีวิตก็ไม่บรรลุอรหัตต์ ดังต่อไปนี้

⁶อง. จก.ก.36/282/535-536, อง. จก.ก.36/283/546-547, ม.อ. 22/65/86-87, ที.ปา.16/317/217-218

⁷อง. จก.ก.อ.36/540

...โย ภิกขุ อันว่าภิกษุตนใด อสารานิยธมม [อสารานิยธมโม] อันบได้ทำเพ็งยังสาราณียธรรม นั้น ตัถสฺส โจ ท่อมากลัวเกล้าเฝ้าด้วยคนคหฬ นิสาย [นิสฺสาย] อาศัยแข่งปัจจัยทั้ง 4 น สรติ ก็บ ระนีกคิดถึง ปฏิปทํ ยังคลองปฏิบัติคุณแก่ครูบาอาจารย์ น กโรติ บ่กระทำจำเรฐย สมถวิปัสสนา นามมรูป [นามรูป] ยังอันบ่จำเรฐยเมตตากาวาณธรรมอันเป็นนามฐปนาม ขันธสักอัน เต ภิกขุปี⁸ แม่นอันว่าเจ้าทั้งหลายผุ่ณั้น สุนนฺติ [สุนนฺติ] แม่นว่าเขาไปได้ฟัง ธมมํ ยังธรรมคำสอนแห่งพระตถาคตคั้งนั้น ยาวชีวิ ตราบต่อเท่าเสี้ยงชีวิตแห่งเขาคั้งนั้นก็ดี อรหนฺตํ ก็ได้ถึงอรหันตาแล...

(1/4/2/1-1/4/2/3)

สาราณียธรรม เป็นหลักธรรมที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานทั่วไป ซึ่งจากการ เปรียบเทียบระหว่างสาราณียธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและสาราณียธรรมที่ปรากฏใน วรรณกรรมเรื่องสังฆสมธาตุ มีความแตกต่างกันในเรื่องอานิสงส์ของการปฏิบัติสาราณียธรรม เพราะ สาราณียธรรมในคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลคณะสงฆ์ คือ เป็นที่รักของบุคคล ทั่วไป และได้รับการอุปถัมภ์อย่างสม่ำเสมอ ส่วนการปฏิบัติสาราณียธรรมในวรรณกรรมเรื่อง สังฆสมธาตุเป็นปัจจัยหลักให้บุคคลผู้ปฏิบัติบรรลุอรหันต์

2. ทศนะเรื่องสิกขาบทของสามเณร

สามเณร หมายถึง บรรพชิตในพุทธศาสนาผู้ยังไม่ได้อุปสมบท เพียงแต่รับบรรพชาด้วย ไตรสรณคมน์ถือสิกขาบท 10 และกิจวัตรบางอย่างตามปกติ มีอายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์⁹ สิกขาบท 10 ของสามเณร ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 เจตนางดเว้นจากปาณาติบาต

ข้อ 2 เจตนางดเว้นจากอทินนาทาน

ข้อ 3 เจตนางดเว้นจากอพรหมจรรย์

ข้อ 4 เจตนางดเว้นจากมุสาวาท

ข้อ 5 เจตนางดเว้นจากที่ตั้งแห่งความประมาท คือการเสพของเมา คือ สุราเมรัย

ข้อ 6 เจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

⁸น่าจะเป็น โส ภิกขุปี

⁹พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, 333.

ข้อ 7 เจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง การประโคม และการดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล

ข้อ 8 เจตนางดเว้นจากการดูใบ้ ทัดทรง ประดับประดาดอกไม้ ของหอมอันเป็นลักษณะการแต่งตัว

ข้อ 9 เจตนางดเว้นจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่

ข้อ 10 เจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน¹⁰

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล กล่าวถึงสิกขาบทของสามเณรครบทั้ง 10 ข้อ แต่มีความแตกต่างจากที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ ได้เพิ่มข้อปฏิบัติในบางสิกขาบทของสามเณร และข้อปฏิบัติบางข้อที่เพิ่มเข้ามายังถือเป็นประเพณีปฏิบัติของสามเณรในภาคอีสานจนกระทั่งปัจจุบัน ข้อปฏิบัติที่เพิ่มเข้ามา ปรากฏมีในสิกขาบท ที่ 3, 6 และ 7 ดังต่อไปนี้

2.1 สิกขาบทที่ 3

สิกขาบทที่ 3 เจตนางดเว้นจากอพรหมจรรย์ คำว่า “อพรหมจรรย์” หมายถึง ความประพฤติที่ไม่ประเสริฐ เจตนาเป็นเหตุละเมิดฐาน คือ เสพสัทธรรม เป็นไปโดยกายทวารโดยการช่องเสพเมถุน กล่าวคือ การสมสู่กันสองต่อสอง ชื่อว่า อพรหมจรรย์¹¹ สิกขาบทที่ 3 ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลได้ปรากฏว่ามีการเพิ่มแนวการปฏิบัติขึ้นมาอีก คือ

1. กวาดลานพระเจดีย์
2. การดูแลพระอาคันตุกะ
3. นำดอกไม้รูปเทียนมาบูชาในพระอุโบสถ วิหาร กุฏิ และพระธาตุเจดีย์
4. การอุปัฏฐากพระอุปัชฌาย์

5. สามเณรห่มผ้าให้เป็นปริมณฑล 3 แห่ง คือ ให้ปิดข้อศอก และท่อนขาประมาณครึ่งแข้ง หรือนับขึ้นจากข้อเท้า 8 นิ้วมือทางขวา

สิ่งที่เพิ่มเข้ามาในสิกขาบทข้อนี้ไม่ปรากฏในวรรณกรรมทั่วไปของภาคอีสาน ซึ่งกล่าวถึงสามเณรน้อยมาก สิ่งที่เพิ่มเข้ามาในสิกขาบทข้อนี้คือ อุปัชฌาย์วัตร และอาจริยวัตร ซึ่งเป็นสิ่งที่ภิกษุสามเณรพึงปฏิบัติต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ โดยมีพุทธทศานุญาต์ให้ภิกษุสามเณรรับสามเณรไว้ อุปัฏฐากได้ โดยให้เป็นภาระในการให้ความรู้ด้านพุทธศาสนาแก่สามเณร ซึ่งอนุญาตให้มีสามเณรอปัฏฐาก 1 รูป ต่อภิกษุ 1 รูป และมีกรณีพิเศษที่สามารถมีสามเณรอปัฏฐาก 2 รูปได้ คือ เป็นภิกษุที่

¹⁰พ.บ.39/22

¹¹พ.บ.อ.39/28

มีความฉลาด และมีสามารภ ดังตัวอย่างพระสารีบุตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีสามเณรอุปฐากเท่าไรก็ได้

...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาด ผู้สามารถรูปเดียว รับสามเณรสองรูปไว้อุปฐากได้ ก็หรือเธออาจจะโอวาทอนุศาสน์สามเณรมีจำนวนเท่าใดก็ให้รับไว้อุปฐาก มีจำนวนเท่านั้น...¹²

สามเณรในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ไม่เพียงแต่มีหน้าที่รับใช้อุปฐากอุปัชฌาย์อาจารย์เท่านั้น สามเณรยังทำหน้าที่อย่างอื่นด้วย เช่น ต้องกวาดลานพระเจดีย์ นำดอกไม้ธูปเทียนมาบูชาในพระอุโบสถ วิหาร กุฏิ และพระธาตุเจดีย์ และดูแลอุปฐากพระอาคันตุกะ

ความเป็นจริงสามเณรในภาคอีสาน มีหน้าที่รับใช้พระภิกษุทั้งหมดในวัด จึงมีคำกล่าว ว่า “แคนเต้าเดียว หมอลำพอฮ้อย พระห้าฮ้อย จัวน้อยองค์เดียว” หมายถึง สถานการณ์ที่ภิกษุมีจำนวนมาก แต่มีสามเณรอยู่แค่รูปเดียว เหมือนหมอลำมีอยู่ร้อยคน แต่มีหมอแคนอยู่แค่คนเดียว

การเป็นสามเณรจึงถือว่าเป็นสถานภาพที่ลำบาก และมีการยอมรับว่าสถานภาพความเป็นสามเณรลำบาก ดังปรากฏในคำสอนนาค ที่กล่าวรองรับว่าสถานภาพสามเณรเหมือนกับใช้กรรม พอหมดกรรมแล้วจึงได้มาเป็นนาค และเป็นภิกษุตามลำดับ ดังต่อไปนี้

...ตั้งแต่ก่อนก็ ท่านได้บวชเป็นสามเณร หมดกรรมเวรเจ้าจึงได้มาเป็นนาค ทุกพากย์พร้อม ขานคำพระกล่าววาจา ผู้กราบจึงถามหาทุกสิ่ง เจ้าจึงค้านขานว่า บรรพกรรม สมควรแล้วหลายทีเลิงเล่า トラบต่อเท่ามาซอด อุปสมฺปนฺโน สุขฺเขน นาค อนันตังมะทั้งหลายหากสมมติว่าเจ้า นี้ได้บวชเป็นพระในกาละบัดนี้...¹³

การอุปฐากภิกษุที่เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ของสามเณรโดยเพิ่มเข้าไปในสิกขาบทที่ 3 นี้ น่าจะเป็นการตีความของศัพท์ว่า อพฺรหฺมจริยา คือ การประพฤติผิผิตพรหมจรรย์¹⁴ ซึ่งเป็นข้อที่ควรยกเว้น และข้อที่ควรกระทำคือ พฺรหฺมจริยา คือ การประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งชาวอีสานอาจตีความว่า การประพฤติพรหมจรรย์อย่างหนึ่งของสามเณร คือ กวาดลานพระเจดีย์, การดูแลพระ

¹²วิ.มหา 6/119/284

¹³“คำสอนนาค,” วัดท่าสว่างศรีสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, หนังสือก้อม, อักษรธรรมอีสาน, ภาษอีสาน, เส้นจาร, ฉบับลานดับ, ไม่มีเลขที่.

¹⁴ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การครองชีวิตที่ปราศจากเมถุน หรือ การบวชซึ่งละเว้นเมถุน

อาคันตุกะ, การนำดอกไม้รูปเทียนมาบูชาในพระอุโบสถ วิหาร กุฏิ และพระธาตุเจดีย์, การอุปัฏฐาก พระอุปัชฌาย์ และนุ่งห่มผ้าให้เป็นปริณทล

การประพาศิพรหมจรรย์ของสามเณรดังกล่าวนี้ มีอานิสงส์ปรากฏในวรรณกรรมอีสาน เรื่องมัลลยหมีน ซึ่งกล่าวถึงสามเณรที่อุปัฏฐากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ หลังจากสิ้นชีวิตแล้วได้ไปเกิด บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีบริวารแวดล้อม 70,000 คน ดังข้อความต่อไปนี้

...อุปโร เทวปุตฺโต อันว่าเทพบุตรคนใหม่ 1 อากโต ก็เสด็จมาบวรับดี สดุดทสสหัสสปริวารหิ สหุริ กับด้วยบริวาร 7 หมีน ยกมือน้อมถือเครื่องบูชา อรหันตาดนภาเศษ จึงถามเหตุอาศัย อิน ทาไขกำเนิด ปุพฺเพ เกิดเมืองคน ได้เป็นเจ้าสัมมะเณรตนบรสุทธิ พุทธการโว คมรพคำสอน พระพุทธเจ้าทุกคำเข้ากระทำเพียร ใจใสศรัทธาอดยาก อุปถากฐาอาจารย์ ด้วยน้ำอุ่นน้ำเย็นบ ชาติ ปัดคาดแลกวาดู เคื่องบูชาตามได้ จึงได้มาเกิดชั้นฟ้าเลิศดาวดึงสา...¹⁵

2.2 สิกขาบทที่ 6

สิกขาบทที่ 6 เจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ในวรรณกรรมเรื่อง สังฆม กล่าวไว้ว่า ห้ามบริโภคอาหารหลังเที่ยงวันไปแล้ว เว้นไว้แต่ปัจจัยโครส¹⁶ และมะขามป้อม ซึ่ง เหมือนกับที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา แต่วรรณกรรมเรื่องสังฆมสมมธาคูได้เพิ่มเติมสิกขาบท คือ เพิ่มเนื้อที่ไม่ควรฉัน 11 อย่าง ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ทุติยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย กล่าวถึงมังสะ 10 อย่างที่เป็นอกัปปิยะ¹⁷ คือ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อสิงห์ เนื้อ เสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี และเนื้อเสือดาว¹⁸ ในสิกขาบทที่ 6 ของเรื่องสังฆมธาคูได้ปรากฏ ว่ามีการเพิ่มเนื้อที่ไม่ควรฉัน 11 อย่าง คือ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือเหลือง เนื้อหมี เนื้อสุนัข เนื้อนาค เนื้อแมว เนื้อจระเข้ และเนื้อลิง ดังข้อความต่อไปนี้

...ประการ 1 โภชนมัส ยิงโภชนะอาหาร น กุตพุพ [น กุณฺเษย] กีบเพิงฉัน ปพฺพจิตฺตา [ปพฺพจิตฺตส] แก่นักบวชเจ้าทั้งหลาย อิติ ด้วยประการดังนี้ ขนฺตฺส วา คือว่าขึ้นคนอัน 1 นาคฺตฺส วา คือว่าขึ้นนาคอัน 1 มกฺกตฺต [มกฺกกุตฺต วา] คือว่าขึ้นวอกอัน 1 นาโค [นาคตฺส] วา คือว่าขึ้นช้างอัน 1 อตฺต [อตฺตตฺส] วา คือว่าขึ้นม้าอัน 1 พยโค [พยคฺมตฺส] วา คือว่าขึ้นเสือ

¹⁵ประภาส สุระเสน, มหาชาติสำนวนอีสาน (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2531), 8.

¹⁶อาหารที่ได้จากนม 5 อย่าง คือ น้ามน นมส้ม เนยใส เปรี๊ยะ และเนยข้น

¹⁷สิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้ใช้สอยหรือฉัน

¹⁸วิ.มหา.อ.3/1045

โครงอัน 1 ทิปจ [ทีปิสฺ วา] คือว่าขึ้นเสื่อเหลืองอัน 1 อฏฐ วา¹⁹ คือว่าขึ้นชะเค้าน 1 อจุโส [อจุสฺส] วา คือว่าขึ้นหม้ออัน 1 มชฺฐลี [มชฺฐาลสฺส] วา คือว่าขึ้นแมวอัน 1 สุนกฺขาสฺส [สฺนขสฺส วา] คือว่าขึ้นหมาอัน 1 อิท มสฺ อ้นว่าขึ้นทั้งหลายฝูงนี้ โย ปพฺพชิตฺวา อ้นว่านักบวชเจ้าทั้งหลายฝูงใดเว้นจากอาหารฝูงนี้ ได้ชื่อว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคตตนประเสริฐ...

(1/17/1/3-1/17/2/2)

วรรณกรรมเรื่องสังขอมธาตุได้เพิ่มเนื้อที่ไม่ควรฉันทอีกเป็น 11 ประเภท แต่มีเนื้อที่ไม่ควรฉันทที่ไม่ตรงกับคัมภีร์ทุคยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย 4 ประเภท ดังต่อไปนี้

	ทุคยสมันตปาสาทิกา	สังขอมธาตุ
เหมือนกัน	มนุษย์	มนุษย์
	ช้าง	ช้าง
	ม้า	ม้า
	เสื่อโครง	เสื่อโครง
	เสื่อเหลือง	เสื่อเหลือง
	หมี่	หมี่
	สุนัข	สุนัข
แตกต่างกัน	เสื่อดาว	นาค
	สีหะ	แมว
	งู	จระเข้
		ลิง

การที่ภาคอีสานเพิ่มเนื้อที่ไม่ควรฉันทเพิ่มในสิกขาบทนี้ และมีเนื้อที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะว่าอีสานไม่มีเสื่อดาวและสิงโต ส่วนเนื้อนี้อาจจะอนุโลมให้กันได้ ผู้แต่งจึงเพิ่มเนื้อที่ไม่ควรฉันทแทน คือ เนื้อนาค เนื้อแมว เนื้อจระเข้ และเนื้อลิง

¹⁹น่าจะเป็น อัฐมารสฺส

2.3 ลีขาทที่ 7

ลีขาทที่ 7 เจตนาถวันจากการฟ่อนรำ ขัปร้อง การประโคม และการดูการเล่น อันเป็นข้าศึกแก่กุศล แต่ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาดุได้เพิ่มการปฏิบัติในลีขาทนี้ คือ ห้าม ขว้างปาก้อนหินหรือท่อนไม้หรือห้ามดึกค่อนย้อนไม้

การห้ามดึกค่อนย้อนไม้นี้ ปรากฏเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรในภาค อีสานจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งน่าจะมาจากการตีความภาษาบาลีของปราชญ์อีสาน คำว่า นจุ ซึ่งใน วรรณกรรมเรื่องสังขมธาดุ แปลว่า การแก่งแขน ซึ่งหมายเอาการขว้างสิ่งของ แต่ทศนะนี้ก็เป็น ที่ ยอมรับในสังคมอีสาน ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสร้อยสายคำ ซึ่งมีความตรงกับวรรณกรรม เรื่องสังขมธาดุ ดังต่อไปนี้

นัจจล ย่าได้แก่งค่อน

เตะตั้งคิดมวย

มาลา ย่าลอบไล่

ทากลิ่นกระจอนจันทร²⁰

ในภาคอีสานปัจจุบัน โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานตามปรากฏในลีขาทที่ 7 ไม่ เป็นที่นิยมในการบอกกล่าวของอุปัชฌาย์อาจารย์ ทั้งนี้เพราะว่า ตามการแปลของลีขาทนี้ ไม่ได้ ครอบคลุมถึงการขว้างปาก้อนดินและท่อนไม้ หรือการชกมวย แต่ยังเป็นความผิดในระดับโลก วัชระ²¹ ที่ภิกษุสามเณรโดยส่วนใหญ่สังวรระวัง

3. ทศนะเรื่องอนันตริยกรรม

อนันตริยกรรม หมายถึง กรรมที่ให้ผลรุนแรงต่อเนื่อง โดยไม่มีกรรมอื่นมาขวางกั้นได้ กล่าวคือ เป็นการกระทำที่ไม่เปิดโอกาสให้ผลกรรมอย่างอื่นมาให้ผล อนันตริยกรรมจะส่งผลให้ ผู้กระทำไปเกิดในนรกทันทีเมื่อสิ้นชีวิต โดยกรรมดีที่เคยทำมาไม่สามารถจะส่งผลหรือช่วยเหลือได้ เมื่อเสวยอกุศลกรรมวิบากหมดสิ้นในอบายภูมิแล้ว จึงจะกลับมาเสวยผลกรรมดีได้ในภายหลัง อนันตริยกรรมจึงเป็นกรรมฝ่ายอกุศลที่หนักที่สุดในพุทธศาสนา เมื่อบุคคลใดทำอนันตริยกรรม แล้ว มีผลคือ ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน กล่าวคือ แม้จะทำบุญมากแค่ไหนก็ตาม เมื่อสิ้นชีวิตแล้วไม่ สามารถจะไปสู่สวรรค์ได้, ห้ามนิพพาน คือ ถ้าอนันตริยกรรมยังไม่ให้ผลหรือเสวยผิดกรรมที่ทำ อนันตริยกรรมยังไม่หมด แม้จะทำความเพียรอย่างไรก็ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ อนันตริยกรรม

²⁰ สร้อยสายคำ,” วัดศรีบุญเรือง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาอีสาน, เส้นจาร, ฉบับรื้อรัก, ไม่มีเลขที่, ผูกที่ 1 ลานที่ 36.

²¹ โลกวัชระ คือ โทษทางโลก หรือ บุคคลในสังคมส่วนใหญ่ติเตียน

จึงตั้งอยู่ในฐานะเป็นปาราชิกของผู้นับถือพุทธศาสนา กล่าวคือ ผู้ทำอนันตริยกรรมจะขาดจากไตรสรณคมน์²² และหมดสภาพความเป็นพุทธมามกะทันที²³ อนันตริยกรรม 5 ประการ ดังนี้

มาตุฆาต	ฆ่ามารดา
ปิตุฆาต	ฆ่าบิดา
อรหัตฆาต	ฆ่าพระอรหันต์
โลหิตุปบาท	ทำร้ายพระพุทธเจ้า จนถึงพระโลหิตห้อขึ้นไป
สังฆเภท	ทำลายสงฆ์, ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน ²⁴

มาตุฆาต, ปิตุฆาต หมายถึง มีเจตนาฆ่าบิดามารดาผู้ให้กำเนิด จะฆ่าเองหรือใช้บุคคลอื่นฆ่า ถือว่าเป็นอนันตริยกรรม บุคคลผู้ทำปิตุฆาตและมาตุฆาตห้ามไม่ให้บวชในพุทธศาสนา ถ้าทราบภายหลังว่าฆ่าบิดามารดาแล้วมาบวช ให้สึกเสีย²⁵

อรหัตฆาต หมายถึง มีเจตนาฆ่าพระอรหันต์ จะฆ่าเองหรือใช้บุคคลอื่นฆ่า ถือว่าเป็นอนันตริยกรรม บุคคลผู้ทำอรหัตฆาตห้ามไม่ให้บวชในพุทธศาสนา ถ้าทราบภายหลังว่าฆ่าพระอรหันต์แล้วมาบวช ให้สึกเสีย²⁶ ส่วนการฆ่าพระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุลหณะ คือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี พระอรรคกาจารย์ กล่าวว่า ไม่เป็นอนันตริยกรรม แต่เป็นกรรมหนักเช่นเดียวกับอนันตริยกรรมเหมือนกัน²⁷

โลหิตุปบาท หมายถึง การทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อ มีขนาดตั้งแต่พอที่แมลงวันเล็ก ๆ จะดื่มได้²⁸ พระอรรคกาจารย์อธิบายโดยยกตัวอย่างกรณีพระเวททัตถกัณโณหินหวังจะให้ทัตถะพระพุทธเจ้า แต่สะกิดหินกระเด็นไปกระทบพระบาทของพระพุทธเจ้า ทำให้พระโลหิตห้อ ถือว่าเป็นอนันตริยกรรม ส่วนในกรณีที่หมอชีวกโกมารภัจ์ ทำการผ่าตัดพระฉวีที่บวมขึ้นด้วยจิตเมตตา โดยได้รับพระบรมพุทธานุญาตไม่ถือว่าเป็นอนันตริยกรรม

ในกรณีที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว โลหิตุปบาทยังคงมีผลต่อไป โดยพระอรรคกาจารย์ กล่าวว่า

²²ที่พึง 3 อย่าง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

²³ปิ่น มุทุกันต์, แนวการสอนธรรมะตามหลัก น.ธ.ตรี, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533), 346.

²⁴อ.ญ.ปญจก.36/129/270, อภิ.วิ.78/984/814

²⁵วิ.ม.6/128-129/326

²⁶วิ.ม.6/130/327

²⁷ม.อ.อ.22/311, อ.ญ.เอก.อ.33/153

²⁸วิ.ม.อ.6/332

...อนึ่ง เมื่อพระตถาคตปรินิพพานแล้ว ชนเหล่าใดย่อมทำลายพระเจดีย์ ย่อมตัดซึ่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ย่อมเหยียบย่ำพระธาตุ กรรมอะไรย่อมมีแก่ชนเหล่านั้น กรรมอันหนักเช่นกับ อนันตริยกรรม ย่อมเกิดแก่เขา...²⁹

การทำลายพระธาตุเจดีย์ ตัดต้นโพธิ์ เหยียบย่ำพระธาตุ อยู่ในฐานะเป็นอนันตริยกรรม แต่มีกรณีที่อนุญาตให้ตัดต้นโพธิ์ได้ คือ ต้นโพธิ์ขึ้นเบียดเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุหรือพระพุทธรูป, ต้นโพธิ์ที่รกอาศัยแล้วถ่วงอุจจาระรดพระธาตุเจดีย์, ต้นโพธิ์ที่รากงอกขึ้นทำลายพื้นพระธาตุเจดีย์, ควรตัดกิ่งที่ค่อมลงและกิ่งที่ตายหรือเน่าเสีย กรณีที่อนุญาตนี้จะเกิดเป็นผลบุญเหมือนปฏิบัติกับพระสรีระของพระพุทธเจ้า³⁰

สังฆเภท หมายถึง การทำลายสงฆ์ให้แตกกัน เป็นอนันตริยกรรมสำหรับพระภิกษุเท่านั้น ไม่เป็นอนันตริยกรรมสำหรับบุคคลทั่วไป³¹ กล่าวคือ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา ไม่สามารถทำลายสงฆ์ได้ แต่มีความพยายามที่จะทำลายสงฆ์ได้ บุคคลที่จะทำลายสงฆ์ได้คือ ภิกษุปกติตตะ มีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเดียวกัน ย่อมทำลายสงฆ์ได้³² และภิกษุใดที่มีความพยายามทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกันเป็นความผิด คือ ปรับอาบัติสังฆาทิเสส

อนันตริยกรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล เป็นอนันตริยกรรมที่มีความแตกต่างจากอนันตริยกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา และมีความเคร่งครัดมากกว่า พระไตรปิฎกและอรรถกถา คือ บุคคลใดประมาทในพุทธศาสนา ขณะที่พระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ แม้จะเหลือเพียงครึ่งยามก็ตาม ถือว่าบุคคลผู้นั้นได้ต้องอนันตริยกรรม และการประมาทในศาสนาในเรื่องสังฆมณฑล คือ การบันดลโทสะ คำพระพุทธรูป คำพระสงฆ์สามเณรที่มีศีลบริสุทธิ กุฎี วิหาร พระธาตุเจดีย์ ต้นศรีมหาโพธิ์ ถือว่าเป็นการประมาทในพระพุทธศาสนา ผลของการกระทำคือต้องอนันตริยกรรม ดังต่อไปนี้

...เอโก ปุคฺคโล อ้นว่าบุคคลผู้หนึ่ง ขาโตปี แม่นว่ามันได้เกิดมา สนฺติโก ห่วมสำนัก สาสนํ ยังศาสนา ตถาคตฺตสฺส แห่งพระตถาคต เทว วสฺสสฺสสฺส [วสฺสสฺสสฺส] ในพันอันถ้วน 2 นั้นก็ดี กโรติ มันเล่าได้กระทำ ปมาทํ ยังคำประมาท สาสนเณ ในศาสนาแห่งพระตถาคตดังนี้ก็ดี

²⁹ม.อ.อ.22/312, อ.อ.อ.ก.อ.33/154, อ.ก.วิ.อ.78/683

³⁰ม.อ.อ.22/312

³¹อ.ก.วิ.อ.78/686

³²ว.จ.9/404/316-317

ลภิสนุติ [ลภิสฺสฺติ] ก็มาได้ ปญจปาปี ยังบาป 5 ประการที่ดี อนนุตฺตริยาปาปี³³ ยังบาปทั้งหลายอันเป็นอนันตริยะ ก็ดี สมาก์ [สมกั] เสมอกันดังผู้มันได้กระทำแล้วแต่ศาสนาแห่งพระตถาคตอันล่วงไปได้พัน 1 หั้นแล เทวเต จูราเทวคา เอโก ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ 1 นั้น ชาโต มันเกิดมาสนฺติเก ในสำนัก ศาสน์ ยังศาสนาแห่งพระตถาคต ตินิ วสฺสสฺสสฺส [ติวสฺสสฺสสฺส] ในพันอันถ้วน 3 ก็ดี จตฺตาริ วสฺสสฺสสฺส [จตฺตวสฺสสฺสสฺส] ในพันอันถ้วน 4 นั้นก็ดี ปญจวสฺสสฺสสฺส ในพันอันถ้วน 5 ก็ดี อนุตฺตมโส ขยมฺปิ แม่นว่าล่วงสุดล่วงสร้อยไปยังบ่มดบ่เลี้ยงศาสนาแห่งพระตถาคต เอกวสฺส ปมาณํ ประมาณว่าได้ เดือนหนึ่งก็ดี ปณฺณรสฺสฺสฺส [ปณฺณรสปมาณํ] ยังอันมีประมาณว่าได้ 15 วันก็ดี เอกวาริ ปมาณํ [เอกวาริ ปมาณํ] อันมีประมาณว่าได้พัน 1 ก็ดี อนุตฺตมโส ล่วงสุดล่วงสร้อยน้อยไปประมาณว่าได้ยาม 1 ก็ดี อมฺสํ³⁴ ยังประมาณว่าได้ ถ่องยาม 1 ก็ดีแล ตํ ปุคฺคํ ยังบุคคลผู้หนึ่ง กตฺวา เล่ามากระทำ ปมาทํ ยังอันประมาณ พุทฺธสาสน ในศาสนา ตถาคตสฺส แห่งพระตถาคต จุณฺณวิจุณฺณ ในอันให้มันกระจวนไปดั่งนั้น โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้หนึ่ง ลภิสนุติ [ลภิสฺสฺติ] ก็หากได้ อนนุตฺตริยาปาปี ยังบาปอันเป็นอนันตริก พหุ [พหุ] ก็เป็นอันมาก สมาก์ [สมกั] เสมอดังบุคคลผู้มันได้กระทำแล้วแต่ศาสนาแห่งพระตถาคตอันล่วงไปได้ 5 ส้อยวัสสานั้นแล จูราเทวคา ยสฺมา เหตุใดจา ศาสน ในเมื่อศาสนา ตถาคตสฺส แห่งพระตถาคต จุณฺณวิจุณฺณ อนฺตรธาณิ ก็ยังอันอรทหายหายไปแล ปจฺวิยิ [ปจฺวิยิ] ในพื้นแผ่นดินทั้งมวลก็ดี ปน ท่อว่าด้วยมีแท้ ศาสน ในเมื่อศาสนา ตถาคตสฺส แห่งพระตถาคต ปญจวสฺสสฺส [ปญจวสฺสสฺสสฺส] ตทนฺนุตฺเรน อันมีในหว่างแห่ง 5 พันวัสสา หากเป็นแดนไว้แลมีดั่งนั้นก็ดี น อนฺตรธาณิ [น อนฺตรธาณิกั] ก็บ่หายเสีย ตํ วิสฺยัง พิชฺชํ อันว่าบุคคลผู้หนึ่ง กตฺวา มากระทำ ปมาทํ ยังอันประมาณ ปมาทสาสน ในเมื่อศาสนาพระตถาคตล่วงไป ปมาณํ มีประมาณว่าได้ทอใดก็ดี ปสฺสสฺสสฺส ตทนฺนุตฺเร [ปญจสฺสสฺส ตทนฺนุตฺเร] อันมีใน 5 พันวัสสายังเป็นขอบเป็นแดนไว้ดั่งนั้น โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด กตฺวา เล่ามากระทำ โกทํ [โกทํ] ยังคำเคียดให้ ปริภาสติ ก็มาด่า พุทฺธรูปิ [พุทฺธรูปิ] ยังอุปแห่งพระตถาคตองค์เดียวองค์หนึ่งก็ดี โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้หนึ่ง สพฺพ พุทฺธรูปิ [พุทฺธรูปิ] ปริภาสติ สมาก์ เสมอดังได้ด่าแลเคียดให้พุทฺธรูปแห่งพระตถาคตนั้นแล เทวเต จูราเทวคา โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด อิตฺถิ วา ถือว่าผู้หญิงก็ดี ปุริโส วา ถือว่าผู้ชายก็ดี เพทฺทญฺโตะ อย่าได้ให้บังเกิด โทษกรรมคำเคียด สงฺฆสฺส แก่ภิกษุสงฆ์ก็ดี สมณฺเรส [สามณฺเรส] แก่สามณเรศก็ดี ปริสุทฺธสฺส [ปริสุทฺธสฺส] คนมีศีลบรรพตก็ดี เจตฺติย [เจตฺติย] แก่พระเจตีย์ธาตุก็ดี โพธิรุกฺขสฺส แก่ไม้ศรีมหาโพธิ์ก็ดี คณฺธุวิหารสฺส [คณฺธุวิหารสฺส] แก่คณฺธุวิหารทั้งหลายผู้หนึ่ง สจ โกเท

³³น่าจะเป็น อนนุตฺตริยาปาปี

³⁴น่าจะเป็น อชฺชปมาณํ

ปริโอสติ³⁵ ศิเลมาคำ เอก์ [เอกสุส] [แก่]ภิกษุตนหนึ่งก็ดี เอก์ สมณเรสุส [เอกสุส สามณเรสุส] แก่สามณเรศตนเดียวตนหนึ่งก็ดี เอก์ [เอกสุส] ฌนุฏฐิวิหารสุส แก่ฌนุฏฐิวิหารหลังเดียวก็ดี สมา ก็เสมอดังได้คำได้เคียดแก่ภิกษุสงฆ์แลสามณเรศพระธรรมเจดีย์มีมหาโพธิ์ทั้งหลาย ผู้นั้น สตถา อันว่าสัพพัญญูเจ้า เทเสโต [เทเสนโต] ก็เทศนาสำแดงแล้ว อิทธิ กมตูปุปปี³⁶ ยัง อันชักอุปมา มนุสฺสาน...

(4/5/1/3-4/7/1/1)

การประมาทในศาสนาในเรื่องสังฆมณฑล กล่าวคือ การบันดาลโทสะต่อพระพุทธรูป ต่อพระสงฆ์สามเณร ฌฐิวิหาร พระธาตุเจดีย์ ดันศรีมหาโพธิ์ ถือว่าเป็นการประมาทในพระพุทธศาสนา ผลของการกระทำคือต้องอนันตริยกรรม ซึ่งมีความแตกต่างจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลน่าจะได้รับแนวคิดจากคัมภีร์อรรถกถา ว่าด้วยโลหิตูปบาท ในกรณีที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว โลหิตูปบาทยังคงมีผลต่อไป ดังข้อความต่อไปนี้

...อนึ่ง เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ชนเหล่าใดย่อมทำลายพระเจดีย์ ย่อมตัดซึ่งดันพระศรีมหาโพธิ์ ย่อมเหยียบย่ำพระธาตุ กรรมอะไรย่อมมีแก่ชนเหล่านั้น กรรมอันหนักเช่นกับอนันตริยกรรม ย่อมเกิดแก่เขา...³⁷

ผู้แต่งวรรณกรรมได้เพิ่มเติมแนวคิดท้องถิ่นให้มีความเคร่งครัดมากกว่าอนันตริยกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา โดยรวมภิกษุสามเณร ฌฐิวิหารเข้าเป็นวัตถุที่ละเมิดแล้วต้องอนันตริยกรรมด้วย

อนันตริยกรรม ในข้อโลหิตูปบาท ที่ปรากฏในเรื่องสังฆมณฑล มีรายละเอียดที่แตกต่างจากโลหิตูปบาทที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานโดยทั่วไป คือ การดำหนิ นินทา กล่าวร้าย พระพุทธรูป พระสงฆ์ ดันศรีมหาโพธิ์ ถือว่าเป็นอนันตริยกรรมแล้ว ในขณะที่วรรณกรรมเรื่องอื่นต้องมีการลงมือทำลายถึงจะเป็นอนันตริยกรรม เช่น วรรณกรรมเรื่องพญาปัสเสนที กล่าวถึงอนันตริยกรรมครบทั้ง 5 ข้อ โดยผู้แต่งกล่าวว่าเป็น “มารร้าย 5 ประการ” และกล่าวถึงอนันตริยกรรมข้อโลหิตูปบาท ว่า การทำลายดันศรีมหาโพธิ์ ทำลายเจดีย์ เป็นโลหิตูปบาท ดังข้อความต่อไปนี้

³⁵น่าจะเป็น สจจ โกธณ ปริภาสติ

³⁶น่าจะเป็น

³⁷ม.อ.อ.22/312, อ.อ.เอกก.อ.33/154, อ.ก.วิ.อ.78/683

อันหนึ่ง สาโหดฮาย
ทั้งเล่า ฟันโพธิ์ศรี

ม้างแปรเจดีย์ ดังนั้น
แปรเพทลายม้าง³⁸

ในวรรณกรรมอีสานเรื่องชนะศันทะ กล่าวถึงอนันตริยกรรมในข้อโลหิตูปบาท คือ การทำลายพระพุทธรูป ทำลายเจดีย์ ตัดต้นศรีมหาโพธิ์ เป็นโลหิตูปบาท ดังข้อความต่อไปนี้

อันหนึ่ง	ไผหาม้างพระพุทธรูปเจ้า	ทั้งหมู่เจดีย์
	ฟันโพธิ์ศรี	มุ่นทะลายเสียเสียง
		
ไผผู้	ทำฝูงนี้	เป็นกรรมหนักยิ่ง จริงคาย
	ก็จักลงอยู่ไซ้	ในหม้อบ่อจากลาย ได้แหลว ³⁹

นอกจากนี้ยังพบว่า วรรณกรรมอีสานเรื่องพระเวสสันดรชาดก กล่าวถึงอนันตริยกรรมในข้อโลหิตูปบาท คือ ทำลายต้นโพธิ์ ทำลายพระพุทธรูป ทำลายพระธาตุเจดีย์ จัดเป็นโลหิตูปบาท⁴⁰ ซึ่งแม้ว่าวรรณกรรมอีสานทั้ง 3 เรื่อง จะกล่าวถึงอนันตริยกรรม ข้อโลหิตูปบาท มีความสอดคล้องกัน แต่มีวรรณกรรมอีสานเรื่องชนะศันทะที่กล่าวสอดคล้องกับเรื่องสังฆมณฑล คือ ใครด่าพระพุทธรูป พระธาตุเจดีย์ ต้นโพธิ์ จะเป็นกรรมหนักยิ่ง ต้องตกนรก 500 กัป เมื่อพ้นจากนรกแล้วก็มาเกิดเป็นสัตว์เล็กสัตว์น้อยได้ 100,000 กัป จึงจะหายจากกรรมที่กระทำนั้น ดังข้อความต่อไปนี้

ไผด่า	พุทธิเจ้า	พระธาตุใหญ่เจดีย์
	ด่าต้นไม้ศรี	หน่อพุทธรังในพื้น ดังนั้น
จักมี	กรรมหนักแท้	โพนเจ้ญบ้งเปียด
จักจมน	ลงสู่พื้น	ในหม้อพร๋านาน นั้นแล้ว
	หมื่นปีได้	แสนปีเป็นขนาด
	ห้าร้อยกัปได้	บอกไว้ลงหม้อแผ่นแดง เจ้าเอย
	มาเกิดเป็นไม้	ในป่าหนามหนา

³⁸พระพิมลธรรม, ผู้รวบรวม, **พญาปัสเสนที** (พระนคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, 2499. อนุสรณ์ในงานทอดกฐินและสาธิตสามัคคี วัดชัยชนะสงครามและวัดหิรัญรูจี 9-11 พฤศจิกายน 2499), 27.

³⁹พระพุทธานุสรณ์ (สุนันท์ สุภาจาโร), **วรรณกรรมคำสอนอีสาน** (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, 2549), 152.

⁴⁰ประกาศ สุระเสน, **มหาชาติตำนานอีสาน** (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2543), 18.

	เกิดเป็นหินผา	ป่าดงลำไย
เกิดเป็น	มดปลวกพร้อม	เขื่อนไต้เม่นไฮ แลนา
เกิดเป็น	ตักแตนแมงมุม	หมุ่นอนทั้งบั้ง
	เป็นทากแ้ง	แมงด้บเต่าในหนอง นั้นแล้ว
เกิดเป็น	ปิงแมงวัน	ไต้คอมแลงเช้า
		
อันนี้	เวรมันไต้คำป้อย	พุทธบาทโพธิ์ศรี
	คำพุทธอุปเจดีย์	จึงได้มีเวรต้อง
อันหนึ่ง	ไฟเลียคำป้อย	พุทธบาทคำสอน ดังนั้น
ก็จัก	เป็นเวรัง	ดังเดียวกันแท้ ⁴¹

การที่ผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ กล่าวถึงอนันตริยกรรมในข้อโลหิตูปบาท มีความแตกต่างจากคัมภีร์หลักของพุทธศาสนา และแตกต่างและเหมือนกับวรรณกรรมอีสานในบางเรื่อง ซึ่งทั้งหมดน่าจะเป็นการกล่าวเพื่อปกป้องพุทธศาสนา ไม่ให้ถูกกล่าวนิทา ดิเดียน ใสร้ายจากบุคคลทั่วไป ในขณะที่พุทธศาสนากำลังเสื่อมถอย

4. ทศนะเรื่องพาลิขกรรม

การทำพาลิขกรรม คือ การประกอบอาชีพ พุทธศาสนาแบ่งอาชีพเป็น 2 ประเภท คือ สัมมาอาชีพะ คือการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับคำสอนของศาสนา และมีฉาอาชีพะ คือ การประกอบอาชีพที่ผิดจากคำสอนทางศาสนา

พุทธศาสนากล่าวถึงการประกอบอาชีพ 5 อย่างที่อุบาสกอุบาสิกาไม่ควรกระทำ เรียกว่า มีฉาฉาณิชา หรือฉาณิชา หรืออกรรมฉาณิชา หมายถึง การค้าขายที่ผิดหรือไม่ชอบธรรม คือ

1. สัตถฉาณิชา ค้าขายอาวุธ
2. สัตตฉาณิชา ค้าขายมนุษย์
3. มังสฉาณิชา ค้าขายเนื้อสัตว์
4. มัชชฉาณิชา ค้าขายน้ำเมา
5. วิสฉาณิชา ค้าขายยาพิษ⁴²

⁴¹พระอริยานุวัตร, **ชนะสันตะยอดคำสอน** (มหาสารคาม : โครงการปริวรรตหนังสือผูกอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2525), 119-120.

⁴²อง.ปญจก.36/177/376

พระอรรถกถาจารย์ อธิบายมิจฉาณิชา ดังต่อไปนี้

ค้าขายอาวุธ ได้แก่ ให้เขาทำอาวุธแล้วนำอาวุธไปขาย

ค้าขายมนุษย์ ได้แก่ ขายมนุษย์

ค้าขายเนื้อสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงสุกรและเนื้อ แล้วนำไปขาย

ค้าขายน้ำเมา ได้แก่ ให้เขาทำของเมาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วก็ขายของเมานั้น

ค้าขายยาพิษ ได้แก่ ให้เขาทำพิษแล้วก็ขายยาพิษนั้น

มิจฉาณิชา⁴³ นี้ จะทำด้วยตนเอง หรือชักชวนคนอื่นให้ทำการค้าเพียงข้อใดข้อหนึ่ง ก็ไม่ควรทำ

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมุทสา⁴⁴ กล่าวถึง มิจฉาณิชา 2 ข้อ คือ การค้าขายมนุษย์ (สัตตวณิชา) และการขายสุกร วัว และควาย (มังสวณิชา) กล่าวคือ ในอนาคตเสฐฐิทั้งหลายจะซื้อขายสุกร วัว ควาย และซื้อทาสหญิงชายมาอุปฐากตนเอง ดังต่อไปนี้

...คหปติวัโส [คหปติวัโส] อันว่าเชื้อชาติวงศ์สา เสฐฐิ⁴⁵ แห่งเสฐฐิทั้งหลายผู้⁴⁶นั้น อปี กิณฺจิ
 แม่นว่ามีก็น้อยนัก อกาลิ เขาก็บ่กระทำ สร้างแปลง⁴⁴ มหาทาน ยังมหาทานอันใหญ่ คหปติโน
 นวุตฺติตุ [คหปติโน อนุตฺตติ] กริยาอันจักจับตามเชื้อชาติวงศ์สา ตสฺส แห่งเสฐฐิทั้งหลายอันมี
 ข้าวของ ปุพฺพ แต่ในกาลเมื่อก่อน น โหนฺติ [น โหติ] ก็หาบ่มีได้ กโรติ เขาก็มากระทำ กยวิกิ
 ยังกรรมอันซื้อแลขาย อาทาย ถือเอาแล้ว สุกรณฺย ยังหมูกี่ดี มหีสณฺย ยังควายก็ดี โคนณฺย
 [โคณณฺย] ยังงัวก็ดี ลภิสณฺติ [ลภิสฺสติ] ได้แล้ว มุลฺ [มูล] ยังค่างก็ดี วิกนิตฺวา [วิกิณฺติวา] ไปได้
 เอาแล้ว ทาสณฺย ยังซื้อขายแลซื้อหญิงก็ดี อุปฺปลาภํ [อุปฺปฺภากํ] ให้มาอุปฐาก อุตฺตานํ ยัง
 ตนก็ดี ทิวเส [ทิวเส] ทุกวัน ๆ แล...

(2/15/1/4-2/15/2/3)

...สมิทิวโส [สมิทิวโส] อันว่าเชื้อชาติราชวงศ์ผู้ยังมีเป็นดีด้วยสมบัติข้าวของนั้น ปลาญ
 [ปฺภุจาย] ตั้งแสบแต่อันสืบ ๆ มา ปุพฺพ แต่ในกาลเมื่อก่อนพูน กโรติ เขาก็มากระทำ มหาทาน
 ยังมหาทานอันใหญ่ อันยํ [อโย] อันว่าอันนี้ สมิจิ⁴⁵ ก็หากเป็นธรรมดาจาฮิตแห่งคนทั้งหลาย
 ผู้ยังมีเป็นดีด้วยศรีสมบัติข้าวของ ปุพฺพ แต่ในกาลเมื่อก่อน ดังนั้นก็ดี อปี กิณฺจิ แม่นว่ามีก็
 เป็นอันน้อยนักแล อกาลิ เขาก็มากระทำ มหาทาน ยังมหาทานอันมาก สมิทินโน อนุตฺตติ⁴⁶

⁴³ อ.ป.ญจ.อ.36/377

⁴⁴ เขาก็มากระทำสร้างแปลง (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 2/12/1/4)

⁴⁵ น่าจะเป็น สมิทิ

⁴⁶ น่าจะเป็น สมิทินโน อนุตฺตติ

กรียาอันบ่ขับตามเชื้อชาติราชวงศ์ ศุส มิตีสุต⁴⁷ แห่งคนทั้งหลายฝูงซึ่งมีเป็นดีด้วยศรีสมบัติ
ข้าของ ปุพเพ แต่ในกาลเมื่อนั้น พุณ น โหนติ [น โหติ] ก็หาบ่มีแล กโรติ เขาก็มากระทำ
กยวิกย ยังกรรมอันซื้อแลขาย อาทาย ถือเอาแล้ว สุกรณจ ยังหมูกี่ดี มหีสณจ ยังควายกี่ดี
โคนาณจ [โคณณจ] ยังจัวกี่ดี กตวา มากระทำ มาตตวา อันฆ่าแล้วมาถือเอา มถ์ ยังขึ้นแล
เลียด วิกุกินิตวา [วิกุกินิตวา] มาขายเอา สุราปาน ยังเหล้าแลยา ภูณษนติ [ภูณษติ] ก็กินแล้ว...

(2/16/2/1-2/17/1/1)

การเสื่อมจากศาสนาธรรมของบุคคลผู้มีหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างเสร็จ ทำ
ให้รู้ว่าการศาสนากำลังเสื่อมความสำคัญลง การขายวัวควาย และสุกร แล้วนำไปฆ่า นำเนื้อไปขาย ถือ
ว่าผิดหลักคำสอนของพุทธศาสนา ในอนาคตหลักธรรมข้อนี้คนทั่วไปจะไม่ปฏิบัติตาม

แนวคิดเรื่องมิจฉาวณิชา ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาดู คือ สัตตวณิชา
และมังสวณิชา มีความสอดคล้องกับวรรณกรรมเรื่องธรรมดาสนโลก ซึ่งกล่าวถึงการค้าขายที่ไม่
ควรทำ คือ การซื้อม้า วัว ควาย (มังสวณิชา) และการซื้อขายหญิง (สัตตวณิชา) โดยกล่าวว่าเป็น
คำสอนในทางพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

อันหนึ่ง	อย่าได้ซื้อช้างม้า	ฝูงหมูวัวควาย
	ทั้งหญิงชาย	อย่าให้เอามาแท้
ฝูงนี้	ในธรรมห้าม	จักจิบหายทุกสิ่ง จริงดา
	ให้พากันจำจื้อไว้	เอาไปไว้คู้ชู่เมือง นั้นเนา ⁴⁸

ในเรื่องของมิจฉาวณิชา สันนิษฐานว่า ผู้แต่งวรรณกรรมรับแนวคิดเรื่องมิจฉาวณิชา
เพียง 2 ข้อ คือ สัตตวณิชา และมังสวณิชา ส่วน สัตตวณิชา (การค้าขายอาวุธ) ไม่ปรากฏว่ามี
การกล่าวห้ามแต่อย่างใด อาจจะเป็นเพราะการค้าขายอาวุธเป็นเรื่องที่ราชสำนักควบคุม หรือ
สามารถซื้อขายได้โดยอิสระ ดังมีผลว่า “หมอยาหลวงโตเป็นพยาธิ หมอสินาค⁴⁹ กวางขี้ไต้หนา หมอ
หุสา⁵⁰ โตตายบ่ฮู้เมื่อ”⁵¹ อันแสดงให้เห็นว่า ช่างทำปืนมีอยู่ทั่วไป และอาจจะถือว่าเป็นเล็กประต๊บบ่า

⁴⁷ น่าจะเป็น ศุส สมิตุส

⁴⁸ พระพุทธศาสนา (สุนันท์ สุภาจาโร), วรรณกรรมคำสอนอีสาน, 222.

⁴⁹ ปืนเล็กประต๊บบ่า

⁵⁰ หมอโหร, โหราจารย์

⁵¹ คำหามาน คนไค, ฅญา ภูมิปัญญาอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2542), 59.

เป็นเครื่องมือประกอบอาชีพอย่างหนึ่ง ส่วนวิสามนชาหรือการค้าขายยาพิษอาจจะไม่นิยมหรือสินค้าไม่แพร่หลาย และมัชฌนชาหรือการค้าขายเหล้าอาจจะไม่มี เพราะเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำได้ในครัวเรือนหรือเป็นการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันมากกว่าค้าขาย เพราะในสังคมอีสานในอดีตเป็นสังคมที่เอื้อเพื่อ แลกเปลี่ยนผลผลิตกันดังคำกล่าวที่ว่า “พริกอยู่บ้านเหนือ เกลืออยู่บ้านใต้ หัวสิงไค”⁵² อยู่บ้านเพิ่น” หรือ “ไปพูนกินปลา มาพีกินข้าว” จึงมีการขอแลกเปลี่ยนกันได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวรรณกรรมลายลักษณ์จะกล่าวถึงมิชฌาณชา 2 ข้อ คือ สัตตวนชา และมังสวณชา แต่ในสภาพของความเป็นจริง การค้าขายวัว ควายก็ปรากฏมีทั่วไปในภาคอีสาน ซึ่งแนวคิดเรื่องการห้ามค้าขายวัวควาย น่าจะเป็นแนวคิดแบบพุทธของประชาชนลุ่มน้ำโขง เมื่อมีการกระจายประชาชนในยุคสร้างบ้านแปลงเมืองในภาคอีสาน จึงมีอาชีพค้าขายวัวเกิดขึ้น เรียกว่า อาชีพนายฮ้อยจ้าว เพราะเมื่อดูจากลักษณะการค้าขายไม่ใช่วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวอีสาน ซึ่งชาวอีสานจะดำรงชีพแบบ “เฮ็ดกิน เฮ็ดทาน” หรือ “เฮ็ดพอได้อยู่ได้กิน” อีกทั้งการปฏิบัติกับวัวควายในวรรณกรรมอีสานมีลักษณะมีลักษณะเคร่งครัด สัตว์เลี้ยงเพื่อใช้งาน เช่น วัวควาย เมื่อแก่เฒ่าแล้วห้ามใช้งาน ให้เลี้ยงดูตามสภาพที่เหมาะสม ดังในวรรณกรรมเรื่องย่าสอนหลาน ดังต่อไปนี้

อันว่า	จ้าวควายนั่น	มีคุณควรค่า หลานเอย
ยามฝน	ได้แก่กล้า	ยามแล้งแก่พิน
มันหาก	ดีไปกำ	ทำการทางเถื่อน
	ได้แก่เกวียนแก่ข้าว	ทั้งได้ใส่ไถ
กันมัน	เฒ่าแก่แล้ว	อย่าได้ข่มเขาหัก หลานเอย
อย่าได้	เอาเทียมไถ	ใส่เกวียนกุมไ้
ให้ค่อย	อดสาเลียง	แลดูตามประเภท
ให้ค่อย	สมเพศเลียง	เอาชีใส่สวน ⁵³

ในวรรณกรรมเรื่องสร้อยสายคำ กล่าวห้ามไม่ให้ดูดำวัวควาย และห้ามไม่ให้ฆ่าวัวควายไปฆ่าแล้วนำมาทำบุญ ถือว่าเป็นบาป ดังต่อไปนี้

อัน ๑	อย่าเอางัวควายฆ่า	ทำบุญมันบาป
อย่าสิ	ได้ปากฮ้าย	ความเว้าใส่มัน ⁵⁴

⁵² ตะไค้

⁵³ ปรีชา พินทอง, ย่าสอนหลาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซต, 2534), 26.

⁵⁴ สวิง บุญเจิม, ธรรมะสร้อยสายคำ (อุบลราชธานี : ประจามคิออฟเซต, ม.ป.ป.), 47.

การกล่าวถึงการไม่ฆ่าวัวควายกินในรูปแบบของหมอลำ คือ กลอนลำเรื่อง สมัยโบราณ 2 ของบุญเพ็ง ฝัฝวชัย กล่าวถึงอีสานในสมัยก่อนไม่มีการไล่ใจเลี้ยงวัวควาย แต่ปล่อยให้หากินที่ป่าหรือทุ่งนา และไม่นิยมการฆ่าวัวควายกิน ไม่นิยมกินเนื้อดิบ เมื่อวัวควายตาย จึงจะนำเนื้อมาแจกจ่ายให้ญาติพี่น้องโดยไม่ต้องซื้อขาย ดังข้อความต่อไปนี้

...ผู้มีหลายนันนา ห้าร้อยกว่าวัวเกียน	จนสะท้อนเหมิดปีหมั่งวัวควายม้า
บ่ได้หามาเลี้ยง กันเลยพ่อใหญ่	ปล่อยถ่มไว้ปากกว้าง บ่มีได้ไถมา
คนบ่ฆ่ากินคอกน้อนาย	บ่กินดิบกินคาย คอกคนแต่ถากก็
มีแต่มันตายถ่ม หลายปีซื้อซื้อ	บ่ได้ขายบ่ได้ซื้อ คายแล้วกะบ่ขาย
มีแต่ขายไต่บ้าน ไปกินขึ้นตอน	ป้อนให้เขื่อนผู้นั้นป้อนให้เขื่อนผู้นี้พอได้ใส่แสง
เอมาอย่างแห้ง ๆ สาก่อนไฟเผา	แล้วจ้งเอาไปฟัก มุ่นมีลงหม้อ
หาเอาใบขามบ้อ หรือใบมกคัมใส่	คัมจนเปื่อยเอ้เล่ สาแล้วจ้งกิน... ⁵⁵

5. ทศนะเรื่องนิพพาน

นิพพาน หมายถึง การดับกิเลสและกองทุกข์ ซึ่งจัดเป็นโลกุตตรธรรม และเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา⁵⁶ ซึ่งสภาวะสูงสุดของพุทธศาสนิกายเถรวาทนี้ เป็นสภาวะที่ว่างเปล่า เป็นอนัตตา⁵⁷ แม้ว่าในคัมภีร์พุทธศาสนาจะกล่าวถึงอมตมหานิพพาน แต่เป็นเพียงการกล่าวอุปมาให้เห็นเป็นรูปธรรมเท่านั้น เพราะในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเถรวาทไม่ระบุว่านิพพานมีพื้นที่เฉพาะหรือไม่เป็นสถานที่อาศัยของผู้บรรลุนิพพานไปแล้ว⁵⁸

ส่วนในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ กล่าวถึงนิพพาน ในลักษณะเป็นพื้นที่ที่ไม่รู้จักแก่ไม่รู้จักตาย เรียกว่า “อมตมหานคร” ดังต่อไปนี้

...เมื่อนั้นพระบาทสร้อยสัพพัญญู เป็นครูสั่งสอนปันนะสัตว์ทั้งหลาย ได้ 7 วัน 7 คิณนั้นแล้ว
สพเพ ปริสา คนแลเทวดาทั้งมวลอันเป็นสัพปุริสะทั้งหลาย **สุตฺวา** ฟังเอาแล้ว ธรรมเทศนา

⁵⁵บุญเพ็ง ฝัฝวชัย, “หมอลำบุญเพ็ง ฝัฝวชัย ด้นฉบับ ชุดอักษรชัย,” บริษัท เสี่ยงสยามแผ่นเสียง-เทป จำกัด กรุงเทพฯ, 2546. (แผ่น Video CD) 1 คลิป.

⁵⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, 125.

⁵⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *นิพพาน-อนัตตา* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2537), 2.

⁵⁸พ. อป. 70/8/571-581

แห่งชินราชรูปเจ้าปางนั้นมีใจgrimข่มขื่นยินดีไปในธรรมเทศนาบ่ขาดสาย เกจิ มนุสสุตา
อันว่าคนทั้งหลายบางพอง ปาปฺณณิสฺส [ปาปฺณณิสฺส] ก็ได้ถึงอนาคามีผลอันถ้วน 3 บ่มาเกิดใน
เมืองคนเท่าเกิดในเมืองฟ้าแลนिरพาน เกจิ เทวมนุสสุตา อันว่าคนแลเทวดาทั้งหลายบางพอง
ปาปฺณณิสฺส ก็ได้ถึงนिरพาน อรหนฺตา [อรหนฺต] ยังอรหันตาแล้วแล ครุสาธรีบุตร เทวดา
สตุตทิวสฺสปริโยสาน [สตุตทิวสฺสปริโยสาน] ในเมื่อแล้วแห่ง 7 วัน 7 คืน นั้นแล้ว เตโชธาตุ
พุทธรูปเจ้ามาถูกเป็นไฟส่องไสงามกับด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใหม่พระองค์เนื้อตนพุทธรูป
เจ้านिरพานไปแล้ว ก็เข้าสู่แก้วอมตนครนिरพานไป ธาตุนิพพาน ชื่อว่าธาตุนिरพาน อันดับ
มอดเสียยังธาตุขั้นทั้งหลายทั้งมวล อวเสธา [อวเสส] ด้วยอันบ่เศษสะหลอชักอัน...

(4/18/1/1-4/18/2/1)

...สพฺเพ เทวา อันว่าคนแลเทวดาปางนั้นได้มาประสบพบ สุนฺดา อันได้สดับฮับฟังเอายังรศ
ธรรมเทศนาแห่งชินราชพุทธรูปเจ้าปางนั้น สผลา [สผลา] อันกับด้วยผล สมบัติสุข 3
ประการ คือว่า เสวยสุขในเมืองคน ได้เป็นพญาจักรวรรดิราช เป็นอาชญาแก่ที่ทั้ง 4 สุขใน
เมืองฟ้าได้เป็นพญาอินตาเทวราชเป็นอาชญาในชั้นฟ้าสรวงสวรรค์ สุขด้วยโลกุตตรสมบัติ
เสวยสุขมรรคธรรม ผลธรรมอันประณีตเป็นสุขอันล้ำยิ่งกว่าสุขทั้งมวลแล้วแลนिरพานไปสู่ที่
อันบ่อยู่เฝ้าอยู่ตายจักเทือ โหติ ก็มีในกาลปางนั้นแล...

(4/19/2/3-4/20/1/1)

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลกล่าวถึงนิพพานว่าเป็น อมตนครนิพพาน ซึ่งเป็นสถานที่
ไม่รู้จักแก่และตาย มีลักษณะเป็นพื้นที่ หรือเป็นที่อยู่ของพระอรหันต์ ซึ่งหมายถึงนิพพานเป็นอิตตา

นิพพานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล มีความสอดคล้องกับนิพพานที่ปรากฏ
ในวรรณกรรมอีสานโดยทั่วไป เช่น วรรณกรรมเรื่องมูลปฐมปิณนา กล่าวถึงนิพพาน ว่าเป็นเมืองที่
ไม่แก่และไม่ตาย ดังต่อไปนี้

แต่นั้น	พระจึงบอกให้	ไปเกิดเมืองบ่ตาย
ชื่อว่า	ทางเมืองนั้น	สมาทาหัง
	สุจิตตัง	โมกขังนิพพานัง
	เมืองอันนั้น	บ่มีเฝ้าแก่ตาย... ⁵⁹

⁵⁹สุกณ สมจิตศรีปัญญา, “โลกทัศน์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากหนังสือก้อม : ศึกษาเฉพาะ
กรณีบ้านหนองหล่ม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530), 95.

ในวรรณกรรมเรื่องมูลนิพพาน กล่าวถึงนิพพานในลักษณะเป็นพื้นที่ที่ชัดเจนมากที่สุด มีการวัดพื้นที่และระยะทางของเมืองนิพพาน และกล่าวถึงที่อยู่ของพระอริยบุคคลแต่ละพวก และกล่าวถึงที่อยู่ของพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคตมะซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันในภัทรกัป กล่าวว่า ตั้งแต่สะคือเมืองนิพพานไปทิศตะวันตกเฉียงใต้ 4 แสน 8 หมื่น โยชน์ เป็นที่พำนักของพระพุทธเจ้า ดังข้อความต่อไปนี้

...แต่สะคือเมืองนิพพานไปสู่ทิศาหรตีแ่งตะวันตกก้าได้ได้ 4 แสน 8 หมื่น โยชน์ะที่นั่นเป็นที่อยู่พระเจ้าโคตมเสานิพพานดับขันธสันดานแล้ว ก็จัดเอาตนอันรูปประณีตผกฏเป็นขันธสันดานตั้งอยู่ในเมืองนิพพานเป็นอันงามยิ่งนัก กว่าเทวบุตรเทวดาแลนางฟ้าทั้งหลายในชั้นฟ้าทั้ง 6 นั้นแท้ดีหลีแล มีกลิ่นนั้นก็หอมตลบไปทั่วทิศาทั้งหลายในเมืองนิพพานทั้งมวลนั้น อันปฐูเฝ้าปฐูตายเป็นพยารูปฐูไซ้ฐูฮ้อนได้เที่ยวลงมาเกิดเอากำเนิดเป็นคนเท่าอยู่เสวยสุขสำราญบานใจ ยู่ทางได้เสวยสมบัติพิพยอยู่สวัสดิมีอายุก็ยืนมากกว่าแสนโกฏิปลายอสไขย อันมิในเมืองนิพพานนั้นแล...⁶⁰

ในปัจจุบัน แม้ว่าชาวอีสานจะได้รับความรู้ใหม่เรื่องนิพพานจากคัมภีร์หลักของพุทธศาสนาแล้ว แต่ในบางพื้นที่หรือคำสอนบางอย่างยังกล่าวถึงนิพพานในลักษณะเป็นอิตตา ดังเช่นคำกล่าวบูชาดอกไม้วัดเมืองแก้ว ซึ่งกล่าวถึงนิพพานในลักษณะเป็นพื้นที่หรือเมืองแก้วเมืองนิพพาน ดังข้อความต่อไปนี้

สาธุ กายะกัมมัง วะจิกัมมัง มะโนกัมมัง กรรมทั้งหลายฝูงนี้ ฝูงข้าทั้งหลายได้สตั้ง
พลั้งพลาดด้วยกาย วาจา ใจ สิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ดี รูปใดรูปหนึ่งก็ดี ขอสมมาบูชาแก่พระพุทธเจ้า
พระธรรมเจ้า พระสังฆเจ้า ในที่นี้พระพุทธเจ้าก็อยู่แจ้งใจแห่งสัตว์ทั้งหลายในอนาคตจักรวาล
ฝูงข้าทั้งหลายได้ผิดอักษระ พยัญชนะ ตัวใดตัวหนึ่งก็ดี รูปใดรูปหนึ่งก็ดี ขออย่าได้เป็น
บาปโอโสกรรม ของงนำเสียยังโทษ โลดจากที่นี้เข้าสู่เมืองแก้ว กล่าวแล้วคือพระนิพพาน
พุทธะบูชา มหาเดชะวันโต
ธัมมะบูชา มหาปัญญา
สังฆะบูชา มหาโกะวันโต ตีโลกะนาถัง อะภิปูชะยามิ⁶¹

⁶⁰“มูลนิพพาน,” วัดเมืองสรวงใหญ่ อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือใบลาน, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับร่องรัก, ไม่มีเลขที่, ผูกที่ 2 ลานที่ 13-14 .

⁶¹สัมภามณั์ คุณพ่อสง สวนมอญ, บ้านป่าแกม ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด, 9 มกราคม 2551

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการบำรุงรักษาสถาปัตยกรรมวัตถุ

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในเรื่องการบำรุงรักษาสถาปัตยกรรมวัตถุที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุ ผู้วิจัยแยกศึกษาในประเด็นต่าง ๆ คือ ทักษะเรื่องการบำรุงพระพุทธรูป, ทักษะเรื่องการบำรุงรักษาสถาปัตยกรรมวัตถุประเภทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ทักษะเรื่องการบำรุงพระพุทธรูป

เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ปรากฏว่าในช่วง 300-400 ปีแรกยังไม่มี การสร้างพระพุทธรูป เพราะความเชื่อในพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่ว่า พระพุทธรูปเจ้าเป็นเอกบุรุษ มีเพียงหนึ่งเดียว จะหาผู้ใดมาเปรียบเทียบหรือเสมอเหมือนมิได้ ดังคำบาลีว่า

อทุติย	แบบไม่มีบุคคลที่สองเหมือนพระองค์
อสหาย	แบบไม่มีผู้ร่วมทางมาด้วย
อปปฏิม	แบบไม่มีผู้เทียบได้
อปปฏิสม	แบบไม่มีผู้เสมอได้โดยการเปรียบเทียบ
อปปฏิภาค	แบบไม่มีส่วนหนึ่งส่วนใดของพระวรกายเทียบกับสิ่งอื่นได้
อปปฏิบุคคล	แบบจะหาบุคคลมาเทียบไม่ได้
อสม	แบบจะหาผู้เสมอมิได้ ⁶²

หลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว จึงไม่มีการสร้างรูปเคารพ หรือรูปเหมือนพระพุทธรูปเจ้า แต่มีวิธีการสร้างสิ่งเคารพที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้า เรียกว่า เจดีย์⁶³ เช่น แท่น บัลลังก์ที่ประทับนั่ง และคันศรมหาโพธิ์หรือรอยพระพุทธรูปบาทแทน

⁶²Waldemar C.Sailer “รอยพระพุทธรูปบาทสมัยต่าง ๆ,” ใน พุทธปาถกถาและรอยพระพุทธรูปบาทในประเทศไทย, แปลและเรียบเรียงโดย จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2536), 36, อ้างถึงใน กัลยาณี กิจโชติประเสริฐ “รอยพระพุทธรูปบาทกลุ่มเมืองพาน,” ใน ใบเสมากลุ่มพระพุทธรูปบาทบัวบาน อำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2541), 56.

⁶³เจดีย์ หมายถึง วัตถุที่เคารพนับถือที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้ามี 4 ประเภท คือ

บริโลกเจดีย์	สิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงใช้สอย
ธาตุเจดีย์	สิ่งหรือสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ธรรมเจดีย์	สิ่งหรือสถานที่ที่บรรจุพระธรรม
อุทเทสิกเจดีย์	สิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเตือนจิตให้ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปมีขึ้นเมื่อกองทัพกรีกเข้ายึดครองอินเดีย และสืบทอดอำนาจต่อมาจนกระทั่งถึงกษัตริย์พระนามว่ามิลินท์ ซึ่งเลื่อมใสในพุทธศาสนาได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 365-383⁶⁴

เมื่อมีการสร้างรูปเคารพแทนพระพุทธรูปขึ้น ย่อมมีการบำรุงอุปัฏฐาก ซึ่งในภาคอีสานก่อนการปกครองแบบระบบเทศาภิบาล⁶⁵ ได้รับแนวคิดในการบำรุงพระพุทธรูปจากอาณาจักรล้านช้างซึ่งมีแนวคิดที่เชื่อว่าพระพุทธรูปสามารถคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ได้⁶⁶ จึงมีการบำรุงรักษา มีการถวายข้าวโอกาสหรือข้อยโอกาสและถวายที่ดินให้เป็นสมบัติของพุทธศาสนาเพื่ออุปัฏฐากพระพุทธรูปโดยเฉพาะ

ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาดู มีการถวายข้าวค่านาซึ่งเป็นการถวายเจาะจงเพื่อบำรุงพระพุทธรูปหรือเป็นพุทธภาค โดยข้าราชการในอนาคตจะนำข้าวส่วนนี้มาบริโภคนเอง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสของพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ดังข้อความต่อไปนี้

...ประการ 1 นั้น กตฺวา เล่ามากระทำ วิบุตฺทกมฺม [วิบุตฺทกมฺม] ยังกรรมอันพิรุช หริตฺวา [อาหริตฺวา] เขาก็ไปนำเอามา พุทฺธสนฺตํ อานปณํ ยังข้าวค่านาอันเป็นพุทธภาคอุปัฏฐาก สนฺตํ อันเป็นของแห่งสัพพัญญูเจ้า อาเนตฺวา ก็นำเอามา ภูณฺชนฺติ [ภูณฺชนฺติ] เขาก็กินเสีย ออกตฺวา เขาก็กระทำสืบสร้าง เกทํ ยังอันแตกม้าง สาสนํ ยังศาสนาแห่งพระตถาคตสังกัสสํกัณฺธอันแลยสุมา เหตุใด สาสนํ อันว่าศาสนา ตถาคตสุตฺต แห่งพระตถาคต สุโณ [สุณฺณ] ก็เป็นอันเปล่า เสร้าสูญเสีย...

(2/14/1/4-2/15/1/1)

การถวายข้าวค่านา เป็นธรรมเนียมการบำรุงพระพุทธรูปของอาณาจักรล้านช้าง กล่าวคือเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมา จะมีการถวายข้าวโอกาส หรือข้อยโอกาส เพื่ออุปัฏฐากรักษาพระพุทธรูป ดังปรากฏในจารึกฐานพระพุทธรูปวัดโพธิสมภรณ์ 3 (พ.ศ.2209) และจารึกวัดป่าใหญ่ 2 (พ.ศ.2350) ดังข้อความต่อไปนี้

⁶⁴ สมเด็จพระมหาธีรราชูปถัมภ์, ตำนานพระพุทธเจดีย์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), 70.

⁶⁵ ในอีสาน เมื่อแรกตั้งเมือง มีการปกครองแบบอาญาสี่ ซึ่งเป็นระบบการปกครองเดิมของอาณาจักรล้านช้าง และต่อมาได้มีการเปลี่ยนการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล มีการส่งข้าหลวงจากส่วนกลางไปปกครองแทน

⁶⁶ เป็นแนวคิดระดับโลกยะ คือ การถึงพระพุทธรูปว่าเป็นที่พึ่ง ส่วนแนวคิดระดับโลกุตระ คือ การถึงพระพุทธรูปว่าเป็นที่ระลึก

...อัครวราษครู เจ้าสายสุวรรณ หลวงเมืองคุกได้สะ สร้างไว้ ส่วนดั่งเขาซุมนี้ ก็ว่า นางแสนสุรี 1 นางแสนไชยเสน 1 นางแสนสุทธิ 1 แม่อบ 1 เขา 4 คราวนี้หากได้ให้เป็นช้อยกับพระทองเจ้าองค์เขาได้สร้างนั้นเท่า 5 พันวัสสา...⁶⁷

...มหาราชครูตนสร้างมีคำเลื่อมใส จึงทอคน้องหญิงชื่อว่าแม่ปุ๋ยกับทั้งอียุ่หลานหญิงให้เป็นข้าโอกาสแก่พุทธรูปอินทร์แปลงเจ้าองค์นี้ ลูกหญิงชื่อว่า สาวหล้า สาวดวย สามทุมให้เป็นข้าโอกาสพระพุทธรูปเจ้า....⁶⁸

นอกจากจะถวายช้อยโอกาสแล้ว ยังปรากฏว่ามีถวายนาจังหัน ซึ่งการถวายนาจังหันสมัยแรก ๆ นั้น พระมหากษัตริย์เป็นผู้ถวาย ต่อมาภาคอีสานอยู่ภายใต้การปกครองของกรุงเทพฯ แต่ยังมีกรปกครองตามระบบการปกครองแบบอาญาสี่ ยังพบว่าการถวายนาจังหันจะจงสำหรับอุปัฏฐากพระพุทธรูป ซึ่งผู้ถวายเป็นเจ้าของ เช่น ศิลาจารึกวัดป่าใหญ่ 2 (พ.ศ.2350) ดังต่อไปนี้

...นัยหนึ่งอาญาเจ้าเมืองชื่อว่าพระพรหมวรราชสุริยวงศ์ได้สร้างวิหารอารามให้ที่สถิตแก่พุทธรูปเจ้า จึงมีคำใส่ จึงประสาทให้ดินนาคือท้องเบื้องท้ายวัดนั้นเป็นทานแก่พุทธรูปเจ้า ทางริสุดท่ง ทางกว้างจุนแดนคง คนผู้ใดผู้หนึ่งมาเสียดนาในดิน โอกาสที่นี้ ผัวได้เกี่ยวน 1 ให้เก็บค่าดินถึง 1 2 เกวียน 2 ถึง...⁶⁹

2. ทศนะเรื่องการสร้างศาสนวัตถุประเภทต่าง ๆ

ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ กล่าวถึงการสร้างศาสนวัตถุถวายวัด ซึ่งประกอบไปด้วยพระพุทธรูป คัมภีร์ สะพาน บ่อน้ำ ธง อาหารบิณฑบาต จีวร เตียง บาตร เข็ม มีด ขวาน ขารักษาโรค และที่อยู่อาศัย ดังต่อไปนี้

...มย๋ อันว่าเฮาทั้งหลาย กตวา เล่ามาได้กระทำแล้ว **อุทธรูปปี** [พุทธรูป] วายัง ฮูปพระเจ้าก็ดี **ปัตตกเตยุ**⁷⁰ ว่ายังหนังสือธรรมอันเป็นคำสอนแห่งสัพพัญญูเจ้าก็ดี **เสตุ** วา ยังข้าวก็ดี **ตมฺญก**

⁶⁷ รัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว : ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน (กรุงเทพฯ : คุณพินอักษรกิจ, 2530), 345-346.

⁶⁸ เรื่องเดียวกัน, 374.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, 375.

⁷⁰ น่าจะเป็น **ติปิฏก**

วา [ตฎากั วา] ยังน้ำบ่อน้ำสา่งกัดี พหฺ [ธชฺ] วา ยังชุงกัดี ปณฺทปาทํ [ปณฺทปาทํ] ยังข้าว
 บิณฑบาตกัดี จีวรํ วา ยังผ้าจีวรกัดี มณฺ [มณฺจํ วา] ยังเตียงแลเม้งกัดี ปตฺตํ วา ยังบาตรกัดี
 สุธิ วา [สุธิ วา] ยังเข็มกัดี ฬารสํ วา [ฬารสํ วา] ยังพริ้วแลขวานกัดี เกสขํ [เกสขุชฺ] วา ยังหว้านยา
 กัดี...

(3/10/1/1-3/10/1/3)

...บ่ต่อนั้น สมหาเพนฺติ เขาก็มาน้อมซักชวนกันแล้ว กตฺว [กตฺวา] มากระทำสร้างแปลง
 อนุชิตฺตํ ยังที่หักที่เกทที่แตกม้าง วิหารํ ยังวิหารกัดี เจตียํ วา ยังพระเจดีย์กัดี...

(3/9/1/4 – 3/11/1/1)

ศาสนวัตถุที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมเรื่องสังฆอมธาตุ สามารถจัดแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ศาสนวัตถุ
 สำหรับพระสงฆ์ และศาสนวัตถุสำหรับชุมชน

1.2.1 ศาสนวัตถุสำหรับพระสงฆ์

ศาสนวัตถุสำหรับพระสงฆ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังฆอมธาตุ ได้แก่
 อาหารบิณฑบาต ผ้าจีวร ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย บาตร เข็ม ศาสนวัตถุสำหรับพระสงฆ์หรือสมณ
 บริโภคดังกล่าว ตรงกับคัมภีร์พุทธศาสนา คือ บริหาร 8 ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มิดโกน เข็ม
 ประคดเอว กระบอกกรองน้ำ และปัจจัย 4 ได้แก่ จีวร อาหารบิณฑบาต ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค
 เครื่องอุปโภคบริโภคเหล่านี้ใช้สำหรับพระสงฆ์เท่านั้น บุคคลทั่วไปไม่สามารถล่วงละเมิดหรือ
 ใช้ศาสนวัตถุเหล่านี้ได้

1.2.2 ศาสนวัตถุสำหรับชุมชน

นอกจากศาสนวัตถุที่สร้างถวายสำหรับพระสงฆ์โดยเฉพาะแล้ว ใน
 วรรณกรรมเรื่องสังฆอมธาตุยังกล่าวถึงศาสนวัตถุสำหรับรองรับการใช้งานของชุมชน ได้แก่
 พระพุทธรูป คัมภีร์ สะพาน บ่อน้ำ ธง มิด ขวาน เตียง เม้งจ⁷¹

การสร้างศาสนวัตถุเหล่านี้ ไม่จัดว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตสำหรับพระสงฆ์ จึง
 ไม่จัดเข้าในอัฐบริหารและปัจจัย 4 แต่เป็นโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่นิยมสร้างศาสนวัตถุ
 เหล่านี้ ตามความเชื่อ คตินิยมในท้องถิ่นอีสาน ซึ่งจะสังเกตเห็นว่า การสร้างศาสนวัตถุเหล่านี้ ล้วน

⁷¹เตียงที่มีเครื่องสมณูปโภคซึ่งถือเป็นส่วนประกอบในการอุปสมบท เช่น หมอน ผ้าห่ม ในภาคอีสาน
 ปัจจุบันเรียกว่า “กองเม้งจ”

มีคัมภีร์อานิสงส์ท้องถิ่นกล่าวขย่องและยอมรับการสร้างศาสนวัตถุเหล่านี้ ซึ่งประกอบไปด้วย อานิสงส์พระพุทธรูป⁷² อานิสงส์ปฏิมา⁷³ อานิสงส์ข้าว⁷⁴ อานิสงส์น้ำสำ⁷⁵ อานิสงส์ธง⁷⁶ อานิสงส์เม็งจ⁷⁷ ซึ่งอานิสงส์เหล่านี้ล้วนมีนักปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อบอกอานิสงส์การสร้างศาสนวัตถุประเภทต่าง ๆ ที่สำรวจไม่พบคือ อานิสงส์การถวายมิดและขวาน แต่ก็พบว่ามิดถวายมิดและขวานปรากฏในการทำบุญอุทิศ คือ บุญกฐิน บุญแจกข้าว

นอกจากจะปรากฏมีวรรณกรรมอานิสงส์ท้องถิ่น กล่าวรองรับการสร้างศาสนวัตถุเหล่านี้แล้ว ชาวอีสานยังมีคำพูดที่กล่าวสนับสนุนการสร้างศาสนวัตถุ เช่น “ขุดน้ำบ่อ ก่อศาลา ขอข้าผู้เฒ่า” ซึ่งถือว่าได้อานิสงส์มาก

คำว่า “ขุดน้ำบ่อ” หมายถึง บ่อน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค ชาวอีสานเรียกว่า “น้ำสำ” หรือ “สำ” เป็นปัจจัยสำคัญในการตั้งถิ่นฐาน และเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องใช้ ในภาคอีสานสมัยอดีตทุกวัดต้องมีน้ำบ่อ ทั้งบ่อน้ำอุปโภคบริโภค

ส่วนคำว่า “ก่อก่อศาลา” หมายถึง ศาลาการเปรียญ ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า “หอแจก” หรือ “หอฉัน” หมายความว่า เป็นสถานที่ฉันข้าวของพระสงฆ์ และเป็นหอแจกทั้งอาหารทางกาย และอาหารทางวิญญาณ คือเป็นสถานที่แสดงธรรมเทศนาของพระสงฆ์ อีกทั้งศาลาการเปรียญยังเป็นสถานที่พักของคนเดินทางไกล การสร้างศาลาจึงมีอานิสงส์มาก

คำว่า “ขอข้าผู้เฒ่า” หมายถึง การช่วยเหลือคนแก่ ด้วยการพุงหรือเป็นมือเป็นเท้าให้คนสูงอายุใช้สอย ถือว่าได้กุศลอย่างมาก เพราะคนแก่ในอดีตเป็นปวงชนบุคคลที่เต็มไปด้วยภูมิธรรมและภูมิความรู้

⁷²“อานิสงส์พระพุทธรูป” หอสมุดแห่งชาติ, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับลานคืบ, เลขที่ 196/1:1ก-1ข ค.130 ข.6/4.

⁷³“ฉลองปฏิมา,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับลานคืบ, ไม่มีเลขที่.

⁷⁴“ฉลองข้าว,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับลานคืบ, ไม่มีเลขที่.

⁷⁵“ฉลองน้ำสำ,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับลานคืบ, ไม่มีเลขที่.

⁷⁶“ฉลองธงฝ้าย,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับลานคืบ, ไม่มีเลขที่.

⁷⁷“ฉลองเม็งจ,” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับลานคืบ, ไม่มีเลขที่.

นอกจากนี้พระอาจารย์สมภพ โชติปัญโญ⁷⁸ กล่าวว่า ในภาคอีสาน เมื่อพูดถึงการทำบุญ มักจะใช้คำว่า “สร้างน้ำ ทำบุญ” มากที่สุด เนื่องจากภาคอีสานขาดแคลนน้ำ ส่วนในภาคกลางจะนิยมคำว่า “ทำบุญสุนทรทาน” มากกว่า

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเคารพศาสนสถาน

ศาสนสถานทางพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล เป็นศาสนสถานที่สะดวกในการปฏิบัติธรรม ไม่ไกลไม่ไกลจากชุมชน ศาสนสถานในสมัยพุทธกาลเป็นการสร้างถวายโดยพระมหากษัตริย์หรือเศรษฐีในเมืองนั้น ๆ ดังข้อความต่อไปนี้

...พระศาสดา ทรงประกาศพระบรมมรรคจักรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปโดยลำดับประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี บริจาคทรัพย์นับได้ 54 โกฏิสร้างถวาย, ทรงสั่งสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในทางสวรรค์และในทางนิพพาน.

แท้จริง พระศาสดาเสด็จอยู่จำพรรษา ๔ เดือนเท่านั้นในนิโครธมหาวิหารที่พระญาติวงศ์ฝ่ายพระชนนี 8 หมั่นตระกูล, ฝ่ายพระชนก 8 หมั่นตระกูล เข้ากันเป็นแสนหกหมื่นตระกูลสร้างถวาย, เสด็จอยู่จำพรรษา ณ เชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย 19 พรรษา, เสด็จจำพรรษา ณ บุพพาราม ที่นางวิสาขา มหาอุบาสิกาบริจาคทรัพย์นับได้ 27 โกฏิสร้างถวาย 6 พรรษา ทรงอาศัยที่ตระกูลทั้งสองเป็นผู้ใหญ่โดยคุณธรรม เสด็จอยู่จำพรรษาอาศัยกรุงสาวัตถี ถึง 25 พรรษา ด้วยประการฉะนี้...⁷⁹

ข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า การสร้างศาสนสถานในสมัยพุทธกาลเป็นหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกา ซึ่งดูเหมือนจะมีลักษณะใหญ่โต แต่มีความใหญ่โตเพียงบริเวณวัดเท่านั้น สิ่งปลูกสร้างหรืออาคารไม่ใหญ่โต⁸⁰ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่ของวัดเป็นป่าเพื่อการปฏิบัติธรรม

การเคารพศาสนสถานที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนานั้น มีการกำหนดเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น ดังปรากฏในอาคันตุกวัตร ดังนี้ คือ “ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาคันตุกะคิดว่า จักเข้าไปสู่อารามเดี๋ยวนี้พึงถอดรองเท้าเถาะ แล้วถือไปต่ำ ๆ ลดร่ม เปิดศิระষะ ลดจีวรบนศิระষะลงไว้ที่ป่า

⁷⁸พระอาจารย์สมภพ โชติปัญโญ, “บุญขออดสิน,” ธรรมเทศนาที่วัดนิพเพชพลาราม ตำบลบ้านแพน อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม, ไม่ปรากฏวันบันทึก. (แผ่น CD) 1 ดับ.

⁷⁹พ.อ.40/9-10

⁸⁰พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมจริยธรรมกาย : บทเรียนเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา และสร้างสรรค์สังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 23 (กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, 2542), 420

ไม่ต้องรีบร้อน พึงเข้าไปสู่อารามตามปกติ...”⁸¹ ส่วนข้อปฏิบัติสำหรับพุทธบริษัทที่เป็นอุบาสก อุบาสิกา พระพุทธเจ้าไม่ได้เคร่งครัดในการปฏิบัติ เนื่องจากเมื่อตรัสรู้แล้ว ทรงเน้นการวางแนวปฏิบัติสำหรับพุทธบริษัทที่เป็นนักรบวชเป็นส่วนมาก

การเคารพศาสนสถาน สำหรับบุคคลทั่วไปน่าจะมีการอนุวัติตามการปฏิบัติของ พระสงฆ์ทั้งในสมัยพุทธกาลและสมัยต่อมา หรือการเคารพศาสนสถานต่าง ๆ เกิดจากการรับรู้ผล กรรมของพุทธศาสนิกชนที่สำคัญ ที่ไม่เคารพศาสนสถานในอดีตและการกระทำนั้นได้ส่งผลใน ปัจจุบัน ดังเช่น เรื่องพระเจ้าพิมพิสารซึ่งถูกพระเจ้าอชาตศัตรู สั่งให้ช่างกลบกใช้มีดโกนกรีดฝ่าพระ บาททั้ง 2 ข้าง เอน้ำมันผสมเกลือทา แล้วย่างด้วยถ่านเพลิงไม้ตะเคียนที่กำลังคุเพื่อไม่ให้เดินจงกรม ได้ เป็นผลกรรมในอดีตที่พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงฉลองพระบาทเข้าไปในลานพระเจดีย์ และเอา พระบาทที่ไม่ได้ชำระเหยียบเสือกที่ปูไว้สำหรับนั่ง⁸²

การเคารพศาสนสถานในสมัยพุทธกาล เป็นไปเพราะเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ในที่นั้น ดังกรณีพระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จะพระราชดำเนินด้วยราชรถ หรือทรงยานไปเท่าที่จะดำเนินไปได้ จากนั้นพระราชดำเนินด้วยพระบาทจนกระทั่งถึงพระคันธกุฎี ของพระพุทธเจ้า และเมื่อจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมอบพระแสงขรรค์ และพระอุณหิสให้อำมาตย์⁸³ แล้วจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ดังนั้น การเคารพศาสนสถานที่ปรากฏในสมัยพุทธกาล เป็นการแสดงความเคารพเนื่อง ด้วยสถานที่เหล่านั้นเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่เป็นสำคัญ

การเคารพศาสนสถานที่เป็นโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องสังขมธาคู ประกอบไปด้วย 3 หัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. การนำสัตว์เลี้ยงเข้าบริเวณวัด

ในวรรณกรรมเรื่องสังขมธาคู กล่าวถึง ในอนาคตประชาชนจะไม่เคารพศาสนสถาน โดยจะมีข้าราชการจะนำปศุสัตว์มี ช้าง ม้า วัว ควาย เข้าไปเหยียบย่ำบริเวณวัด และทำลายพืชผลที่ เกิดขึ้นภายในวัด ซึ่งเป็นตอนท้ายของศาสนา (ภายหลังรอยศาสนา) จะเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น อัน หมายถึงพุทธศาสนาได้เสื่อมลงไปเรื่อย ๆ ดังข้อความต่อไปนี้

⁸¹วิ.จ. 9/415/338

⁸²ที.สี.อ. 11/334

⁸³ม.ม. 21/561/195

...บ่ต่อแต่นั้น กตุวา เล่ากระทำ วิรุทธกมฺม [วิรุทธกมฺม] ยังกรรมบ่ชอบบ่ประกอบด้วยคลอง
 พิริฐ พุทธอาวส [พุทธอาวส] ยังอันล่องอาวาส พุทธสฺส แห่งพระพุทธเจ้ากัถิ ธมฺมสฺส อาวส
 ยังอันเป็นที่อาวาสแห่งพระธรรมกัถิ เจตียอาวส ยังที่อาวาสแห่งพระเจติยกัถิ สฺมฺมสฺส อาวส
 ยังเป็นที่อาวาสแห่งสงฆ์กัถิ ราชปุริส ในเมื่อราชบุรุษทั้งหลายฝูงนั้น อาทา [อาทาย] ถือเอา
 แล้ว นาโถ วา ถือว่าช้างกัถิ อาโส [อสุโส] วา ถือว่าม้ากัถิ มหิโส วา ถือว่าควายกัถิ โคโน
 [โคโน] วา ถือว่าวัวกัถิ อาหริตฺวา นำเอามา ขารุชนฺติ⁸⁴ ก็มาเหยียบหย่า ย่ำยี สาสน ยังศาสนา
 พระตลาคต จุณฺณวิจุณฺณ ให้มุ่นกระจวนไป บ่ต่อแต่นั้น กตุวา เล่ามากระทำ จิปปิตฺ [จิปปน] ยังอัน
 ฟาดอันติ ฆาตฺวา ยังพิชลูกสั้มลูกหวานอันมี สพุเพ อาวส ในอาวาสศาสนา
 ตลาคสฺส [ตลาคตสฺส] แห่งพระตลาคตทั้งหลาย จุณฺณวิจุณฺณ ให้มุ่นกระจวนไปหั้นแล
 ประการ 1 นั้น...

(2/14/1/2 – 2/14/2/3)

การเคารพศาสนสถานสำหรับประชาชนอีสานก่อนพุทธศาสนาจะเสื่อม คือ ไม่นำปศุสัตว์ไปเหยียบ
 ย่ำหรือนำไปเลี้ยงในบริเวณวัด และทำลายพืชผลไม้ที่เกิดขึ้นภายในวัด การปฏิบัติเช่นนี้เป็นแนว
 ปฏิบัติที่ยึดถือปฏิบัติทั่วไปภาคอีสาน

ในวรรณกรรมเรื่องพญาคำทองสอนไพร่กล่าวถึงประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับสัตว์เลี้ยงและ
 การเคารพศาสนสถาน คือ อย่าขี่ม้าเข้าวัด อย่าเลี้ยงวัวควายในวัด เมื่อขี่ม้าผ่านวัดหรือผ่านบริเวณวัด
 ให้ยกมือไหว้ เมื่อขี่ม้าจรดตามถนน เห็นพระหลักคำ⁸⁵ ให้รีบลงมาไหว้ ดังนี้

อันหนึ่ง	อย่าได้ขี่ม้า	เข้าสู่อาสามสงฆ์ แทนเณ
อย่าเอา	จัวควายไปเลี้ยงในวัด	บาปสิดองเถิงเนื้อ
ให้ค่อย	อย่าแย่งย่าน	อาสามสงฆ์พุทธบาท
แม่นว่า	ขี่ช้างม้า	เลาะเขตอาสามสงฆ์
ให้ค่อย	ยอมเอนบ	ไหว้ยังอาสามกว้าง
		
แม่นว่า	ขี่ช้างม้า	รุดเล่นตามทาง กัถิ
เมื่อเห็น	ท่านหลักคำ	ให้ฮีบลงประณมไหว้ ⁸⁶

⁸⁴น่าจะเป็น รุชติ

⁸⁵ตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ เทียบเท่ากับเจ้าคณะจังหวัดในปัจจุบัน

⁸⁶พระอริยานุวัตร (อารีย์ เหมจารี), พญาคำทอง (ขอนแก่น โรงพิมพ์ศิริภักดิ์, 2513), 8.

ในวรรณกรรมเรื่องสร้อยสายคำ กล่าวถึงการเคารพศาสนสถานในรูปของชะล่า คือไม่ให้จีพาทะเข้าวัด ไม่ให้สวมรองเท้าเข้าวัด และไม่ไห้ใส่หมวกเข้าวัด ดังต่อไปนี้

ไฟผู้	ทรงยานเข้า	อารามหลวงวัดใหญ่
	ถือหมวกสวมรองเท้า	บาทาช้อนเกิบ คีนั่น
อันนี้	โทษทุกกฎแท้	อาวิชาชาติชั่ว
ให้สุ	จำจ้อหมั่น	จริงแท้อย่ากระทำ ⁸⁷

การเคารพศาสนสถานเช่นนี้ จัดเป็น โลกทัศน์แบบพุทธในภาคอีสาน และมีการยึดถือปฏิบัติมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งเมื่อพุทธศาสนาเริ่มเสื่อมถอยไป ดังเช่นในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ จึงจะปรากฏเหตุการณ์ที่คนเข้าไปทำลายศาสนสถาน ข้าราชการจะนำปลัดตัวไปเหยียบย่ำบริเวณวัด และทำลายพืชผลที่เกิดขึ้นภายในวัด ซึ่งหมายถึงพุทธศาสนาได้เสื่อมลงไปแล้วอย่างมาก

2. การส่งเสียงดังและทิ้งสิ่งปฏิกูลในวัด

วรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ กล่าวถึงการไม่เคารพศาสนสถาน คือ การทิ้งของปฏิกูลในบริเวณวัด การอุจจาระปัสสาวะในบริเวณวัด และการส่งเสียงดังภายในบริเวณวัด ดังต่อไปนี้

...**ทาร์กา** อันว่าเด็กน้อยทั้งหลายฝูงนั้น **กตุวา** เขาก็เอากันไปแล้ว **อนุเต** วิหาร สูภายในวิหาร **ปฏิตวา** เดินที่บ่หลินแล้วเล่ามากระทำ **จีปิต** ยังอันถิมอันซัดใส่ **กิปีกลาป**⁸⁸ ยังหยั่งเชื้อแลก่อน **ดิน** **ปถวิหาร** [ปจวิหาร] ในพื้นแห่งวิหาร **อติวิสุ** ก็มาอ้องเป็นอันอึงหนักหนา **สุณนุเต** ในกาลเมื่อคนทั้งหลายยังฟังธรรมเทศนาดังนั้นก็ดี **สขายนุเตสุ** [สขณายนุเตสุ] ในเมื่อเจ้าภิกษุสงฆ์กระทำคลองวัตรปฏิบัติบูชาการ คือว่าสุตรมนต์นั้นก็ดี ประการ 1 สามเณรทั้งหลายก็ดี **สขขายนุเต** [สขณายนุเต] ก็มาสั่งวาดสวาทิยาจ่มหนังสือก็ดี...

(2/18/2/1-2/18/2/4)

...**มโน** อันว่าใจแห่งเขาทั้งหลายฝูงนั้น **น ปฏิกทุขจิตโต** [น ปฏิกทุขจิตโต] อันบ่จิตติดกับศาสนาสักสิ่งสักอันแล **สมาทเปติ** เขาก็ท้อมาเอากันกระทำ **ปมาท** ยังคลองประมาท **ปมาทกตุวา**

⁸⁷ “สร้อยสายคำ,” วัดศรีบุญเรือง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี, หนังสือโบราณ, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาอีสาน, เส้นจาร, ฉบับรื้อรัก, ไม่มีเลขที่, ผูกที่ 4 ลานที่ 21.

⁸⁸ น่าจะเป็น **อุกฺกลาป**

[ปมาท กตุวา] เขาเล่ามากระทำ กิริส [กริส] อสุภ มุคต ยังอันจีเยวฮาดไสช่วงเขตพระเกษ
แก้วเจดีย์...

(3/17/2/3-3/17/2/4)

การเคารพศาสนสถานซึ่งเป็นโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสาน ซึ่งปรากฏในรูปของชะล่า
ประการหนึ่ง คือ เข้าวัดบ่เว้าเสียงดัง (เข้าวัดไม่ให้พูดเสียงดัง) ⁸⁹ ส่วนการทิ้งสิ่งของปฏิภูลหรือ
อุจจาระปัสสาวะภายในบริเวณวัด ไม่พบหลักฐานจากวรรณกรรมลายลักษณ์ แต่โดยธรรมเนียมการ
ปฏิบัติสำหรับคนอีสานในสมัยก่อน หรือการปฏิบัติของผู้สูงอายุในปัจจุบัน คนอีสานก็ไม่นิยม
อุจจาระปัสสาวะภายในบริเวณวัด ซึ่งถือว่าเป็นบาปอย่างหนึ่ง

3. การทำศาสนสถานให้เป็นที่อยู่อาศัย

วรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ กล่าวถึงการไม่เคารพศาสนสถาน คือ การทำศาสนสถาน
ให้เป็นที่พักอาศัย ดังกรณีที่พวกหญิงม่ายที่เข้าไปอาศัยเขตวัด ทำให้เป็นที่อยู่ ทำลายกฎวิหาร ศาลา
การเปรียญ แล้วนำไม้มาทำฟืน กัดกันไม่ให้พระสงฆ์เข้าพักอาศัย โดยอ้างพุทธพจน์ว่า พระพุทธเจ้า
สอนให้ถึงรัตนตรัยให้เป็นที่พึ่งที่ระลึก หญิงม่ายจึงได้เข้ามาอาศัยบริเวณวัด และทำให้เป็นที่พึ่งหรือ
ทำให้เป็นที่อาศัยของพวกตน ดังต่อไปนี้

...ตา อุตติโย อันว่าผู้หญิงทั้งหลายผู้นั้น อปุปมโต [อปุปมุตตา] เขาลวดประมาท โลกน ด้วย
โลกคณา สมุมาทเปติ [สมุมาทเปนติ] เขาก็มานอนนักรักชวณกันกระทำ อิจฉาปุก⁹⁰ ยังอัน
หวงแหนเขตประเทศแห่งอาราม ประการ 1 กตุวา เขาเล่ามากระทำ อิมว วสมนีย หุตวา ยัง
เพศอันเหมือนดังสมณพราหมณ์แล้ว กตุวา มากระทำ อิจฉาปุกกต [อิจฉาปุกกต] ยังอันหวง
แหน คนธฤฎิวิหารา [คนธฤฎิวิหาร] ยังกะตึบกะฎิวิหารกับทั้งอารามเขตที่นี้ วิสมีงสุ บ่ให้ชาว
เจ้าภิกษุแลสามเณรแหวเขา บ่ท้อแต่นั้น กรโรติ [กรโรนติ] ก็มากระทำ กิจฉิจรเนน [กิจฉิจรณน]
เหตุการณ์อันใดอันหนึ่งอันเล็กอันน้อยแล้ว กตุวา เขาเล่ามากระทำ ปริตุวา [ปริวาเรตุวา] มา
แหวดวังขังล้อมอ้อมเอาช่วงเขตประเทศศัควาอารามให้เป็นฮั่วสวน ภูณษนุติ เขาก็เอามากิน
พิชช [พิช] ยังพิชหมากดุกดุกไม้หุ้มันพุทธสิมมาย อันเกิดในพุทธสิมา พหุ [พหุ] ก็เป็นอัน
มากอันหลาย...

(3/16/1/4-3/16/2/4)

⁸⁹ อนุพล ไชยสินธุ์, “ชะล่า : คติเงื่อนไขเชิงห้าม,” ใน *ชีวิตไทย ชุด บูชาพญาแลน*, พิมพ์ครั้งที่ 3
(กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540), 211-212.

⁹⁰ น่าจะเป็น อิจฉาปุกกต

การเข้าไปทำศาสนสถานให้เป็นที่อยู่อาศัย จัดว่าเป็นการไม่แสดงความเคารพศาสนสถานซึ่งจะเกิดขึ้นในอนาคต ขณะที่พุทธศาสนากำลังเสื่อมถอย การแสดงความเคารพต่อศาสนสถานในโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานอย่างหนึ่งที่ปรากฏในรูปแบบของกะล่ำ คือ ไม่ให้ครูบงชิงเอาที่วัด (ไม่ให้แย่งชิงที่ดินวัด) ⁹¹ การเข้าไปยึดพื้นที่วัดหรือวัดที่รกร้างแล้วทำประโยชน์ใช้สอยปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องธรรมดาสอนโลก และกล่าวถึงโทษของการยึดที่วัดทำประโยชน์แก่บุคคลทั่วไป กระทั่งทำลายศาสนวัตถุ แล้วสร้างบ้านเรือนในบริเวณนั้น จะทำให้เกิดโทษร้ายแรงเรียกว่า เช็ดขวง⁹² เกิดความโกลาหลขึ้นภายในหมู่บ้าน และโทษของการกระทำความชั่วคล้ายกับโทษของอนันตริยกรรม กล่าวคือพญาเมืองพารามสี ซึ่งเป็นผู้สั่งทำลายพระธาตุเจดีย์ร้าง ทำลายดินโพธิ์ แล้วสร้างบ้านเรือนอาศัยอยู่ ต้องตกนรก 1 กัป⁹³ จึงได้กลับมาเสวยผลบุญที่สั่งสมไว้ ดังนี้

แต่นั้น	ราชาให้ ทั้งพระธาตุม้าง ทั้งหมู่โพธิ์ต้น ขุดกันค้น	ขุดอาฮามฮ้างเก่า ให้ขุดไว้ที่ควร ตายยืนให้ฟันล่าว ถมไว้ฮาบเพียง
แล้วให้	เขาไปสร้าง	ปลูกเรือนบ้านอยู่
เขาจึง	ไปสร้างบ้าน	เรือนพร้อมไสน่า
แต่นั้น	ก็จึงจำเชือกฮ้อน ฮอนคายเถิง โกยภัยเข้า	โกยพยาธิโรค ขอบเมืองพระยาเจ้า มาถึงหลายอย่าง
ฮ้อนว่า	ฮิดข้าวพร้อม	เจ็บท้องปวดหัว
ฮั่นว่า	ตัวพระองค์เจ้า	ราชาศใหญ่
พระก็	ตกนรกฮ้อน	นำใช้ส่งเวร แท้ตาย

⁹¹ อนุพล ไชยสินธุ์, “กะล่ำ : คติเงื่อนไขเชิงห้าม,” ใน *ชีวิตไทย ชุด อนุชาญาณเถร*, 211-212.

⁹² อรรถรพ ซึ่งในระยะแรก เป็นคำไวพจน์ ของคำว่า กะล่ำ หมายความว่า สิ่งที่น่าอรรถพ ถ้าขึ้นกระทำจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ต่อมามีการเพิ่มแนวคิดและแนวปฏิบัติในเชิงห้ามกระทำ มักจะกล่าวว่า กะล่ำ แต่มีโทษไม่ถึงทำให้ชีวิตและทรัพย์สินเสียหาย กล่าวคือ มีโทษเพียง ไม่ดี ไม่ควรทำ เช่น เว้าฟันเจ้าหัวกะล่ำ, กินข้าวโต โสความเพิ่น กะล่ำ เป็นต้น

⁹³ ระยะเวลาที่ยาวนาน เปรียบเหมือนมิถุนเขาคลาสิ่น กว้าง ยาว สูง ด้านละ 16 กิโลเมตร ทุก 100 ปี มีคนนำผ้าเนื้อละเอียดมาลูบหนึ่งครั้ง จนกว่าภูเขาสีก็หรือสิ้นไป กัปหนึ่งยาวนานกว่านั้น

พระกั ทรวงทุกข์ได้
ก็จึง นำสงสาร

กับหนึ่งบ่มีน่าน
ศูนย์บุญพระองค์สร้าง⁹⁴

นอกจากเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องธรรมดาสนโลก จะกล่าวถึงโทษของการทำศาสนสถานให้เป็นที่พักอาศัยแล้ว คล้ายกับโทษที่เกิดจากการทำอนันตริยกรรมแล้ว วรรณกรรมเรื่องธรรมดาสนโลกยังกล่าวถึงโทษที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน คือ บ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณนั้นเกิดความไม่สงบสุข และมีอันเป็นไปก่อนวัยอันควร หรือเรียกว่า เช็ดขวง ทำให้ประชาชนผู้พักอาศัยอยู่ในบริเวณนั้นเสียหายทั้งทรัพย์สินและชีวิต

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอุบาสิกากับพระสงฆ์

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกในวรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุ กล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระสงฆ์กับอุบาสิกในขณะที่ศาสนากำลังเสื่อม ความสัมพันธ์จึงมีลักษณะเป็นไปในทางที่เสื่อมเสียต่อคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถแบ่งความสัมพันธ์เป็น 2 กรณี คือ

1. ความสัมพันธ์ทั่วไป

ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสในสมัยพุทธกาล เป็นความสัมพันธ์ที่ห่างไกล กล่าวคือ ไม่ทรงให้พระสงฆ์คลุกคลีกับฆราวาส พยายามที่จะให้พระสงฆ์มีปริโพธหรือความกังวลน้อย จึงไม่เป็นภาระในการปฏิบัติธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสในสมัยพุทธกาลจึงห่างไกลกันมาก โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับสตรี พระพุทธเจ้าตรัสเป็นแนวทางปฏิบัติคือ ไม่พึงดู เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องดูไม่ควรคุยด้วย เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องคุยด้วย พึงตั้งสติไว้ดังต่อไปนี้

...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติในมาตุคามอย่างไร ไม่ดูอานนท์ เมื่อมีการดูจะพึงปฏิบัติอย่างไร ไม่พูดด้วยอานนท์ เมื่อมีการพูดจะพึงปฏิบัติอย่างไร พึงตั้งสติไว้อานนท์...⁹⁵

วรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกในลักษณะที่ความสัมพันธ์เกินความเหมาะสม กล่าวคือ เมื่อศาสนาล่วงไป 2,200-2,500 ปี ภิกษุจะไม่

⁹⁴พระพุทธานุสรมณี (สุนันท์ สุภาจาโร), วรรณกรรมคำสอนอีสาน, 206-208.

⁹⁵ที.ม. 13/132/309

เครื่องครัดในเรื่องความสัมพันธ์กับอุบาสิกา มีการพูดกันในที่ลับหูลับตา⁹⁶ และมีความใกล้ชิดกันเกินความเหมาะสม โดยวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลกล่าวเปรียบเทียบว่า ใกล้ชิดเหมือนกับวัวเทียมกัน ดังข้อความต่อไปนี้

...เอกจฺเจ ภิกขุ [ภิกขุ] อันว่าภิกษุบางพองนั้น รมนฺติ [รมนฺติ] ก็ชมชื่นยินดี สนฺตราป [สฺลฺลาป] เชื่อง่ายคานอ้าววากัน ยฺวาวุตฺติ กับด้วยหญิงหนุ่มแลชายหนุ่มทั้งหลาย ปฏิสนฺ [ปฏิสฺสฺลาเน] ในที่ลับที่บัง นานาปการ [นานาปการ] อันมีด้วยประการต่าง ๆ ครหฺสฺสฺสฺสฺส [ครหฺสฺสฺสฺส] สหฺสฺส [สหฺสฺส] กับด้วยคนคหฺสฺสฺสฺส แล สุราเทวคา มนุสฺส [มนุสฺส] ในเมื่อคนทั้งหลาย ชาตา [ชาเตสฺส] อันเกิดมาปางนั้น หิริโอะตฺตป [หิริโอะตฺตป] ยังอันจกฺรู้ลักอายแก่บ่าป นตฺติ [นตฺติ] ก็ไม่มีแล อุปฺปาเปยฺย วา⁹⁷ เขาก็ต่อมาประโลมเอา กุลฺลปฺต [กุลฺลปฺต] ยังลูกศิษย์แห่งพระตถาคต มนุสฺสฺส ด้วยยาแฝด พหุ เป็นอันมากนัก สกฺกเม วีย โคณ [สกฺกเม วีย โคณ] เหมือนดังจัวอันเทียมกัน อยู่กันแล...

(4/9/2/2-4/9/2/4)

โลกทัศน์เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกาของชาวอีสาน แม้ว่าจะไม่เคร่งครัดเหมือนในคัมภีร์พุทธศาสนา แต่ไม่หย่อนเหมือนที่กล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ในสังคมอีสานความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกามีความใกล้ชิดมาก เนื่องจากพระสงฆ์และอุบาสิกาเป็นคนในสังคมเดียวกัน และยังพบว่ามีการทำงานร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกาในงานบุญต่าง ๆ เช่น การช่วยเตรียมงานก่อนถึงงานประจำเดือน มีการรื้อยอดอกไม้ประดับในงานบุญพระเวศ ซึ่งอุบาสิกาที่มาทำงานส่วนใหญ่เป็นสาวรุ่น และมาในตอนเย็น⁹⁸ ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกาในชุมชนจัดเป็นพุทธศาสนาที่ประยุกต์เข้ากับท้องถิ่นหรือเป็นพุทธศาสนาแนวประชาชน ซึ่งพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาส่วนใหญ่มีความใกล้ชิดกัน

⁹⁶พระสงฆ์กับอุบาสิกาคูยกันสองต่อสองในที่ลับหูลับตา ในสถานที่พอจะทำการได้ อุบาสิกามีวาทะที่เชื่อได้เห็นภิกษุกับอุบาสิกานั้นแล้ว ทักท้วงขึ้นด้วยอาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส และปาจิตติย์ ภิกษุรับอย่างใดเป็นอาบัตินั้น ดังนั้น การอยู่ในที่ลับหูลับตากับสตรีสองต่อสอง จัดเป็นอาบัตินิยต แปลว่า ไม่นั่นนอน คือ เป็นอาบัติปาราชิกก็ได้ เป็นอาบัติสังฆาทิเสสก็ได้ เป็นอาบัติปาจิตติย์ก็ได้ (วิ.ม.หา.3/632/655) อนึ่ง อุบาสิกาที่ชื่อว่า มีวาทะที่เชื่อถือได้ คือ เป็นสตรีผู้บรรลุลผล ผู้ตรัสรู้ธรรม ผู้เข้าใจศาสนาดี ยกตัวอย่างเช่น นาง วิสาขมหาอุบาสิกา (วิ.ม.หา.3/634/667)

⁹⁷น่าจะเป็น อุปฺปาเปยฺย

⁹⁸ในตอนเย็นจะมีการติกลองกัน เวลาประมาณ 20.00-22.00 น. เพื่อส่งสัญญาณให้อุบาสกอุบาสิกาได้มารับศีลฟังธรรม หรือเพื่อเป็นสัญญาณให้คนหนุ่มสาวมาช่วยงานวัด

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกามีความใกล้ชิดกันมาก แต่มีกระบวนการดูแลความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนระหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกา ซึ่งกระบวนการดูแลแนะนำ เริ่มมีก่อนที่จะบวช ดังปรากฏในพิธีสู่ขวัญนาคน จะมีการแนะนำเรื่องความสัมพันธ์กับสตรีเป็นอันดับต้น ๆ ดังข้อความต่อไปนี้

เจ้าอย่าสนละวอนอันบ่แม่นฮึด	ปกเด่นคิดกระโยงโดน
โกน ๆ เสี่ยงฮ้องฮ้ำ	เว้าหน้า ๆ นาสาว
เห็นสมพาวใจเจ้าลั่น	เว้าบั้น ๆ อยากเมื่อเฮือน
ตาเขื่อนแซยิกคิ้วฟาด	สาวฮามฮาดบ่กลัวเกรง ⁹⁹

ส่วนการกล่าวสอนหญิงในเรื่องความสัมพันธ์กับพระสงฆ์ ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอินทนิยานสอนลูก เป็นลักษณะการสอนหญิงโดยเฉพาะ ดังข้อความต่อไปนี้

อย่านั่งใกล้	เกี่ยวหมากนาลูก
ชาติที่ แนวนมหาเถร	คั่งกฤษโรช้าง
เพิ่นหาก ลือชาช้าง	ราชวังตัวอาจ
ไผผู้ ลวนนั่งใกล้	งาช้างเสียบแทง
อย่าได้ ซ่าเซียวเว้า	มหาเถรยามค่ำ
มันบ่ไซ้ แนวนลูกช้าง	กุมค้องบาปลิกิน ¹⁰⁰

โลกทัศน์เรื่องความสัมพันธ์ทั่วไประหว่างพระสงฆ์กับอุบาสิกาในชุมชนอีสานไม่มีความเคร่งครัดเท่ากับในคัมภีร์พุทธศาสนา แต่เป็นโลกทัศน์แบบท้องถิ่นที่มีความสัมพันธ์ที่ไม่เคร่งครัดหรือย่อหย่อนเกินไป ซึ่งความสัมพันธ์ลักษณะเช่นนี้จะมีต่อไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งพุทธศาสนาเริ่มเสื่อม ความสัมพันธ์จึงมีลักษณะที่วรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุกล่าวไว้

⁹⁹สาร สาระทัศนันทน์, พิธีสู่ขวัญและคำสู่ขวัญโบราณอีสาน ฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540), 56-57.

¹⁰⁰สาย วงษ์พระลับ, อินทนิยานสอนลูก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีอนันต์และชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2526). พิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่ นายจารุบุตร เรื่องสุวรรณ ได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นประธานรัฐสภา 2526), 28.

2. ความสัมพันธ์เรื่องการให้ทาน

การอุปัฏฐากพระสงฆ์ กล่าวคือการถวายจตุปัจจัยบำรุงพระสงฆ์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การถวายเฉพาะรูป และการถวายเจาะจง การอุปัฏฐากพระสงฆ์ในสมัยพระกาลนั้น พระพุทธเจ้าทรงยกย่องการบำรุงอุปัฏฐากพระสงฆ์ส่วนรวมมากกว่าการบำรุงเฉพาะรูป ดังข้อความต่อไปนี้รูป

...ดูก่อนอานนท์ ก็ในอนาคตกาล จักมีแต่เหล่าภิกษุโคตรภูมิผ้ากาสาวะพันคอ เป็นคนทุศีล มีธรรมลามก คนทั้งหลายจักถวายทานเฉพาะสงฆ์ได้ในเหล่าภิกษุทุศีลนั้น ดูก่อนอานนท์ ทักขณินาที่ถึงแล้วในสงฆ์แม้ในเวลานั้นเราก็ก้าวามีผลนับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ แต่ว่าเราไม่กล่าวปาปุกคคิกทานว่ามีผลมากกว่าทักขณินาที่ถึงแล้วในสงฆ์โดยปริยายไร ๆ เลย...¹⁰¹

การอุปัฏฐากเฉพาะรูปที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมุทสาสน์ ซึ่งมีขึ้นในขณะที่พุทธศาสนากำลังเสื่อม คนทั้งหลายก็กล่าวประโลมเอาภิกษุสามเณรด้วยมนต์เสน่ห์ การประพฤติปฏิบัติระหว่างอุบาสิกากับภิกษุสามเณรจึงไม่เหมาะสม โดยเปรียบเทียบว่า เหมือนวัวที่เทียมกันอยู่ และมีการคัดเลือกภิกษุสามเณรเพื่อจะได้อุปถัมภ์เฉพาะรูป ดังต่อไปนี้

... ดูราเทวดา มนุเสสุ [มนุสฺเสสุ] ในเมื่อคนทั้งหลาย ขาตา [ชาเตสุ] อันเกิดมาปาง หิริโอรุทุปป [หิริโอรุทุปป] ยังอันจักรู้ลักอายแก่บาป นคฺติ [นคฺติ] ก็บมีแล อุปลาเปยฺย วา¹⁰² เขาก็ต่อมา ประโลมเอา กุลลปฺตํ [กุลฺลปฺตํ] ยังลูกศิษย์แห่งพระตถาคต มนุเตน ด้วยยาแฝด พหุ เป็นอันมากนัก สกฺกเม วิย โคณ [สกฺกเม วิย โคณ] เหมือนดังจัวอันเทียมกันอยู่นั้นแล บ่ต่อต้านัน กตฺวา เขามากระทำ อุปถก [อุปฐาก] ยังอันอุปฐาก อณมณฺ คณ [อณฺณมณฺ คณ] ยังหมู่ภิกษุ สงฆ์อันอาศัยซึ่งกันทั้งมวล กตฺวา เขาล่ามกระทำ ภิกฺขุสงฺฆ วิหาเคน¹⁰³ ด้วยอันแจกแบ่งปัน กันด้วยคำว้างนี้ ตฺวํ อันว่าท่าน อุปถาสิกิ [อุปฐากาหิ] จงอุปฐาก อิห ภิกฺขุ ยังภิกษุตนนี้เทอญ อหิ อันว่าผู้ข้า อุปถาก [อุปฐากาหิ] ก็ยังจักอุปฐาก อิม ภิกฺขุ ยังตนนี้แล เขาล่ามาปันสันนี้ แล...

(4/9/2/3-4/10/1/2)

¹⁰¹ ม.อ.23/713/395

¹⁰² น่าจะเป็น อุปโลเภย

¹⁰³ น่าจะเป็น ภิกษุสงฆ์วิหาเคน

การอุปฐากพระภิกษุสามเณรเฉพาะรูปดังที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุ ในภาคอีสานเรียกว่า “การค้ำ” หมายถึง จุน ค้ำชู บำรุงให้ดำรงอยู่¹⁰⁴ กล่าวคือ อุบาสกอุบาสิกา รับอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณรเฉพาะรูปหรือหลายรูป ในภาคอีสานเรียกอุบาสกว่า “พ่อออกค้ำ” ส่วนอุบาสิกา เรียกว่า “แม่ออกค้ำ” ซึ่งผู้ที่รับอุปถัมภ์จะเรียกภิกษุสามเณรที่ตนอุปถัมภ์ว่า “ลูกค้ำ” การอุปถัมภ์อุปฐากภิกษุสามเณรนั้นเป็นการเปรียบเสมือนให้ภิกษุสามเณรนั้นเป็นบุตรแท้ ๆ ของอุบาสกอุบาสิกาคนนั้น การอุปถัมภ์บำรุงภิกษุสามเณรรูปนั้น ๆ ด้วยปัจจัย 4 เป็นประจำ

การค้ำภิกษุสามเณร ที่จัดแจงแบ่งแยกกัน โดยมีนัยยะทางเพศปะปนอยู่ จัดเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเสื่อมของพุทธศาสนาประการหนึ่ง เนื่องจากการค้ำภิกษุสามเณรในสมัยที่พุทธศาสนารุ่งเรือง ไม่มีนัยยะทางเพศ จึงไม่ดูที่รูปร่าง เพื่อที่จะอุปถัมภ์ภิกษุสามเณรรูปนั้น

การอุปถัมภ์ภิกษุสามเณรจากการดูจากรูปสมบัตินั้น ได้ถูกตำหนิไว้ โดยบันทึกไว้ในวรรณกรรมเรื่องอินทนิยานสอนลูก ดังต่อไปนี้

นางคน อาสาค้ำ
เห็นรูป งามยิ่งย้อย

เอาขึ้นมาเป็นลูก
ถนอมป้องใส่โต¹⁰⁵

ในกรณีที่อุปถัมภ์เช่นนี้ ถ้าผู้อุปถัมภ์มีลูกชายหรือลูกสาว ก็ให้สำเนียงประหนึ่งว่าเป็นพี่ชายน้องสาว แต่ก็มีบางกรณีที่มีความสัมพันธ์ระหว่างลูกค้ำกับลูกสาวเกิดมีใจปฏิพัทธ์ ภายหลังลาสิกขามาแต่งงานด้วยกัน ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี และควรตำหนิ¹⁰⁶ ทานที่เคยทำมาก็เป็น โมฆะ เทวดาทั้งหลายก็ไม่อนุโมทนา หรือเห็นดีเห็นงามด้วย ดังปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสร้อยสายคำ ดังนี้

อัน ๑ ไฟผู้ค้ำวัดเจ้า
เมื่อลูกค้ำผู้นั้น
มาเอน้องสาว

เปลแต่่งภาซังหัน กี้ดี
ลาสิกขาออก
แม่คนเสียนั้น

¹⁰⁴ คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรม, พจนานุกรมภาคอีสาน – ภาคกลาง (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2515), 88.

¹⁰⁵ สาย วงษ์พระดับ, อินทนิยานสอนลูก, 38.

¹⁰⁶ ในสังคมอีสานปัจจุบัน เรียกกรณีเช่นนี้ว่า “นำสายก่องข้าว” และในสังคมอีสานปัจจุบันค่อนข้างที่จะกล่าวโทษน้อยกว่าที่ปรากฏในวรรณกรรม และเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ และถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา ดังจะเห็นว่ามี การล้อพุทธภาษิต ว่า “วิสุสาสปรมา ญาตี” ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง (จุ.ธ. 42/162/379) ล้อเป็นความคุ้นเคย เป็นลูกเขยแม่ออกค้ำ

ไฟผู้	คำวัดนั้น	ลีทานแห่งอาศัย
	บุญบ่มีหวังติด	แปดโคพอคี่
มีแต่	เวรกรรมเข้า	แถมคนชั่วคิม
ไฟผู้	เอาแม่ออกคำ	เมื่อหน้าบ่มั่นคง
	ครันเป็นคำ	ก็ซ้ำเปรียบเหมือนดังลูกคิง หันแล้ว
ยังลี	เอาเป็นเขย	บ่คิจริงแท้
	เป็นความอายเชื้อ	เทพาพื้นแลหลัง เยี่ยมผ่อ
ฝูงพงศ์	พันธุ์พี่น้อง	ชาวบ้านก็กล่าวขวัญ
เทวดา	ฝูงมาเฝ้า	ภูมิสถานทั้ง ๘
มาได้	เวรทุกขบ่แล้ว	บุตดาเจ้าบ่สำบาย ¹⁰⁷

ทักษะเรื่องการเลื่อมสลุของพุทธศาสนา

การเลื่อมสลุของพุทธศาสนา โดยหลักคำสอนของพุทธศาสนาแล้ว ตัวแท้ของพุทธศาสนา คือ ธรรม ไม่ได้เลื่อมสลุไปจากโลก เพราะธรรมะเป็นของมีอยู่ประจำโลก เพียงแต่ไม่มีใครค้นพบ เมื่อมหาบุรุษออกบรรพชา พยายามค้นหาหนทางพ้นทุกข์ และพบธรรมะจึงได้นำมาบอกกล่าว กระทำให้ง่าย ดังข้อความต่อไปนี้

...โดยพระตถาคตทั้งหลายจะอุบัติขึ้นหรือมิอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้นได้ตั้งอยู่แล้วเทียว เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยาม คือความที่ธรรมนี้เกิดขึ้นเพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย พระตถาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ค้นพบด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งชาติุนั้น ครันตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ครันค้นพบด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว จึงบอก แสดง ประกาศ เผยแพร่ ขยาย ทำให้ง่าย...¹⁰⁸

การเลื่อมของพุทธศาสนาที่เป็นองค์ประกอบของศาสนา พระพุทธเจ้าก็พูดเป็นกลาง ๆ ไม่ได้เจาะจงว่าศาสนาจะมีการเลื่อม โดยพระพุทธเจ้าตรัสว่า หากพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์ ดังข้อความต่อไปนี้

...อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาได้ในธรรมวินัยใด แม้สมณะที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 หาได้ในธรรมวินัยนั้น สุภัททะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 หาได้ในธรรมวินัยนี้ สมณะที่

¹⁰⁷“สร้อยสายคำ,” วัดศรีบุญเรือง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี, หนังสือใบลาน, อักษรธรรมอีสาน, ภาษาบาลี/อีสาน, เส้นจาร, ฉบับร่องรัก, ไม่มีเลขที่, ผูกที่ 4 ลานที่ 6.

¹⁰⁸อภิ.ถก 81/1086/10

1 ที่ 2 ที่ 3 ที่ 4 ก็มีอยู่ในธรรมวินัยนี้ ลัทธิอื่น ๆ วางจากสมณะผู้รู้ สุภัททะ ก็ภิกษุเหล่านี้
พึงอยู่โดยชอบโลกจะไม่พึงวางจากพระอรหันต์ทั้งหลาย...¹⁰⁹

การกล่าวถึงความเสื่อมของพุทธศาสนา ปรากฏชัดเจนในคัมภีร์อรรถกถา เรียกว่า ปัญจอันตราย
ซึ่งเป็นการเสื่อมสูญตามลำดับ โดยมีคัมภีร์อรรถกถาที่กล่าวถึงเรื่องปัญจอันตราย คือ อรรถ
กถาสัมปสาทนียสูตร, อรรถกถาพหุชาดกสูตร, อรรถกถาสัทธรรมปฏิรูปกสูตร และอรรถกถาเอก
นิบาต ทศกวรรค แต่คัมภีร์อรรถกถาไม่ได้จำกัดเวลาหรือพุทธศักราชที่พุทธศาสนาจะเสื่อมสูญ การ
กำจัดอายุของพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ 5,000 ปีไม่ปรากฏในคัมภีร์หลักของพุทธศาสนา เป็นเพียง
ทัศนะที่รับจากศรีลังกาเท่านั้น¹¹⁰ และแพร่กระจายในชุมชนที่นับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์

การเสื่อมสูญของพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล ปรากฏเป็นการเสื่อมสูญที่
เลียนแบบจากปัญจอันตราย ซึ่งมีความแตกต่างจากปัญจอันตรายที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา
ดังต่อไปนี้

1. ปฏิเวธอันตราย

ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า เมื่อพระพุทธปรินิพพานได้ 1,000 ปี ภิกษุไม่สามารถทำให้
ปฏิสัมภิตา¹¹¹บังเกิดขึ้นได้ ต่อมาไม่สามารถทำให้อภิกษุ 6 และวิชา 3 บังเกิดขึ้นได้ เหลือเพียง
พระอรหันต์สักขีปิณฑกและพระอริยบุคคลชั้นรองลงมา คือ พระอนาคามี พระสกทาคามี และพระ
โสดาบัน มาตามลำดับ เมื่อพระอริยบุคคลเหล่านี้สิ้นชีวิตไป ก็ชื่อว่า อริคมอันตราย

ในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล กล่าวถึงปฏิเวธอันตรายว่า พุทธศาสนาล่วงไป 1,000
ปี จะหาพระอรหันต์ไม่ได้ ดังข้อความต่อไปนี้

...เอกวุตตสหัสส [เอกวุตตสหัสส] ในเมื่อพันวัสสมาสอดมาถึงเมื่อใด ดังนั้น อนตรชายิกั
อรหันต์ ยังอันหาอรหันต์อันเป็นจินาสวากบได้แล...

(4/8/1/1 – 4/8/1/2)

¹⁰⁹ที่.ม.13/138/138

¹¹⁰ประคอง นิมนานเหมินท์, “วรรณกรรมพุทธศาสนายุคกึ่งพุทธกาลของล้านนา,” ใน วรรณกรรมพุทธ
ศาสนาในล้านนา (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540), 98.

¹¹¹ปัญญาแตกฉาน มี 4 คือ 1. อัตตปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในอรรถ 2. ชัมมปฏิสัมภิตา ปัญญา
แตกฉานในธรรม 3. นิรุตติปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ คือภาษา 4. ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ปัญญาแตกฉาน
ในปฏิภาณ

โลกทัศน์เรื่องการเสื่อมของปฐิเวศ มีความเหมือนกันทั้งคัมภีร์อรรถกถาและวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล อีกทั้งในวรรณกรรมเรื่องสังกาดหลวง ก็มีโลกทัศน์ที่เหมือนกัน คือ เมื่อพระตถาคตปรินิพพานได้ 1,000 ปี จะหาภิกษุผู้บรรลอรหณ์ไม่ได้¹¹²

2. ปริยัตินิตรธาน

ปริยัตินิตรธาน คัมภีร์อรรถกถา ไม่ได้ระบุพุทธศักราชที่เสื่อม เมื่อปริยัตินิจะเสื่อม อภิธรรมปิฎกเสื่อมก่อน ต่อมาพระสุตตันตปิฎก และพระวินัยปิฎกเสื่อมตามลำดับ จนกระทั่งหาบุคคลผู้ที่มีความรู้เพียงกาลา 4 บาทไม่ได้ ชื่อว่า ปริยัตินิตรธาน

วรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล กล่าวถึงการเสื่อมสูญไปของการศึกษาพระธรรมวินัย เมื่อพุทธศาสนามีอายุล่วงไปได้ 2,000 ปี ไม่มีผู้รู้พระไตรปิฎกเลย ไม่มีใครจำพระไตรปิฎกได้ ดังข้อความต่อไปนี้

...เทว วสุตสสุเส ในเมื่อ 2 พันแลมาขอมาเดิมเมื่อใดคั้งนั้น กุลลปุตเต [กุลปุตโต] อันว่าลูกศิษย์ ตถาคตสุส แห่งพระตถาคต น สุตตต [น สุตตนต์] ยังอันหาบุคคลผู้จักขึ้นไตรปิฎกไว้ในคัมภีร์ทองบ่ได้สักคนแล...

(4/8/2/1 – 4/8/2/2)

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑล มีความเหมือนกันกับโลกทัศน์ของอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังกาด ดังนี้ “...ดูราอาณนท ในเมื่อพระตถาคตนิรพานไปได้สองพันวัสสา หาบุคคลผู้จักขึ้นใจยังไตรปิฎก อันพระไตรโลกนาคยกออกมาเทศนาในปัจจนิกายทั้ง 5 นั้นก็หาบมิได้เลย...”¹¹³ แต่มีลักษณะที่แตกต่างจากคัมภีร์อรรถกถา คือ อรรถกถากล่าวถึงการเสื่อมของปฏิบัติก่อน แล้วปริยัตินิจึงเสื่อม แต่ในโลกทัศน์เรื่องปริยัตินิของชาวอีสาน ปริยัตินิได้เสื่อมก่อนปฏิบัติ

¹¹² ประภาส สุระเสน, มหาชาติสำนวนอีสาน, 34.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

3. ปฏิบัติอันตรธาน

ในอรรถกถา กล่าวว่า ภิกษุไม่สามารถทำให้ฌาน วิปัสสนา มรรค และผล บังเกิดขึ้นได้ รักษาเพียงให้ศีลบริสุทธิ์อย่างเดียวนั้น ต่อมาพระสงฆ์ไม่รักษาลิขขาบทเล็กน้อย¹¹⁴ รักษาเพียงอาบัติปาราชิก¹¹⁵ เท่านั้น และเมื่อภิกษุรูปสุดท้ายที่รักษาอาบัติปาราชิกทำลายศีลหรือสิ้นชีวิต ชื่อว่าปฏิบัติอันตรธาน

วรรณกรรมเรื่องสังฆสมรชาตุ กล่าวถึงปัญหานันตรธานที่แตกต่างจากคัมภีร์อรรถกถา คือ กล่าวเฉพาะการปฏิบัติเกี่ยวกับอุโบสถสังฆกรรมเท่านั้น โดยกล่าวว่าพุทธศาสนาล่วงไป 2,000-3,000 ปี พระสงฆ์ยังทำสังฆกรรมอุโบสถ 3,000-3,500 ปี พระสงฆ์สมาทานแต่ปณณรสีอุโบสถ จากนั้นก็ละความเพียร ทั้งปณณรสีอุโบสถเสีย ดังข้อความต่อไปนี้

...ในเมื่อศาสนาล่วงไปได้ 2 ส้อย 3 ส้อย 4 ส้อย ลำดับเท่าสวด 8 ส้อย 9 ส้อย เลขคลาดเคลื่อนมา สวด 3 พันวัสสามาถึงดังนั้น **กุลปุตเต** [กุลปุตเต] ในเมื่อกุลบุตรนักบวชเจ้าทั้งหลาย **สนิปิตาน** [สนิปิตเต] ยังจักมาประชุมกัน **อุโปสถเถ** [อุโปสถเถ] ในโฮงอุโบสถ **ปุพเพ** เป็นดังเมื่อก่อนนั้น **กัญจิ** มาตราว่าตนเดียวตนหนึ่งก็ดี 2 คนก็ดี 3 คนก็ดี **น สนิปิตาน** [น สนิปิติตาน] ยังประชุมลุ่มกันตั้งแต่ก่อนนั้น **นตฺถิ** ก็ไม่มีแล **อุโปสถโถ** [อุโปสถโถ] อันว่าอุโบสถทั้งหลาย **ติณ**¹¹⁶ อันมีประมาณ 3 อันแล **ยถา กตมา** จักได้อันใดจา **เอโก อุโปสถโถ** [อุโปสถโถ] อันว่าอุโบสถอัน 1 นั้น **สนิปิตาน** [สนิปิติตาน] ยังอันมาประชุมลุ่มกันดังนั้น **สมคฺคิอุโปสถโถ นาม** [ตามคฺคิอุโปสถโถ นาม] ชื่อว่าสามัคคีอุโบสถแล **เอโก อุโปสถโถ** [อุโปสถโถ] อันว่าอุโบสถอัน 1 นั้น **ปริยติ** [ปริยติ] **น วตฺตา นาม** ชื่อว่าปริยัตติอุโบสถแล เหตุว่าก็ต่อจับตามคลองประเวณสิกขาบทบปให้ขาดนั้นแล **เอโก อุโปสถโถ** [อุโปสถโถ] อันว่าอุโบสถอันหนึ่งนั้น **จาทุทฺธิ ปณณรสี นวตฺติ นาม** [จาทุทฺธิ ปณณรสี นวตฺติ นาม] ชื่อว่านวัติจตุทฺธิ ปณณรสีอุโบสถแล เหตุแต่พอจับตามเดือนอันหยุดอันเต็ม ก็บให้เสียจาฮัดแห่งนักบวชเจ้าทั้งหลายนั้นแล **เตปิ** แม่นภิกษุทั้งหลายบางพ้องนั้น **สนิปิตาน** [สนิปิติตา] ยังอันมาประชุมลุ่มกัน **อุโปสถเถ** [อุโปสถเถ] ในโฮงอุโบสถ **วสิสนฺติ** [วสนฺติ] เขาก็อยู่ **อตฺตาน** [อตฺตโน] ยังสถานที่อยู่แห่งตนที่ใดก็ดี **กตฺวา** เขาก็จักกระทำ **สมมฺมทาน** [สมมทาน] ยังอันสมมทานอธิฐานเอา **เต อาสเน** [ตฺสฺมี อาสเน] เหนืออาสนาที่อยู่แห่งตนนั้นแล **เต** ภิกษุทั้งหลายผู้หนึ่ง **ติฏฺฐนฺติ** เขาก็

¹¹⁴ ลิกขาบทเล็กน้อย มีข้อถกเถียงกันหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานว่าหมายถึงลิกขาบทใด และไม่สามารถตกลงกันได้ ในที่นี้หมายถึง ลิกขาบททุกประเภท ยกเว้นอาบัติปาราชิก

¹¹⁵ อาบัติที่หนักที่สุด ที่ภิกษุต้องเข้าแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ

¹¹⁶ น่าจะเป็น คโย

ไทรจีวร (4/9/1/2-4/9/2/1) พุทธศาสนาอายุได้ 3,600 – 4,000 ปี จะหานักบวชพาจีวรไว้บนบ่าไม่ได้ แต่จะมีนักบวชข้อมผ้าด้วยขมิ้น แล้วนำจีวรมาคาดเอาไว้ ให้รู้ว่าเป็นเพศนักบวช (4/11/2/1-4/11/2/3) เริ่มจาก 4,100-4,500 ปี นักบวชได้นำผ้าจีวรซึ่งพันรอบเอาไว้ มาตัดเย็บให้เหลือประมาณ 1 คืบ มาพันรอบแขนไว้ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นพระภิกษุ (4/13/2/1-4/12/2/4) และสุดท้ายนักบวชทั้งหลายเหล่านั้นก็นำผ้าจีวรที่พันรอบคอรอบแขนออก มาประกอบอาชีพและมีครอบครัว เพราะผ้าจีวรเหล่านี้หาประโยชน์อะไรไม่ได้ ชื่อว่า ลิงคอันตรธาน

โลกทัศน์เรื่องลิงคอันตรธานในวรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุและในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังกาด มีโลกทัศน์ที่เหมือนกันกับที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

5. ชาตุอันตรธาน

กล่าวถึง ปรินิพพาน 3 คือ กิเลสปรินิพพาน ขันธปรินิพพาน และชาตุปรินิพพาน กิเลสปรินิพพาน คือ การตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ขันธปรินิพพาน คือดับขันธปรินิพพาน และชาตุปรินิพพาน คือ การดับสิ้นของพระอัฐิธาตุ กล่าวคือ เมื่อศาสนาทรุดโทรม พระธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ จะมารวมกันที่ได้ต้นศรีมหาโพธิ์ รวมกันเป็นพระพุทธรูป แสดงปาฏิหาริย์ แต่ไม่มีมนุษย์ไปทีนั้น มีแต่เทวดา จากนั้นเดโชธาตุก็ถูกขึ้นจากสรีรธาตุ เป็นเปลวไฟลุกไหม้สรีรธาตุ ชื่อว่า ชาตุอันตรธาน¹¹⁹

วรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุกล่าวว่า เมื่อถึงเวลาที่ปฏิเวธอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน ปริยัติอันตรธาน และลิงคอันตรธาน สุดท้ายพระธาตุของพระพุทธเจ้าจะรวมตัวกันที่ได้ต้นศรีมหาโพธิ์ที่เคยตรัสรู้ ซึ่งจะรวมตัวกันและทำปาฏิหาริย์เป็นพุทธรูปมา แสดงยมกปาฏิหาริย์และแสดงธรรมให้เทวดาและมนุษย์ฟัง สิ้น 7 วัน 7 คืน แล้วเกิดเป็นเดโชธาตุลุกไหม้พุทธรูปมานั้น เมื่อพระอัฐิธาตุดับสิ้นแล้ว ถือว่าสิ้นสุดพุทธศาสนา

จากการศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมเรื่องสังขมชาตุ พบว่าโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในเรื่องสังขมชาตุ ดังต่อไปนี้

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องศาสนธรรม ประกอบไปด้วยเรื่องสาราณียธรรม ลิกขาบทของสามเณร อนันตริยกรรม พาณิชยกรรม และนิพพาน มีบทสรุปดังนี้

สาราณียธรรม อีสานมีทัศนะที่แตกต่างจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ในเรื่องของเป้าหมายของการปฏิบัติสาราณียธรรม โดยคัมภีร์พุทธศาสนากล่าวว่า สาราณียธรรมเป็นไปเพื่อ

¹¹⁹ อก.เอกก.อ.32/167-173

ประโยชน์ในการเกื้อกูลคณะสงฆ์ เป็นที่รักของบุคคลทั่วไป และได้รับการอุปถัมภ์อย่างสม่ำเสมอ แต่ในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมธาตุกล่าวว่าเป็นปัจจัยหลักในการบรรลอรหันต์

ลักษณะของสามเณร ในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมธาตุได้เพิ่มเติมลักษณะของสามเณร 2 คือ ข้อที่ 3 เพิ่มเติมอุปัชฌายวัตร และอาจารย์วัตร และข้อที่ 6 เพิ่มเติมเนื้อที่ไม่ควรฉัน 11 อย่าง ส่วนในข้อที่ 7 มีการเพิ่มเติมแนวคิดท้องถิ่น คือ ห้ามขว้างปาก่อนหินท่อนไม้

อนันตริยกรรม ในเรื่องสังฆสมธาตุ มีความเคร่งครัดมากกว่าคัมภีร์พุทธศาสนา และเคร่งครัดกว่าอนันตริยกรรมที่กล่าวถึงในวรรณกรรมอีสานบางเรื่อง

พินิจกรรม ในเรื่องสังฆสมธาตุได้รับอิทธิพลจากมิจฉาณิชาเพียง 2 ข้อ คือ การค้ามนุษย์และการค้าเนื้อสัตว์ ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ ของอีสานด้วย

นิพพาน ในเรื่องสังฆสมธาตุ มีความแตกต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนา เนื่องจากมีลักษณะเป็นพื้นที่หรือเป็นอิตตา

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการบำรุงรักษาศาสนวัตถุ มีโลกทัศน์ที่เป็นรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่น คือการสร้างพระพุทธรูป แล้วถวายนาให้ และการสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ ซึ่งคัมภีร์หลักของพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวรองรับอานิสงส์ที่สร้างไว้ คือ พระพุทธรูป คัมภีร์ สะพาน น้ำบ่อ ธง และเม็ญจ ซึ่งในอีสานมีคัมภีร์อานิสงส์และคำกล่าวที่สนับสนุนการสร้างศาสนวัตถุเหล่านี้รองรับไว้

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเคารพศาสนสถานในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมธาตุมีความแตกต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนา คือ ไม่นำสัตว์ไปเลี้ยงในวัด ไม่ทิ้งสิ่งปฏิกูลหรืออุจจาระปัสสาวะในบริเวณวัด และไม่ทำศาสนสถานให้เป็นที่อยู่อาศัย

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอุบาสิกากับพระสงฆ์ ซึ่งความสัมพันธ์ทั่วไปไม่มีความเคร่งครัดเท่ากับคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ส่วนความสัมพันธ์เรื่องการให้ทาน โลกทัศน์แบบพุทธที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมธาตุปรากฏคล้ายกันกับคัมภีร์พุทธศาสนา

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเลื่อมใสของพุทธศาสนา ในวรรณกรรมเรื่องสังฆสมธาตุมีโลกทัศน์ที่แตกต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนา คือ มีระยะเวลาในการเลื่อมที่ชัดเจน และลำดับในการเลื่อมมีความแตกต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนา คือ ปรียัติเลื่อมก่อนปฏิบัติ และปฏิบัติอันตรธานในโลกทัศน์ของชาวอีสานไม่ได้เน้นที่การปฏิบัติธรรม แต่เน้นที่การเลื่อมใสไปของการลงสังฆกรรมอุโบสถ

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ซึ่งประกอบไปด้วย ที่มาของเรื่องและชื่อเรื่อง ผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ผู้จารและสมัยที่จาร จุดมุ่งหมายในการแต่ง ธรรมเนียมในการแต่ง ลักษณะคำประพันธ์ ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึก ตลอดจนความแพร่หลายของต้นฉบับ และได้ศึกษาสังข์อมธาตุในเชิงวรรณศิลป์ รวมทั้งศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ ผู้วิจัยได้ปริวรรตและศึกษาวิจัยวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ จากต้นฉบับใบลาน จารด้วยอักษรธรรมอีสาน ฉบับวัดชมพู บ้านหนองหินใหญ่ อำเภอมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด อายุ 205 ปี จารเมื่อ พ.ศ. 2345 จำนวน 4 ผูก 163 หน้าลาน ผลการวิจัยปรากฏดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาด้านลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ พบว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุเป็นการเรียบเรียงการเชื่อมบุญของพุทธศาสนา โดยได้รับแนวคิดจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งมีแนวคิดหลักเพื่อเสนอการเชื่อมบุญของพุทธศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลเร่งทำความดี คบหากัลยาณมิตร โดยแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ใช้อักษรธรรมอีสานในการบันทึก และพบต้นฉบับทั้งหมด 857 ตำนวน ซึ่งสาเหตุที่มีต้นฉบับแพร่หลายเกิดจากการรับรู้อันดีของการสร้างวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ

ผลการวิเคราะห์วรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุในเชิงวรรณศิลป์ พบว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุแสดงศิลปะในการผูกเรื่องได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล มีการดำเนินเรื่องไปตามลำดับตลอดจนการใช้ภาษาได้อย่างสละสลวย ซึ่งประกอบไปด้วย การเลือกสรรคำ เป็นการเลือกสรรคำที่เหมาะสมกับสถานภาพของบุคคลในสังคม การใช้คำโวหารณ์ ผู้แตงนำมาใช้อย่างมีศิลปะ ทั้งนี้เพราะวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุใช้สำหรับเทศน์ การใช้คำสัมผัส ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุใช้คำสัมผัสน้อย ซึ่งใช้คำสัมผัสทั้งสัมผัสสระและสัมผัสพยัญชนะ การใช้คำซ้อน การใช้คำซ้ำ และการเน้นข้อความให้มีน้ำหนัก เป็นการใช้ภาษาเพื่อแสดงความรู้สึก โน้มน้าวใจผู้ฟัง ไม่ใช่ภาษาบังคับ เป็นการแสดงศิลปะเพื่อโน้มน้าวใจผู้ฟัง การใช้โวหารเปรียบเทียบ ทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง เกิดจินตนาการ และให้ภาพพจน์ที่ชัดเจนขึ้น ส่วนรสของวรรณคดี ผู้แต่งได้เน้นย้ำเฉพาะบางรสเท่านั้น คือ กรุณารส วีรรส ภูยานกรส อัทธุตรส และศานตรส

การศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ พบว่า มีโลกทัศน์แบบพุทธของท้องถิ่นอีสานในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ โดยโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องศาสนธรรม ประกอบไปด้วย เรื่องสาราณียธรรม สิกขาบทของสามเณร อนันตริยกรรม พานิชยกรรม และนิพพาน มีบทสรุป ดังนี้

โลกทัศน์เรื่องสาราณียธรรม แตกต่างจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ในส่วนของเป้าหมายของสาราณียธรรม สิกขาบทของสามเณร ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุได้เพิ่มเติมสิกขาบทของสามเณร ข้อที่ 3 คือเพิ่มเติมอุปัชฌายวัตร และอาจารย์วัตร ข้อที่ 6 เพิ่มเติมเนื้อที่ไม่ควรฉันท 11 อย่าง และในข้อที่ 7 เพิ่มเติมแนวคิดท้องถิ่น คือ ห้ามขว้างก้อนหินท่อนไม้ อนันตริยกรรม โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในเรื่องสังข์อมธาตุมีความเคร่งครัดมากกว่าคัมภีร์พุทธศาสนา และวรรณกรรมอีสานบางเรื่อง พานิชยกรรม ในโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานยอมรับและปรากฏเพียง 2 ข้อ คือ การค้าขายคน และการค้าขายเนื้อ และเรื่องนิพพาน ในเรื่องสังข์อมธาตุ มีความแตกต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนา เนื่องจากมีลักษณะเป็นพื้นที่หรือเป็นอศตดา

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการบำรุงรักษาสาสนวัตถุ มีโลกทัศน์ที่เป็นรูปแบบเฉพาะของท้องถิ่นอีสาน คือเมื่อมีการสร้างพระพุทธรูป นิยมถวายที่ดินเพื่ออุปัฏฐากพระพุทธรูป ส่วนโลกทัศน์ในการสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ ซึ่งคัมภีร์หลักของพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวรองรับไว้ แต่โลกทัศน์แบบพุทธของอีสานมีคัมภีร์อันสงส์และคำกล่าวที่เป็นโลกทัศน์แบบท้องถิ่นอีสานกล่าวรองรับไว้

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเคารพศาสนสถาน ซึ่งในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุ มีกรณีการเคารพศาสนสถาน 3 ข้อ คือ ไม่นำปศุสัตว์เข้าไปเหยียบย่ำบริเวณวัด ไม่ส่งเสียงดังและทิ้งสิ่งปฏิกูลในวัด ไม่ทำศาสนสถานให้เป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งล้วนแต่เป็นโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานที่ยอมรับในสังคมอีสานที่บันทึกไว้ในวรรณกรรมลายลักษณ์ทั้งสิ้น

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอุบาสิกากับพระสงฆ์ ซึ่งความสัมพันธ์ทั่วไปไม่เคร่งครัดเท่ากับคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ส่วนความสัมพันธ์เรื่องการให้ทาน โลกทัศน์แบบพุทธที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุปรากฏคล้ายกันกับคัมภีร์พุทธศาสนา

โลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานเรื่องการเลื่อมใสของพุทธศาสนา ในวรรณกรรมเรื่องสังข์อมธาตุมีโลกทัศน์ที่แตกต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนา คือ มีระยะเวลาในการเลื่อมที่ชัดเจน และลำดับในการเลื่อมมีความแตกต่างจากคัมภีร์พุทธศาสนา คือ ปรียัดเลื่อมก่อนปฏิบัติ และปฏิบัติอันตรธานในโลกทัศน์ของชาวอีสานไม่ได้เน้นที่การปฏิบัติธรรม แต่เน้นที่การเลื่อมใสไปของการลงสังฆกรรมอุโบสถ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลฉบับร้อยแก้ว โดยนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่องสังฆมณฑลภาคอีสานฉบับร้อยกรอง
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณกรรมพุทธทำนายภาคอีสานทุกสำนวน

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชมณีนี. การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- กุหลาบ มัลลิกะมาส. วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521.
- คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรม. พจนานุกรมภาคอีสาน – ภาคกลาง ฉบับปณิธานสมเด็จพระมหาวิรรวงศ์ (ดิศฺสมมหาเถระ). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2515.
- คำหมาน คนไค. ฃญา ฃมิปญญาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2542.
- คณพล ไชยสินธุ์. “จะล่ำ : คติเงื่อนไขเชิงห้ำม.” ใน ชีวิตไทย ชุด ฃษาพญาแฉน. พิมพ์ครั้งที่ 3, 209-218. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540.
- เดวิด แซนด์เลอร์. ประวัติศาสตร์กัมพูชา. พิมพ์ครั้งที่ 3. ปรณงาม เ่งธรรมสาร, บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2546.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. ตำนานพระพุทธรเจดีย์. กรุงเทพฯ : มติชน, 2545.
- ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.
- _____. “อักษรไทยภาคเหนือ.” ศิลปวัฒนธรรม 4, 5 (มีนาคม 2526) : 12.
- _____. ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย - ลาว : ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : คุณพินอักษรกิจ, 2530.
- _____. วรรณกรรมภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537.
- _____. การอ่านจารึกสมัยต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541.
- _____. “หนังสือก้อม.” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542) : 4977.
- น้อย ผิวพัน. พุทธทำนายฝันเมืองหรือกาละนับมือส่วย. ขอนแก่น : คลังชานาธรรมชาติ. 2526.
- บรรจบ พันธุมธา. ลักษณะภาษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.
- บาหยัน อิมสำราญ. “พุทธทำนายมอญและพุทธทำนายไทย จากชาดกสุวรรณกรรมของกลุ่มชน.” อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 23, 1 (มิถุนายน – พฤศจิกายน 2543) : 131 – 155.
- ปรมาณูชิตชินโรต, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ปฐมสมโพธิกถา. พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2505.
- ประทีป วาतिकินกร. ร้อยกรอง. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. “วรรณกรรมพุทธศาสนายุคกึ่งพุทธกาลของล้านนา,” ใน วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา, 98-119. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

ปิ่น มุกกันต์. **แนวการสอนธรรมะตามหลัก น.ธ.ตรี**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533.

พิฑูร มลิวัลย์. **ประเพณีเถราภิเษก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ก **พระวินัยและอรรถกถาแปล เล่มที่ 3, 4, 6, 9**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. ข **พระสูตรและอรรถกถาแปล เล่มที่ 13, 15, 16, 21, 22, 23, 26, 32, 33, 36, 39, 40, 42, 44, 56, 70**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

_____. ค **พระอภิธรรมและอรรถกถาแปล เล่มที่ 78, 79, 81, 87**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2546.

วิทยาลัยครูมหาสารคาม. **บัญชีสำรวจเอกสารโบราณ กลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือและมหาวิทยาลัยขอนแก่น เล่ม 1 – 14**. มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2527.

วิภา กงกะนันทน์. **วรรณคดีศึกษา**. นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

สถาบันวิจัยสังคม. **รายชื่อหนังสือโบราณล้านนาไทย : เอกสารไมโครฟิล์ม ปี 2521-2529**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525.

สมชาย นิลอาธิ. “โลกทัศน์จากคัมภีร์ไบเบิล : คติชนและวิถีชีวิต” เอกสารการประชุมทางวิชาการ เรื่อง การสำรวจสถานภาพองค์ความรู้จากคัมภีร์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเทศไทย ณ โรงแรมนิเวศพัฒนา จังหวัดมหาสารคาม. 22-23 กันยายน 2544. (อัดสำเนา).

สวิง บุญเจิม. **ธรรมสร้อยสายคำ**. อุบลราชธานี : ประชามติออฟเซต, ม.ป.ป.

สาร สารเทศนานันท์. **พิธีสู่ขวัญและคำสู่ขวัญโบราณอีสาน ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540.

สาย วงษ์พระลับ. **อินทนิยานสอนลูก**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีอนันต์และชมรมวรรณกรรมอีสาน, 2526. (พิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสที่ นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นประธานรัฐสภา 2526).

ลีลา วีระวงศ์. **ประวัติศาสตร์ลาว**. แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ. **พจนานุกรมภาษาถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537.

สำเร็จ คำโมง. “หนังสือผูก.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542)** : 4981.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). นิพพาน-อนัตตา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2537.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). กรณียกรรมกาย : บทเรียนเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพฯ : ธรรมสาร, 2542.

_____. ก พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

_____. ข พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

พระมหาบุญชู ภูศรี. “อนุโมทนาเจตนา บอกกล่าว : มโนทัศน์ของการทำบุญโดยการสร้างหนังสือลูกโปแลนด์.” ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, 295-305. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

_____. “อวสานพจน์ : ความสำคัญบทสุดท้ายของโปแลนด์.” ธรรมทัศน์ 5, 1 (มีนาคม - มิถุนายน 2547) : 68-75.

_____. “อนันตริยกรรมในจาริตของชาวอีสาน.” สังคมลุ่มน้ำโขง 3, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2550) : 109-122.

พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ), ผู้รวบรวม. พญาปัสเสนที. พระนคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์, 2499. (อนุสรณ์ในงานทอดกฐินและสาธิตท่งสามัคคี วัดชัยชนะสงครามและวัดหิรัญรูจี 9-11 พฤศจิกายน 2499).

พระพุทธิสารมุนี (สุนันท์ สุภาจาโร). วรรณกรรมคำสอนอีสาน. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, 2549.

พระมหานิยม อุตฺโตโม. หลักสูตรย่อบาลีไวยากรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง, 2523.

พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี). พญาคำกอง. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริกัณฑ์, 2513.

_____. หนังสือประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง. มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม และวิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2525.

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท). ยอดคำสอน. พระนคร : สาน์สวรงค์, 2514.

อุดม บัวศรี. ผู้แปล. กาละนับมือส่วยหรือพุทธทำนาย. ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.

_____. อีตลิบสอง คองลิบสี่และพุทธทำนาย. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, 2549.

Waldemar C.Sailer “รอยพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ.” ใน **พุทธปาตลกชนและรอยพระพุทธรูปในประเทศไทย**. แปลและเรียบเรียงโดย จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. 2536, 36. อ้างถึงใน กัลยาณี กิจโชติประเสริฐ “รอยพระพุทธรูปกลุ่มเมืองพาน.” ใน **ใบเสมากลุ่มพระพุทธรูปบ้านอำเภอบ้านฝื่อ จังหวัดอุดรธานี**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2541.

งานวิจัย

เกวลิน ภูมิภาค. “ความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542.

เทพพร มั่งธานี. “การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เถรวาทในมหาสุบินชาดก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาจริยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2542.

พระมหาหรรษา นิธิบุญการ. “วิกฤตพุทธศาสนา ศึกษากรณีการบรรพชาเป็นสามเณรในประเทศไทย (2523-2543).” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.

พระมหาอดุลย์ คนแรง. “ศึกษาวิเคราะห์มังคลัตถปิณี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541.

สุกฤษ สมจิตศรีปัญญา. “โลกทัศน์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากหนังสือก้อม : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านหนองหล่ม อำเภอมือง จังหวัดมหาสารคาม.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

_____. “วิเคราะห์วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์อมธาตุ.” รายงานการวิจัย ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2537.

สุภัทร บริบูรณ์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสามเณรในพระพุทธรูปศาสนา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

โสรัถยา สังข์ทอง. “พญาหงส์ วรรณกรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

ภาษาลาว

โครงการปกปักรักษาหนังสือโบราณลาว. บัญชีหนังสือโบราณหอสมุดแห่งชาติ. เวียงจัน : หอสมุดแห่งชาติ กระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม, 2543.

ทองคำ อ่อนมนีสอน. วิจารณ์ภาษาลาว. เวียงจัน : โรงพิมพ์เวียงจัน, 2535.

ลีลา วีระวงศ์. “คำชี้แจงเรื่องเสี้ยวवाद.” ใน มหาลีลา วีระวงศ์ : ชีวิตและผลงาน, 119-124. เวียงจัน : โรงพิมพ์แห่งรัฐ, 2533.

_____. ก ประโยชน์ของวรรณคดี. เวียงจัน : หอสมุดแห่งชาติ, 2539.

_____. ข อธิบายสอง. พิมพ์ครั้งที่ 2. เวียงจัน : หอสมุดแห่งชาติ, 2539.

สุเนต โพธิสถาน และหนูไซ พุมมะจัน. ประวัติศาสตร์ลาว (ดึกดำบรรพ์ – ปัจจุบัน). เวียงจัน : โรงพิมพ์แห่งรัฐ, 2543.

เทพบรรยาย

พระอาจารย์สมภพ โชติปัญโญ. “บุญขอคสมิ.” ธรรมเทศนาที่วัดนิพเพทพลาราม ตำบลบ้านแพด อำเภอดำรงดง จังหวัดสกลนคร. ไม่ปรากฏวันบันทึก. (แผ่น CD) 1 ดับ.

บุญเพ็ง ฝัฝวชัย. “หมอลำบุญเพ็ง ฝัฝวชัย ด้นฉบับ ชุดอัครรร.” บริษัท เสี่ยงสยามแผ่นเสียง-เทป จำกัด กรุงเทพฯ. 2546. (แผ่น Video CD) 1 ดับ.

เอกสารโบราณ

“คำสอนนาค.” วัดท่าสว่างศรีสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี. หนังสือก้อม. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาอีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคิบ. ไม่มีเลขที่.

“ฉลองปฏิภ.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือโบราณ. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคิบ. ไม่มีเลขที่.

“ฉลองธงฝ่าย.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือโบราณ. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคิบ. ไม่มีเลขที่.

“ฉลองเม้งจ.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือโบราณ. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคิบ. ไม่มีเลขที่.

“ฉลองน้ำส่าง.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคืบ. ไม่มีเลขที่.

“ฉลองข้าว.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคืบ. ไม่มีเลขที่.

“ฉลองดอกไม้.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคืบ. ไม่มีเลขที่.

“ฉลองอัญญา.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคืบ. ไม่มีเลขที่.

“นิสัยวิสุทธิมรรค.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. จ.ศ. 1174. ฉบับล่องชาด. ไม่มีเลขที่.

“มูลนิพพาน.” วัดเมืองสรวงใหญ่ อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับร่องรัก. ไม่มีเลขที่.

“วินัยสอม.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. จ.ศ. 183. ฉบับล่องชาด. ไม่มีเลขที่.

“วิสุทธิยา.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. พ.ศ. 2517. ฉบับชาดทึบ. ไม่มีเลขที่.

“สังสอมธาตุ.” วัดชมพู อ.เมืองสรวง จ.ร้อยเอ็ด. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับลานคืบ. ไม่มีเลขที่.

“สร้อยสายคำ.” วัดศรีบุญเรือง อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี. หนังสือใบลาน. อักษรธรรมอีสาน. ภาษาบาลี/อีสาน. เส้นจาร. ฉบับร่องรัก. ไม่มีเลขที่.

สัมภาษณ์

กังวล คัชชีมา. อาจารย์ประจำ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์. 21 สิงหาคม 2550.

ประเสริฐ ณ นคร. อาจารย์พิเศษ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์. 11 สิงหาคม 2549.

พระพุทธิสารมุนี (สุนันท์ สุภาจาโร). เจ้าอาวาสวัดเทพปฐนาราม รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. สัมภาษณ์. 18 เมษายน 2550.

มนัส สุขสาย. ผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมไทอีสาน ตำบลไร่น้อย อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี. สัมภาษณ์. 9 เมษายน 2550.

สง สอนมอญ. ผู้อาวุโส บ้านป่าแกม ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.
5 เมษายน 2550.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ตัวอย่างการปริวรรต สังฆมณฑล ผู้คน

คำถ่ายถอด	อักษรวิชัยไทยปัจจุบัน
สังฆมณฑล ผู้คน ตอนที่ 1 1/1 นเมตตสตุถุ เอวเมตฺ อภิสมยํ ภควา สวตฺถิยํ วิหริติ เชวตฺวเน อนาถปิณ ทิกสส อารามเ เพา สาธเวา รทุรา สบฺบุ ริสสทฺถํ เอวเมตฺตนิ อทิกํ นิทานวจนํ คํ มิคฺควา เอวเมตฺต ทังนํ หํเนนนิทานแห่ง สุทฺถํ 1/2 หมายมีพรหมสุทฺธเป็นเคา อานนท เถระเจาตนควรรคมุขอันมีมีถิคน คารบัทฺตจริ ทริทจฺจนาลแล้วทวยคฺนถา เจาคํลิลายวร ยุทฺธิจฺนเห็นธมฺมทาสสนา อันมิไนธากุม นทุกผาสาทอันมีพรยาอช 1/3 ตสฺสทฺทํหํแบงไวแทบป้าถาสตฺตบ นคฺหาอันมีฝายขงทอยบพพตราชาคหนคเล อ นมิไนเมิงราชคิหนคอรเพือจสงคายนาร้าไว แล ภควติ ไนเมือพรพุทธเจาบรี	สังฆมณฑล ผู้คน ตอนที่ 1 1/1 นโม ตสฺสทฺทุ เอวเมตฺ [เอวเมตฺ] เอกํ สมยํ ภควา สวตฺถิยํ วิหริติ [วิหริติ] เชวตฺวเน อนาถปิณทิกสส อารามเม [อาราม] โธ สาธโว คุรา สปัริสเสทังหลาย เอวเม วสุตฺตนิ อทิกํ [อาทิกํ] นิทานวจนํ [นิ ทานวจนํ] คํมิคฺควา เอวเมตฺตทังนํหากเป็น นิทานแห่งสุตฺตทังหลาย 1/2 หมายมีพรหมสุตฺตเป็นเค้า อานนท เถระเจ้าตนควรรคมพ อันมีมีถือคณคตลปิต ประจิตรริจนาแล้วด้วย คณถาเจ้าก็ลิลาย ยวฺยตราจฺนเห็นธรรมาสน์อาสนาอันมิไน ทามกลางมณฑปผาสาทอันพญาอชา 1/3 ตศฺสทฺทํหากปฺเปลงไวแทบปากถ้า สัดตปนคฺหา อันมีฝายข้างคอยปัพพะธา ราชค หนคเร [ราชคหนคเร] อันมิไนเมืองราชคฤห นคเร เพือจกคณคยนาธรรมไวแล ภควติ ไนเมือ พระพุทฺธเจ้า ปรี

1/4 นิภูเต แลนिरพพุนไปแล้วทั้งนั้น วุตต์
ห้ำกุลาว บถมส์คิติกาเล ในกุลาเมือบถมสง
คำยนาชำนันแล อิห์ สุ ธีราชสุท ท่วงนี้ เม
มยา อันมุขาคุนชีวาอานน สุต ห้ำไทรสทุบฟุ
งทาแล้วแต่

2/1 ในกุลาชื่อว่าบ้านหงสพพญเจ้า เอว
ทวยบรรณทั้งนี้แล เอก สมย์ ยังมีในกุลาเม
ื่อนั้น ภควา ธี พุทพุทธเจ้า วิหารติ ค้อยสุรติ
ทสารุน อารามเม ในอาราม อนาถบิณฑิกส
สา มหาเสถถิ

2/2 เขตวน ในป่าเขตวันนอาราม
สาวตถิย์ อันมีที่จิมไกลไผเมืองสาวตถิราชธานีนั้นแล
อลเฆ ในกุลาเมื่อนั้น เทวตา ธี เทวทาตุน
1 อันมีชีบ่ผา

2/3 กุทมิยทุบปัสสา อภิกกนตวนา อัน
มีวณณอันงามยิ่งหนักหนา โอพาเสตวา มาแบ้
งรสมีรังสี ไหล่องแจ้งไป เขตวน ยังป่าเขตวัน
นทั้งมวร เกรว

2/4 กบปป์ ไหล่องแจ้งสุดทุกคำทุกพวย รตติยา
ในเมือกลางคีนันแล ภควา ธี พุทพุทธเจ้า
อยูในชถานที่ใด อุบบงสกมิตวา ก้เขาไปในส
ถานที่นั้น สา เทวตา ธี เทวทา ตุน

1/4 นิพพุต [นิพพุต] แลนिरพพานไปแล้ว
ดังนั้น วุตต์ หากกล่าว ปถมส์คิติกาเล [ปจ
มสงคิติกาเล] ในกาลเมื่อปฐมสังคายนาธรรม
นั้นแล อิห์ สุ [อิห์ สุตต์] อันว่า ราชาสูตรวง
นี้ เม มยา อันผู้ข้าชื่อว่าอานนท สุตต์ หากได้
สดับฮับฟังเอาแล้วแต่

2/1 ในกาละคือว่าปากแห่งสัพพัญญเจ้า
เอว ด้วยประการนี้แล เอก สมย์ ยังมีในกาล
เมื่อนั้น ภควา อันว่าพระพุทเจ้า วิหารติ [วิ
หารติ] ก้อยสุตถิย์สาราญ อารามเม [อารามเม]
ในอารามอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐี

2/2 เขตวน ในป่าเขตวันนอาราม สาวตถิย์
อันมีที่จิมไกลไผเมืองสาวตถิราชธานีนั้นแล
อลเฆ ในกาลเมื่อนั้น เทวตา อันว่า เทวตาตุน
หนึ่ง อันมีชีบ่ผา

2/3 กฏ มิยศบ่ลือชา อภิกกนตวนา
[อภิกกนตวนณา] อันมีวรรณะอันงามยิ่งหนัก
หนา โอพาเสตวา มาปลั่งรัศมีรังสี ไส่ส่องแจ้ง
ไป เขตวน ยังป่าเขตวันทั้งมวล เกรว

2/4 กบปป์ ให้สูงเสียงฮอดทุกคำทุกพวย รต
ติยา ในเมือกลางคีนันแล ภควา อันว่าพระ
พุทเจ้าอยู่ในชถานที่ใด อุบปสงกมิตวา ก้เข้า
ไปในชถานที่นั้น สา เทวตา อันว่า เทวตาตุน

ถาที่ 2

1/1 นั้น คนตว เขาไปแลว อภิเทตว คํ ใหวยังสพพญเจาทวยอันคมรบอยาแอยง อตุ ภาติ คอขึ้นอยู่ เอกมนต์ ในสฤถาที่ 1 แลว อชชภาติ คัจจกถว ภควนตํ ซึ่งสพพญเจาวา ทั งนี้ ภนุเต

1/2 ขาใหวพฐพฐเจา เทวารี เทว าทาทักที่ มนุสาจ ริคนทักที่ พหุอันมา อองขัมานา ทยนยอมบรณามักไคยังสพพวอัน มีคำวุฒิสัสติ อตุตนา

1/3 แกตุน อจินตยํ คํทํคฺนิงหามงคฺนินิ ษฺ มงคฺทถา ตวํ ริสพพญเจา คฺหิ คัจจกถว มงคฺล ษฺมงคฺทถา อตุตมํ อันบรเสฐ สพพส เมวอมุหาคํ แกฝุงขาทุล้ามวรคํขาเทิน

1/4 เมื่อเทวทา แลใหวถวมขังนุน ภควา ริ สพพญเจา สตุว ไซยีนแลว วจจนํ ษฺยังถอยคำ แห้งเทวทาตนุนั้น เทเสติ คํเทศสนาแกบนุหา ยีนนุนแกเทวทาตนุนั้นทวย คถาวาทังนี้ อเส วนา จ ภาลานํ บณฺฑิตานณฺจ

ถาที่ 2

1/1 นั้น คนตว เข้าไปแล้ว อภิเทตว [อภิวาเทตว] ก็ใหวยังสพพญเจา ด้วยอัน คมรบยาแอยง อฏฐาติ ก็ขึ้นอยู่ เอกมนต์ ใน สถานที่หนึ่งแล้ว อชชภาติ [อชฌภาติ] ก็จิง กถา ภควนตํ เช้งสพพญเจา ว่าดังนี้ ภนุเต

1/2 ข้าใหวพระพฐเจ้า เท อันว่าเทวทา ทั้หลายก็ดี มนุสา อันว่าคนทั้หลายก็ดี พหุ อันมาก อากขมานา เทียนยอมปรารณามัก ไครยัง สพพว อันมีคำวุฒิสรัสติ อตุตโน

1/3 แกตุน อจินตยํ ก็ทอติคะนิงหา มงคฺล ษฺมงคฺลทั้หลาย ตวํ อันว่าสพพญเจา พฐหิ ก็จิงกถา มงคฺล ษฺมงคฺลทั้หลาย อตุตมํ อันประเสริฐ สพพสเมว อมุหาคํ แกฝุงขา ทั้หลายทั้มวล ก็ข้าเทอญ

1/4 เมื่อเทวทาแลใหวถวมขังนุน ภควา อันว่าสพพญเจา สตุว ไซยีนแลว วจจนํ ษฺยัง ถ้อยคำแห่งเทวทาตนุนั้น เทเสติ ก็เทศนา แกปัญหาเขื่องนั้น แกเทวทาตนุนั้น ดันด้วย คาถาว่าดังนี้ อเสวนา จ ภาลานํ ปณฺฑิตี ตานณฺจ เส

2/1 เสวณณา บุชา จ บุชเรียนัน เอตมฺ คล
มุตตมํ เทวเต รหฺทาเทวทา อเสวณณา จ ธี ภิร
ยาอันบํเส็บบํติท ภาลัน ยฺงคุณไปอันหาร
ศุณฺยาบํไทนฺน เบนมกัลลอัน 1 แล บณฺท
ตานญจ เสวณณา ธีภิรยาอันไทเส็บไทติทยัง
ศุมีรศุยา

2/2 กัมบนมกัลลอัน 1 แล บุชา จ ธี ภิรยาอัน
น ไทบุชายังนุคคณฺทอันควรบุชา กัมบนมกัลล อัน
1 แล สุวทังมกัลลทล้า 3 จำพูนีคัมบน มกัลล
แกคุณแลเทวทา ทล้าไน โลกนี เทวเต รหฺทา
เทวทา เยา ภิกุชฺ ติณฺได ทตฺวา ไหลว ทานํ ยฺ
งทาน

2/3 บุปฺเพ มนุสฺสกาลเ ในกฺลาเมือเบนฺค
นคหฺ ๗ทังนฺน บพฺพชิตฺวาปี แม่นวาไท
มาบวททังนฺนกฺทึ คัมปฺเรลฺย ทานํ ยฺงทานนฺนล
เสา ภิกุชฺ ธี ภิกุชฺติณฺนํ อุตฺตริ กัมบนอันลํยฺง
ตเตา กวา ภิกุชฺติณฺนํ ไทไททาน บุปฺเพ แต่ไนก
ลาเมือเบน

2/4 คุณคหฺ ๗ทังนฺน บพฺพชิตฺวาปี แม่น
วาไทมาบวททังนฺนกฺทึลว กุทฺทา ๗วยหฺ ๕
บุรกนฺนํ กตฺตมา จัไทฟูงไท จาอัน 1 คีวา
ภิกุชฺติณฺนํ ไทไททาน บุปฺเพ แต่ไนเมือกอรทังน
น มนุสฺส ธี คุณทล้านิม///

2/1 วณฺณา ปุชา จ ปุชเรียนัน เอตมฺ คล
มุตตมํ เทวเต คุราเทวตา อเสวณณา จ [อเส
วนา จ] อันว่าภิรยาอันบํเส็บบํติท พาลัน ยฺง
คนไปอันหารศุณฺยาบํได้นั้น เป็นมกคณฺทอันหนึ่ง
แล ปณฺทิตานญจ เสวณณา [เสวนา] อันว่า
ภิรยาอันได้เสพได้ติคยังผู้มีศุยา

2/2 ก็เป็นมกคณฺทอัน 1 แล ปุชา จ อันว่า
ภิรยาอันได้บุชายังนุคคณฺทอันควรอันบุชา ก็
เป็นมกคณฺทอัน 1 แล ส่วนดั่งมกคณฺททั้งหลาย 3
จำพวกนี้ ก็เป็นมกคณฺทแก่คนแลเทวทาทั้งหลาย
ไนโลกนี เทวเต คุราเทวตา โย ภิกุชฺ [อันว่า
ภิกุชฺ] ติณฺได ทตฺวา ให้แล้ว ทานํ ยฺงทาน

2/3 ปุพฺเพ มนุสฺสกาลเ แต่ในกาลเมือเป็น
คนคหฺ ๗ ดั่งนั้น ปพฺพชิตฺวาปี แม่นว่าได้มา
บวชดั่งนั้นก็ดีก็ปละเสีย ทานํ ยฺงทานนฺนแล
โส ภิกุชฺ อันว่าภิกุชฺติณฺนํ อุตฺตริค [อุตฺตริโก]
เป็นอันลํยฺง ตโต กวาภิกุชฺติณฺนํ ไทให้ทาน
ปุพฺเพ แต่ในกาลเมือเป็น

2/4 คนคหฺ ๗ ดั่งนั้น ปพฺพชิตฺวาปี แม่นว่า
ได้มาบวชดั่งนั้นก็ดีแล้วกระทำด้วยเหตุ 5
ประการนั้น กตฺตมา [กตมา] จักได้ฟูงใดจา
อันหนึ่งคือว่าภิกุชฺติณฺนํ ไทให้ทาน ปุพฺเพ แต่ใน
เมื่อก่อนดั่งนั้น มนุสฺส [มนุสฺสา] อันว่าคน
ทั้งหลาย ///

ภาคผนวก ข.
 สังฆมณฑล ผู้ที่ 1
 ลานที่ 1

- 1/1 ๑ นโม ตสฺสตุ อเวเมสุตฺ [เอวมเมสุตฺ] เอกํ สมยํ ภควา สวตฺถิยํ วิหารติ [วิหารติ] เขตวเน
 อนาถปิตฺตํ อารามเม [อาราม] โภ สาธโว คุรา สัปปริสํทํหลาย อเวเมสุตฺนติ อทัก
 [อาทัก] นิทานวจุจฺ [นิทานวจฺ] คำมีต้นว่า อเวเมสุตฺรดวงนี้หากเป็นนิทานแห่งสุต
 ทํหลาย
- 1/2 หมายถึงพรหมสูตรเป็นเค้า อานนทเถระเจ้าตนควรกรรมพ อันมีมือถือคันดาลปัดประจิดริจ
 นาแล้วด้วย คันธ¹ เจ้าก็ลีลาขั้วรยาตรขึ้นเหนือธรรมาสน์อาสนาอันมีในท่ามกลางมณฑปผา
 สาทอันพญาอาชา-
- 1/3 ตศฺตรุหากปูแปลงไว้แทบปากถ้ำสัตตบรรณคูหา อันมีฝ่ายข้างคอยปีพพะ ระชาคหฺนเร [รา
 ชคหฺนเร] อันมีในเมืองราชคฤหฺนคร เพื่อจักสังคายนาธรรมไว้แล ภควติ ในเมื่อพระพุทธเจ้า
 ปรี -
- 1/4 นิพฺพุเต [ปรินิพฺพุเต] แลนिरพานไปแล้วดั่งนั้น วุตฺตํ หากกล่าว ปถมสํกิตฺกาเล [ปถมสํกิต
 กาเล] ในกาลเมื่อปฐมสังคายนาธรรมนั้นแล อิทํ สุ [อิทํ สุตฺตํ] อันว่า ราชาสุตฺรดวงนี้ เม
 มยา² อันผู้ข้าชื่อว่าอานนทํ สุตฺ หากได้สดับฮับฟังเอาแล้วแต่
- 2/1 ในกาลละคือว่าปากแห่งสัพพัญญูเจ้า เอว ด้วยประการนี้แล เอกํ สมยํ ยังมีในกาลเมื่อนั้น
 ภควา อันว่าพระพุทธเจ้า วิหารติ [วิหารติ] ก็อยู่สถิตยํสำราญ อารามเม [อาราม] ในอาราม
 อนาถปิตฺตํมหาเศรษฐี
- 2/2 เขตวเน ในป่าเขตวันอาราม สวตฺถิยํ อันมีที่จิมไกล้ไขเมืองสาวัตถีราชธานีนั้นแล อถฺโข ใน
 กาลเมื่อนั้น เทวตา อันว่า เทวดาตนหนึ่ง อันมีชื่อบ่ผา-
- 2/3 กฏฺ มียศบ่ลือชา อภิกฺกนฺตวนา [อภิกฺกนฺตวนา] อันมีวรรณะอันงามยิ่งนักหนา โอภาเสตุวา
 มาแปลงรัศมีรังสี สีส่องแจ้งไป เขตวนํ ยังป่าเขตวันทั้งมวล เกรว -
- 2/4 กปฺป [เกวลกปฺป] ให้สูงเอื้องสอดทุกก้าทุกกาย รตฺติยา ในเมื่อกลางคืนนั้นแล ภควา อันว่า
 พระพุทธเจ้าอยู่ในสถานที่ใด อุปฺปสงฺกมิตฺวา [อุปฺปสงฺกมิตฺวา] ก็เข้าไปในสถานที่นั้น สา เทว
 ตา อันว่า เทวดาตน

¹คนดูวา (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 1/1/1/2)

²น่าจะเป็น เม หรือ มยา เพียงศัพท์ใดศัพท์หนึ่งเท่านั้น

ฉานที่ 2

- 1/1 นั้น คนตวอ เข้าไปแล้ว อภิตทวอ [อภิตทวอ] ก็ไหวยังสัพพัญญเจ้า ด้วยอันคมรพยำแยง
อฏฐาติ ก็ยืนอยู่ เอกมนุติ ในสถานทีหนึ่งแล้ว อชฺชภาติ [อชฺชภาติ] ก็จึงกล่าว ภควนุติ เช้ง
สัพพัญญเจ้า ว่าดังนี้ ภนุเต
- 1/2 ข้าไหวพระพุทเจ้า เทวอ [เทวอ จ] อันว่าเทวอทังหลายก็ดี มนุสา [มนุสา จ] อันว่าคน
ทังหลายก็ดี พนุ [พนุ] อันมาก อากุขมานา เทียนข่อมปรารณามักไครยัง สพพว³ อันมีคำ
วุติศรีสวัสดิ์ อุตุน
- 1/3 แก่ตน อจินตุย [อจินตุย] ก็ทอตริคะนิงหา มงฺกลน [มงฺกล] ยังมงคลทังหลาย ตว อันว่า
สัพพัญญเจ้า กุหิ [พุทหิ] ก็จึงกล่าว มงฺกล ยังมงคลทังหลาย อุตุน อันประเสริฐ สพพเสมว
อมุหาค์ แก่ฝูงข้าทังหลายทังมวล ก็ข้าเทอญ
- 1/4 เมื่อเทวอแลไหวถามดังนั้น ภควอ อันว่าสัพพัญญเจ้า สุตวอ ได้ยินแล้ว วจน [วจน] ยัง
ถ้อยคำแห่งเทวอตนนั้น เทเสติ ก็เทศนาแก้ปัญหาเอียงนั้น แก่เทวอตนนั้น ดันด้วยคาถาว่า
ดังนี้ อเสวนา จ พาลาน ปญฺทิตานญจ เส -
- 2/1 วณฺณา ปุชา จ ปุชเรียน อตมฺมกมลุตุน เทวเต⁴ ตวอเทวอ อเสวนา จ [อเสวนา จ] อันว่า
กริยาอันบ่เสพบ่ติด พาลาน ยังคนบ่ อันหาเสพบ่ได้นั้น เป็นมงคลอันหนึ่งแล ปญฺทิตานญจ
เสวนา [เสวนา] อันว่ากริยาอันได้เสพได้ติดยังผู้มีเสพ
- 2/2 ก็เป็นมงคลอันหนึ่งแล ปุชา จ อันว่ากริยาอันได้บุชายังบุคคลอันควรวุชา ก็เป็นมงคลอันหนึ่ง
แล ส่วนดังมงคลทังหลาย 3 จำพวนี้ ก็เป็นมงคลแก่คนแลเทวอทังหลายในโลกนี้ เทวเต
ตวอเทวอ โย ภิกฺขุ [อันว่าภิกฺขุ] คนใด พทวอ ให้แล้ว ทาน ยังทาน
- 2/3 ปุพเพ มนุสฺสกาเล แต่ในกาลเมื่อเป็นคนคหฬุ ดังนั้น ปุพพิชิตวปี แม่นว่าได้มาบวชดังนั้นก็ดี
ก็บ่ละเสีย ทาน ยังทานนั้นแล โส ภิกฺขุ อันว่าภิกษุตนนั้น อุตุนริก [อุตุนริโก] เป็นอันล้ำยิ่ง
ตโต กว่าภิกษุตนบ่ได้ให้ทาน ปุพเพ แต่ในกาลเมื่อเป็น
- 2/4 คนคหฬุ ดังนั้น ปุพพิชิตวปี แม่นว่าได้มาบวชดังนั้นก็ดีแล้วกระทำด้วยเหตุ 5 ประการนั้น
กตตมา [กตมา] จักได้ฝูงใดจา อันหนึ่งก็ว่าภิกษุตนใดให้ทาน ปุพเพ แต่ในเมื่อก่อนดังนั้น
มนุสฺส [มนุสฺสา] อันว่าคนทังหลาย

³น่าจะเป็น สพพเส (โสตุสน)

⁴น่าจะเป็น อเสวนา จ พาลาน ปญฺทิตานญจ เสวนา ปุชา จ ปุชเรียน อตมฺมกมลุตุน เทวเต

ฉานที่ 3

- 1/1 นิมนฺติมา [นิมนฺติโต] หากนิรมนฺต์ให้ฮับเอา จีวรหิ [จีวรหิ] ด้วยจีวรปัจจัยทั้งหลาย ก็จึงฮับเอาเครื่องบริโภคแควนน้อย อนิมนฺติโต ฮับได้นิรมนฺต์มีแควนหลาย อันหนึ่งคือว่า ภิกษุตนใดให้ทานแต่ในกาลเมื่อนั้น วจุส [วสติ] ก็อยู่ สทฺธิ กับด้วย
- 1/2 ภิกษุสงฆ์ทั้งหลายฝูงรู้วินัย ปุพฺพเพ ในกาลเมื่อก่อนชาวเจ้าสมณพราหมณ์ห้ามจาฮิตทั้งหลายฝูงนั้น ฐมฺเมติ⁵ ก็เขียนยอมสั่งสอนใจด้วยมาก เขาก็เขียนยอมเข้าอยู่กับด้วยภิกษุสงฆ์
- 1/3 ก็จักได้กระทำจาเรญใจแต่ตั้งนั้น ก็แควนมีน้อย ออกตุวา ภิกษุแลสามเณรฝูงมากระทำบิให้จาเรญใจแก่ครูบาอาจารย์นั้นแควนมีหลายแล เทวเต ตุราเทวคา
- 1/4 โย ภิกษุ ฮันว่าภิกษุตนใด ทตุวา ให้แล้ว ทานํ ยังทาน ปุพฺพเพ แต่ในเมื่อก่อนนั้น ปพฺพชิตฺวา⁶ ได้เป็นนักบวชก็ดี อุตฺตริโก [อุตฺตริตโร] เป็นอันล้ำยิ่งกว่าภิกษุตนบิได้ให้ทานนั้นแล อุปฺปญฺจเหตุนา⁶ ด้วยทาน
- 2/1 ทั้งหลาย 5 ประการนี้แล สเจ ปน ปากนรณฺนติ ปุสฺสิ⁷ ดังนี้ สทา เทวตา ฮันว่าเทวตาตนนั้น ปุจฺจสิ [ปุจฺจสิ] ก็ถาม ภควนฺตํ เช่งสัตัพฺพญฺญเจ้าว่าดังนี้ ภนฺเต ข้าไหวสัตัพฺพญฺญเจ้า เต ภิกษุ [เต ภิกษุ] ฮันว่าภิกษุทั้งหลายฝูงนั้น สาลาณิยธมฺโม [สาลาณิยธมฺมา] ฮัน
- 2/2 ได้ฟ้ำฟ้าง สาลาณิยธรรมก็ดี อสาลาณิยธมฺโม [อสาลาณิยธมฺมา] ฝูงบิได้ฟ้ำฟ้างยังสาลาณิยธรรมนั้นก็ดี เต ภิกษุ [เต ภิกษุ] ฮันว่าภิกษุทั้งหลายฝูงนั้นก็ดี อรหตฺตกาเล ในกาลเมื่อได้ถึงอรหันต์
- 2/3 ตั้งนั้นก็ดี อวิเสสํ ยังจักมีวิเศษนานาเป็นด้วยประการต่าง ๆ กันดังริอ ก็ข้าจา เอตฺถ สาสํ เทวเตเนน ภิกฺขุ นานาการณํ วิทามิยิทํ มุนฺติ ดังนี้ ภควา ฮันว่าพระพุทเจ้า เทเสติ
- 2/4 ก็เทศนา อิติ ด้วยคำว่ดังนี้ เทวเต ตุราเทวคา นทการณํ [นทานการณํ] ฮันว่าอาการอันต่าง ๆ กัน อตฺถิ ก็ยังมีดังนี้แล เอโก ภิกษุ ฮันว่าภิกษุตนหนึ่ง นิสาย [นิสฺสาय] เหตุอาศัยเช่ง อรหนฺตํ ยัง

ฉานที่ 4

- 1/1 อรหันตาวิมุตติ คือนิรพานตั้งนั้น โส ภิกษุ ฮันว่าภิกษุตนนั้น คนฺตุวา เข้าไป สนฺติเก [สนฺติโก] สู้สำนัก วิมุตติ ภิกษุหิ [ภิกษุหิ] สทฺธิ กับคอมภิกษุตนประกอบด้วยคลองวิมุตติ คือนิรพานนั้นแล เหตุพระตถาคต วุตฺตํ ยังฮันกล่าว ตํ

⁵น่าจะเป็น ฐมฺม เทเสติ

⁶น่าจะเป็น ปญฺจหิ เหตุหิ หรือ ปญฺจเหตุหิ

⁷น่าจะเป็น สเจ ปน ปากนรณฺนติ ปุจฺจสิ ?

- 1/2 **อการณั**⁸ ยังอาการอันนั้นแล **โส สาลาณิยธมฺโม** [สาลาณิยธมฺโม] อันว่าภิกษุตนได้ฟังยังสา
ราณิยธรรม **ปโต** [ปตุโต] ก็จักได้ถึง **ปถม** [ปจรม] **นิพพาน** ยังนิรพานก่อน **อาสาราณิยธมฺม**
- 1/3 ยังภิกษุตนบได้ฟังยังสาราณิยธรรมนั้นแล **โย ภิกฺขุ** อันว่าภิกษุตนใด **ทตฺวา** ให้แล้ว **ทาน** ยัง
ทาน **ปุพฺพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน **ขยฺยติ**⁹ ก็จักได้ส้องเสพ **ปญฺจสทสฺส** [ปญฺจสทสฺส] ยัง
- 1/4 กิเลสพันปลาย 5 ซ้อย ก็บมีเศษมีสะหลอแล้ว ก็จักได้เข้าสู่นิรพาน **ชาติ ชรา มรณธมฺม** ยังอัน
ปราศจากชาติ ชรา มรณธรรม ค่ำตายทั้งมวลนั้นแล **โย ภิกฺขุ** อันว่าภิกษุตนใด
- 2/1 **อสารานิยธมฺม** [อสารานิยธมฺโม] อันบได้ฟังยังสาราณิยธรรมนั้น **ตฺสฺสฺส** [ตฺสฺสฺส] **ทอ**
มากลัวเกล้าเฝ้าด้วยคนคหฬ **นิตาย** [นิตาย] อาศัยเชิงปัจฉัยทั้ง 4 น **สฺรติ** ก็ประนีก็คิดถึง
ปฏิบัติ ยังคล่องปฏิบัติคุณแก่ครู
- 2/2 บอาจารย์ **น กรติ** บกระทำจำเรญ **สมถวิปัสสนา** **นามมรูป** [นามรูป] ยังอันบจำเรญ
เมตตากาวาณธรรมอันเป็นนามอุปนามขันธสักอัน **เต ภิกฺขุ**¹⁰ แม่นอันว่าเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น
- 2/3 **สุณฺนติ** [สุณฺนติ] แม่นว่าเขาไปได้ฟัง **ธมฺม** ยังธรรมคำสอนแห่งพระตถาคตตั้งนั้น **ยาวชีว**
ตราบต่อเท่าเสียดชีวิตแห่งเขาดังนั้นก็ดี **อรหนฺต** ก็ได้ถึงอรหันตาแล **คฺวราเทวตา เอ -**
- 2/4 **กฺจฺเจ คหปติโก ภิกฺขุ**¹¹ อันว่าภิกษุทั้งหลาย ฝูงเขาวางฆารย้าวเหือนเสียแล้วแลมาบวชปางนั้น
ธมฺเมน ด้วยธรรมอันบชอบบประกอบด้วยคลองวัตรอันดี **เอกฺกฺเก ภิกฺขุ** [เอกฺกฺเก ภิกฺขุ] อันว่า
ภิกษุตนนั้น **อกตฺวา** เล่า

ลานที่ 5

- 1/1 บกระทำ **ปฏิบัติ** ยังคล่องปฏิบัติ **ตถาคตฺสฺส** แห่งพระตถาคต **เมทฺยฺยนิ** [เมทฺยฺยนิ] ก็ท่อมารวม
ขึ้นยินดี เมากลัวเกล้าอยู่ **พฺนฺธุว** สห **ปฺตฺเตหิ** กับด้วยลูกหลานแห่งตนฝูงนั้น **ยสฺมา** เหตุใด
ตโต มักว่า **ตสฺมา** ดัง
- 1/2 นั้น **มยา**¹² อันพระตถาคต **วฺต** [วฺต] ก็หากกล่าว **นนาการณ** อันยังอาการอันต่าง ๆ กัน **ตสฺ**
มา เหตุตั้งนั้นแล **เอวญฺจ ปน วตฺวา** นาว [ดาว] สัพพัญญูเจ้าเทศนาท่อนั้นแล้ว **เทวตาตน** นั้น
เมทา -

⁸น่าจะเป็น ต หรือ ต การณ

⁹น่าจะเป็น เขวติ

¹⁰น่าจะเป็น โส ภิกฺขุ

¹¹น่าจะเป็น เอกกฺก เอกคหปติกา ภิกฺขุ

¹²น่าจะเป็น ตถาคต

- 1/4 ข้าไว้สัพพัญญเจ้า **สาณเต ปลาย** [สาสนโต ปฏฺชาย] ตั้งแสกแต่ศาสนาสัพพัญญเจ้าล่วงไป ได้ 2 พันปลายเมื่อหน้า トラบต่อเท่า 5 พันวัสสาตั้งนั้นก็ดี **สมนเทส** [สมณฺหุเทส] ยังสามเณร **อุปปุจฺจาเปยฺย วา** [อุปปุจฺจาโก] อันเป็นผู้
- 2/1 อุปัฏฐากภิกษุสงฆ์อันเป็นพ่อครูบาอาจารย์ **อตุล** ก็ยังมีหรือ **อุทฺทาหุ** [อุทาหุ] รู้ว่ามีได้นั้น ก็ข้าจา ประการหนึ่งนั้น **อุปปาสิกา วา** [อุปาสิกาวา] อันว่าอุบาสกอุบาสิกาก็ดี **อุปปาถาก** [อุปปุจฺจากา] ยังอันเป็นผู้อุปัฏฐากศึกษา
- 2/2 **สงฺฆสฺส** แก่ภิกษุสงฆ์เจ้าก็ดี **อตุล** ก็ยังมีหรือ **อุทฺทาหุ** รู้ว่าหาบมีได้นั้น ก็ข้าจา เทวดาเลณาม ดังนั้น **อถ ตทา**¹⁵ ในกาลยมนั้น **ภควา** อันว่าพระพุทฺธเจ้า **อโวจ** ก็กล่าววว่า **โส สมณฺหุ**
- 2/3 **โสปี อตุล** เทเวเต **โส อุปปาสิกาปี อตุล** เทเวเต¹⁶ ดังนี้เป็นเค้า เทเวเต **คฺราเทวตา มนุโสปี** [สามเณราปี] แม่นอันว่าสามเณรทั้งหลายก็ดี **อตุล** ก็มี **ยาว สาสน** トラบต่อเท่า 5 พันวัสสามาถึง
- 2/4 ท่อว่าเห็นผ้าเหลืองน้อย ๆ ห้อยคอแขนไว้ ได้ชื่อว่าสามเณรแล **ปน** ด้วยมีแท้ เทเวเต **คฺราเทวตา สาสน** ในเมื่อศาสนาพระตถาคตล่วงไปได้ 2 พันปี トラบต่อเท่าถึง 3 พันปีแล มี ดังนั้น สามเณ -

ลานที่ 7

- 1/1 **โร** [สามเณรา] อันว่าสามเณรทั้งหลาย **ติเลทา คณาน** ก็จักแตกอาการประมาณ 11 ยถา มักว่า **กตฺตมา** [กตมา] จักได้อันใด **วิปฺสนาน** [วิปฺสุสนาน] ยังคลองวิปฺสนาแก่ **ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาธิยามิ** [สมาธิยามิ] ดังนี้แล เท -
- 1/2 **วเต** **คฺราเทวตา โย สมณฺโโล** [สามเณโร] อันว่าสามเณรตนใด **เวรมณี** มักว่า **ปฏฺวิโร** เว้นแล้ว **ปาณาติปาตา** จากอันฆ่าสัตว์ **ชีวิตา** ให้ตายจากชีวิตตั้งนั้น **โส** สามเณรตนนั้น
- 1/3 **ปริสุทฺโธ** เป็นบริสุทธิ์ล้ำยิ่ง **อตุล** [อตุโล] หาบุคคลผู้จักเสมอไปได้แล สามเณรตนนั้น **โสภติ** ก็ดูรุ่งเรืองงาม **จนุโท ปณฺรโส อิว ยถา**¹⁷ ก็อุปมาเหมือนดังพระจันทร์เต็มงาม
- 1/4 ได้ 15 คำนั้นแล ผิมีตั้งนั้น **คฺราเทวตา โย สมณฺโโล** [สามเณโร] อันว่าสามเณรตนใด **ปติปทํ** [ปฏฺิปทํ] ยังปฏิบัติตามคลองสิกขาบทตั้งนั้น **โส สมณฺโโล** [สามเณโร] อันว่าสามเณรตนนั้น **ภวิสติ** [ภวิสฺสติ] ก็ดูรุ่งเรืองงาม **มณฺโฆ**

¹⁵น่าจะเป็น อถ ศัพท์เดียว

¹⁶น่าจะเป็น โส สมณฺหุเทโส อตุล เทเวเต สา อุปปาสิกาปี อตุล เทเวเต

¹⁷น่าจะเป็น จนุโท ปณฺรโส ยถา

- 2/1 **อิว ยถา**¹⁸ ก็อุปมาดังแก้วมณีโชติ **จกุกวตติราชา** [จกุกวตติราชานัน] แห่งพญาจักรวรรดิราชันนั้น แล **เทวดา** [เทเวเต] **คูลาเทวดา** **อิท** อันก็เป็น **ปถมสิกขาปทุ** [ปถมสิกขาปทุ] ยังคลองวัตร สิกขาบทเป็นปฐมที่ก่อนแล **เทเวเต**
- 2/2 **คูลาเทวดา โย สามณโร** [สามณโร] อันว่าสามณเรตนใด **สเจนเว**¹⁹ มักว่า **ปฏิวิโร** **ผิเลมา** **เว** **ปณณติปาตา** จากอันฆ่าสัตว์ **กตฺวา** มากระทำ **ชีวิตา** ให้คลาดจากชีวิต ดังนั้น **โส สามณโร** [สามณโร]
- 2/3 อันว่าสามณเรตนนั้น **น โสภติ** ก็บ่งชี้ถึงเงา **ราหูโร อิว ยถา**²⁰ ก็อุปมาเหมือนดังราหูแล **พระจันทร์ อสมโม**²¹ อันมาประสมพบกับด้วยกันนั้นแล **คูลาเทวดา โย สามณโร** [สามณโร] อันว่าสามณเรตนใด **อกตฺวา** แลมาบ่งกระทำ **ปฏิปทุ** [ปฏิปทุ] ยังคลองวัตร ปฏิบัติตามสิกขาบทดังนี้ **ปริเยสยฺย** ก็มาแสวงหา **มรณ** ยังเครื่องอันฆ่า **ตีสาน** [ตีสาน] ยังสัตว์ทั้งหลายให้ตาย เป็นต้นว่า **กุกฺกฏิกิปรัก**

ลานที่ 8

- 1/1 ยังมดดำมดแดงก็ดี **อหิกิตฺตา จ** [อหิกิตฺตา จ] ยังงู แลจิ้งเหลนแลแมงป่องแลแมงงอดก็ดี **ทสฺส จมฺกฺกฺส จ** [ทสฺสจฺมกฺกฺสา จ] ยังเหลือกแลยุงก็ดี **มกฺกิกา จ** ยังแมงวันแลต่อแตนก็ดี **อนฺตโส** [อนฺตมโส] ล่วงสุดสร้อยน้อยไป **กิมิปี** แม่นยัง
- 1/2 เหาแลเห็บหมัดก็ดี **ชีวิตา** มากระทำให้ตายไปดังนั้น **โส สามณโร** [สามณโร] อันว่าสามณเรตนนั้น อันบ่งเป็นสามณเร **อสกฺกยฺปฺตฺติโย** [อสกฺกยฺปฺตฺติโก] อันบ่งเป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคต
- 1/3 แล **เทเวเต** **คูลาเทวดา โส สามณโร** [สามณโร] อันว่าสามณเรตนนั้น **วสฺติ** ก็มาอยู่ **เตหิ** [เตหิ] **ภิกฺขุหิ สทฺธิ** กับด้วยภิกษุตนใด **ปติปฺตฺติก อิว ยถา**²² ก็อุปมาเป็นดังใบตองมาห่อ
- 1/4 ยังขึ้นเน่าปลาเหม็นนั้นแล **ปน** ท่อว่าด้วยมีเท้า **โส สามณโร** [สามณโร] อันว่าสามณเรตนนั้น **วสฺสฺติ** [วสฺติ] ก็อยู่ **ยสฺส** [ยสฺมี] **อวาเส** ในอาวาสที่ใด **ภิกฺขุหิ** [ภิกฺขุหิ] **สทฺธิ** กับดอมเจ้าภิกษุทั้งหลาย **ปพฺพาเชยฺย** เพิ่งว่าขับ

¹⁸น่าจะเป็น มณีโชติโรยถา

¹⁹น่าจะเป็น สเจ น

²⁰น่าจะเป็น ราหู ยถา

²¹น่าจะเป็น โสโม

²²น่าจะเป็น ปติปฺตฺติก ยถา

- 2/1 หนี **อตุล วาเส** [ตฺสุมา อาวาส] จากอาวาสที่นั่น **ยุตฺ** [ยุตฺต] ก็เป็นอันควรแท้ดีหลีแล **ดูรา** เทวคา **โย ภิกฺขุ** อันว่าภิกษุตนใดจา อันฐึแล้ว **อุปฺปราเปยฺย** [อุปรเปยฺย] แลมาประโลมเอา **ตฺ มนุสฺสเทสํ** [ตฺ สมณฺหฺมเทสํ] ยังสามเณรตนนั้น **ทุสฺสีลา**
- 2/2 อันหาศึลปได้ ดังนั้น **อิติ** ด้วยประการดังนี้ **สมฺน** [สามเณร] ดูราท่านสามเณร **อหํ** อันว่าเฮา **ทสฺสมิ** [ทสฺสสามิ] ก็จักให้ **ปตฺตํ** [ปตฺตํ วา] ยังบาตรก็ดี **จีวรํ** วา ยังผ้าก็ดี **กิลฺยจิตรํ** วา²³ ยังข้าว ของอันใดอันหนึ่ง ดูราสามเณร
- 2/3 บ่ท้อแต่ัน **อหํ** อันว่าเฮา **ทสฺสมิ** [ทสฺสสามิ] ก็จักให้ **สุกฺขํ** [สุกฺ] ยังสุขก็ดี **อุเทสํ** [อุทฺหฺมเทสํ] ยังอัน สั่งสอนบาสิบท 1 ก็ดี **ปริปุจฺสํ** [ปริปุจฺจํ] ยังนิสสัยก็ดี **โส ภิกฺขุ** อันว่าภิกษุตนนั้น **อุปฺปชาเปยฺย** วา [อุปฺปจฺชาเปยฺย] ยังสามเณรตนนั้น
- 2/4 ก็มาให้อุปัฏฐาก **อตุตฺตานํ** ยังตนก็ดี **นิสฺสย** [นิสฺสสามย] เหตุอาศัย **สํญฺญเมยฺย** วา [สํญฺญเมยฺย วา] บริโภคด้วยอามิสก็ดี **สงฺวาเสยฺย** [สํวาเสยฺย] ยังอาวาสที่อยู่ก็ดี **สพฺพเสยฺย** ยังที่นอนก็ดี **ปฏฺวิพทฺธ จิตฺตา** [ปฏฺวิพทฺธจิตฺโต] อันมีจิตปฏิพัทธ์อีก

ลานที่ 9

- 1/1 ด้วยสามเณรตนนั้น **อลํ** อันเป็นกับด้วยโทษ **ตสฺส** แก่ภิกษุตนนั้นแล **สตุตฺตา** อันว่าสัตถัพญฺเจ้า เทเสตุวา ก็เทศนาแล้ว **ปถมสิกฺขาปทฺธํ** [ปจฺมสิกฺขาปทฺ] ยังสิกขาบทอันปฐม **ตสฺส** [ตสฺสา] แก่ เทวคาตนนั้น **อิติ เอวํ** ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล **เทเสติ**
- 1/2 ก็เทศนา **ทุติยสิกฺขาปทฺธํ** [ทุติยสิกฺขาปทฺ] ยังคลองสิกขาบทอันถ้วนสอง **อาห** จึงกล่าวเป็นนัย คาถาว่า **อทฺธินาทา เวมณฺณี สิกฺขาปทฺธํ สมฺมาทียามิ**²⁴ ดังนี้เป็นเค้า **เทวเต** ดูราเทวคา **สาสเน**
- 1/3 ในเมื่อศาสนาพระตถาคตอันล่วงไปได้ 2 พันปี ติราบต่อเท่าถึง 3 พันปี ดังนั้น **เอกจฺเจ** **สมณโร** [เอกจฺโจ สามณโร] อันว่าสามเณรทั้งหลายบางพ่องนั้น **เว** มักว่า **ปฏฺวิโร** เว้นแล้ว **อทฺธิ นาทานา** [อทฺธินาทานา] จากอัน
- 1/4 บ่ลักเอา **ธนํ** ยังข้าวของอันเจ้าข้าวของบ่ได้ให้ **สพฺพ ภิกฺขุ**²⁵ ยังพีชะพยฺญนะ แลคิลาณปัจจย เครื่องปลูกของฝั่งทั้งหลายทั้งมวลอันเกิดมี **คาม** [คาม] วา แต่บ้านก็ดี **อรณฺหา** [อรณฺหา] วา แต่ป่าก็ดี **ปีตารณํ** ยังของพ้อก็ดี **มตา** -

²³น่าจะเป็น **กิลฺยจิ** วา

²⁴น่าจะเป็น **อทฺธินาทานา เวมณฺณี สิกฺขาปทฺธํ สมฺมาทียามิ**

²⁵น่าจะเป็น **สพฺพโกชฺชํ ภิกฺขุ** หรือ **สพฺพพิจฺ**

- 2/1 ทนฺ วา [มาตา ธนฺ วา] ยังของแห่งแม่ก็ดี แลพี่อายน้องชายก็ดี ภคินียฺ [ภคินียา] ยังของแห่งเอื้อยแลน้องหญิงก็ดี อทินฺ [อทินฺน] ยังอันปลักเอาแต่ดั่งนั้น ก็มากระทำ ปฏิปทํ ยังคลองวัตรสิกขาบทไว้ไว้ ดั่งนั้น โส สมณโร [สามเณโร] อันว่าสามเณรตนนั้น
- 2/2 สกฺยปฺตติโย ก็ได้ชื่อว่าปฤตติยแห่งพระตถาคตเพื่ออันแล เอกอุเจ สมณโร [เอกอุโจ สามเณโร] อันว่าสามเณรบางพ่องนั้น มาตาปิตา [มาตาปิตุหิ] อันว่าพ่อแลแม่ อนุสาธาโต [อนุสัญญาโต] แต่อันให้อนุญาตขาด
- 2/3 เป็นลูกพระตถาคตแต่ดั่งนั้น นิสา ย ปพฺพชฺชา [นิสฺสา ย ปพฺพชฺช] เหตุอาศัยให้มาบวชด้วยอาภิสติคกับด้วยลามกอยากได้ข้าวของก็ท้อให้ลูกเข้ามาบวชตริปองเอาด้วยเหตุกระทำเพศเป็นสามเณร
- 2/4 อยู่หั้นแล โส สมณโร [สามเณโร] อันว่าสามเณรคนบาปไปทั้งหลายฝูงนั้น ปรีเยสฺสยฺ เขาก็ไปแสวงหาปลักเอา อทินฺ [อทินฺน] ยังข้าวของอันเจ้าของบิได้ให้หั้น คามา วา ข้าวของอันมีในบ้านก็ดี อรณา วา [อรณฺหา วา]

ลานที่ 10

- 1/1 ข้าวของอันมีในป่าก็ดี พุทฺธสา [พุทฺธสฺส] วา ข้าวของแห่งพระพุทธเจ้าก็ดี ธมฺมสฺส วา ยังข้าวของแห่งพระธรรมเจ้าก็ดี สงฺฆสฺส วา ข้าวของพระสงฆเจ้าก็ดี เจตฺตยสฺส วา ข้าวของแห่งพระเจตยธาคก็ดี ผลาผล ยังพิชหมากลูกลูกไม้หั่ว
- 1/2 มั่นอันมีในอารามฮั่วสวนก็ดี อหาลิ เขาก็ปลักเอา ธนฺ ยังข้าวของทั้งหลายฝูงนี้ อาเนสิ เขาก็มานำเอาเมื่อเลี้ยงชีวิต มาตาปิตุหิ [มาตาปิตุหิ] สทฺธิ กับด้วยพ่อแลแม่แห่งเขา อิติ ด้วยประการดั่งนั้น โส พาลอ อันว่าชายบาปไปทั้งหลายฝูงนั้น อสมณโร [อสามเณโร] บิใช่สามเณร อสกฺยปฺตติโย บิเป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคตแล สตุถา อันว่าสัพพัญญูเจ้า เทเสตฺวา ก็เทศนาสำแดงแล้ว
- 1/4 พุติยคาลํ ยังคาถาอันถ้วน 2 แก่เทวดา อิติ เอวํ ด้วยประการดั่งกล่าวมานี้แล ตทา ในยามนั้น สตุถา อันว่าสัพพัญญูเจ้า ปกาเสณฺโต [ปกาเสลิ] อันจักสำแดง ตติยคาลํ ยังคาถาอันถ้วน 3 ว่า อพฺรหฺมจริยา
- 2/1 เวรมณิ ลิกฺขาปทํ สมฺมาทิยามิ [สมาทิยามิ] ดั่งนี้แล เทวเต จูราเทวคา โย สมณโร [สามเณโร] อันว่าสามเณรตนใด เว มัคว่า ปฏฺวิโรโต เว้นแล้ว อพฺรหฺมจริยา จากเพศอันบิเป็นสามเณรนั้นแล้ว กตฺวา

- 2/2 เล่ามากระทำ เวทกุ สพุพพมัม ยังเพศอันเป็นสมณัพรหมจารีอัณดี สภาทิ ก้อยู วิณญุยา [วิน-
เย] ในคลองวินัยด้วยดี กตุวา ปติปท [ปฏิปท] ยังคลองปฏิบัติด้วยดี โส สมเนโร [สามเนโร]
อันว่าสามเนรตน
- 2/3 นั้น อสสุตโต [อัสสุโต] อันบ่กลัวเกล้า อุญย มักว่า อุญเยหิ ด้วยคนทั้งหลาย 2 จำพวก อนา
คาเลหิ จ [อนาคาระหิ จ] คือนักบวชตนกระทำคลองบ่ชอบนั้นก็ดี คหตุเลหิ จ [คหฏะหิ จ]
คือว่าคนอันบ่ไชนักบวชก็ดี วินา เว้นแล้ว ปญจ
- 2/4 กมานิ [ปญจกมมานิ] ยังบาปกรรมทั้งหลาย 5 ประการนั้น กตุวา มากระทำ พุทธุมจิริย ยัง
คลองสมณัพรหมจารี มีประการ 10 อกตุตมา [กตมานิ] คือฝูงใดจา สมฺมาชนิ [สมมุชชนิ]
อัน 1 คือว่ากวาดแผ้วช่วงพระเกษแก้วเจติยัศริมหาโพธิ์อัน 1 แล

ลานที่ 11

- 1/1 อahrtuwa นามา ปานิย [ปานิย] ยังน้ำบร โภคน้ำร้อนน้ำส่วยมือ เชรปิณทุ [เชรปิณทุ] ยังเจียง
ก็ดี ครุสสุต [ครุสสุต] อุปปชายสสุต [อุปปชายสสุต] แก่อุปัชฌาย์อาจารย์แลพ่อครูก็ดี อาคนตุตสสุต
แก่ภิกษุตนมาแ่วเซาก็ดี อahrtuwa นามาแล้ว ทิปทุ -
- 1/2 คนุทมาลาทนิ [ทิปฐปนุทมาลาทนิ] ยังสิ่งทั้งหลายอันได้ประทีปดอกไม้ คันธรสของหอม
บุชา อุโปสตุตสสุต [อุโปสตุตสสุต] แห่งโองอุโปสถก็ดี วิหาร ในวิหารก็ดี คันธกุฎีก็ดี เจติย ยัง
พระธาตุแลเจติยัศริมหา
- 1/3 โพธิ์ก็ดี อุปปลาท [อุปปุจาท] ยังอันอุปัฏฐากศึกษาแก่ครูบาอาจารย์ นิททาเก [นิททาเก] ใน
กาลเมื่อนอนก็ดี นิสิททาเก [นิสิททาเก] ในกาลเมื่อนั่งก็ดี สีหปญจล [สีหปญจล] ยังอันหับ
ประตูป้องเยียมก็ดี อุปปชาย [อุปปชาย] ในกาล
- 1/4 อุปัชฌาย์อาจารย์ ปญญิตวา [ปพุชฌิตวา] ดั้นแล้ว วิริตวา [วิริตวา] มาไขเสีย สีหปจล
[สีหปญจล] ยังป่องเยียมนั้นแล อุตตาน ยังตนก็ดี ทาเก [นิททาเก] ในเมื่อนอน ปจุสา
[ปจุสา] เมื่อภายลุน ครุสา แก่ครูบาอาจารย์ก็ดี ปญญิตวา [ปพุชฌิตวา] ดั้น ปณม [ปณม]
ก่อน อุปปชายสสุต [อุปปชายสสุต] แก่อุปัชฌาย์อาจารย์ อุปปชายโย [อุปปชายโย] ในเมื่ออุปัชฌาย์
จิริตุกาโม มักเพื่อจักตะเดินไปคุมบาตรดั่งนั้น โส สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเนรตนนั้น
คเหตุวา ถือเอาแล้ว ปต [ปต] ยังบาตร อุปปชา -
- 2/2 ยสสุต [อุปปชายสสุต] แห่งอุปัชฌาย์ คนุทวา ก็เข้าไป ลามปเทส สู่ประเทศบ้านแลนคมทั้งหลาย
ลทิตวา ได้แล้ว ปญทปาต ยังก่อนข้าวบิณฑบาต ปุน คนุทวา [ปุนาคนุทวา] คินมาแล้ว อวา
เส [อวาเส] สู่อาวาสอันเป็นที่อยู่

- 2/3 แห่งตน กตฺวา มากระทำล้างส่วยเช็ดเสียบ ปตฺ [ปตฺ] ยังบาตร อุตฺโน แห่งตนก็ดี อุปฺปายสฺส [อุปฺปายสฺส] แห่งอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ดี ภุญฺชิตกฺกาเล [ภุญฺชนกฺกาเล] ในกาลเมื่อจักกิน ภตฺ [ภตฺ] ยังข้าวก่อน อุปฺปายสฺส [อุปฺปายสฺส]
- 2/4 แห่งอุปัชฌาย์อาจารย์ดั่งนั้น โส อันว่าสามเณรตนนั้น กตฺวา แลมากระทำ ธนฺปญฺจ ยังอันอุบเภาแล้ว กตฺวา มากระทำ ทินฺ [ทินฺ] ยังอันเคน ปคฺคยฺห เลิกขึ้น อุชาโย [อุจฺจโต] แต่ล่วงสูง วิทฺตฺติปฺมาณํ ประมาณว่าได้คืบ 1

ลานที่ 12

- 1/1 กิติ นัย 1 มณฺณลฺปิมาณํ [มชฺชาลฺปิมาณํ] ประมาณพอแมวลอดได้ ดั่งนั้นกิติ โส อันว่าสามเณรตนนั้น นนฺทกฺกาเล [นหานกฺกาเล] ในกาลเมื่อจักอาบน้ำ อุปฺปายสฺส [อุปฺปายสฺส] แห่งอุปัชฌาย์แล มีดั่งนั้นกิติ กตฺวา ถือเอาแล้ว ติจิวัเร [ติจิวฺร] ยังผ้าสามผืน
- 1/2 กตฺวา มากระทำจีบไว้เหนือบาแห่งตนแล้วดั่งนั้น โส อันว่าสามเณรตนนั้น มาเนติ [อาเนติ] ก็น้อมให้ จิวัเร ยังผ้าอันนั้น อุปฺปายสฺส [อุปฺปายสฺส] แห่งอุปัชฌาย์หันแล อัน 1 นั้น คจฺจสฺสกาเล [คจฺจสฺสกาเล] ในกาลเมื่อจัก
- 1/3 ไปจักมา อุตฺโน แห่งตนก็ดี อาจิกฺขติ [อาจิกฺขติ] ก็บอกเล่า อุปฺปายสฺส [อุปฺปายสฺส] แห่งอุปัชฌาย์ จิรฺกาคฺคาเล ในเมื่อไปแสนานมา ดั่งนั้น เอรฺกติ [เอกรฺกติ] เลี่ยงว่าได้คืบ 1 กิติ 2 วัน 3 วันกิติ ยาม 1 กิติ ถ้องยาม
- 1/4 1 กิติ นิวิตฺตฺวา [นิวิตฺตฺวา] กลับคืนมาแล้ว สมิเป [สมิปี] ผู้สำนักที่ใกล้ อุปฺปายสฺส [อุปฺปายสฺส] แห่งอุปัชฌาย์อาจารย์ อุตฺโน แห่งตนนั้น ประการ 1 โส อันว่าสามเณร ฐเรติ [ฐาเรติ] ก็มาคลุม จิวัเร ยังผ้ากิติ ติมณฺฑ -
- 2/1 รํ [ติมณฺฑลํ] ให้เป็นมณฑลมีประมาณ 3 แห่ง วาหฺตฺตฺปฺมานิ [วาหฺตฺตฺปฺมานิ] ยังอันให้ม้มแขนศอกก้า 1 ปาทฺหฺตฺตฺปฺมานโต [ปาทฺหฺตฺตฺปฺมานโต] แต่ข้อแข้งขึ้นอันมีประมาณ 8 นิ้วมือขวาง²⁶ แล มณฺฑลํ ยังคืบผ้าอันให้เพียงกันกิติ อิติ เอวํ พุรฺหมจฺริ -
- 2/2 ยํ ยํ ปติปฺทฺธํ [ปฏฺธิปฺทํ] นิเสยฺยํ อันว่ากริยาจาอิริยาบถอันเป็นสมณฺ์พรหมจารีอันเป็นดังกล่าวมานี้แล สมณฺุเทโส [สมณฺุเทโส] ก็จึงได้ชื่อว่าสามเณร สกฺยปฺตฺติโย [สกฺยปฺตฺติโย] ก็จึงเป็นลูก
- 2/3 พระตถาคตแล เทวเต ชฺฐาเทวตา เอกจฺเจ สมนฺเณโล [เอกจฺเจ สามเณรา] อันว่าสามเณรทั้งหลายบางพ่องนั้น ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว สาสน ในศาสนาแห่งพระตถาคตแลมีดั่งนั้น นลิกฺขิตฺสฺสิ เขา

²⁶ประมาณ 8 นิ้วมือข้างขวา (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 1/12/2/1)

- 2/4 บ่เฮียนเอา **สิกขาปทฺธ** [สิกขาปท] ยังคลองสิกขาบททั้งหลาย **เอตสุมี สมิเป** [สมิเป] ในที่ใกล้สำนักแห่งอุปัชฌาย์อาจารย์ **อตุตโน** แห่งตน **จรนุติ** เขาก็มาแต่สู่อันตะเดินไปมา **อสวาโส** อันหาคำสั่งवादสวาทิยาย

ลานที่ 13

- 1/1 บ่ได้ **คจฺจกาเล** [คจจกาเล] ในการเมื่อเขาไปเขามานั้น **ทสฺสวาลํ** [ทสวสฺ] วา เสี่ยงกาลอันนานประมาณว่าได้ 10 วัสสา²⁷ก็ดี **ทสฺสมาเส** [ทสมาเส] เสี่ยงกาลอันนานประมาณว่า ได้ 10 เดือนก็ดี **เอกวาสํ** [เอกทิวสํ] เสี่ยงว่าได้มี 1 ก็ดี **เอกมาสํ** เสี่ยง
- 1/2 ว่าได้เดือน 1 ก็ดี **ทวิรตฺตติรตฺตํ** เสี่ยงกาลอันนาน ประมาณว่าได้ 2 เดือน 3 เดือน ก็ดี **นิวตฺตติว** วา เขากลับคืนมา **สมิเป** [สมิเป] สู่นัก **อุปัชฌายสฺส** [อุปัชฌายสฺส] แห่งอุปัชฌาย์อาจารย์แห่งตนแลมี
- 1/3 ดังนั้นก็ดีเทอญ **นิวตฺตติกาเล** [นิวตฺตติกาเล] ในกาลเมื่อเขาคืนมาก็ดี **วสฺสิสฺสํ** [วสฺส] เขาก็จักหนีไปอยู่ **อญฺญสฺสวาสสฺ**²⁷ ในอวาสอันที่อื่นหันแล **คฺรา อยํ สมนฺเณโร** [สามเณโร] อันว่าสามเณรทั้งหลายฝูงนี้
- 1/4 **ทสฺสิโล** [ทสฺสิโล] เป็นอันหาศีลบ่ได้แล **อสภฺยปฺตฺติโย** [อสภฺยปฺตฺติโย] อันบ่ได้เป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคต **อิตฺติ เอวํ** ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล **สตุถา** อันว่าสัพพัญญูเจ้า **ปกาเสณฺโต** ก็เทศนาสำแดง
- 2/1 **ตติยคาลํ** ยังคาถาอันถ้วน 3 **ตสฺส** [ตสฺส] แก่เทวดาตนนั้นแล้ว **ปุน** เมื่อภายหลัง **เทสิตา** [เทเสสิ] อันจักเทศนาสำแดง **จตุตฺถคาลํ** [จตุตฺถคาลํ] ยังคาถาอันถ้วน 4 ว่า **มุสฺสวาทา** จากคำอันดั่งอันล่ายอันเป็นคำอันเบา
- 2/2 อันมีดังนั้น **วินา** เว้นแล้ว **กตฺวา** มากระทำ **สมณธมฺมํ** ยังสมณธรรมด้วยคำอันชื่ออันดี **กตฺวา** มากระทำ **ปฺปิปทํ** ยังคลองปฏิบัติด้วยดี **อุปฺปลาถํ** [อุปฺปลาถํ] ยังอันอุปัฏฐาก **พุทฺธสา** วา แก่
- 2/3 พระเจ้าก็ดี **ธมฺมสฺส** วา แก่พระธรรมก็ดี **สงฺฆสา** [สงฺฆสฺส] วา แก่พระสงฆ์เจ้าก็ดี **อุปฺปสฺสสา** [อุปัชฌายสฺส] วา แก่อุปัชฌาย์อาจารย์ก็ดี **อาคณฺตฺกสฺส** วา แก่ภิกษุตนมาแหว **อิตฺถิ** วา ผู้หญิงก็ดี **ปฺริโส** วา
- 2/4 ผู้ชายก็ดี **ทลฺลิท** [ทลฺลิท] วา คนทุกขไ้ก็ดี **ปณฺทิตฺโต** [ปณฺทิตฺโต] วา คนผู้มีปัญญาก็ดี **พาโล** วา คนใบ้ก็ดี คนง่ามก็ดี **สมณโร** [สามเณโร] อันว่าสามเณรก็ดี **น วจฺติ** [น วญฺเจติ] ก็บ่ดั่งปล่ายด้วยคำอันเบาอันมีอันชื่ออันดี

²⁷น่าจะเป็น อญฺญสฺส อวาสสฺ

ลานที่ 14

- 1/1 แท้ดั่งนั้น โส สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเนรตนันน์ สมณูเทโส [สมณูเทโส] ได้ชื่อว่า สามเนร สกยปุตติโย [สกยปุตติโย] ก็จึงได้ชื่อว่าลูกศิษย์แห่งพระตถาคตแล เทวเต จูราเทวตา เอกจุจ สมเนโร [เอกจุจ สามเนโร] อันว่าสามเนรบาง
- 1/2 ฟ่องนั้น ปพฺพชิตฺวา บวชแล้ว ฅาสเน ในศาสนาแห่งพระตถาคตดั่งนั้น เขาก็ได้ใส่ใจลงใน ศาสนาแห่งพระตถาคตสักสิ่ง วตฺวา เขาก็ท้อหลอนกล่าวต่ออุปัชฌาย์ว่า อิติ
- 1/3 ดั่งนี้ ฅนฺเต ข้าไหว้เจ้ากู ปลาย [ปญฺจาย] ตั้งแหกแต่ฝูงข้าทั้งหลายได้เป็นสามเนรนี้ เมื่อหน้า ฅมฺเห อันว่าเจ้ากู อาจิฏฺขิต [อาจิฏฺขิต] จงสั่งสอนบอกให้รู้ อุกฺขารานิ [อกฺขารานิ] ยังอักขระ ทั้งหลายก็ดี อุปเทสํ [อุปเทสํ] ยังบาลี
- 1/4 ก็ดี ปริปริธํ วา²⁸ ยังนิสสัย สุตฺนํ [สุตฺตํ] วา ยังสูตร พุณฺณนิ วา [พญฺชนํ วา] ยังพญฺชนะ ก็ดี ปทํ วา ยังพินํก็ดี วิณฺญํ [วินยํ] วา ยังวินยํก็ดี ปฏิปทํ ยังคลองปฏิบัติก็ดี ยํ ยํ สิกฺขาปทํ ยัง คลองสิกขาบทอันใด ๆ อตฺถิ แลมีดั่งนั้น
- 2/1 มยฺ อันว่าฝูงข้าทั้งหลาย สิกฺขาม [สิกฺขิตฺตํ] ก็จักสูตรเขียนเอา ตํ ตํ ยังสิกขาบทอันนั้น ๆ สทฺธิ กับด้วยเจ้ากูแล้วดั่งนี้ สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเนรฝูงนั้น วญฺเจติ ก็กล่าวว่า วจฺนํ ยังคำอันเบาแก่อุปัชฌาย์อาจารย์แล
- 2/2 อิติ ด้วยประการดั่งกล่าวมานี้แล ตโต ปลาย [ปญฺจาย] ตั้งแหกแต่นั้นไปภายหน้า สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเนรฝูงนั้น นทฺโรโสว²⁹ บ่นานท้อใด คจฺจนฺติ [คจฺจติ] เขาก็หนีไป อย วา เสสุ (อญฺเสสุ อววาเสสุ) ในอา -
- 2/3 วาสที่อื่น วญฺเจติ ก็มาซ้ำดั่งละย ตสฺส อววาเส [ตสฺมี อววาเส] แก่ภิกษุตนอยู่ในอาวาสที่นั้น อิติ ด้วยคำวดั่งนี้ มยฺ อันว่าฝูงข้าทั้งหลาย วสิฏฺสม [วสิฏฺสํ] ก็อยู่ อววาเส ในอาวาสที่นั้น น สิกฺขาม [น สิกฺขิตฺตํ]
- 2/4 ก็บได้สูตรเขียน กิลฺลิจ มตฺปมฺปิ [มตฺตมฺปิ] แม่นมาตราสะเล็กสะหน้อยก็เข้าแล อิทานิ ในกาล บัดนี้ ฅมฺเห อันว่าเจ้ากู อาจิฏฺข [อาจิฏฺขิต] ก็จึงบอก อุกฺขารานิ [อกฺขารานิ] ยังหนังสือ แก่ฝูงข้า ทั้งหลายแต่ก็เข้าเทอญ ดั่ง -

²⁸น่าจะเป็น นิสฺสยํ วา

²⁹น่าจะเป็น นจฺริสฺเสว

ลานที่ 15

- 1/1 นั้นแล้ว วสนุติ [วสติ] เขาก็อยู่ ตตฺถ อาวาเส ในอาวาสที่นั่น น จิเร [น จิรสฺเสว] บ่นานท่อใด จจฺจนฺติ [จจฺจติ] ก็หนีไป อณฺตฺตฺถ ถาน [อณฺตฺตฺถ ถาน] ด้วยนิยมนแต่ก่อนนั้นก็มิแล อยู่ สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเณรทั้งหลายฝูงนี้ ปวาเสยฺย วา
- 1/2 เป็นอันถึกแถมสังวาส เหตุว่าเขามีคำมฺสาวาทเป็นกับด้วยกุหก อันมีเขาว่าบมี อันรู้เขาว่าบู้ อันบู้อันบเห็นเขาว่าเห็น อันบเป็นเหตุเขาว่าเป็นเหตุ ดัง
- 1/3 นั้น อยู่ สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเณรทั้งหลายฝูงนี้ อันบเป็นสามเณร อสฺกฺยปฺตฺติโย [อสฺกฺยปฺตฺติโย] อันบเป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคต อิติ เอว ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ภควา อันว่า
- 1/4 สัพพัญญูเจ้า เทเสตุวา เทสนาสาแดง ปฏิปทํ ยังปฏิบัติทคลองปฏิบัติอันชอบแก่เทวดาตนนั้น แล อาหาริ สัพพัญญูเจ้าก็จึงกล่าวเป็นนัยคาถาอันถ้วน 5 ว่า ดังนี้ สุราเมเลยฺย มชฺชปมา -
- 2/1 ทถานา เวรมณิ ลิกฺขาปทํ สมมาทียามิ เทวเต³⁰ สุราเทวตา โย สมฺมุตฺโตโส [สมฺมุตฺตฺโตโส] อันว่าสามเณรตนใด เว มักว่า ปติวิโร [ปฏิวิโร] เว้นแล้ว สุราเมเลยฺย มชฺชปมา [สุราเมเลยฺย มชฺชปมา] จากอันกินเหล้าเมา
- 2/2 มัวทั้งหลาย เป็นต้นว่าเว้นแล้ว กตุวา มากระทำ ปฏิปทํ ยังคลอลิกขาบทอันมีอาการประมาณ 10 ดังนั้น น หรติ ก็บ่นาเอามา สุราปานํ ยังน้ำเหล้า อูริติ³¹ อันสุราใส่ยาพิษ
- 2/3 ก็ดี น ปริโปเสติ ก็บ่นาใส่ อดฺตฺตานํ ยังตนอันเป็น พยาธิปริตํ [พยาธิปริตํ] ยังตนอันเป็นพยาธิ หากเบียดเบียน สุราเมปานน [สุราปานน] ด้วยน้ำเหล้าดังนั้นก็ดี โส สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเณรตน
- 2/4 นั้น สมฺมุตฺโตโส [สมฺมุตฺตฺโตโส] เป็นสามเณรตนประเสริฐ สกฺยปะตฺติโย [สฺกฺยปฺตฺติโย] ได้ชื่อว่า เป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคตแท้ดีหลีแล เทวเต สุราเทวตา โย สมเนโร [สามเนโร] อันว่าสามเณรตนใด สเจ น วินาผิแลบเว

ลานที่ 16

- 1/1 สุราเมเลยฺย มชฺชปมา [สุราเมเลยฺย มชฺชปมา] จากอันกินเหล้ากินยาดังนั้น ยํ วิธํ อันว่าพิษ อันใด สุราปานํ แห่งเหล้าแลข้าวแดงทั้งหลาย สมฺมุตฺโตโส [สมฺมุตฺตฺโตโส] อันว่าสามเณรตนนั้น ภฺยฺยติวฺวา [ภฺยฺยติวฺวา] หากได้กินแล้ว ตํ วิธํ ยังพิษ สุราปานํ แห่งข้าวแดงอัน

³⁰น่าจะเป็น สุราเมเลยฺย มชฺชปมาทฎฺฐานา เวรมณิ ลิกฺขาปทํ สมมาทียามิ เทวเต

³¹น่าจะเป็น อริฏฺฐํ

- 1/2 นั้น ยถา มีด้วยประการสันโด **มุสสติ** ก็หากได้ถักต้อง วิสั ยังพิช **ปสฺส** [สปปสฺส] แห่งงูเห่า **ตถา** ก็อุปมาดังนั้นแล ประการ 1 นั้น **ปุกฺคเลน** [ปุกฺคโล] อัน[ว่า]บุคคล **กปฺเปติ** ก็เลี้ยง **ปีสาทิฏฺฐิ** ยังฝึมค
- 1/3 ฝึเือนก็ดี **สมเนโร** [สามเนโร] อันว่าสามเณรตนนั้น **ปมาติ**³² ก็มาได้ล่าหลังดู **ภุณฺชนฺติ** [ภุณฺชติ] ก็มาได้กิน **มหารหํ** ยังเครื่องบูชาดังนั้นก็ดี ป่ท่อนั้น **จรติ** ก็มาตะเดินไป **กิริโต** [กีฟโต] แต่คำ
- 1/4 หลั่น **สุราน** [สุเรหิ] **สทุธิ** กับด้วยคนโง่งเหล่าก็ดี **น ยุตฺตํ** เป็นอันบ่ควร **ตสฺส** แก่สามเณรตนนั้นแล ประการ 1 **วิสาสํ** [วิสฺสาสํ] ยังอันวิสาสคุ้นเคยก็ดี **อวิสาสํ** [อวิสฺสาสํ] ยังอันบ่วิสาสคุ้นก็ดี **สามาคมํ** [สามาคมํ] ยังอันประ-
- 2/1 สบพบกับด้วยกันก็ดี **อวาทาโหน** [อวาทวิหาเนน] **สทุธิ** กับด้วยคนกินดองบ่าวสาวก็ดี **อถํ** เป็นอันบ่ควร **ตสฺส** แก่นักบวชเจ้าทั้งหลายฝูงนั้นแล **สตถา** อันว่าสัพพัญญูเจ้า **ปกาเสนุโต** อันได้สำแดงแล้ว **คาถํ** ยังคาถาอันถ้วน 5
- 2/2 **ตสฺส** [ตสฺสา] แก่เทวดาตนนั้นแล้ว **เทสสิ** สัพพัญญูเจ้าจักเทศนา **คาถํ** ยังคาถาอันถ้วน 6 สัพพัญญูเจ้าจักยกมาเป็นนิสยจักไขให้แจ้งแก่นักบวชเจ้าทั้งหลาย อันจักมาภายหน้า ดังแขก
- 2/3 แต่ศาสนาอันล่วงไปได้ 2 พันปลายเมื่อหน้า トラบต่อเท่า 5 พันวัสสา หาสามเณรอันจักตั้งอยู่ในคลองสิกขาบทก็บได้ ท่อเว้นไว้แต่ผู้ได้ถึง โสตามรรคผล เมื่อภายหน้า トラบต่อเท่า 5 พันวัสสา
- 2/4 แล **สตถา** อันว่าสัพพัญญูเจ้า **อาห** จึงกล่าวเป็นนัยคาถาจาเมื่อหน้าว่า **วิกาลโกชนา เวมณิ สิกฺขาปทํ** [สิกฺขาปทํ] **สมาทียามิ** ดังนี้ **เทเวเต** **คฺราเทวคา โย สมเนโร** [สามเนโร] อันว่าสามเณรตนใด เว มักว่า **ปฏฺวิ-**

ถานที่ 17

- 1/1 **รโต** เว้นแล้ว **วิกาลโกชนา** จากอันกินข้าวกลายเพลดังนั้น **อณฺโต** [อณฺตโต] ท่อเว้นไว้ **ปญฺจโครสฺสํ** [ปญฺจโครสํ] ยังน้ำทั้งหลาย 5 ประการ อันบ่เจือจานไปด้วยปั้นข้าวดังนั้น **วินา** เว้นแล้ว **สมาทิ** ก็อยู่ด้วยดี **วินเย** ในวิ-
- 1/2 นัย **กตฺวา** มากระทำ **น หริตฺวา** ก็บ่นำเอามา **สพฺพผลาลผลํ** [สพฺพผลาลผลํ] ยังพิชหมากไม้แล ลูกไม้ห้วงมันทั้งหลายดังนั้น **วินา** เว้นแล้ว **วิกาลโกชนา** [วิกาลโกชนา] แต่อันกินโภชนะกลายเพลนั้น **อณฺโต** [อณฺตโต] ท่อเว้นไว้

³²น่าจะเป็น **ปสฺสติ**

- 1/3 อันควรฉัน คิลานํ อปนํ [คิลานานํ ปานํ] ยังคิลาแลเหมี้ยงหมากทั้งหลายหมายมีหมากขาม ป้อม เป็นต้นแล ประการ 1 โภชนมํยัง โภชนะอาหาร น ภูตพฺพํ [น ภูตฺเชยฺย] กีบ่เพ็งฉัน ปพฺพชิตฺตา [ปพฺพชิตฺตฺส] แก่นัก
- 1/4 บวชเจ้าทั้งหลาย อิติ ด้วยประการดังนี้ ชนฺตฺส วา คือว่าขึ้นคนอัน 1 นาคฺตฺส วา คือว่าขึ้นนาค อัน 1 มกฺกตฺต [มกฺกฏฺตฺส วา] คือว่าขึ้นวอกอัน 1 นาโค [นาคฺตฺส] วา คือว่าขึ้นช้างอัน 1 อตฺส [อตฺสฺตฺส] วา คือว่าขึ้นม้าอัน 1 พยโค [พยคฺมตฺส] วา
- 2/1 คือว่าขึ้นเสือโคร่งอัน 1 ทิปฺปจ [ทิปฺปสฺส วา] คือว่าขึ้นเสือเหลืองอัน 1 อฏฺฐรฺส วา³³ คือว่าขึ้นชะ แค่นอัน 1 อจฺโส [อจฺจตฺส] วา คือว่าขึ้นหมีอัน 1 มฺหฺลฺลํ [มฺหฺชาลตฺส] วา คือว่าขึ้นแมวอัน 1 สุนกฺ ขาตฺส [สฺนขตฺส วา] คือว่าขึ้นหมาอัน 1 อิํทํ มํสํ อันว่าขึ้นทั้งหลายฝูงนี้ โย ปพฺพชิตฺวา
- 2/2 อันว่านักบวชเจ้าทั้งหลายฝูงใดเว้นจากอาหารฝูงนี้ ได้ชื่อว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคตตน ประเสริฐ แล เทวเต คุราเทวตา ปถาย [ปฏฺฐาย] ตั้งแยกแต่ศาสนาพระตถาคตล่วงไปได้ 2 พัน ปถายเมื่อหน้าดัง
- 2/3 นั้น เอกจฺเจ สมนโร [เอกจฺโจ สามณโร] อันว่าสามเณรบางพ่องนั้น อนฺวตฺ [น อนฺวตฺตติ] เขาก็จับปตามคำสอน อุปฺปชาตฺส [อุปฺขมาตฺส] แห่งอุปัชฌาย์อาจารย์แห่งตนสักอันนั้น นฺวตฺ ติตฺวา [อนฺวตฺติตฺวา] เมื่อว่าเขาก็จับตาม
- 2/4 ดังนั้นก็ดี กิณฺจมตฺตปิ [กิณฺจิมตฺตมฺปิ] แม่นมาตราเล็กน้อย ๆ แล้วเล่าลิ้มเสีย จรติ ก็ตะเดิน ไปกว่า นานา ปเทสํ สู่อารามเขตประเทศอันต่าง ๆ อหริตฺวา ก็นำเอามาแล้ว ฆาตฺส [ผลาฬ] ยังพิชหมากไม้

ลานที่ 18

- 1/1 ทั้งหลายต่าง ๆ ภูณฺณิตฺวา [ภูณฺณิตฺวา] ก็กิน วิกาเล ในกาลเมื่อกลายเพลแล มีดั่งนั้นก็ดี เอกจฺเจ [เอกจฺโจ] สามเณรบางพ่องนั้น วกฺกิตฺวา [วิกฺกิตฺวา] ถือเอาแล้ว อาหาร ยังอาหาร มีด้วย ประการต่าง ๆ สพฺพ ตณฺหาถํ มรฺฐณํ [สพฺพ ตณฺหาถํ มรฺฐณํ] ยังข้าวมธุ-
 1/2 ปายาสทั้งหลาย อูรฺรติ อันตระหมวนวนคนไปด้วยข้าวแบ่งทั้งหลาย ภูณฺณิตฺวา [ภูณฺณิตฺวา] กิน แล้ว วิกาเล ในกาลเมื่อกลายเพลด้วยคำใส่ใจว่าดั่งนั้น อิํทํ มรฺฐปํ [มรฺฐณํ] ยังข้าว มรฺฐปายาสอันนี้ อูรฺรติ อัน

³³น่าจะเป็น สุตฺตมารตฺส

- 1/3 ตระหมวนคนไปด้วยน้ำหวาน 5 ประการ อิทธิ อันนี้ ปญจโคจรสั กัหาณมน้ำโครส 5 ประการแล สัพพัญญูเจ้าหากให้อนุญาตแก่เฮาแล ว่าดั่งนั้นแล้ว ภุญชิตฺวา [ภุญชิตฺวา] ก็เอากิน ทุกวัน ๆ บ่ขาด วิกาเล ในกาลเมื่อ
- 1/4 กลายเพลหันแล สมณโร [สามณโร] อันว่าสามณรทั้งหลายฝูงนั้น อสกุยะปุตฺติโย [อสกุยะปุตฺติโย] บ่เป็นลูกศิษย์แห่งอุปัชฌาย์แต่แล ดูราเทวดา อิทธิ อันนี้ วิการ วินย นามม³⁴ ชื่อว่าวิกาล วินัย ภวิสฺติ [ภวิสฺติ] ก็เกิดมี
- 2/1 กาล ในกาลอันจักมาภายหน้า การณสมณรส³⁵ แก่กาลสามณรปางนั้น แท้ดีหลีแล ภควา อันว่าสัพพัญญูเจ้า ปกาเสตฺวา ก็เทศนาสำแดง วิกาลวินา³⁶ ยังวิกาลวินัย ตสฺส [ตสฺสา] แก่ เทวดาตน
- 2/2 นั้นแล้ว อหริตฺวา สัพพัญญูเจ้าก็นำเอามา สุตฺต คาลิ [สุตฺตม คาลิ] ยังคาถาอันถ้วน 7 ว่า อาห สัพพัญญูเจ้าจึงกล่าวว่ดั่งนี้ นจจิตฺวาทิตฺตวิสุทฺตสฺสนา เวรณณิ ลิกฺขาปทํ สมาทียา
- 2/3 มิ³⁷ ดั่งนั้น เทวเต ดูราเทวดา โย สมณโร [สามณโร] อันว่าสามณรตนใด เว มักว่า ปฏิวโรโต เว้นแล้ว นจจิตฺวาทิตฺตวิสุทฺตสฺสนา เว [นจจิตฺวาทิตฺตวิสุทฺตสฺสนา] จากมิจจาทิฏฐิอันเป็น อารมณฺ์ติดกับด้วยคำ
- 2/4 ชมชื่นยินดีดั่งนั้น วินา เว้นแล้ว ลิกฺขาปทํ ยังคลองลิกขาบทด้วยชอบ ปิติ อันว่าคำชมชื่นยินดี นสฺสทฺธิ [สทฺธิ] กับด้วยคลองนिरพานดั่งนี้ก็ดี วินา คือว่าเว้นจากคำขับไล่พิวก็ดี นจ วา [นจํ วา] ยังอันแกว่งแขนก็ดี ขิปิตฺวา อันว่า

ลานที่ 19

- 1/1 กริยาอันถิมนันชดกัถิ มตฺติกิ ทนุํ ยังไม้ค้อนคิน³⁸ก็ดี สพฺพทํ คหปนโลตํ ยังเครื่องหลั่น ทั้งหลายหมายมีหมากรอกแลหลั่นเบียดเป็นเค้า น มณฺติ [น มณฺตติ] ก็บ่ใส่ใจ สพฺพสทฺเท [สพฺพสทฺเท] เช้งเสียงทั้งหลายมีเพียะ เพ็ง พิน ปี ห่อ

³⁴น่าจะเป็น วิกาลวินโย นาม

³⁵น่าจะเป็น กาลสามณรส

³⁶น่าจะเป็น วิกาลวินย

³⁷น่าจะเป็น นจจิตฺวาทิตฺตวิสุทฺตสฺสนา เวรณณิ ลิกฺขาปทํ สมาทียา

³⁸ไม้ค้อนค้อนคิน (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 1/16/2/4)

- 1/2 แลสวนไถ่ก็ดี ประการ 1 น จรติ ก็ไปตระแอ่วหลั่น สัพพทน [สพฺพจฺณ] ในที่ทั้งหลาย หมายถึงอันหลั่นมโหศพลบงันในกาลเมื่อระดูสังขานต์ปีใหม่ก็ดี โส สมณโร [สามณโร] อันว่าสามณรัตน
- 1/3 นั้น ปริสุท [ปริสุทฺธ] อันบรสุทฺธิ์ อนุตฺตรายิกิ ฌมฺเมหิณฺตฺตรายิกิ³⁹ ธรรมทั้งหลายอันเป็นอนตายนันแล สมณฺทโส [สมณฺทโส] อันเป็นสามณรัตนประเสริฐ สกฺขะปฺตฺติโย [สกฺขปฺตฺติโย]
- 1/4 อันเป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคตแล เทวเต จูราเทวตา ปลาย [ปญฺจาย] ตั้งแสดแต่ศาสนาพระตถาคต ถ่วงไปได้ 2 พันปลาย 3 ส้อยมาถึงดังนั้น กุลปฺตฺเต ในเมื่อกุลบุตรเจ้าทั้งหลายหมายมีภิกษุแลสาม -
- 2/1 ฌรเป็นเค้า อันว่านักบวชเจ้าทั้งหลายบางพ่องนั้น วินาเมติ [วินินาเมติ] ก็อยู่ ปิตฺติสุกฺเข [ปิตฺติสุกฺเข] ในปิตฺติสุข เอกฺกฺเข [เอกฺกฺโข] บางพ่องนั้น ติฏฺฐติ ก็ตั้งอยู่ ทุสฺสาสุส [มุสฺสลิโต] อันได้ถักดองทุลารมณฺ [ทุลารมณฺ] ยังอารมณ์อันฮ้าย เอกฺกฺเข [เอกฺกฺโข] บางพ่องนั้น กตฺวา มากระทำนจกิตฺ [นจฺจกิตฺ] ยังอันขับแลอันพ้อน
- 2/2 อ่านหนังสือ เอกฺกฺเข [เอกฺกฺโข] บางพ่องนั้น กโรติ มากระทำ นจฺจ ยังกลอง ก็มี เอกฺกฺเข [เอกฺกฺโข] บางพ่องนั้น กิริติ [กิริติ] ก็มาหลั่นก็ก็มี เอกฺกฺเข [เอกฺกฺโข] บางพ่องนั้นมาคิดเพียะ ต้อยดั่งสีซอกับด้วยคนโง่งทั้งหลายก็มี เอกฺกฺเข [เอกฺกฺโข] บางพ่องนั้น
- 2/3 ปฏฺิเสวติ ก็เสพ เมณฺ ฌมฺมฺ ยังเมณฺธรรมกับด้วยผู้หญิงโง่งทั้งหลายก็มี กุลปฺตฺเต [กุลปฺตฺโต] อันว่านักบวชทั้งหลายพ่องนั้น อสมฺโณ อันเป็นสมณฺ อสกฺขะปฺตฺติโย [อสฺกฺขปฺตฺติโย] บ่เป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคต
- 2/4 แล จูราเทวตา เหตุการณ์ผู้นี้ก็จักมีภายหน้าพ่นปสงสัยชะแล สตุตา อันว่าสัพพัญญูเจ้า ก็เทศนาสำแดง สตุตฺมฺ ยังคาถาอันถ้วน 7 ตสฺสา [ตสฺสา] แก่เทวดาตนนั้นแล ตโต ตทา ในกาลเมื่อนั้น ธีรา อันว่าสัพพัญญูเจ้าตน

ลานที่ 20

- 1/1 เป็นนักปราชญ์ ปสฺสติ [ปสฺสนฺติ] ก็หลิงดู อนุตฺตรายิกิ [อนุตฺตรายิกิ] ยังอันจักรทวยหายไปภายหน้าแจ้งแก่นักปราชญ์ผู้ฉลาดด้วยคลองวินัย อาห สัพพัญญูเจ้าก็จึงกล่าวจากับจอมเทวดาเป็นนัยคาถา ว่า มาลา

³⁹น่าจะเป็น อนุตฺตรายิกิ ฌมฺเมหิ อนุตฺตรายิกิ

- 1/2 คนุทวิเลปนการณมณฺฑนวิภูสณฺฑนา เวมณฺณี สิฏฺขาปทํ สมาทียามิ [มาลาคนุทวิเลปนการณมณฺฑนวิภูสณฺฑนา เวมณฺณี สิฏฺขาปทํ สมาทียามิ] ดังนี้แล เทวเต ตูราเทวคา โย สมณโร [สามณโร] อันว่าสามณฺรตนใด เว มํกว่า ปฏฺิ -
- 1/3 วิโรโต เวณฺแล้ว มาลาคนุทวิเลปนการณมณฺฑนวิภูสณฺฑนา [มาลาคนุทวิเลปนการณมณฺฑนวิภูสณฺฑนา] เวณฺจากของหอมทั้งหลายหมายมีไล่ลาทาไปด้วยกระแฉ้นจันทร์มันคั่นรดอกไม้ทั้งหลายอันมีด้วยประการต่าง ๆ
- 1/4 แลมีดังนี้ กตฺวา มากระทำตามคลองนํกบวช ปารุปีตฺวา คลุมแล้ว สานํภํคํ [สาณภํคํ] ยังผ้าป่านผ้าปออันย้อมฝาดแล้ว จรติ ก็ตะเดินไป โจรณฺสุตฺถาย [โจรณฺตฺถาย] เพื่อคุมบาตรแล้ว กตฺวา กระทำ อุปฺปฺราทํ [อุปฺปฺมาทํ] ยัง
- 2/1 อันปฺระมาทในคลองพุทฺธบาทเลอูปัชฌาย์อาจารย์ อุตฺตโน แห่งตนแลมีดังนี้ สมนุเทโส [สมนุเทโส] เป็นสามณฺรตนประเสริฐแล ปลาย [ปฏฺุจาย] ตั้งแฮกแต่ศาสนาพระตถาคตล่วงไปได้ 2 พันปลาย
- 2/2 ตราบต่อเท่า 5,000 วัสสา ดังนั้น เอกจุเจ สมณโร [เอกจุโจ สามณโร] อันว่าสามณฺรทั้งหลายบางพ่อง ปฏฺิวัติ [ปฏฺิเสวติ] ก็เสพสมคมกลืน มาลาคนุทวิปนํ [มาลาคนุทวิเลปนํ] ยังรัสสาอันหอมทั้งหลายหมายมีกระแฉ้นจันทร์
- 2/3 มนํ คนุท ///// ผูกคั่น ///// สึงฮอมธาตุผูกคั่น //

ลานที่ 21

- 1/1 จุลศักราชได้ 614 ตัว ปีจอ เดือน 11 แสม 5 ค่ำ วัน 7 ริจนาแล้วยามเที่ยงเจ้าขนันสมเด็จหนารัตนวงศา เป็นผู้ริจนาสร้างสังฮอมธาตุไว้กับศาสนาพระพุทฺธเจ้า ตราบต่อเท่า 5 พันวัสสา
- 1/2 ขอให้ได้ตั้งคำมํกคำปรารธนา นิพุพานปรเจโยโย [นิพุพาน ปจโยโย] โหนฺตุ ทูวํ [ธุวํ] ทูวํ [ธุวํ] อานุโมทามิ //

สังขมธาตุ ผูก 2

ลานที่ 1

- 1/1 - รสฺส แห่งดอกไม้มั้ทั้งหลายเป็นเค้า กตุวา เล้ามากระทำ จุณฺณวิจุณฺณ ยังอันเป็นฝุ่นมุ่นกระจวน กิลิตฺวา [กิลิตฺวา] มาเสี้ยวสายผายไล่ อาสเน เหนืออาสนาทินอน ปริมนฺทโต [ปริมนฺทโต] แต่นั้นฮอดทุกกำทุกกาย ป่ทอแต่
- 1/2 นั้น ธารติ ก็มานั่งทรง สุวณฺณสารตฺตํ ปุปฺผํ [ปุปฺผํ] ยังฝ้ายข้อมดอกคำ รชฺสาฎก [รชฺสาฎก] ยังฝ้ายอันข้อมไปด้วยน้ำเปื่อน้ำนม ภวิสฺติ [ภวิสฺติ] ก็จักมี ตสฺส แก่สามเณรทั้งหลายอัน
- 1/3 จักมาภายหน้าพ้นบ่สงสัยแล สตุถา อันว่าสัพพัญญูเจ้า เทเสฺตฺวา [เทเสฺตฺวา] ก็เทศนาสำแดง อิมํ คาลํ ยังกาลา อฏฺฐมํ อันถ้วน 8 ตสฺส แก่เทวดาตนนั้น อิติ เอ-
- 1/4 วุ ประการดังกล่าวมานี้แล อตุลฺโย [อตุลฺโย] ในกาลเมื่อนั้น สตุถา อันว่าสัพพัญญูเจ้า เทเสฺตฺวา ก็เทศนา นวคาลํ [นวมคาลํ] ยังกาลาอันถ้วน 9 ตสฺส [ตสฺสา] แก่เทวดาตนนั้น อาห ก็จึงกล่าวเป็นนัยกาลาว่าดังนี้ อุจาส -
- 2/1 ยนสยนา เวรมณีสฺสิขาปทํ สမามิยา⁴⁰ ดังนี้แล เทวเต จูราเทวตา ปรสา⁴¹ ในเมื่อศาสนาพระตถาคตอันเป็นไปภายหน้า 2 พันวัสสา トラบต่อเท่า 5,000 วัสสาแลมาถึงเมื่อใด ดังนั้น
- 2/2 ปฏิปทํ ยังอันปฏิบัติ โส [โย] สามเณโร อันว่าสามเณรตนใด เว มักว่า ปติวิโร เว้นแล้ว อุจฺยณมหาสยนา [อุจฺยณมหาสยนา] จากอาสนาอันใหญ่แลสูงคังนั้น วินา เว้นแล้ว กตุวา
- 2/3 มากระทำ ปติปทํ [ปฏิปทํ] ยังคลองปฏิบัติ สมา [สมฺมา] ด้วยดี ป่ทอแต่นั้น สิกฺขาติ [สิกฺขติ] ก็มาเขียนเอาสิกขาบทที่ดี วิญญฺยํ [วินยํ] ยังคลองวินัย สุตฺตนํ ยังสูตรที่ดี ประการ 1 นั้น วินา เทเสฺตฺวา เว้นแล้ว สมมามิถฺติ [มิจฺฉามิถฺติ] จากคลองผี
- 2/4 บริสาจ สมาสติ [สมฺมาสติ] ก็ตั้งอยู่ด้วยสมาธิอันคังนั้น โส สามเณโร [สามเณโร] อันว่าสามเณรตนนั้น เสฺยโย ก็เป็นอันประเสริฐแล จูราเทวตา ฐาสน ในเมื่อศาสนาพระตถาคตล่วงไปได้ 2 พัน

ลานที่ 2

- 1/1 ปีเมื่อหน้าเท่า 5,000 วัสสา อันจักมาภายหน้านี้ เอกเจ สามเณโร [เอกจฺโจ สามเณโร] อันว่าสามเณรทั้งหลายบางพ่องนั้น กตุวา มากระทำ นิสินํ [นิทฺทํ] ยังอันนอน อุจฺโต [อุจฺโต] แต่อาสนาอันสูง อุปฺปายสา [อุปฺปายสฺส] กว่าอุปฺปายแห่งตน นิสิทฺติ ก็มา

⁴⁰น่าจะเป็น อุจฺยณมหาสยนา เวรมณีสฺสิขาปทํ สมามิยา

⁴¹น่าจะเป็น ปุเร ฐาสน

- 1/2 นั่งอยู่ ยถาเน [ยถถ จาเน] ในสถานที่ใดก็ดี ปุสฺสเรติ⁴² เขาก็มานั่ง อาสเนน สทฺธิ กับด้วย อาสนา แห่งอุปัชฌาย์อาจารย์ อุตฺตโน แห่งตน ป่ทอแต่นั้น กตฺวา มา
- 1/3 กระทำ นิทฺ [นิทฺท] ยังอันนอนก็ดี อาสเนน สทฺธิ กับด้วยอาสนาที่นอน อุปฺปชาสุส [อุปฺปชฌายสุส] แห่งอุปัชฌาย์อันเป็นอาจารย์ อุตฺตโน แห่งตน ฐาเรติ เขาก็มาทรงสอม เขปิณฺท [เขปิณฺท] ยังเงียง
- 1/4 ก็ดี ท่อว่านำคันทีก็ดี ป่ทอแต่นั้น อนุวติ [อนุวตฺตติ] เขาก็ไปอุปัฏฐาก คิหิตสุส [คิหิตฺส] แก่คนคหฺฐ จตฺตปฺเจเยน [จตฺตปฺเจเยน] ด้วยปัจจัยชาติทั้ง 4 อันเกิดด้วยลาภสังคังนํ นานา เหตุนา ด้วยเหตุอันใดอัน 1 อันมีด้วยประ-
- 2/1 การต่าง ๆ วิเสสาน [วิเสสาเนน] ด้วยอันวิสาสคุ้นเคยกันอันใดอัน 1 ก็ดี อุปฺปชาเยส [อุปฺปชฌายสุส] ยิ่งกว่าอุปัชฌาย์ อุตฺตโน แห่งตนนั้นแล กจฺจนฺติ [กจฺจติ] ก็ไป ทูต⁴³ ให้เป็นคนใช้ คิหิตสุส [คิหิตฺส] แก่คนคหฺฐ อุปฺปชาเยส [อุปฺปชฌายสุส] ยิ่งกว่า
- 2/2 อุปัชฌาย์อาจารย์อันใช้นั้นแล ประการหนึ่งนั้น กตฺวา มากระทำ อุปฺปชาเรณ กมฺ [อุปฺปชาเรณ กมฺ] ก็ยังอันกระทำเวียกการสร้างฆราวาสยาวเือน คิหิตสุส [คิหิตฺส] แก่คหฺฐ อุปฺปชาเยส [อุปฺปชฌายสุส] ยิ่งกว่าอุปัชฌาย์อาจารย์
- 2/3 แห่งตนอันพากระทำสร้างแปลงนั้นแล ประการ 1 นั้น กจฺจนฺเต [กจฺจเน] ในเมื่อไปนำมานำ อุปฺปชาเยส [อุปฺปชฌายสุส] แห่งอุปัชฌาย์อาจารย์แลเกิดมีดั่งนั้น อนุจฺจนฺติ [อนุจฺจติ] เขาก็บ่ไปด้วยไปตาม กมฺมร -
- 2/4 เณ⁴⁴ ในเมื่ออันไปอันมา คิหิตสุส [คิหิตฺส] แห่งคนคหฺฐ ชาติ แลเกิดดั่งนั้น อนุจฺจนฺติ [อนุจฺจติ] เขาก็ไปด้วยไปตาม สงฺฆํ เป็นอันเที่ยวพลัน อุปฺปชาเยส [อุปฺปชฌายสุส] ยิ่งกว่าไปด้วยด้วยคอม อุปัชฌาย์อาจารย์นั้น

ฉานที่ 3

- 1/1 แล อุปฺปชาเย [อุปฺปชฌาย] ในเมื่ออุปัชฌาย์อาจารย์ ฐมฺมมฺนุติ⁴⁵ เขาก็มาสั่งสอน สิกฺขาปทํ ยังคลองสิกขาบทที่ดี วิยฺยํ [วินยฺย] ยังคลองวินัยก็ดี ปติปทํ [ปฏิปทํ] ยังคลองปฏิบัติ กโรติ ก็มากระทำ ปฏิจจํ ยังคำอันเคียดตอบ อุปฺปชาเยส [อุปฺปชฌายสุส]

⁴²น่าจะเป็น นิสิตติ

⁴³น่าจะเป็น ทูตภาว

⁴⁴น่าจะเป็น คมเน

⁴⁵น่าจะเป็น เทสนุเต

- 1/2 แก่อุปัชฌาย์อาจารย์ **คจฺจนฺติ** [คจฺจติ] เขาก็หนีไป **อลฺโถ จาเน** [อลฺลุตฺถ จาเน] ในที่อื่น **กิริติ** [กิริติ] เขาก็มาหลั่นอยู่ **อิติสฺส ลฺหิสฺส**⁴⁶ กับผู้หญิงหั้นแล **คูราเทวคา อิ** [อัย] อันนี้ **ปมา** [ปมาโท] เป็นคลองประมาท
- 1/3 **สมณฺเรสฺส** [สามณฺเรสฺส] แก่สามเณร **ภวิสฺส** [ภวิสฺสติ] ก็จักมี **ตโต ตทฺทณฺตรํ** ตั้งแสดแต่ศาสนาพระตถาคตล่วงไปได้ 2 พันเมื่อหน้าดั่งนั้น **ภควา** อันว่าสัพพัญญูเจ้า **เทเสว**⁴⁷ ก็เทศนา
- 1/4 สำแดงแล้ว **กาลิ** ยังคาถา **นวมํ อันถวัน 9 ตสฺส** [ตสฺสา] แก่เทวดานั้น **อิติ** ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล **สตฺธา** อันว่าสัพพัญญูเจ้า **เทเสสิ** ก็เทศนา **ทสมิ** [ทสมิ] **กาลิ** ยังคาถาอันถวัน 10 ว่า **ชาตฺรุปรชาตา** -
- 2/1 **ปติคฺคหา เวรมณิ ลิกฺขาปทํ สมาทียามิ** [ชาตฺรุปรชตฺตปฏิกฺคหา เวรมณิ ลิกฺขาปทํ สมาทียามิ] ดั่งนั้นแล **เทเวเต** **คูราเทวคา โย สมณโร** [สามณโร] อันว่าสามเณรตนใด **เว** มากกว่า **ปฏฺวิโร** เว้นแล้ว **ชตฺรุปรชตฺตปฏิกฺคหา** [ชาตฺรุปรชตฺตปฏิกฺค- หนา] จากอันฮับเอา **ชนํ** ยังข้าวของ
- 2/2 ทั้งหลายหมายมีเงินแลคำเป็นต้น **ปาณ** ในมือ **ทายส** [ทายกสฺส] แห่งทายกอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย **มาเนโต** อันนอบให้ **อตุตฺตา** ยังตน **ยสฺส ปุคฺคเรสฺส** [ปุคฺคเรสฺส] แก่บุคคลผู้อื่นก็ดี **วินา**
- 2/3 เว้นแล้ว **กตฺวา** เล่ามากระทำ **ปติปทํ** [ปฏฺธิปทํ] ยังคลองปฏิบัติ **อุปชยสฺส** [อุปชฺชยสฺส] แก่อุปัชฌาย์อาจารย์แห่งตนแลมีดั่งนั้น **ลิกฺขาติ** [ลิกฺขติ] ก็มาเขียนเอา **ลิกฺขาปทํ** ยังคลองลิกขาบทก็ดี **วินเย** [วินยํ] ยังคลองวินัยก็ดี **สุ** -
- 2/4 **ตนฺเต** [สฺสตนฺตํ] ในสูตรทั้งหลายก็ดี ประการ 1 นั้น **สเทว** [จฺจเทว] ก็มาละเสียด **สพฺพ** โภชนํ ยังโภชนะอาหารทั้งหลาย **อุสภตฺต** [อุทฺเทสภตฺตํ] คือว่าข้าวอันท่านหากสำแดงก็ดี **นิมนฺตน**⁴⁸ คือว่าข้าวอันท่านหากนิมนต์ก็ดี **สาลากภตฺต** [สลาภภตฺตํ] ยัง

ลานที่ 4

- 1/1 ข้าวสากกระถินก็ดี **ปฏฺจิก**⁴⁹ คือว่าข้าวอันท่านให้ทานก็ดี **อุโปสธิก** [อุโปสธิกภตฺตํ] คือว่าข้าวอันเกิดมีในวันอุโปสถก็ดี **ปฏฺธิทิก** [ปาฏฺธิทิกภตฺตํ] ก็คือว่าข้าวอันเกิดมีในวันปาติโมกข์ก็ดี **อิทฺถิ** [อิทฺถินํ] ยัง **เอกจฺเจ** **สมณโร** [เอกจฺโจ สามณโร] อันว่าสามเณรทั้งหลายบางพ่องนั้น

⁴⁶น่าจะเป็น **อิติสฺส ลฺหิสฺส**

⁴⁷น่าจะเป็น **เทเสสิ**

⁴⁸น่าจะเป็น **นิมนฺตนภตฺต**

⁴⁹น่าจะเป็น **ปฏฺจิกภตฺต**

- 1/2 **กโรหิตี** [กโรติ] ก็มาเข้าอันกระทำ **นทานกมฺม** ยังกรรมทั้งหลายมีประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า **พาลิชายกมฺม** [วาณิชกมฺม] ยังกรรมอันเป็นพ่อค้าก็มี บ่เว้นดั่งนั้น **สมนุเทโส** [สมณุตเทโส] เป็นสามเณรประเสริฐแล
- 1/3 **คูลาเทวคา** สามเณรในเมื่อศาสนาพระตถาคตล่วงไปได้ 2 พันปลาย ครอบต่อมาถึง 5 พันวัสสา แลมีดั่งนั้น **เอกเจ** [เอกจุโจ] บางพ้อง **รชต อุปการณกมฺม** ยังกรรมอันเป็นช่างหล่อช่างตีเงิน
- 1/4 **ตีคำก็มี** **เอกเจ** [เอกจุโจ] บางพ้อง **สุวรรณอุปการณ** ยังกรรมอันเป็นช่างขุดแก้วขุดแหวนก็มี **เอกเจ** [เอกจุโจ] บางพ้องนั้น **กโรติ** ก็มากระทำ **โจรกรรม** ยังกรรมอันเป็นขาลักคนโจรเอาข้าวของ **อมส ปุคฺค** -
- 2/1 **ลส** [อณฺณสฺส ปุคฺคฺลสฺส] แห่งบุคคลทั้งหลาย **อุปปชายส** [อุปชฌายสฺส] แห่งอุปัชฌาย์ก็มี **เอกเจ** [เอกจุโจ] บางพ้องนั้น **กตุวา** ก็จักกระทำ **อกตญฺต** [อกตญฺต] ยังอันลี้มคุณ **ปุคฺคฺลสฺส** แห่งบุคคลผู้อันมากระทำให้เป็นคุณ **อตฺตโน** แก่ตนนั้นเสียก็มีแล **เอกเจ** [เอกจุโจ]
- 2/2 บางพ้องนั้น **กตุวา** กระทำ **ทุกฺกสนฺต**⁵⁰ กระทำให้เป็นทุกข์ **อุปปชายสฺส** [อุปชฌายสฺส] แก่อุปัชฌาย์อาจารย์ **อตฺตโน** แห่งตน มักว่า บ่กระทำให้เป็นคุณสักอันหนึ่งแล **เอกเจ** [เอกจุโจ] บางพ้องนั้น **จรท**⁵¹ ตะเดินไป **อมโตะธา** -
- 2/3 **เน** [อณฺณตฺต จาเน] ในสถานที่อื่น **กตุวา** มากระทำ **อุปปโลคนกมฺม** [อุปโลคนกมฺม] ยังกรรมอันอุปโลคน **อตฺตาน** ยังตนอันได้เชิงแล้ว **อุปสมมปทาภาว** [อุปสมมปทาภาว] ยังภาวะอันเอาเพศเป็นภิกษುದังนั้น **กตุวา** เล่ามากระทำ **ปุค** -
- 2/4 **คล** ยังบุคคลที่นั้น อันให้ขอยเคนสรรพญฺชนะทั้งหลายทั้งมวลหั้นแล **อัย สมณโร** [สามเณโร] อันว่าสามเณรทั้งหลายฝูงนี้ **อยฺตฺต** อันบ่ควรกระทำแล มากระทำ **อิติ เอว** ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล **สตฺธา** อันว่าสัพพญฺญ -

ลานที่ 5

- 1/1 **เจ้า เทเสตุวา** ก็เทศนาสำแดงแล้ว **ปฏิปท** ยังคลองสิกขาบทที่ดี **วินย** ยังคลองวินัยก็ดี **สุตฺนต** [สุตฺตฺนต] ยังคลองอันสูตรเขียนก็ดี **ยฺตฺตอยฺตฺตปท** [ยฺตฺตอยฺตฺตปท] ยังคลองอันควรกระทำแลบ่ควรกระทำก็ดี **วิหารญฺชิตพฺพ ปติปท** [ปฏิปท] ยังคลองอันอยู่

⁵⁰น่าจะเป็น **ทุกฺกต**

⁵¹น่าจะเป็น **จรติ**

- 1/2 แลเกินก็ดี **เสยย์ นิสีทน์** [นิสีทน์] ยังคลองอันนังอันนอณก็ดี **นิวตติจรปท** [นิวตติจรปท] ยังคลองอันไปอันมาดี **อุปฺปลากปท** [อุปฺปฎฺฐากปท] ยังคลองอุปฺปฎฺฐากอักษากก็ดี **โกโรติ อรุโรโรติ ปท** ยังกระทำอันเป็นหนักแลเบา
- 1/3 ก็ดี **มานะติ ปุชาสิ** [ปุเชติ] **ปท** ยังคลองอันนอณนบคมรพฺพชาในกาลบัดนี้ก็ดี อันให้เป็นไป ภายหน้าก็ดี **ปติปท** [ปฏฺธิปท] ยังคลองบุชาปฏิบัติแห่งสมณวิปัสสนากก็ดี **กุลุตฺตสฺส** [กุลุตฺตสฺส] อันเป็นคลองแห่งนัก-
- 1/4 บวชเจ้าทั้งหลาย อันมีภิกษุแลสามเณรเป็นเค้าให้ผากฏแจ้ง **ตฺสฺส** [ตฺสฺสา] แก่เทวดาตนนั้น **อิตฺติ เอร** อันมีด้วยประการดังกล่าวนี้อแล **สา เทวตา** อันว่าเทวดาตนนั้น **สุตฺวา** กันว่าได้ฟังแล้ว **ธมฺมเทศน** ยังธรรมเทศนา
- 2/1 **ภควโต** แห่งสัพพัญญเจ้า **ปจฺจุกฺขาก**⁵² เป็นอันแจ้งยิ่งนักแล้ว **ปน** ท่อว่าด้วยมีแท้ **สา เทวตา** อันว่าเทวดาตนนั้น **ปริสฺสโกโต**⁵³ ก็ต่อยังสงคา **สพฺเพส** **ชนาน** แห่งคนทั้งหลายอันจักมาภายหน้าตั้งแยกแต่ศาสนาแล้ว
- 2/2 ไปได้พันปลาย เมื่อหน้าตราบต่อเท่า 5 พันวัสสา **เทว** อันว่าเทวดาตนนั้น กล่าวว่ **ภนฺเต** ข้าไหวสัพพัญญเจ้า **สาสเน** ในเมื่อศาสนาแล้วไปได้ 2 พันปลายเมื่อหน้าตราบต่อเท่า 5 พันวัสสาแลมาสดมา
- 2/3 เถิงเมื่อใดแลมีดังนี้ **สพฺเพ เทวมนุสฺสา** อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น **ชาตา** อันเกิดมา **ตทา** ในกาลปางนั้น **อิตฺติโย** อันว่าหญิงทั้งหลายก็ดี **ปุริโส** อันว่าผู้ชายก็ดี **อิตฺติ วา** [อิตฺติ วา] อันว่านางพญาก็ดี **ราชา วา** อันว่าพญา
- 2/4 ก็ดี **ราชปุริโส วา** อันว่าช้อยท้าวพญาก็ดี **เสฏฺฐิโน** [เสฏฺฐิโน วา] อันว่าเศรษฐีก็ดี **สมิโท** [สมิทุโร] วา คนผู้ยังมีเป็นคี่ก็ดี **ทริโท** [ทริทุโท] วา คนทุกข์ไ้ขึ้นใจก็ดี **ททโร** วา คนผู้หนุ่มก็ดี **ชินโน** [ชินโน] วา คนเฒ่าก็ดี **ปญฺจติโต** วา คนผู้มีผญาก็ดี

ลานที่ 6

- 1/1 **กปฺปโน** [กปโน] วา คนกำพร้าก็ดี **พาโล** วา ไ้ก็ดี **ขุโข** [ขุขุโข] วา คนเปลี้ยคนค้อมก็ดี **เตชนา** อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น **ราชาน** อันว่าท้าวพญาทั้งหลายฝูงนั้น **กาเรสิ** [กาเรตุ] ก็เสวย **รช** [รชช] ยังราชสมบัติบ้านเมืองอันจักมาภายหน้า **ตทา** ใน

⁵²น่าจะเป็น ปจฺจุกฺขโต

⁵³น่าจะเป็น ปริสฺสโกโต

- 1/2 กาลปางนั้น **ติฏฐนุติ** ก็ตั้งอยู่ **ทศสราชมุเม** [ทศสราชมุเม] ในทศราชธรรม 10 ประการสืบ ๆ มา **ปุพฺเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อนพฺน **อตุล** ก็ยังมี **ก** ก็เป็นดังหรือ ก็ข้าจา **อุทาห** รู้ว่า **นตุล** ก็หาบมี
- 1/3 ได้้นจา **ภนฺเต** ข้าไหว้สัพพัญญเจ้า **เทวียา** [เทวี] อันว่านางเทวีแห่งพญาที่ดี **ราชกญา** [ราชกญา] อันว่านางเฮือนหลวงกองผาสาทราชมณเทียรแลราชกุมารี่ทั้งหลายก็ดี **อนฺวติ ราชกญา** [อนฺวตฺตติ ราชกญา]
- 1/4 **ปเวณีย** ยังจับตามราชประเวณีแห่งนางทั้งหลายผู้้นั้น อันเป็นแล้วเมื่อก่อน ทศราชธรรม 10 ประการ **ปุพฺเพ** ดังแต่ในกาลเมื่อก่อนพฺน **อตุล** ก็ยังมีเป็นดังหรือ **อุทาห** รู้ว่า **นตุล** ก็หาบมีได้ก็ ข้าจา
- 2/1 **ภนฺเต** ข้าไหว้สัพพัญญเจ้า ประการ 1 **ราชปริโส** อันว่าราชบุรุษทั้ง 5 **สคฺกหิโต** [สคฺกหิโต] อันตั้งแต่ง พระราชการบ้านเมือง **เขโม่** ให้สุขเกษมดี **ชนะปทสฺส** [ชนะปทสฺส] แก่ชาวชนบทบ้านน้อยแลเมืองใหญ่ทั้งหลาย **วินิเสยุย** -
- 2/2 **น** [วินิจฺเจยุย] อันพิจารณาอันชอบประกอบด้วยธรรม 10 ประการ **วินิเสยุยปณีย** [วินิจฺเจยุยปเวณีย] ก็จักพิจารณาตามคลองนิตยอันเป็นประเวณีแห่งราชบุรุษทั้งหลาย **ปุพฺเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อนพฺน **อตุล**
- 2/3 ก็ยังมีจักเป็นดังหรือ **อุทาห** รู้ว่า **นตุล** ก็หาบมีได้ก็ข้าจา **ภนฺเต** ข้าไหว้สัพพัญญเจ้า ประการหนึ่ง **ปณฺฑิโต** อันว่านักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ผู้มีผญา **ชาต** [ชาโต] อันเกิดมาปางนั้น **อนฺวติ**
- 2/4 **ปเวณีย รมติ**⁵⁴ ก็จักสั่งสอนตามคลองนักปราชญ์ **ปุพฺเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อนพฺน **อตุล** ก็ยังมี **ก** เป็นดังหรือ **อุทาห** รู้ว่า **นตุล** ก็หาบมีได้ก็ข้าจา **ภนฺเต** ข้าไหว้สัพพัญญเจ้า **สมิโท** [สมิทฺโธ] คนผู้ยังมีเป็นดี

ลานที่ 7

- 1/1 **กโรติ** ก็มากระทำสร้างแปลง **มหาทาน** ยังมหาทานอันมาก **อนฺวติ** [อนฺวตฺตติ] **ปเวณีย** ยังอันจับตามคลองประเวณีอันบุคคลหากได้กระทำแล้ว **ปุพฺเพ** ดังแต่ในกาลเมื่อก่อนพฺน **อตุล** ก็ยังมี **ก** เป็นดังหรือ **อุทาห** [อุทาห] รู้ว่า **นตุล** ก็
- 1/2 หาบมีได้กระทำจา **ภนฺเต** ข้าไหว้สัพพัญญเจ้า **ทริโท** [ทริทฺโธ] อันว่าคนทุกข์ไ้ใจขึ้นใจก็ดี **อาหริตฺวา** [อาหริตฺวา] **ปเวณีย** เขาก็ยังขวยขวายเลี้ยงชีวิตด้วยประกอบชอบธรรมตามประเวณีแห่งเขาผู้

⁵⁴น่าจะเป็น อนฺวตฺตติ ปเวณีย รมมฺ เทเสติ

- 1/3 ทุกชั้นนั้น ผู้ใด ๆ ก็ยังให้ทาน ปุพฺเพ [ปุพฺเพ] แต่ในกาลเมื่อก่อน อตุลฺลิตฺถิ ก็มี ก็ เป็นคังรือจา อุทาหุ รู้ว่า นตุลฺลิตฺถิ ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ฆนฺเต ข้าไหว้สัพพัญญูเจ้า ททโร อันว่าคนหนุ่มทั้งหลาย ซาตา [ซาโด] อันเกิดมา
- 1/4 ปางนั้น มาตาปิตานํ ปเวณียํ สุนฺดาติ⁵⁵ เขาก็ยังจักตั้งอยู่ในคลองราชประเวณีอันเป็นคำสอน มาตปิตุณฺ [มาตาปิตุณฺ] แห่งเจ้าแม่พ่อแม่แห่งตนตามประเวณีแห่งเด็กน้อยอันได้เป็นแล้ว ปุพฺเพ ตั้งแต่ในกาลเมื่อก่อน
- 2/1 พุ้น อตุลฺลิตฺถิ ก็มี ก็ เป็นคังรือ อุทาหุ รู้ว่า นตุลฺลิตฺถิ ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ฆนฺเต ข้าไหว้สัพพัญญูเจ้า มาตปิตโร วุโณ ปเวณียํ ฆมฺเมติ วุโณ⁵⁶ อันว่าผู้เฒ่าผู้แก่ ทารกานํ แห่งเด็กน้อยทั้งหลาย ซาตา [ซาตานํ] อันเกิดมาปาง
- 2/2 นั้น ฆมฺเมติ⁵⁷ ก็ยังตั้งสอน กุมาริกาย ปุตุตฺตสฺส แก่ลูกหญิงชาย อุโรโต⁵⁸ อันเกิดมาแต่อกแห่ง วุฒปเวณียํ ตามคลองผู้เฒ่าพ่อแม่ผู้เป็นแต่ในกาลเมื่อก่อน
- 2/3 พุ้น อตุลฺลิตฺถิ ก็มี อุทาหุ รู้ว่า นตุลฺลิตฺถิ ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ฆนฺเต ข้าไหว้สัพพัญญูเจ้า กปฺปโน [กปโน] วา อันว่าคนกำพร้า พาโล วา อันว่าคนบ่ก็ดีคนง่าก็ดี ยาจกานํ [ยาจโก] ยังยาจกคน
- 2/4 ขอกี้ดี อิหํ ชนํ [อิเม ชนํ] อันว่าคนทั้งหลาย 3 จำพวกนี้ ยาจิตฺวา ก็ยังคอยขวยขวยขอกินก็ดี ทุกคตปเวณียํ ทสฺสธรรมอันชอบประกอบด้วยคลองธรรมะแห่งคนผู้เป็นแล้วเมื่อก่อน พุ้น อตุลฺลิตฺถิ ก็มี ก็ เป็นคังรือ อุทาหุ รู้ว่า นตุลฺลิตฺถิ

ลานที่ 8

- 1/1 ก็หาบมิได้ก็ข้าจา ฆนฺเต ข้าไหว้สัพพัญญู ประการ 1 ชนปเทสุ ในเมื่อชาวชนบทบ้านนอก ขอกสิมมาเมืองทั้งหลายก็ดี สฺงโก [สฺงโก] อันว่าส่วยไฮก็ดี อาหริตฺวา เขาก็นำเอามาถวายเป็น ราช -
- 1/2 การแก้ท้าวพญาตนเสวยราชย์ ปเวณียํ [ปเวณียํ] ตามประเวณีอันเป็นจาฮิตแห่งชนบททั้งหลายผู้ได้กระทำแล้ว ปุพฺเพ แต่ในกาลเมื่อก่อน พุ้น อตุลฺลิตฺถิ [อตุลฺลิตฺถิ] ก็ยังมี ก็ เป็นคังรือ อุทาหุ รู้ว่า นตุลฺลิตฺถิ

⁵⁵น่าจะเป็น มาตาปิตานํ ปเวณียํ สุนฺดาติ

⁵⁶น่าจะเป็น มาตปิตโร วุฒมา ปเวณียํ ฆมฺมํ เทสนฺติ วุฒมา

⁵⁷น่าจะเป็น ฆมฺมํ เทสนฺติ

⁵⁸น่าจะเป็น อุราชตสฺส

- 1/3 ก็หาบมิได้ ก็ข้าจา ในเมื่อเทวดาตามหาเหตุ มนุสาณ [มนุสาณ] แห่งคนทั้งหลาย เทรส [เตรส] อันมี 13 จำพวกนี้ อนาคต อันจักมาภายหน้าพูน ภควนุตม์⁵⁹ เชิงพระสัพพัญญูเจ้า อิติ เอว ด้วย
- 1/4 ประการดังนี้ อถุโธ [อถุโธ] ในกาลเมื่อนั้น สัพพัญญูเจ้า ปกาเสนโต อันจักเทศนาสำแดง การณ์ ยังเหตุ สพุเพส ชนอัน แห่งคนทั้งหลายผู้ให้นั้นให้แจ้ง ตสฺส [ตสฺส] แก่เทวดาคนนั้น ออา สัพพัญญูเจ้า
- 2/1 จึงเทศนาว่าดังนี้ เทวเต คฺราเทวตา สาธเน [สาธเน] ในเมื่อศาสนาพระตถาคตอันล่วงไปได้ 2 พันปลาย 2 ส้อยปีก็ดี ลำดับขึ้นตราบต่อเท่าถึง 4 ส้อยปี 5 ส้อยปี เท่าถึง 3 พันปี แลมาถึง เมื่อใดดัง
- 2/2 นั้น สพุเพ ราชาน ท้าวพญาทั้งหลายผู้ให้นั้น การลิต [การลิต] ก็เสวย รัช [รัช] ยังราชสมบัติ บ้านเมืองทั้งมวลอันจักมาภายหน้า ตทา ในกาลปางนั้น ปเวณีย ทสฺสมมํ ภณฺจินฺวติ⁵⁹ ก็จัก ขัปตามราช-
- 2/3 ประเวณีแต่คั้งนั้น ทสฺสมมํ [ทสฺสมม] ยังทศราชธรรม 10 ประการคั้งนั้น อปีกญจ แม่น มาตรฐานน้อยนักแล อธมิกิราชา [อธมิกิราชา] ก็จักเป็นท้าวพญาอธมิกิราช อันประกอบ ขอบธรรมนั้น พหุ ก็จักมี
- 2/4 แควนมากแควนหลาย ชุมพุกิเป [ชุมพุกิเป] ในชุมพุกิเปทั้งมวลแล คฺราเทวตา อธมิกิราชาน อันว่าท้าวพญาทั้งหลายผู้ประกอบขอบธรรมนั้น กโรติ [กโรติ] เขาก็มากระทำ พุทฺธกมฺม [พุทฺธกมฺม] ยังกรรมอันขาดชิง สูงเก ในส่วยไซ้ทั้งหลาย

ลานที่ 9

- 1/1 น สพุธี กับด้วยชาวชนบทบ้านนอกออกจันตลิมมาแลมีคั้งนั้น นครา [นครา] อันว่า บ้านเมืองทั้งหลาย อเขโม [อเขมานิ] เป็นอันปสุขเกษม สัมมุติ [สัมมุติ] ก็จักจำเขือกเขือกไป มาเป็นเสิกเป็นโจรทุกแห่งหันแล ราช -
- 1/2 ปุตุโต จ ศรีทาสราชกุมารทั้งหลาย กโรติ [กโรติ] เขาก็มากระทำ วฏฺกมฺม ยังกรรมอันคด จาก มหาราชสฺส แก่ท้าวพญาตนเสวยราชย์ ภวิสติ [ภวิสติ] ก็จักมีปสง-
- 1/3 สัย ตทา ในกาลปางนั้นแล คฺราเทวตา ประการ 1 นั้น อธมิกิราชา อันว่าท้าวพญาทั้งหลายผู้ นั้นอันประกอบขอบธรรมนั้น การลิต ก็ได้เสวย รัช [รัช] ยังราชสมบัติ

⁵⁹น่าจะเป็น ปเวณีย ทสฺสมมํ ภณฺจินฺวติ

- 1/4 บ้านเมืองได้แล มีดังนี้ **กาโรติ** [กโรติ] เขาก็มากระทำ **ปมาท** ยังประมาณ **สาสน** ในศาสนา แห่งพระตถาคต **มิจุสาทิภูติ สมบุโท** [มิจุสาทิภูติ สมโณ] อันคิดเนื่องกับด้วยมิจุสาทิภูติ **อุทามยา** ด้วยอันข่มเหง
- 2/1 เอา **พุทธรูปปญจ อุปปลาถ** [พุทธรูปปญจ อุปปญจาท] ยังกองข้อยอันเป็นกุลอุปัฏฐาก **พุทธรูปป ตถาคตสุส** [พุทธรูป ตถาคตสุส] แห่งพระตถาคตก็ดี **ธมมณจ อุปปลาถ** [ธมมณจ อุปปญจาท] ยังกองข้อยอุปัฏฐากพระธรรมก็ดี **สงฆสุส อุปปลาถ** [อุปปญจาท] ยังกระกุลอุปัฏฐาก
- 2/2 แห่งพระตถาคตตั้งมเจ้าก็ดี **ตถาคต** อันพระตถาคต **ปฏิจฺฉาติ** [ปติญฺฉาติ] ก็มาตั้งไว้ **อารกข** ยังให้รักษา **สาสน** ยังศาสนาแห่งพระตถาคต **ปุณ** [ปุณฺเฬ] แต่ในกาล
- 2/3 เมื่อก่อนพุ้นก็ดี **ราชาโน** [ราชา] อันว่าท้าวพญาฝูงเป็นแล้วแต่ในกาลเมื่อก่อนพุ้นก็ดี **ชอปโต** [สทาปนโต] แต่อันมาตั้งไว้อุปัฏฐาก **รัตนเตยฺย** [รัตนตฺตย] ยังแก้วทั้ง 3 **ติฏฺฐาโต** **ราชาโน** [ติฏฺฐจโต ราชา]
- 2/4 ตั้งแสกแต่สืบเชื้อพญาทั้งหลายฝูงได้เสวยเมืองเมื่อนั้นหากตั้งไว้ก็ดี **อธมมิกราชาโน** [อธมมิกราชา] อันว่าท้าวพญาทั้งหลายฝูงบ่ประกอบชอบธรรม 10 ประการนั้น **กาเลสิ** [กาเรสิ] ก็เสวยราชสมบัติบ้านเมือง **ปุน** เมื่อภายหลัง

ตอนที่ 10

- 1/1 แลมีดั่งนั้น **ภินุทติ** เขาก็มาเสียด **ต สพุท อุปปลาถ** [อุปปญจาท] ยังกองข้อยอุปัฏฐากฝูงนั้น **อาเนตฺวา** เขาก็นำเอามาแล้ว **ต** ยังกองข้อยอุปัฏฐากทั้งหลายฝูงนั้น **วตฺวา** เขากล่าว **ราชปุริส** เชิงราชบุรุษอันเป็นบ่าวแห่งเขา
- 1/2 **อิติ** ด้วยว่าดังนี้ **ตุมฺเห** อันว่าท่านทั้งหลาย **อโหเร** [อาหเร] ก็จึงนำเอามา **อิมสํ ชนํ** ยังคนทั้งหลายฝูงนี้ **กตฺวา** ให้เขามากระทำ **อลฺลสฺส กมฺม** [อลฺลณฺณ กมฺม] ยังกรรมอันอื่นเทอญ **วตฺวา จ ปน** คั่นว่าเขากล่าว **ต**
- 1/3 **วณฺ** ยังคำดั่งนั้นแล้ว **อาเนสิ** เขาก็นำเอามา **ต ชนํ** ยังคนทั้งหลายฝูงนั้น **กตฺวา** ให้เขามากระทำ **อลฺลกมฺม** [อลฺลณฺณกมฺม] ยังกรรมอันอื่น **สุราเทวตา** **สาสน** ในเมื่อศาสนา **ตถาคตสุส** แห่ง
- 1/4 พระตถาคต **อนฺตรทายิ**⁶⁰ ก็จักจิบหายไปดั่งนั้นก็ดี **อนฺตรทายิเกณ** [อนฺตรธายิเกณ] **กรณณ** จักจิบหายด้วยเหตุอันใด **นตฺถิ** ก็หาบมิได้ **มกฺก** หากเกิดมี **อิมินา** **อนฺตรทายิเกณ** **การณณ** [อิมินา **อนฺตรธายิเกณ** **กรณณ**] ก็หากจิบหายอรทวายไป

⁶⁰น่าจะเป็น **อนฺตรธายนฺเต**

- 2/1 ด้วยเหตุอันนี้แล **สตฺถา** อันว่าสัพพัญญูเจ้า **เทเสตฺวา** ก็เทศนาสำแดงแล้ว **อิมมา** [อิมม] **นิทานัง** ยังนิทานอันนี้ **สพฺเพ ราหุณ**⁶¹ แห่งท้าวพญาทั้งหลายทั้งมวล **อนาคเต กาเล** ในกาลอันจักมาภายหน้า **พฺนํ ตสฺส** [ตสฺสา] แก่เท-
- 2/2 วาดตนนั้นแล้ว **พฺน** เมื่อภายหลัง **ภควา** อันว่าสัพพัญญูเจ้า **เทเสสิ** ก็จักเทศนาสำแดงให้แจ้ง **สพฺเพสํ** [สพฺพ] **นิทานัง** ยังนิทานตำนานอัน 1 **มเหสิยา เทวียา** แห่งนางอัคร-
- 2/3 มเหสิราชเทวี **สพฺพตฺถ รโธ**⁶² แห่งท้าวพญาทั้งหลายทั้งมวลผู้ขึ้นก็ดี **กุมารียา** [กุมาริโย] ยังกุมาริทั้งหลายอันเป็นลูกหลาน **รโธ ราชิน**⁶³ แห่งท้าวพญาผู้ขึ้น ให้แจ้ง **ตสฺส** [ตสฺสา] แก่
- 2/4 เทวดาตนนั้น **อาห** สัพพัญญูเจ้าจึงเทศนาว่า **อิตติ** ด้วยคำว่าดังนี้ **เทเวเต** **คฺุราเทเวตา** **นาริโย** อันว่านางทั้งหลาย **อฺคฺคฺมมเหสิยา** [อฺคฺคฺมมเหสิโย] อันมีนางอัครมเหสิราชเทวีเป็นเจ้า **ตสฺส รญฺโธ** แห่งท้าว

ลานที่ 11

- 1/1 พญาทั้งหลาย **อนาคเต** อันยังจักมาภายหน้า **พฺนํ** แล **คฺุราเทเวตา** **สา กณฺหาโย** [ตา กณฺหาโย] อันว่านางทั้งหลายผู้ขึ้น **รโธ สามิกะ** [ราชสามิกะ] ในเมื่อท้าวพญาตนเป็นเจ้าเป็นผัว **คจฺจสนฺโต** [คจฺจสนฺเต] แลไป **อมิตฺตยฺยตฺเต** สู่ที่อันรบศึก **สตี** แลมีดังนั้นก็ดี ประ-
- 1/2 การ 1 นั้น **คจฺจสตี** **กาเล** [คจฺจนกาเล] ในการเมื่อไป **เยน** **การณฺน** [กรณฺน] ด้วยเหตุอันใดอัน 1 ก็ดี **สา เทวียา** [ตา เทวีย] อันว่าราชเทวีทั้งหลายผู้ขึ้น **กโรนฺหติ** เขาก็มา **วิลกมฺม**⁶⁴ ยังกรรมอันบ่ชอบประกอบด้วยพิ -
- 1/3 **รุช** **กตฺวา** เล่ามากระทำ **ปติภทฺธิจิตฺตํ** [ปฏฺิภทฺธิจิตฺตํ] ยังใจอันปฏิพัทธ์รัก **อเ** [อญฺเ **ปฺริเสหิ** **สทฺธิ** กับด้วยชายโง่ผู้อื่น **น ขตฺติยวสํ** [นขตฺติยวสฺส] ยังอันบ่ใช่เชื้อชาติราชวงศ์แห่งท้าวพญาดังนั้น **โส**
- 1/4 **ราชา** อันว่าพญาตนนั้น **คณฺหา** ไปแล้ว **ยฺยทกมฺม** [ยฺยทกมฺม] ยังอันรบ **อมิตฺตสทฺธิ** [อมิตฺเตหิ **สทฺธิ**] กับด้วยข้าศึก **อชฺชโย** [อชโย] เป็นอันหาชัยได้ดังนั้นก็ดี **ปตฺโต** ก็ไปถึง **กาลํ** ยังกาลอันเสี่ยงชีวิตตายไป ดังนั้น **สา เทวียา** [สา เทวีย]

⁶¹น่าจะเป็น **สพฺเพสํ ราหุณ**

⁶²น่าจะเป็น **สพฺเพสํ ราหุณ**

⁶³น่าจะเป็น **รญฺโธ** เพียงศัพท์เดียว

⁶⁴น่าจะเป็น **วิรุทฺถกมฺม**

- 2/1 อันว่านางราชเทวีตนนั้นก็ดี สพเพ นครา [นาครา] อันว่าชาวเมืองทั้งหลายฝูงนั้น สมาคตา พร้อมกับด้วยกัน อภิเสกั กระทำอภิเษก ต่ ปุริสั ยังชายผู้นั้น อชุตติยวัสั เป็นอันให้เชื้อชาติ ราชวงศาแห่งท้าวพญาแลมีเมื่อ-
- 2/2 ไค ดังนั้น โส ราชา อันว่าพญาตนนั้น อธมุโก [อธมุโก] เป็นอันบ่ชอบทศราชนธรรม 10 ประการ สพเพ นโร [สพเพ นครานิ] อันว่าเมืองทั้งมวล อเขโม [อเขมานิ] เป็นอันบ่สุขเกษิ มดี สขุภิ [สขุภิสุ] ก็จักจำเขือกเขือกไปมา
- 2/3 เป็นเสิกทุกแห่งหันแล ประการ 1 ผิบัดนั้น โส ราชา อันว่าพญาตนนั้น กตุวา [กนตุวา] ไป แล้ว กตุวา มากระทำ ยท [ยทุธ] ยังอันรบ อมิตุเตน สท [สทฐิ] กับด้วยข้าเสิก เขยุนตุ ภว⁶⁵ ยังอันประจัญแพ้อมิตุ -
- 2/4 ต่ [อมิตุต] ยังข้าเสิก ภวนุติ⁶⁶ ก็มี ยทา ในกาลยามใดแลมีดังนั้นก็ดี ราชา อันว่าพญาตนนั้น นิว ติตวา [นิวตติตวา] ค้นว่ากลับคืนมาแล้ว อตุตโน นคร สู่เมืองแห่งตนแล้วดังนั้น โส ราชา อัน ว่าพญาตนนั้น โกธา -

ลานที่ 12

- 1/1 ภิกุโต เป็นอันให้บังเกิดโกธธรรมคำเคียดมากยิ่งนักหนา आय [อาทาย] ถือเอา ปุริสั ยังชายผู้นั้น อकुเหมนิยาน สทฐิ [อคุคมเหสียา สทฐิ] กับด้วยนางทั้งหลายอักรรมเหสียราชเทวี มาเตตุตี⁶⁷ ก็จักฆ่าเสียหันแล อิทำ
- 1/2 กมุมนั อันว่ากรรมอันนี้ อกกตุตพุพิ [อกกตุตพุพิ] อันบ่พึงกระทำ นาริสุส [นาริยา] แก่นางทั้งหลาย นาริโย อันว่านางทั้งหลาย กตุวา มากระทำ ดังนั้น วินาสุสนุติ [วินาสั] ก็เป็นคลอง อันจิบหาย นส [นกรสุส] แก่บ้านเมือง อิติ กรเนน [อิติ การเนน] ด้วยเหตุอัน
- 1/3 นี้แล ดูราเทวดา ประการ 1 นั้น กุมริยา [กุมาริโย] ในเมื่อนางกุมาริทั้งหลาย ขตุติวัสั [ขตุติยวัสา] ยังอันเป็นเชื้อชาติราชวงศาแห่งท้าวพญาแต่ดังนั้น กโรนุติ เขาก็มากระทำ เมณฐมมู ยัง
- 1/4 เมณฐธรรมอันบ่ชอบประกอบด้วยวงศา กตุวา เขาก็มากระทำ สมุพนุชั ยังอันคิดเนื่อง ปุ ริสุส ทาสาหิ สทฐิ⁶⁸ กับด้วยผู้ชายอันเป็นข้อไพร่แห่งตนดังนั้นก็ดี ตโต ปลาย [ปฏุราย] ตั้ง แสกแต่นั้นไปภายหน้า

⁶⁵น่าจะเป็น ขยุนโต ภว

⁶⁶น่าจะเป็น อภิภวติ

⁶⁷น่าจะเป็น มาเตตวา

⁶⁸น่าจะเป็น ปุริสทาเสหิ สทฐิ

- 2/1 จณฺทปจเทท แลมาเสพเมถุนธรรมกับค่อมชาวเมือง ตสฺมา เหตุคั้งนั้น นครา [นครานิ] อันว่า บ้านเมืองทั้งหลาย อเขโม [อเขมานิ] เป็นอันป่สุขเกษิม สงฺขุมฺภิ [สงฺขุภิสฺส] ก็จำเขือกเขือกไป มาเพื่อคั้งนั้นแล ดูราเวทดา ประการ 1 นั้น อนาคเต กาเล ใน
- 2/2 กาลอันจักมาภายหน้านี้ ราชปฺริโส ในเมื่อราชปฺริสาทั้งหลาย สํคหิตํ [สํกหิตฺโต] อันตคแต่ง อาสา ราชูหิ [ราชูหิ] สทฺธิ กับค่อมท้าวพญาทั้งหลาย อนาคเต กาเล ในกาลอันมาภายหน้า
- 2/3 พุ้น กตฺวา มากระทำ หิสาณํ [หิสาณํ] ยังอันเบียดเบียนชนบทบ้านนอกขอกจันตสิมมา ทั้งหลาย อาทาย ถือเอาแล้ว สูงเก ยังส่วยไฮทั้งหลายหมายมีข้าวค่านาก็ดี ปณฺณ ยังของฝาก กล่าวคือว่าฮิบไฮ
- 2/4 ไปก็ดี กตฺวา เล่ากระทำ วิรุทฺธกมฺมํ [วิรุทฺธกมฺมํ] ยังกรรมอันบ่ชอบบ่ประกอบด้วยคลอง ธรรม กรโติ ก็มากระทำ โกทํ [โกธํ] ยังคำเบียดเบียนประชาชนาราชญ์จัดเองดวงาอากรกับ ด้วยชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย อาหิ⁷¹ เป็น

ลานที่ 14

- 1/1 อันมากยิ่งขึ้นหนา กตฺวา เล่ามากระทำ วินิจฺเจยฺย [วินิจฺจยํ] ยังคลองพิจารณาบ่ชอบ โลภาภิ ภูโต [โลภาภิภูโต] ให้บังเกิดคำมักมากอยากได้สิ้นสิ้นพื้นประมาณ กหาปณํ [กหาปณํ] ยังอัน เห็นแก่สินทานหามจ้างท่านผู้อื่น กตฺวา เล่ามากระทำ ทณฺฑกํ
- 1/2 ยังสินใหม่ คามโกชนกส [คามโกชนกสฺส] แก่กวานบ้านก็ดี บ่ท่อนั้น ชนปทสฺส แก่ชาว ชนบท ก็ดี ปชนารสฺส [ปชนารสฺส] แก่ชาวประชานาราชญ์ก็ดี ราชทูตสฺส [ราชทูตสฺส] แก่ คนใช้แห่งท้าวพญาอันมา
- 1/3 ต่าง ต่างประเทศนั้นก็ดี ภิษานิกสฺส [วาณิชฺชกสฺส] แก่พ่อค้าทั้งหลาย บ่ท่อนั้น กตฺวา เล่า กระทำ วิรุทฺธกมฺมํ [วิรุทฺธกมฺมํ] ยังกรรมบ่ชอบบ่ประกอบด้วยคลองพิรุช พุทฺธอาสํ [พุทฺธอา วาสํ] ยังอันลวงอาวาส พุทฺธสฺส
- 1/4 แห่งพระพุทเจ้าก็ดี ฆมฺมสฺส อาวาส ยังอันเป็นที่อาวาสแห่งพระธรรมก็ดี เจตียอาวาส ยังที่ อาวาสแห่งพระเจดีย์ก็ดี สงฺฆสฺส อาวาส ยังเป็นที่อาวาสแห่งสงฆ์ก็ดี ราชปฺริเส ในเมื่อ
- 2/1 ราชบุรุษทั้งหลายผู้งั้น อาทา [อาทาย] ถือเอาแล้ว นาโค วา คือว่าช้างก็ดี อาโส [อสุโส] วา คือว่าม้าก็ดี มหิโส วา คือว่าควายก็ดี โคโน [โคโน] วา คือว่างัวก็ดี อาหริตฺวา นำเอามา ชารุชฺห ติ [รุชติ] ก็มาเหยียบหย่า ย่ำยี สาสนํ ยังศาสนาพระ

⁷¹น่าจะเป็น พหุ

- 2/2 ตถาคต **จุณฺณวิจุณฺณ** ให้มุ่นกระจวนไป บ่ท่อนั้น **กตุวา** เล่ามากระทำ **จิปปิตฺ** [จิปปน] ยังอันฟาดอันดี **ผาลาผาล** ยังพิชลูกส้มลูกหวานอันมี **สพฺเพ** **อวาเส** ในอวาสศาสนา **ตถาคตสฺส**
- 2/3 แห่งพระตถาคตทั้งหลาย **จุณฺณวิจุณฺณ** ให้มุ่นกระจวนไปหั้นแล ประการ 1 นั้น **กตุวา** เล่ามากระทำ **วิรุทธกมฺม** [วิรุทธกมฺม] ยังกรรมอันพิรุท **หริตฺวา** [อาหริตฺวา] เขาก็ไปนำเอา**มาพุทฺธสนฺตีก** **อานปาน** ยัง
- 2/4 ข้าวค่านาอันเป็นพุทฺธภาควิปุญฺจ **สนฺต** อันเป็นของแห่งสัพพัญญูเจ้า **อเนตฺวา** ถิ่นำเอา**มาภุชฺชนฺติ** [ภุชฺชนฺติ] เขาก็กินเสีย **อกตุวา** เขาบ่กระทำสืบสร้าง **เกท** ยังอันแตกม้าง **สาสน** ยังศาสนาแห่งพระตถาคตตั้ง

ลานที่ 15

- 1/1 สักสิ่งสักอันแล **ยสุมา** เหตุใด **สาสน** อันว่าศาสนา **ตถาคตสฺส** แห่งพระตถาคต **สุโณ** [สุณฺณ] ก็เป็นอันเปล่าเศร้าสฺวเสียด **เหตุนา** ก็บ่เป็นด้วยเหตุอันใดแล **อปมาเท** [อปฺปมาเทน] **หุตฺวา** ก็เป็นด้วยเหตุแห่งคนทั้งหลายได้ประมาท
- 1/2 **ตสุมา** ดังนั้น **สพฺเพ** **นคฺรา** [สพฺพานิ นคฺรานิ] อันว่าบ้านเมืองทั้งหลาย **อเขโม** [อเขมานิ] **หุตฺวา** ก็จึงเป็นอันสุขเกษมดี **สํมุฏฺธิ** [สํมุฏฺธิสฺส] ก็จึงจำเชือกเอือกไปมาเป็นเค็กเป็นโจรทุกแห่งทุกภาย ดังนั้นแล **เทเวเต** **คฺราเทเวตา**
- 1/3 **คหปติสฺส** แห่งเศรษฐีทั้งหลาย **คโต** **ปลาย** [ปญฺญาเย] ตั้งแยกแต่นั้นสืบ ๆ มา **ปุพฺเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน **พฺน** **กโรติ** เขาก็มากระทำสร้างแปลง **มหาทาน** ยังอันให้มหาทานอันใหญ่
- 1/4 แล มีดังนั้นก็ดี **อนาคเต** **กาล** แต่ในกาลอันจักมาภายหน้า **คหปติวโส** [คหปติวโส] อันว่าเชื้อชาติวงศ์ **เสฏฺฐิ** **สฺส** แห่งเศรษฐีทั้งหลายผู้นั้น **อปี** **กิลฺลิจิ** แม่นว่ามีก็น้อยนัก **อกาสิ** เขาก็บ่กระทำ สร้างแปลง⁷² **มหา -**
- 2/1 **ทาน** ยังมหาทานอันใหญ่ **คหปติโน** **นฺวตฺตติ** [คหปติโน อนฺวตฺตติ] กริยาอันจักจับตามเชื้อชาติวงศ์ **ตสฺส** แห่งเศรษฐีทั้งหลายอันมีข้าวของ **ปุพฺเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน **น โหณฺติ** [น โหติ] ก็หาบ่มีได้ **กโรติ** เขาก็มากระทำ **กยวิกย** ยังกรรมอันชั่ว
- 2/2 แลชาย **อาทาย** ถือเอาแล้ว **สุกรณฺจ** ยังหมูก็ดี **มฺหิสณฺจ** ยังควายก็ดี **โคณณฺจ** [โคณณฺจ] ยังงัวก็ดี **ลภิสฺสนฺติ** [ลภิสฺสนฺติ] ได้แล้ว **มฺล** [มฺล] ยังค่างก็ดี **วิกินฺตฺวา** [วิกินฺตฺวา] ไปไถ่เอาแล้ว **ทาสณฺจ** ยังข้อยชายแลข้อย

⁷²เขาก็มากระทำสร้างแปลง (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 2/12/1/4)

- 2/3 หญิงก็ดี **อุปปลาก** [อุปปุจก] ให้มาอุปฐาก **อุตตานิ** ยังตนก็ดี **ทิวเส** [ทิวเส] ทุกวัน ๆ แล **ปณฺฑิตฺตวโส** [ปณฺฑิตฺตวโส] อันว่าเชื้อชาติราชวงศ์เป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิต **วินิเสย** [วินิเจย] ยังผู้ใดรับรองพิจารณากิจการถ้อย -
- 2/4 คำความเป็นประกอบด้วยคลองธรรมอันมี **ปุพฺพ** แต่ในกาลเมื่อก่อนดั่งนั้นก็ดี **อนาคเต** กาลในกาลอันจักมาภายหน้า **ปณฺฑิตฺตวโส** [ปณฺฑิตฺตวโส] อันว่าเชื้อชาติราชวงศ์ **ปณฺฑิตฺต** แห่งนักปราชญ์ทั้งหลายผู้านั้น **อปีกฺข** แม้

ลานที่ 16

- 1/1 มีกัณฺโถนัก **อกาสิ** เขาก็มากระทำ **อวินิเสย** [อวินิเจย] ยังอันปตรพิจารณา **นวุตฺติ** [อนา นวุตฺติ] กริยาอันปัดขจัดตามคลองเชื้อชาติราชวงศ์ **ปณฺฑิตฺต** แห่งนักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย อันมี **ปุพฺพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน **น โหติ** ก็หาบมิได้
- 1/2 **กโรติ** เขาก็มากระทำ **วินิเสย** [วินิเจย] อันพิจารณาคลองอันชอบ บ่ประกอบคลองเมือง **อวินิเสย** **กหปณฺปิ** [อวินิเจย กหปณฺปิ] แม้ว่าเขาพิจารณาที่ดี เขาก็บ่เห็นแก่สินทาน หานจ้างผู้อื่น
- 1/3 เขาก็จึงพิจารณาตาย เมื่อว่าพิจารณานั้น บุคคลผู้ควรพำนักนั้นพลอยเล่ามาบ่ให้แพ้เหตุว่าเขาเห็น แก่สินทานหานจ้างแห่งท่านผู้อื่นนั้นแล **ตสฺมา** เหตุดังนี้
- 1/4 **ตถาคเต** อันพระตถาคต **สิโต** [เทสิโต] ก็หากเทศนาว่า **ปรโลเก** **ปณฺฑิตฺต** **สุโ** [สุโย] ดังนี้ **ดูราเทวคา** **ปรโลโก** อันว่าโลกอันจักมาภายหน้า **สุโ** [สุโย] เป็นอันเปล่าเสีย **ปณฺฑิตฺโต** [ปณฺฑิตฺโต] จากนักปราชญ์ทั้งหลาย
- 2/1 ผู้รู้คลอง **โหนฺติ** [โหนฺติ] ก็มี **อิตฺติ** ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล **เทวเต** **ดูราเทวคา** **สมิทฺตวโส** [สมิทฺตวโส] อันว่าเชื้อชาติราชวงศ์ซึ่งมีเป็นดีด้วยสมบัติชั่วของนั้น **ปาย** [ปญฺจาย] ตั้ง แสอแต่อันสืบ ๆ มา **ปุพฺพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน
- 2/2 พุ้น **กโรติ** เขาก็มากระทำ **มหาทาน** ยังมหาทานอันใหญ่ **อณฺ** [อณฺ] อันว่าอันนี้ **สมิจิ**⁷³ ก็หาก เป็นธรรมดาจาอิตแห่งคนทั้งหลายผู้ซึ่งมีเป็นดีด้วยศรีสมบัติชั่วของ **ปุพฺพ** แต่ในกาล
- 2/3 เมื่อก่อน ดั่งนั้นก็ดี **อปี กิณฺ** แม้ว่ามีก็เป็นอันน้อยนักแล **อกาสิ** เขาก็มากระทำ **มหาทาน** ยัง มหาทานอันมาก **สมิทฺต** **อนวุตฺติ**⁷⁴ กริยาอันปัดขจัดตามเชื้อชาติราชวงศ์

⁷³น่าจะเป็น **สมิทฺติ**

⁷⁴น่าจะเป็น **สมิทฺตโน อนวุตฺติ**

- 2/4 **ตสฺส มิตฺตสฺส**⁷⁵ แห่งคนทั้งหลายผู้ยังมีเป็นดีด้วยศรีสมบัติข้าวของ **ปฺพุเพ** แต่ในกาลเมื่อนั้น **พฺน โหติ** [น โหติ] ก็หาบมีแล **กโรติ** เขาก็มากระทำ **กยวิกย** ยังกรรมอันซื้อแลกขาย **อาทาย** ถือเอาแล้ว

ลานที่ 17

- 1/1 **สุกรณฺจ** ยังหมูก็ดี **มhitฺสณฺจ** ยังควายก็ดี **โคณณฺจ** [โคณณฺจ] ยังงัวก็ดี **กตฺวา** มากระทำ **มาเตตฺวา** อันฆ่าแล้วมาถือเอา **มํสํ** ยังชิ้นแลเลือด **วิกฺกิตฺวา** [วิกฺกิตฺวา] มาขายเอา **สุราปานํ** ยังเหล้าแล **ยา** **ภุณฺขติ** [ภุณฺขติ] ก็กินแล้ว **คจฺจนฺติ** [คจฺจนฺติ] เข้า
- 1/2 ไป **วิหาร** ยังวิหาร **กตฺวา** มากระทำ **กิริสฺสํ** [กิริสฺสํ] ยังอันจีแลเยวเสวกใส่วิหารหั้นแล **ยังสุมา** [ยสุมา] เหตุใด **ตสฺมา** เหตุดังนั้น **อหิ** อันว่าพระตถาคต **เทสิสฺสามิ** [เทสิสฺสามิ] ก็จึงเทศนาว่า **ปมตฺโต**
- 1/3 **คฺุณฺเณ** **สทายสมฺปนฺโน** **ทุกฺกรณฺติ**⁷⁶ ดังนี้ **ดูราเทวตา** **ปริ** ภายหน้าพฺน **คฺุณฺโณ** [คฺุณฺโณ] อันหาบุคคลผู้จักกระทำให้เป็นคุณ **สาสนํ** [สาสนสฺส] แก่ศาสนา ดังนั้น **สทายสมฺปนฺโน** [สทายสมฺปนฺโน] หาบุคคลผู้
- 1/4 จักเลื่อมใสในคุณแก้วทั้ง 3 **ทุกฺกณฺท์** [ทุกฺกณฺท์] ก็เป็นอันหาญาณักแล **อปมตฺโต** [อปมตฺโต] หาบุคคลผู้บ่ประมาณ **สาสนา** [สาสนา] ในศาสนาดังนั้น **ทุกฺกณฺท์** [ทุกฺกณฺท์] ก็เป็นอันหาญาณัก **ปมตฺโต** [ปมตฺโต] ก็ต้องมีคนผู้ประมาณ **พุทฺธสฺส** แก่พระเจ้า
- 2/1 **ธมฺมสฺส** แก่พระธรรมเจ้า **สงฺฆสฺส** แก่พระสงฆเจ้า **สมณฺรสฺส** [สามณฺรสฺส] แก่สามณฺร **พฺรหฺโหมติ** [พหฺ โหติ] ก็มีมากยิ่งหนักหนา **ตสฺมา** เหตุดังนั้นแล **เทวเต** **ดูราเทวตา** **ทริทฺวโส** [ทลิตฺทวโส] อันว่าเชื้อชาติราชวงศา **ทุกฺกตฺสฺส**
- 2/2 แห่งคนทุกขัไย **อตุถิ** ก็มี **ปฺพุเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน **จรณฺติ** [จรติ] เขาก็ตะเดินไป **ยาจิตุํ** เพื่อขอกิน **สมาอาชีวปรีสุทาสีลาจาเรน**⁷⁷ อันเลี้ยงชีวิตด้วยอันชอบอันประกอบด้วยคลองศีล
- 2/3 แลมีดังนั้น **อนาคเต** **กาล** ในกาลอันจักมาภายหน้าพฺน **ทริทฺวโส** [ทลิตฺทวโส] อันว่าเชื้อชาติราชวงศา **ทุกฺกตฺสฺส** [ทุกฺกตฺสฺส] แห่งคนทุกขัไยทั้งหลายผู้ผู้นั้น **ทริทฺทวนฺตฺติตุํ** [ทลิตฺททานฺตฺติตุํ] กริยาอันขับตามเชื้อชาติราชวง -

⁷⁵น่าจะเป็น **ตสฺส สมิทฺธสฺส**

⁷⁶น่าจะเป็น **ปมตฺโต** **คฺุณฺโณ** **สทายสมฺปนฺโน** **ทุกฺกรณฺติ**

⁷⁷น่าจะเป็น **สมาอาชีวปรีสุทาสีลาจาเรน**

- 2/4 ศา **ทุกคตสฺส** แห่งคนทุกขั้ไ้ฝูงนั้น **ปฺ** [ปฺพุเพ] แต่ในกาลเมื่อก่อนพุน **น โหฺนฺติ** [น โหติ] ก็หา
บ่มีได้ **โกโรติ** เขาก็มากระทำ **อทินฺ** [อทินฺ] **กมฺม** ยังกรรมอันล็กเลโลกเอาก็ดี **กตฺวา** เล่ามา
กระทำ **โจรกรรม** ยังกรรมอันเป็นโจรลักเลื่อมซ่อน

ลานที่ 18

- 1/1 เอา **อติมณฺติ** [อติมณฺติ] มาใส่ใจโลกเอา **ทณฺ** [ทณฺ] ยังข้าวของ **พุทฺธสฺส** แห่งพระเจ้าก็ดี
ธมฺมสฺส แก่พระธรรมเจ้าก็ดี **สงฺฆสฺส** แห่งพระสงฆเจ้า **สมณฺเรส** [สามณฺเรสฺส] ยังของแห่ง
สามณฺเรก็ดี **โมโหณ** [โมเหณ] ด้วยโมหะคำหลงหากครอบงำ
- 1/2 **นํ** **ทุกคตปฺริส** ยังคนทุกขั้ไ้ใจทั้งหลายฝูงนั้น **โทเสน** ด้วยอันเป็นโทษ **อติหฺตฺวา** เป็นอัน
มากยิ่งหนักหนา **ทฺวชฺช** [ทฺวชฺช] แควนเป็นทุกขั้ล้ายิ่งแล **เทวเต** **คฺราเทวตา** **ตฺวิโส** [ตฺวิโส]
อันว่าเชื้อชาติราช-
- 1/3 วงศาแห่งเด็กน้อย **ชาตา** [ชาโต] อันเกิดมา **ตทา** ในกาลปางนั้น **อกาลิ** เขาก็มากระทำ **มน**
จาณฺกมฺม ยังคำอันหยาบซ้ากล้าแข็ง **วากาย** ด้วยปาก **มนสา** ด้วยใจก็ดี **จิตฺตญฺ**⁷⁸
- 1/4 ด้วยจิตก็ดี **ถามสญฺ** ด้วยคำก็ดี **กตฺวา** มากระทำ **กิตฺตสฺส** [กิตฺตสฺส] อันพระล็กสาเพิง
กล้วก็ดี **วิรวติ** ก็ป่าวฮ้อง **สเทณ** [สเทณ] ด้วยเสียงอันดังยิ่งหนักหนา **นิททาเล** [นิททาเล]
ในกาลเมื่อหลับเมื่อนอนแล มีดังนั้นก็ดี **มาตา**
- 2/1 **ปีตฺตกาเล** [มาตาปีตกาเล] ในกาลเมื่อพ่อแม่ **นิทฺทานาเล** [นิททาเล] ในกาลเมื่อหลับเมื่อ
นอนก็ดี **อฺตฺตาสติ** [อฺตฺตาสติ] มากระทำให้สะดุ้งตกใจกลัว **อติวีย** เป็นอันมากหนักหนาแล บ่
ท้อแต่นั้น **ทารกา** อันว่าเด็กน้อยทั้งหลายฝูงนั้น **กตฺวา** เขาก็เอากันไปแล้ว **อนฺเต** **วิหา** -
- 2/2 เร **สฺ** ู่ภายในวิหาร **ปฏฺิ** **ตฺวา** เต้นที่บหลั่นแล้วเล่ามากระทำ **จีปติ** ยังอันถ่มอันซัดใส่ **กิปฺกลาปี**⁷⁹
ยังหยังเขื่อแลก่อนดิน **ปจฺวิหาเร** [ปจฺวิหาเร] ในพื้นแห่งวิหาร **อติวิสฺ** ก็มาฮ้องเป็น
- 2/3 อันยิ่งหนักหนา **สฺ** **ณฺเต** ในกาลเมื่อคนทั้งหลายยังฟังธรรมเทศนาดังนั้นก็ดี **สฺ** **ณฺเต**
[สฺ] **ณฺเต** ในเมื่อเจ้าภิกษุสงฆ์กระทำคลองวัตรปฏิบัติบูชาการ คือว่าสูตรมนต์นั้นก็ดี
ประการ 1 สามณฺเรทั้งหลายก็ดี
- 2/4 **สฺ** **ณฺเต** [สฺ] **ณฺเต** ก็มาสั่งวาดสวาทขยายจ่มหนังสือก็ดี **เต** **ทารกา** อันว่าเด็กน้อยทั้ง
หลายฝูงนั้น **กตฺวา** [กตฺวา] เข้าไปแล้ว **สนฺติเก** **สฺ** **ณฺเต** **สฺ** **ณฺเต** [สฺ] **ณฺเต** แห่งสมณเจ้า
ฝูงนั้น **โกโรติ** [โกโรติ] เขาก็มากระทำ **วิสส** [วิสส] ยังอันวิสสแควนเคยกันดังนั้น **กตฺวา**

⁷⁸น่าจะเป็น เจตสา จ

⁷⁹น่าจะเป็น อุกฺกลาปี

ลานที่ 18

- 1/1 มา วาจา ยด้วยถ้อยคำอันหยาบคายหัวหลั่น **สงฺฆเนน สทฺธิ** กับด้วยสงฆ์ก็ดี **สมณเรน สทฺธิ** [สามณเรน สทฺธิ] กับด้วยสามณเรก็ดี **สหายเล** [สหายกาเล] ในกาลเมื่อลักษณะกระทำสังวาศวาทิยาจ่มหนังสือธรรมคำสอนแห่งสัตัพัญญเจ้าด้งนั้น **มณติ** [มณณติ]
- 1/2 เขาก็ใส่ใจเชิงถ้อยคำอันว่าก้นหลั่นให้เป็นอันคล่องอันหนัก **อดิวย** ยิงหนักหนาแล **ตฺโตธมฺมโต** กว่ถ้อยคำธรรมเทศนาแห่งพระพุทฺธเจ้าหั้นแล บ่ท้อแต่นั้น **กโรติ**
- 1/3 เขาเล่ากระทำ **ปมท** [ปมาท] ยังคำประมาณ **อุจฺโหมสย** [อุจฺโหมสย] เขาเล่ามากระทำอันเอ็นภิกษุทั้งหลายก็ดี **สมณเร** [สามณเร] ยังสามณเรก็ดี **สทน กกุขเรน หุตฺวา** ด้วยเสียงอันกล้าแข็ง **อดิวย** เป็นยิงหนักหนา
- 1/4 ดูราเทวดา **อิทํ การณ** [อิทํ การณ] อันว่าเหตุอันนี้ **ภวิสฺสตี** [ภวิสฺสตี] ก็จักมี **มนุสฺสาน** [มนุสฺสาน] แก่คนทั้งหลาย **อนาคเต กาเล** ในกาลอันจักมาภายหน้าพ้นบ่สงสัยแล **เทเวเต** ดูราเทวดา **วุฒวโส** [วุฒวโส] อันว่าเชื้อชาติราชวงศาแห่งผู้
- 2/1 เจ้าผู้แก่ทั้งหลาย **ปถาย** [ปฏฺฐาย] ตั้งแหกแต่สืบ ๆ มา **ปฺพุเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อนพ้น **วุโธ** [วุโธ] อันว่าเจ้าแก่ทั้งหลาย **กโรติ** เขาก็ยังสอน **ปุตฺตาน** [ปุตฺตาน] ยังเด็กน้อยทั้งหลายอันเป็นลูกเป็นหลานเขา **ติณฺนติ** [ติณฺนติ] ก็ให้ตั้งอยู่ **อุทฺเธ** -
- 2/2 **เส** [อุทฺเทเส] ในคำอันสั่งสอน **ธมฺเมน** ด้วยอันชอบธรรม 10 ประการ ด้วยทานเป็นต้น **อกตฺวา** บ่ให้กระทำ **อทฺธิ** [อทฺธิ] **กมฺม** ยังกรรมอันบ่ให้ลักเอา **อทฺธิ** [อทฺธิ] ยังของอันท่านบ่ได้ให้หั้นแล ประการ 1 นั้น **อกตฺวา**
- 2/3 เล่าบ่ให้กระทำ **อโลภกมฺม** ยังกรรมอันบ่โลภบ่ล่า **ตุรฺกกา** [ตุรฺกกา] อันซึ่งยังเป็นเบียดก็ดี **โลลฺลย** ยังตาซึ่งตาซึ่งก็ดี **โมหกมฺม** ยังได้กระทำ **อญฺ**⁸⁰ ยังข้าวของ **ปริ** ยังท่านผู้อื่นก็ดี **อนฺด-**
- 2/4 **โส** [อนฺดมโส] ล่วงสุดไปแม่นว่าจักลืมิให้ท่านเมื่อลุนก็ดี อย่าให้หลงลืมิเสีย **ปจฺจปนํ โทสกม** [ปจฺจปนํ โทสกม] ยังกรรมอันจักให้เป็นโทษบัดนี้ก็ดี **อนาคเต โทสกม** [โทสกม] ยังกรรมอันจักมาภายหน้าก็ดี **อกตฺวา** ก็บ่ให้กระทำแล **อกตฺย** -

ลานที่ 20

- 1/1 **กม** [อกตฺยตฺตกม] ยังกรรมอันปู้จักบุญคุณ **ปรสํ ปุคฺคฺลาน** แห่งบุคคลทั้งหลายผู้อื่นอันมากระทำเป็นคุณ **อตฺตโน** แก่ตนก็ดี **สรณฺตี** [สรตี] ก็ดีรู้ **อโฏมฺปรสณ** **อตฺตานณ** [อโฏมฺปรสณ อตฺตานณ] ยังอันค่ายังตนก็ดี **น อโฏส** [น อโฏส] ก็บ่ให้ค่า **ปหรณฺตี** [ปหรตี]

⁸⁰น่าจะเป็น อนฺ

- 1/2 **กมุฏฺ ปเรสณฺจ** **อตุตฺตานณฺจ** อันจักมากระทำกรรมอันค่า ดี ยังผู้่งอื่นก็ดี **น ปหรฺนุติ** [น ปหรติ] ก็บ่ให้กระทำแล **อชนิ กมุฏฺ ปเรสณฺจ**⁸¹ ยังอันกระทำประณญแพ้ยังท่านผู้่งอื่นก็ดี **อชนิ** [น ชินิ] ก็บ่ให้ประ -
- 1/3 จญแพ้ได้แล **คฺราเทวคฺคา มาตาปีตโร วุโธ** [วฺชฺชฺมา] อันว่าผู้่เ้าผู้่แก่พ่อแม่ **ทารกานํ** แห่งเด็กน้อยทั้งหลาย **ปฺพุเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อนพุ้น **ธมฺเมณฺติ**⁸² เขาก็เทียบยอมมาสั่งสอน
- 1/4 **ปฺตุตฺตานํ** ยังลูกหลานแห่งเขา **อิติเอวํ** ด้วยประการดังนั้นแล **คฺราเทวคฺคา มาตาปีตโร วุโธ** [มาตาปีตโร วฺชฺชฺมา] อันว่าผู้่เ้าผู้่แก่พ่อแม่ **ทารุสฺส** [ทารกานํ] แห่งเด็กน้อยทั้งหลาย **อนาคเต** กาล ในกาลอันจักมาภายหลังพุ้น **วุโธ** [วฺชฺชฺมา] **นํนํวตฺติตุํ** [นํนํวตฺติตุํ]
- 2/1 กรียอันผู้่เ้าผู้่แก่แลมาบ่จับตามคลองแห่งเ้าแก่แต่บูราณนี้สักสิ่งสักอันหั้นแล **นิสาย** [นิสฺสาย] เหตุเขาก็มาอาศัย **โลเภณ** ด้วยคำโลกมักมากอยากกิน **ปฺจุปนฺโต** [ปฺจุปฺปนฺโต] แต่อันได้มากิน
- 2/2 ปัจจุบันชาตินี้สิ่งเดียว **ธมฺเมณฺติ**⁸³ เขาก็มาสั่งสอน **ทารเก** ในเมื่อเด็กน้อยทั้งหลาย **ปฺตุตฺตานํ** [ปฺตุตฺตานํ] ยังอันเป็นลูกเป็นหลานแห่งเขาทั้งหลาย **อเนตฺวา** ก็นำเอามาแล้ว **พฺพุทฺทํ** [พฺพุทฺทํ] ยังข้าวของ
- 2/3 อันมาก **กิลฺยจิ ธนํ** ยังข้าวของอันสักเล็กสักหน้อยก็ดี **วตฺถํ** **วา** เป็นต้นว่าผ้าก็ดี **ผาลาผาลํ** **วา** ยังพืชหมากลูกลูกไม้ห้วงมันก็ดี **อทุธิณํ** [อทุธิณํ] ยังอันสักเอา **คามโต** แต่บ้านก็ดี **อรณฺวา** **วา** [อรณฺวา ฺวา]
- 2/4 แต่ป่าก็ดี ในอवास **พฺพุทฺทสฺส** [พฺพุทฺทสฺส] แห่งพระพุทฺธเจ้า **ธมฺมสฺส** **วา** ในอवासแห่งพระธรรมเจ้าก็ดี **สํม** **วา** [สํมฺมสฺส ฺวา] ในอवासแห่งสังฆเจ้าก็ดี **อเนตฺวา** คั่นว่านำเอามา **เคเหสุ** ในเือน **มาตาปีตฺตุนํ** [มาตาปีตฺตุนํ] แห่งเ้าแก่

ลานที่ 21

- 1/1 พ่อแม่ทั้งหลาย **น ปฺจุสนฺติ** [น ปฺจุสนฺติ] ก็บ่ถามดูให้แจ้ง **ตํ อทุธิณํ** [อทุธิณํ] ยังข้าวของอันเขาหากลักเอามานั้น **เต ชนา** อันว่าเ้าแก่พ่อแม่ **ทารกานํ** แห่งเด็กน้อยทั้งหลายผู้่งนั้น **มณฺติ** [มณฺติ] เขาก็มาใส่ใจแล้ว **รุชฺชนฺติ** [รุชฺชนฺติ] **หฺตฺวา** ก็พึงใจ **อติวีย** เป็นยิ่ง

⁸¹น่าจะเป็น **อชยํ กมุฏฺ ปเรสณฺจ**

⁸²น่าจะเป็น **ธมฺมํ เทสณฺติ**

⁸³น่าจะเป็น **ธมฺมํ เทสณฺติ**

- 1/2 หนักหนา ฤๅษณฺติ เขาก็มากระทำกิน ผาลผาล [ผาลาผาล] ยังหมากดุกดุกไม้เลห้วมันทั้งหลายฝูงนั้น ทาเรติ [ธาเรนฺติ] เขาก็มานั่งห่ม จีวร [จีวรานิ] ยังผ้าทั้งหลายฝูงนั้นก็ดี นนฺจ ยังอันซื้อขายเอา มุล [มุล] ค่า พหุ ธนฺ ยังข้าวของฝูง
- 1/3 นั้น ลภิสฺสณฺติ [ลภิสฺสณฺติ] ก็จักล้างส่วย มหาปี [มหาปาปี] ยังบาปอันมาก มหาเวรี เป็นเวรอันมาก มหาทุกขํ ยังทุกข์อันมาก ปติตฺวา [ปติตฺวา] ได้ไปตกมหาวิจันรอกอันใหญ่ จิร [จิร] เสี่ยงเจียรกาลนานนักนี้ มุตฺโต [มุตฺตา] ค้นว่าพ้นแล้ว
- 1/4 นิรียโต [นิรียโต] จากนรกที่นั่นแล้ว กาลส⁸⁴ ก็จักได้ส่วย ทุกขํ ยังทุกข์อันได้เป็นเผดอันมาก ยิ่งหนักหนา เอว ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล เทวเต ดุราเทวตา อนาคเตกาล ในกาลอันจักมาภายหลังหน้าพ้น กปฺปนฺโน [กปฺโน] อันว่าคนกำพรา้ก็ดี
- 2/1 พาวโร [พาโล] วา อันว่าคนใบ้ก็ดี คนง่าวกดี ชุโข [ชุโข] วา อันว่าคนเปลี้ยคนค่อมก็ดี ขาตา [ขาโต] เกิดมาปางนั้น ติจฺติ [ติฏฺฐติ] เขาก็บ่ให้อยู่ ตทฺหารูป [ตทฺหารูป] ยังอันสมควร ขาติวเสน ด้วยอันตามเชื้อชาติวงศ์ ทุภี เป็นอันถอยเลต่ำดั่งนั้น กตฺวา [กตฺวา] แลมากระทำ สามิ -
- 2/2 โน อันอยากให้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ อเลสํ [อเลสํ] ปุคฺคฺลํ แก่ท่านทั้งหลายฝูงอื่น น สรติ เขาก็ประนีกรู ทุภณฺชาตี⁸⁵ ยังชาติอันต่ำแห่งเขา อาห ก็มากล่าว วจฺนํ ยังถ้อยคำ อุจฺจตํ⁸⁶ ยัง
- 2/3 อันสูง มหายสฺสํ [มหายสํ] ปุคฺคฺลํ กว่าบุคคลผู้มียศศักดิ์บริวารกว่าตนดังนี้ ยาจิเต ในกาลเมื่อเขาชอกกินก็ดี นมาน⁸⁷ เขาก็บ่อ่อนน้อม มตฺวา [กตฺวา] เขามากระทำ มนถเพน ด้วยคำอันเป็น โก -
- 2/4 ธมฺน อันกระด้างข้างแข็ง มหายสฺโส [มหายโส] วีย เฮ็ดเป็นดังคนผู้มียศศักดิ์อันใหญ่แลมวลสูงนั้น อิํ ภารณํ อันว่าเหตุอันนี้ ภวิสฺสณฺติ [ภวิสฺสณฺติ] ก็จักมี อนาคเต กาล ในกาลอันจักมาภายหลังหน้านี้แล เทวเต ดุราเทวตา

ถานที่ 22

- 1/1 ชนปเท เมื่อชาวชนบทบ้านนอกชอกขันตลิมมาทั้งหลายทั้งมวลก็ดี เสฏฺฐกมฺภีโก [เสฏฺฐกมฺภีโก] ภาณิโข [ภาณิโข] วา ทวยค้าแลกกมฺภีพิศเศรษฺฐีทั้งหลายก็ดี คามโกชโก วา กวานบ้านทั้งหลายก็ดี ปถาย [ปฏฺฐาย] ตั้งแฮกสับ ๆ มา ปุพฺเพ แต่ในกาลเมื่อก่อนพ้น

⁸⁴น่าจะเป็น อนุภวิสฺสณฺติ

⁸⁵น่าจะเป็น ทุภณฺชาตี

⁸⁶น่าจะเป็น อุจฺจ

⁸⁷น่าจะเป็น อมาน

- 1/2 **อเนตฺวา** [อานตฺวา] เทียนย่อมนำเอามา **สูงเก** ยังส่วยไฮทั้งหลาย **รัชส**⁸⁸ แก่ท้าวพญาตนเสวย
ราชย์บ้านเมือง **นิจฺจ**⁸⁹ เถิงขวบให้เป็นนิจกาลบ่ขาดแล **อนาคเต กาล** ในกาลอันจัก
- 1/3 มาภายหลังน้ำก็ดี **ปถาย** [ปฏฺจาย] ตั้งเสกศาสนาตถาคดล่องไปได้ 2 พันปลายตราบต่อเท่า 5,000
วัสสา มาถึงเมื่อใดคั้งนั้น **สพฺเพ ชนปเทเส** [ชนปเทสา] อันว่าชาวชนบททั้งหลาย **น อา-**
- 1/4 **หารนฺติ** [น อหารนฺติ] เขาก็บ่ นำเอามา **ปฺพุเพ** สิ่งแต่ในกาลเมื่อก่อน **ภวิสฺสฺสฺส** [ภวิสฺสฺสฺส] ก็จัก
มี **ตทา** ในกาลปวงนั้นแล **สุวณฺณสุโข** อันว่าคลังคำอันมี **คามมฺภอกฺสุส** [คามภอกฺชนฺสุส] แห่ง
กวางบ้านก็ดี **น อหารติ** เขาก็บ่ นำเอามาส่วยไฮ ///

⁸⁸น่าจะเป็น **รณฺโณ**

⁸⁹น่าจะเป็น **นิจฺจ**

สังขมธาตุ ผูก 3

ลานที่ 1

- 1/1 ปุพเพ สิ่งแต่ในกาลเมื่อก่อนหั้นแล รตตสุโก [รตนสุโก] อันว่าไทคลังแก้วแหวนก็ดี อวุธสุโก [อวุธสุโก] อันว่าไทคลังง้าวคลังดาบ ปตตสุโก อันว่าไทคลังบาตร ผรสุสุโก [ผรสุสุโก] อันว่าไทคลังพริ้วคลังขวาน สพเพสุเก [สปเพสุเก] ยังส่วยไฮทั้งหลายหมาย
- 1/2 มีต้นว่าเสื่อผ้าเหล้าขึ้นปลาอาหาร ของไขว้ทั้งหลายทั้งมวลอันมีในอาณาจักรประเทศเขต บ้านนอกขอกขันตลิมมาเมืองทั้งมวลนั้น อหาริต [อาหริโต] เขาก็บ่เอามาส่วยไฮ ปุพเพ สิ่งแต่ในกาลเมื่อ
- 1/3 ก่อนสักสิ่งสักอันหั้นแล กสุมา เหตุ สพเพ ชโน [ชนา] ในกาลเมื่อคนทั้งหลายฝูงไทส่วยไฮ สพเพส ราชน [ราชัน] แห่งท้าวพญาทั้งหลายฝูงนั้น อันได้เสวยราชสมบัติบ้านเมืองทั้งมวล
- 1/4 นั้น น อหารนุติ [น อหารนุติ] เขาก็บ่เอามาส่วยไฮสิ่งแต่ในกาลเมื่อก่อน วินาสนุติ ก็เป็น คลองวินาศบิหาย ก็ จักเป็นด้วยเหตุอันใดจาด้วยแท้ มนุสสุ [มนุสสุ] อันว่าคนทั้งหลาย ชาติา อันเกิดมาปางนั้น กโร -
- 2/1 ตี [กโรติ] ก็มากระทำ ปมาท⁹⁰ ยังอันประมาณแลบ่นบ่ยำ พุทธสุส แก่พระเจ้าก็ดี ธรรมสุส แก่พระธรรมก็ดี สงฆสุส แก่พระสงฆเจ้าก็ดี สมณเรสุส [สามณเรสุส] แก่สามณเรก็ดี เจตียสุส แก่พระเจตียก็ดี อิทิ
- 2/2 กมฺม อันว่ากรรมทั้งหลายฝูงนี้ อตฺตราย [อนุตฺตราย] เขามากระทำให้เป็นอนตาย รตฺตตฺตฺตฺตฺต [รตนตตต] แก้วทั้ง 3 ภวิสฺสนุติ [ภวิสฺสติ] ก็จักมี มนุสฺसानํ แก่คนทั้งหลาย ทิสฺสทฺสฺสนุติเร [เทวสทฺสฺสนุติเร] ในหว่างแห่ง 2 พันปลาย
- 2/3 นั้นแล อนาคเต กาล ในกาลอันจักมาภายหน้าพุ้นแล ยสุมา เหตุใด ตสุมา เหตุคังนั้น ตถาคเต อันพระตถาคต กล่าวคังนั้นจา ปมา [ปมาท] อันว่าคำประมาณแล ปมาท⁹⁰ บ่นบ่ยำ
- 2/4 รตฺตตฺตฺตฺต [รตนตตต] ในแก้วทั้ง 3 ตสุมา เหตุคังนั้น มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลาย ชาติา แล เกิดมาปางนั้น จีวนุติ เขาก็จักกระทำเลี้ยงชีวิตแห่งเขาก็เป็นอันยากนัก เหตุว่าคนทั้งหลายฝูง นั้นมาบ่นบ่ยำ

⁹⁰น่าจะเป็น ปมาท

ลานที่ 2

- 1/1 **ตฤาษาสาสตรา**⁹¹ แห่งพระตถาคตสังกัสกอันแล **อิทํ การณํ** [อิทํ การณํ] อันว่าเหตุอันนี้ **ภวิสฺส** [ภวิสฺส] ก็จักมี **เทวสฺสสฺส นนฺตเร**⁹² ในหว่างแห่ง 2 พันปลายนั้นแล **ตฺนินวสฺสสฺสสฺส** **ปฺต**⁹³ 3,000 วัสสา แลมาถึงเมื่อใดแล
- 1/2 มีดั่งนั้น **สฺสขทุกฺเข** [สฺสขทุกฺเข] ในเมื่อสฺสขแลทุกขทั้งหลาย **อฺปฺปสฺส** [อฺปฺปสฺส] จักมี **มนุสฺส** [มนุสฺส] แก่คนทั้งหลาย **ชาตา** [ชาตานํ] อันเกิดมาปางนั้น **อติวีย** **หฺตฺวา** เป็นอันมากยิ่งหนักหนาแท้ดีหลีแล **มนุสฺส** อันว่า
- 1/3 คนทั้งหลาย **น มาเนติ** [น มาเนติ] หาบุคคลผู้จักอ่อนน้อม **ภิกฺขุ** [ภิกฺขุ] **สทฺธิ** กับดอม ภิกฺขุสงฆ์ ก็บ่ได้ **อนุกมฺม**⁹⁴ หาผู้อิฏฐุรณาแก่กันก็บ่ได้ **อนุสฺส** [อนุสฺส] บุคคลผู้จัก
- 1/4 ระนึกคิดถึงคุณแก้วทั้ง 3 ก็บ่ได้ **มนุสฺส** [มนุสฺส] แม่นว่าคนคหฬ **น มาเนติ** [น มาเนติ] หาบุคคลผู้จักอ่อนน้อมหากันก็บ่ได้ **อิทํ การณํ** อันว่าเหตุอันนี้ **ภวิสฺส** [ภวิสฺส] ก็จักมี **ตฺนิน วสฺสสฺส** -
- 2/1 **เร**⁹⁵ ในหว่างแห่ง 3 พันปลายนั้นแล **จตุตฺตริ** **วสฺสสฺส** **ปฺต**⁹⁶ อันว่า 4 พันวัสสาแลมาถึงเมื่อใดแลมีดั่งนั้น **สทฺเพ** **มนุสฺส** อันว่าคนทั้งหลาย **กตฺวา** มากระทำ ยํ **วตฺถุ** ยังวัตถุอันใดก็ดี **ซี** -
- 2/2 **วนฺติ** ก็มาเลี้ยงชีวิตนี้ **อลท**⁹⁷ ได้คำเป็นอันยากนัก **อฺปฺปิ** [อฺปิ] แม่นว่ามากระทำ **เขตฺ** [เขตฺ] ยังไสน์ค้าขายก็ดี **อลท**⁹⁸ ก็เป็นอันยากนัก **ทฺถ** เทียนยอมได้ถึงยังภาวะ
- 2/3 อันเป็นทุกข์ยากจะมอดหอดให้ **อติวีย** เป็นอันยิ่งนัก **ยฺ** **อนฺตราโย**⁹⁹ เหตุว่ามีอนตายหาก เบียดเบียนมากนัก **กมฺภโร** อันว่าเหตุการณ์บ้านเมือง **ราชสฺส**
- 2/4 แห่งท้าวพญาทั้งหลาย **ปฺต** อันมาซอดมาถึง **พหฺตฺวา** [พหฺ] เป็นอันมาก **อติวีย** เป็นอันยิ่งหนักหนา **ยฺ** ด้วยอันให้ไปรบศึกหั้นแล **ตฺสฺมา** เหตุดั่งนั้น **ราช** อันว่าท้าวพญาทั้งหลาย **อกรฺณา** อัน

⁹¹น่าจะเป็น ตถาคตสฺส

⁹²น่าจะเป็น เทวสฺสสฺสอนฺตเร

⁹³น่าจะเป็น ตฺนินวสฺสสฺสสฺส ปตฺตานิ

⁹⁴น่าจะเป็น อนุกมฺม

⁹⁵น่าจะเป็น ตฺนินวสฺสสฺสอนฺตเร

⁹⁶น่าจะเป็น จตุตฺตริ วสฺสสฺสสฺส ปตฺตานิ

⁹⁷น่าจะเป็น อลทิตฺวา

⁹⁸น่าจะเป็น อลทิตฺวา

⁹⁹น่าจะเป็น พหฺ อนฺตราโย

ตอนที่ 3

- 1/1 หากำอิศกูรณาแก้ไขไพร่ได้ **ปรีหิตโต** อันว่าปรีหิตอาจารย์อันเป็นขุนตบแต่งแปลงการบ้านเมืองก็ดี **อวินิเสโย** [อวินิจโย] เขามาตบแต่งแปลงเมืองบ่ชอบบ่ประกอบด้วยคลองธรรม **มนุสสา** มหา -
- 1/2 **ปุลลา** [มหาปุลลา] อันว่าคนทั้งหลายฝูงมีบุญอันมาก **มหาโร**¹⁰⁰ อันว่ามีเกียรติอันมากก็ดี **กโรติ** [กโรนติ] เขาก็มากระทำกำลังต่ำเสียด **มนุสสา** ปาปี ยังคนใจบาปนั้น **ปคฺคยหปตฺเต** [ปคฺคยหปตฺตา] ก็จักมากระทำเลิกละ
- 1/3 ขึ้นให้มีศผากฎไปทั่ว **นารถ**¹⁰¹ บ้านเมืองทั้งมวลหันแล **กสุมมา** เหตุใด **ตถาคเตน** อันพระตถาคตแล้วดั่งนั้น **ปรโลโก** อันว่าโลกอันจักมาภายหน้า **อนฺตรกปโป** ชื่อว่า
- 1/4 อันตรกัปนั้น **ภวิสฺสนฺติ** [ภวิสฺสตี] ก็จักเกิดมี **ปญฺจวสฺสสทสนฺนตเร** [ปญฺจวสฺสสทสนฺนตเร] ในหว่าง 5 พันวัสสาอันจักมาภายหน้านี้นี้บ่สงสัยชะแล **ตสุมมา** เหตุดั่งนั้น **สพฺเพ** ภย [ภยา] อันว่าภยภัยทั้งหลายทั้งมวล **ภวิสฺสนฺติ** [ภวิสฺสตี] ก็จักมี **พทุฐรูปสฺส** แก่รูปแห่งพระตถาคต
- 2/1 ก็ดี **ธมฺมสฺส** แห่งพระธรรมเจ้าอันเป็นคำสอนแห่งพระตถาคตก็ดี **สงฺฆสฺส** วา แก่พระสงฆเจ้าอันเป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคต **เยภฺยเยน** [เยภฺยเยน] อันมีด้วยประการอันมาก มีด้วยประการอันมากแล **ตสุมมา** เหตุดั่งนั้น **มนุสฺส** [มนุสฺสา] อันว่าคนทั้งหลาย
- 2/2 **ชาตา** อันเกิดมาปางนั้น **ปโมเทน** [ปมาเทน] เหตุว่าเขาบ่คมรพอำแยง **สสเน** [สาสเน] ในศาสนาแห่งพระตถาคตสักสิ่งสักอันดั่งนั้น **สพฺเพ** **มนุสฺสา** อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น **ปคฺคโต** [ปคฺคตา] เขาก็
- 2/3 มาได้ไป **พทุทุกฺข** ยังทุกข์อันมากแล **ตสุมมา** เหตุดั่งนั้น **สพฺเพ** **มนุสฺสา** อันว่าคนทั้งหลายทั้งมวลฝูงนั้น **อาหฺรณฺติ** [อาหฺรณฺตี] เขาก็บ่บำเอา **สฺสฺส** ยังส่วยไซ **ตสฺส** **รโณ** [รณฺโณ] แก่ท้าวพญาดน
- 2/4 เสวยเมืองเพื่อดั่งนั้นแล **อิทํ** การณ์ อันว่าเหตุอันนั้น **อนฺตรกปโป** [อนฺตรกปโป] **นาม** ชื่อว่า **อนฺตรกปโป** **วินาโต** [วินาโต] ท่อแต่เป็นเหตุให้คนทั้งหลายจิบหาย **อิติ** เหว ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล **เทวเต** **คฺชราเทวตา** **ปถาย** [ปฏฺฐาย] ตั้งแฮ

¹⁰⁰น่าจะเป็น มหาวีรา

¹⁰¹น่าจะเป็น นานารฎเ

ลานที่ 4

- 1/1 แต่ลำดับศาสนา **ตถาคต** แห่งพระตถาคตาลดไปได้ 2 พันปลายตราบต่อเท่า 5 พัน วัสสา ดังนั้น **มนุส** [มนุสสา] อันว่าคนทั้งหลาย **ชาตา** อันเกิดมาปาง **ปัตตฤติ** [ปติฏฐหนฺติ] เขาก็ปั้งอยู่ **วจเณ** [วจเน] ในคำสอน
- 1/2 **มาตาปีตาจุฑานัน** [มาตาปีตาจุฑานัน] แห่งเจ้าแก่พ่อแม่สั่งสอน **ธมฺเมนฺติ**¹⁰² เขาก็มากระทำ **ปติวจน** [ปฏิจจณ] ยังคำตอบ **อิติ** ด้วยคำว้างนี้ **มรณ** อันว่าคำตาย **โน อมฺหาก** แห่งท่านทั้งหลายก็ดี **ทาสิตู** [ทาสา] อันว่ากริยา
- 1/3 อันเป็นข้อแห่งท่านทั้งหลายผู้อื่นก็ดี **มย** ดูทั้งหลาย **ทาสियม** ก็หากจักไปเป็นข้อพอดูแล **มาตาปีตา** [มาตาปีตฺติ] อันว่าพ่อแม่แม่บ่ได้ไปเป็นข้อ **เต** แห่งท่านผู้อื่น **มยา สฺทฺธิ** กับคอมดูทั้งหลาย
- 1/4 **ยสุมา** เหตุสันใด **โทมนาโณ** อันว่าคำกั้งแค้นเคืองใจ **มาตาปีตุน** [มาตาปีตฺตุน] แห่งพ่อแม่แม่ **ปริภาสนฺติ** ก็มากระทำถ้อยคำฮ่าไฮไปมา **ตุมฺเห** [ตุมฺเห] อันว่าท่านทั้งหลาย **กโรธ** ก็มากระทำ **ตํ กมฺม** ยังกรรมอันนั้น **น หิ กมฺม** เป็นกรรมอันปดี **ทา -**
- 2/1 **สิสฺส** ก็จักได้เป็นข้อ **เต** แห่งท่าน **ตุมฺเห** อันว่าท่านทั้งหลาย **กโรธ** จงกระทำ **อิทํ กมฺม** ยังกรรมอันนี้ **สํมิกฺส** ก็จักได้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ว่าดังนั้น **อิทํ วจจณ** [วจจณ] อันว่าถ้อยคำอันนี้ ก็จักเป็นดังร้อจา **เต ทารกา** อันว่าเด็กน้อยผู้
- 2/2 นั้น **วตุวา** เขาก็มา **ปติวจจณ** [ปฏิจจจณ] ยังตอบถ้อย **มาตาปีตฺติ** [มาตาปีตฺติ] **สฺทฺธิ** กับคอมพ่อแม่อยู่สันนี้ไว้ไว้ แล้ว **คจฺจนฺติ** [คจฺจนฺติ] เขาก็เล่นหนีไป **เลหโต** จากเฮือน **อตุตฺโน** แห่งตน **คเวสนฺโต**
- 2/3 **กิริโต**¹⁰³ แต่คำหลั่นอยู่ว่า **เตหิ สฺทฺธิ** กับคอมชายหนุ่มแลหญิงหนุ่ม **นทิตฺเลน** **มฺกุเคน**¹⁰⁴ อันมีใน ทางหลวงแลท่าน้ำทั้งหลาย **น วจฺจิ** [น วจฺจติ] **เตน วจเณ** ด้วยคำโอดเล่านหนังสือแล
- 2/4 หยอกโยใส่หลั่น **ภุญฺชิตฺวา** แลมากิน **สุราปาน** ยังเหล้าแลยา **กตฺวา** เขาเล่ามากระทำ **วจน** ยังคำตั่วคำล่าย **วิกฺกิตฺวา** [วิกฺกิตฺติวา] ซ้อขายจ่ายเอาข้าวของแล้ว **กตฺวา** เล่ามากระทำปองหาหนีหาสินมาใส่ตัว **เอก -**

¹⁰²น่าจะเป็น กรโณติ

¹⁰³น่าจะเป็น คเวสนตา กีพฺนตา

¹⁰⁴น่าจะเป็น นทิตฺเรน มฺกุเคน

ฉานที่ 5

- 1/1 สตกหาปน ยังอันกล่าวคือว่า เบี้ยแห่งคนมีแหวนก็ดี วณเจติ [วณเจตติ] เขาก็มาด้วยมาลาย เทวติณิกหาปน¹⁰⁵ ตัวมีเบี้ย 2 แหวน ดังนั้น อาห [อาหสุ] เขาก็กล่าว วณ ยังคำ
- 1/2 ด้วยคำล่าย อณสุส [อณสุส] ปุคฺคสุส แก่ท่านผู้อื่น อิติ ด้วยคำว้างนี้ ตุมเห อันว่าเจ้าทั้งหลาย เทอ ก็จึงให้ ษณ ยังข้าของ โน มักว่า อมฺหาก์ แก่ฝูงข้าทั้งหลาย ทิ -
- 1/3 สนฺติ ษณ ยังข้าของอันสมพค่าประมาณ 2 แหวนก็ดี ตี สติ [ติ สติ] ยังข้าสมพค่าประมาณ 3 แหวนก็ดี ทสฺสสฺส [ทสสสฺส] ยังข้าของสมพค่าประมาณว่าได้หมื่น 1 ก็ดี เว มักว่า อมฺหาก์
- 1/4 แก่ฝูงข้าทั้งหลายก่อนเทอญ ปุณ ทิวเส ในเมื่อวันหน้าเช้า มย อันว่าฝูงข้าทั้งหลาย อาคมิสฺมคฺ [อาคมิสฺมคฺ] หากจักนำเอาให้แล ว่าดังนั้น สามิก ษโน ในเมื่อเช้าของ ขมติ ก็เข้าใจ เตน ปุคฺคเลน [เต ปุคฺคเล] แข่งคนทั้งหลาย
- 2/1 ฝูงนั้น อาสฺจฺเจน [สฺจฺเจน] ด้วยอันใส่ใจไว้ไว้ ว่ามีสัจแท้ดังนั้น อถ ในกาลเมื่อนั้น เต ษนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น ลกิตฺวา ได้แล้ว เต ษเน [ตานิ ษนานิ] ยังข้าของทั้งหลายฝูงนั้น กฺจฺสนฺติ [กฺจฺสนฺติ] เขาก็หนีไป อณต ถาน [อณฺตฺถ จาเน] ผู้ที่อื่น สามิก -
- 2/2 นทฺสฺสน¹⁰⁶ ยังเจ้าของบ่ให้เห็นสักเทื่อแล ปุณ เมื่อภายหลัง โจทยิมาโน [โจทยิมานา] อันเจ้าหนี หากถามเอา อิณฺณ [อิณ] ยังหนีค่อมท่านดังนั้น อาห [อาหสุ] มันกล่าวว่าดังนี้ อช ปุณ ทิวเส อภิ -
- 2/3 กนฺตฺโตร มอโหสิ เต อาเนสุสฺสาม¹⁰⁷ ดังนี้ ครูาท่านเจ้าหนี ทุว อันว่าท่าน มงฺกุโ¹⁰⁸ ก็จึงอย่าได้น้อยใจสังเทอญ อถ ในวันนี้ อภิณฺตฺโตร [อภิณฺตฺโตร] เป็นอันคำพินอินนักษนา ปุณทิวเส ใน
- 2/4 เมื่อวันลุน มย อันว่าฝูงข้าทั้งหลาย อาเนสุสฺสาม ก็จักนำไปให้ แลว่าแล้ว หนีไป อณฺตร ถาน [อณฺตฺถ จาเน] ในที่อันอื่น สามิกน ทสฺสน [สามิกน ทสฺสนาน] ยังเจ้าของบ่ให้รู้บ่ให้เห็นสักเทื่อ ปุณ เมื่อภายหลังนั้นแล ครูา เทวดา อิ -

¹⁰⁵น่าจะเป็น เทว ติณิ กหาปนานิ

¹⁰⁶น่าจะเป็น สามิกอทฺสฺสน

¹⁰⁷น่าจะเป็น อชฺช ปุณ เทวเส อภิณฺตฺโตร มอโหสิ เต อาเนสุสฺสาม

¹⁰⁸น่าจะเป็น มอโหสิ

ฉานที่ 6

- 1/1 ทำ การณ์ อันว่าเหตุทั้งหลายฝูงนี้ ขาด ก็เกิดมี มนุสฺสนํ [มนุสฺसानํ] แก่คนทั้งหลาย ภวิสฺติ [ภวิสฺสฺติ] ก็จักมีในกาลจักมาภายหน้าพ้นบงสยแท้ดีหลีแล มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลาย จุตฺตา [จุตฺตา] คั่นว่าตายแล้ว ตโต จากชาติอันนั้น อนุโภค จักได้เสวย
- 1/2 ทุกฺขํ ยังทุกข์อันมีในนรก เปตวิสัยอัน 1 คือว่าคนทั้งหลายได้ยินสัททะสำเนียงเสียงเคาะค้อย ต่อไปในกระดานทวารปิกตุดังอยู่ดั่งนั้นแล อสุรกายो ติรสนํ [ติรจฺจนํ] ทุกฺขํ ยังทุกข์อัน เป็นเพศ
- 1/3 อสุรกายทั้งหลายเป็นเค้า ครอบต่อเท่าถึงอันเป็นสัตว์ทั้งหลายหมายมีหมุมาปลาเต่าเปิดไก่อ นกหนู ช้างม้าจ้วควาย ครอบต่อเท่าอันเป็นคนเกิดมานั้นเป็นคนไปคนจ้าวคนปากก็กหูหนวก ตาบอดเป็น -
- 1/4 บ้าหมู บ้าปวงวิน แลสัตว์ทั้งหลายฝูงนี้ กดเข้ามาในเพศอสุรกายเสียงแล ยสุมา เหตุใด ตลาค เต ด้วยมีแท้ กมฺมุวิปาโก อันว่ากรรมวิบาก มนุสฺसानํ [มนุสฺसानํ] แห่งคนทั้งหลายฝูงนั้น น ขยํ ยังอันบ่เสียงบ่หมดดั่งนั้น ปญฺธิ -
- 2/1 เตน อันบุคคลผู้มีผญาธิรา อันเป็นนักปราชญ์บัณฑิต มักว่า สินฺหิโต [สินฺหิโต] อันดัดสอเง้ง กมฺมเวณียํ ยังกรรมเวรทั้งหลาย 4 ประการฝูงนี้ ปุคฺคเลน อันบุคคล ปญฺธิโต อันผญา วินา ก็ เพิ่งเว้น กมฺมเวร -
- 2/2 โต จักกรรมเวรทั้งหลายฝูงนั้น น คเหตุวา ก็บ่ถือเอา ธนํ ยังข้าวของแห่งท่านอันเจ้าของบ่ได้ ใหนักัน บุคคลผู้หนึ่ง วินาเปตฺวา [วินาเปตฺวา] เว้นแล้ว อิทิ กมฺมํ ยังกรรมทั้งหลายฝูงนี้ โส ปุคฺค โล อันว่าบุคคลฝูงนี้ จุตฺตา [จุตฺตา]
- 2/3 คั่นตายแล้ว จากชาติอันนั้น รมติ ก็จักได้เสวยสุขชมชื่นยินดี เทวโลก ในสวรรค์เทวโลกพ้น แท้ดีหลีแลนา อิทิ การณ์ อันว่าเหตุทั้งหลายฝูงนี้ ภวิสฺสนฺติ [ภวิสฺสฺติ] ก็จักมีภายหน้าพ้นบง สยแท้
- 2/4 ดีหลีแล คูราเทวคา ปรีนิพฺพุตกาเล [ปรีนิพฺพุตกาเล] ตั้งแฮกแต่พระตถาคตนิรพานไปแล้ว ดั่งนั้น ฐาสนํ ยังศาสนาแห่งพระตถาคตอันลาดบดไป 3 พันปีปลายมาชอดมาถึงดั่งนั้น มนุ เสสุ [มนุสฺเสสุ] ในเมื่อคนทั้งหลาย

ฉานที่ 7

- 1/1 ขาตา [ชาเตสุ] อันเกิดมาปางนั้น ตโต ตมติ เขาก็จักหนาไปด้วยรากคณหามิจฉาภิภูฏิ ธรณํ คโต เขาก็จักถ่อผิพ้อผิแม่ให้เป็นที่เพ่งแก่เขาดั่งนั้น สุนฺนฺติ [น สุนฺนฺติ] เขาก็บ่ฟังเอา ฆมฺมเทศนํ ยัง

- 1/2 ถ้อยคำธรรมเทศนาแห่งพระตถาคตอันได้ 8 หมื่น 4 พันดังนั้น **สุณาปิ** [สุณาติปิ] แม่นว่าเขา หากได้ไปฟังดังนั้นก็ดี **น มติ** เขาก็มีใจสักระสักระสั่นแล **อล** [อลุณ] **ขนา** อันว่าคนทั้งหลาย ผู้อื่น **คจฺจนเต** [คจฺจนเต]
- 1/3 แลได้ไปฟัง **ธมฺมเทศานํ** [ธมฺมเทศนํ] ยังธรรมเทศนา **ตถาคตสุต** แห่งพระตถาคตก็ดี **เต ขนา** อันว่าคนทั้งหลายผู้เลื่อมใสในถ้อยคำธรรมเทศนาแห่งพระตถาคตนั้น **อาห** [อาหํสุ] ก็ กล่าว **อิทํ**
- 1/4 ด้วยคำว่าดังนั้น **อกุขา ธมฺมเทศานํ สทฺทายสนฺตสฺส ปุณฺณชนฺตสฺส สทฺธา หิตฺวา ชนฺตสฺส จิตฺตํ ญฺญชฺ สทฺธิํ นิสาย สทฺธํ หิตฺวา ชนฺตสฺส วจฺนนฺตํ**¹⁰⁹ ดังนี้ ธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญูเจ้านี้ **อกุขาโต** แต่
- 2/1 ท่อหลอนกล่าวไว้ **ปุณฺณชนฺตสฺส** [ปุณฺณชนฺตสฺส] แก่คนผู้มียุ ประการ 1 **สทฺธาย ชนฺตสฺส** แก่คน ผู้มีศรัทธา ประการ 1 **สทฺธานฺตสฺส จิตฺเต** เทศนาแก่คนผู้เข้าใจกัน ประการ 1 **นิสา ชนฺตสฺส สทฺธิํ** [นิสฺสาย ชนฺตสฺส สทฺธิํ] ก็ต่อเทศนาแก่คนผู้อาศัยแข่งกันประการ 1
- 2/2 **ญฺญชฺชนฺตสฺส สทฺธิํ** ก็ต่อเทศนาแก่คนผู้ได้กินคอม ประการ 1 **สทา หิตฺวา ชนฺตสฺส วจฺนํ** [สทฺธา หิตฺวา ชนฺตสฺส วจฺนนฺตํ] ก็ต่อเทศนาแก่คนผู้เชื่อถ้อยคำธรรมเทศนาแก่คนผู้ได้ให้ทานแล้ว **ปุพฺเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน
- 2/3 พันแล **มยํ** อันว่าเราทั้งหลาย **สุณาปิ** [สุณาติปิ] แม่นว่าได้ไปฟังก็ดี **นปฺสํสา** [น ปสํสาม] ท่านก็ปลื้มเลื่อมยอว่าดีสักระสักระสั่น **กตฺวาปิ** แม่นว่าเขากระทำ **กมฺมํ** ยังกรรมสิ่งใดก็ดี **น ปสํสาม** [น ปสํสาม] ไผ่
- 2/4 บ่ว่าสังสักระสักระสั่นแล **เต มนุสฺสา** อันว่าคนทั้งหลายผู้ดังนั้น เขาก็บ่เชื่อถ้อยคำธรรมเทศนา แห่งตถาคต **นปริวิตโก** [นปริวิตกฺกา] เขาก็ท่มีคำวิตถริคะนิงว่าแก่ท่านสันนี้อยู่ใช้ใช้ **น สฺสูติ** [น สฺสนฺติ] เขาก็ลวด

ลานที่ 8

- 1/1 บ่ได้ฟังยังถ้อยคำธรรมเทศนาแห่งพระตถาคตสักเทื่อแล **อปี** ประการ **สุณาติปิ** [สุณฺนติปิ] แม่นว่าเขาได้ฟังแล้วก็ดี **กโรติ** [กโรนฺติ] เขาก็มากระทำ **ปมาทํ** ยังคำประมาท **อิติ** ด้วยคำว่า ดังนั้น **ทานํนาม เลหณํ นตฺถอ**

¹⁰⁹น่าจะเป็น **อกุขาโต ธมฺมเทศนํ สทฺธาย ปุณฺณชนฺตสฺส สทฺธา หิตฺวา ชนฺตสฺส จิตฺตํ ญฺญชฺชนฺตสฺส สทฺธิํ นิสาย สทฺธิํ หิตฺวา ชนฺตสฺส วจฺนนฺตํ**

- 1/2 ทศวาน ฐมฺมิ นทิสฺสฺสฺส อทฺทวา ฐนํ ทิสฺสฺสฺส กทฺทวา ปมาทํ ทศวานปิตี¹¹⁰ ดังนี้ ทานํ นาม ชื่อว่าให้
ทานนี้ เคนฺหนฺทฺโล [เคนฺหนฺทฺโจ] ก็เป็นอันจบหาวยาวของเอียนแล ฐนํป แม่นว่าข้าวของ ทศวาน
กัน
- 1/3 ว่าได้ให้ทานแล้วก็ดี น ทิสฺสฺสฺส [ทิสฺสฺสฺส] ก็ป้ผากฎมาตัมมาแถมแก้ตาเฮาทั้งหลายสักสิ่งสัก
อันแล ฐนํ อันว่าข้าวของ อทฺทวา บ่ได้ให้ทาน น ทิสฺสฺสฺส [ทิสฺสฺสฺส] ก็ยังผากฎเห็นแก้ตาเฮาสัก
แล ทศวา -
- 1/4 ปิ แม่นเขาได้ให้ทานแล้วก็ดี เขาก็มากระทำ ปมาทํ ยังอันประมาณเสียแล อิทํ ฆนํ [อิเม
ชนา] อันว่าคนทั้งหลายฝูงนี้ได้ชื่อว่า ตเตตม¹¹¹ เพื่อดังนั้นแล ดูราเทวดา อิทํ การณํ อันว่าเหตุ
อันนี้ ภวิสฺสฺสฺส ก็
- 2/1 จักมีภพหน้าพื้นแล ฐา เทวตา อันว่าเทวดาตนนั้น สุตฺวา ได้ฟังแล้ว คาถํ ยังคาถา ภควโต
แห่งสัพพัญญูเจ้า เทสิตา อันกล่าวแก่ ปญฺหํ ยังปัญหา ปจฺจกฺขา หุตฺวา ก็เป็นอันแจ้งอยู่แล
ปริสํกิตฺตพฺโพ [ปริสํกิตฺตพฺพา] ท่อว่ายัง
- 2/2 สงกาใจตน มฺนุสฺสฺสฺสฺส [มฺนุสฺสฺสฺสฺส] แห่งคนทั้งหลายฝูงรู้บุญ อนาคต กเล [กาเล] ใน
กาลอันจักมาภพหน้า อตฺถิ ก็ยังมี ก็ เป็นดังหรือ อุทาหุ ฐฺว่า นตฺถิ ก็หาบ่มีได้สักคนก็ข้าจา ภนฺ
เต ข้าไหว้สัพพัญญูเจ้า
- 2/3 อหํ อันว่าผู้ข้า ยาจามิ ก็ขอ บัดนี้ ภควนฺตํ เชิงสัพพัญญูเจ้า ตุมฺเห อันว่าสัพพัญญูเจ้า เทเสถ ก็
จงเทศนา เม แก่ข้า ให้แจ้งแต่เทอญ อถ โข ในกาลขามนั้น สุตฺวา อันว่าสัพพัญญูเจ้า
- 2/4 ตนให้เป็นไปด้วยอรหันตมรรคญาณ ตนบานด้วยบารมีธรรมบ่เศร้า เจ้าก็ ปวฺตฺติ เทสนาญาณ
บอกข่าวสารแก่เทวดาตนนั้น อห [อาห] สัพพัญญูเจ้าก็จึงกล่าวว่า อิมํ คาถํ ยังคาถาอันนี้เมื่อ
หน้าว่า จตฺตาโร ปุคฺค -

ฉานที่ ๙

- 1/1 ลา ปโรเกณ อุปฺปชฺชติ¹¹² ดังนี้ เทวเต ดูราเทวดา ปุคฺคฺลา อันว่าบุคคลทั้งหลาย อุปฺปชฺชติ
[อุปฺปชฺชติ] ก็เกิดมา ปโรเก ในโลกภพหน้าพื้น จตฺตาเร [จตฺตาโร] อันมี 4 จำพวก นตฺถิ ก็บ่
มีมากกว่าหากเพียงแล ดูราเทวดา เอกจฺเจ ปุคฺคโล

¹¹⁰น่าจะเป็น ทานํนาม เคนฺหนฺ นทฺโจ ทศวาน ฐมฺมํ ทิสฺสฺสฺส อทฺทวา ฐนํ ทิสฺสฺสฺส กทฺทวา ปมาทํ ทศวานปิตี

¹¹¹น่าจะเป็น ตโมตมปรายโน

¹¹²น่าจะเป็น จตฺตาโร ปุคฺคฺลา ปโรเกณ อุปฺปชฺชติ

- 1/2 อันว่าบุคคละทั้งหลายบางพองนั้น กตฺวา เขาก็มากระทำ สพุพ ปาปกมฺม ยังกรรมอันเป็นบาปทั้งหลายทั้งมวลก็ดี สพุพ เวลคมฺม [เวรคมฺม] ยังกรรมเวรทั้งหลายทั้งมวลก็ดี เต ชนา อันว่าคนทั้งหลายทั้งมวลผู้นั้น อโทวิตฺวา [โธวิตฺวา] เขา
- 1/3 ก็มาล้างมาส่วยเสียด้วยคำใส่ใจว่าดังนี้ ปาปกมฺม กตฺวา ปุณฺณกมฺม เวลคมฺม ปรีตคานํ นทิสฺสา มทฺธิสฺสา อณฺ ปุณฺ กตฺวา สีสํ รกฺขติ วิหารํ กตฺวา สมฺมุชฺชนิ ทิสฺสนฺติ นทิสฺส
- 1/4 เลกกฺขวจนํ ออกฺตฺวา ยาว ชีวนฺติ น กโรนฺติ¹¹³ ดังนี้ มยฺ อันว่าเขาทั้งหลาย กโรม ก็มากระทำ ปาปกมฺม ยังกรรมอันได้บาป น ทิสฺสม [น ทิสฺสาม] ไฟก็บรู๊บบเห็นแล มยฺ อันว่าเขาทั้งหลาย กตฺวา มากระทำ ปุณฺณกมฺม [ปุณฺณกมฺม] ยังกรรมอัน
- 2/1 เป็นบุญ น ทิสฺสนฺติ [น ทิสฺสนฺติ] ไฟก็บรู๊บบเห็นแล กมฺม ยังกรรมอันมากระทำเป็น ปสฺสนฺติ ไฟก็บรู๊บบเห็น ปวิตฺกโก [ปวิตฺกโก] เขาก็ท้อมีคำตริคะนิงอยู่แก่เขาสันนี้ใจใจ ทิสฺวาปิ แม่นว่าเขาเห็น อณฺ [อณฺ] ปุคฺคลํ ยังบุคคลผู้อื่น กตฺวา
- 2/2 มากระทำ ปุณฺ [ปณฺ] ยังบุญก็ดี รกฺขณฺติ ก็มาอัชฌา สีสํ ยังศีลก็ดี กตฺวา มาสร้างแปลง วิหารํ ยังคันธกุฎีวิหารก็ดี สมฺมุชฺชนิ [สมฺมุชฺชน] ยังอันปิดตราดกวาดแผ้วช่วงพระธาตุแลเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ดั่งนั้น
- 2/3 อโรโส [อลสา] อันว่าคนจี้คร้าน วตฺวา กล่าวว่ มยฺ อันว่าดูข้าทั้งหลาย นโร¹¹⁴ มักว่าดูบ่กระทำ แล ก็ท้อมากล่าวคำสันนี้ใจใจ น กโรกลาม [น กโรม] เล้ามาบ่ได้กระทำบุญสักเทื่อ ยาวชีวฺตฺราปต่อเท่าเลี้ยงชีวิต
- 2/4 ตายไปเห็นแล ดูราเทวดา มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายผู้นั้น ตโมตมปฺรายเน นาม [ตโมตมปฺรายนา นาม] ชื่อว่ามีดชั่วนี้ มีดชั่วหน้า แล ดูราเทวดา เอกฺกฺจฺเจ ปุคฺคโล [เอกฺกฺจฺเจ ปุคฺคลา] อันว่าบุคคลทั้งหลายบางพองนั้น กตฺวา เขามากระทำ สพุพปาป ยังบาปทั้งหลาย

ลานที่ 10

- 1/1 ทั้งมวลดั่งนี้ก็ดี สพุพเวลคมฺม [สพุพเวรคมฺม] ยังคลองอันเป็นเวรทั้งหลายทั้งมวลก็ดี เต ชนา อันว่าคนทั้งหลายผู้นั้น เทวิตฺวา¹¹⁵ ก็มาล้างส่วยเสีย อิทํ วจเนน [อิมินา วจเนน] ด้วยคำว่า

¹¹³น่าจะเป็น ปาปกมฺม กตฺวา ปุณฺณกมฺม เวรคมฺม ปรีตคานํ นทิสฺสา มทฺธิสฺสา อณฺ ปุณฺ กตฺวา สีสํ รกฺขติ วิหารํ กตฺวา สมฺมุชฺชนิ ทิสฺสนฺติ นทิสฺส เลกกฺขวจนํ ออกฺตฺวา ยาว ชีวนฺติ น กโรนฺติ

¹¹⁴น่าจะเป็น น กโรม

¹¹⁵น่าจะเป็น โธวิตฺวา

วากันว่าสันนี้ มย อันว่าเฮทั้งหลาย กตุวา เลามาได้กระทำแล้ว อุทุรูป [พุทุรูป] วา
ยังอุป

- 1/2 พระเจ้าก็ดี ปิตุคเตย¹¹⁶ วา ยังหนังสือธรรมอันเป็นคำสอนแห่งสัตัพัญญเจ้าก็ดี เสตุ วา ยัง
จัวก็ดี ตัญญัก วา [ตัญญัก วา] ยังน้ำบ่อน้ำสา่งก็ดี ทข [ธข] วา ยังธุงก็ดี ปญธิปาต [ปิณฑปาต]
ยังข้าวบิณฑ -
- 1/3 บาทก็ดี จีวร วา ยังผ้าจีวรก็ดี มณ วา [มณจ วา] ยังเตียงแลเม็งจก็ดี ปตุต วา ยังบาตรก็ดี สุจิ วา
[สุจิ วา] ยังเข็มก็ดี ผารส วา [ผรส วา] ยังพรวาเลขวานก็ดี เกสข [เกสขข] วา ยังห้วนยาที่
คนุธมร วา [คนุธมร วา] ยังกระแจจวน¹¹⁷ ดวงกันธ -
- 1/4 รสของหอมก็ดี สพุพ ปุผ วา [สพุพ ปุผ วา] ยังดอกไม้ทั้งหลายทั้งมวลก็ดี สุนธ วา ดอกมี
กลิ่นอันหอมก็ดี อสุนธ วา ดอกอันมีกลิ่นอันบ่หอมก็ดี ปาย [ปญาย] ตั้งแฮกแต่น้เมื่อหน้า
มย อันว่าเฮทั้งหลาย กรยาม [กรโรม] เฮามาพร้อม
- 2/1 กันกระทำบุญให้ทานเทอญ รกขิตุสาม เขาก็มาเอากันอัภยาศิลพึงธรรมคำสอนแห่งสัตัพัญญ
เจ้าเทอญ ปาปกมานิ [ปาปกมานิ] ยังบาปกรรมทั้งหลาย กเต¹¹⁸ อันเฮทั้งหลายหากได้
กระทำแล้ว แต่ภายหลังนั้น ปรีหายสนติ ก็หากจกระจับ
- 2/2 กลับหายแล มนุสสา [มนุสสา] อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น สนิปติสูง [สนนิปตุนติ] เขาก็มาเ้า
วากันว่าสันนี้ ปุน เมื่อภายหลังน เต มนุสสา [มนุสสา] อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น รกขนติ ก็มา
อัภยาศิล ยังศีลก็ดี เทติ [เทนติ] เขา
- 2/3 ก็มาให้ ทานยังทานก็ดี บ่ต่อแต่นั้น สมพเพนติ เขาก็มาน้อมชักชวนกันแล้ว กตุว [กตุวา] มา
กระทำสร้างแปลง อนุญิตติตติ ยังที่หักที่เกทที่แตกม้าง วิหารยังวิหารก็ดี เจติย วา ยังพระ-
- 2/4 เจติยก็ดี บ่ต่อแต่นั้น กตุวา มากระทำ อุปุปาก [อุปุปาก] ยังอุปัฏฐากอัภยาศิล ภิสัม [ภิกขุสงฆ์]
ยังภิกขุสงฆ์เจ้าทั้งหลาย ทิวเส ทุกวัน ๆ บ่ขาดสายดังนั้น อิม หนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนี้ได้
ชื่อว่า โขติปรายโน¹¹⁹ เหตุว่าเขานั้นมีดมัวช้วนนี้

¹¹⁶น่าจะเป็น ติปญัก

¹¹⁷กระแจจันทร (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 2/8/1/3)

¹¹⁸น่าจะเป็น กตานิ

¹¹⁹น่าจะเป็น คโมโขติปรายนา

ลานที่ 11

- 1/1 ยังจักส่งชั่วหน้าแล ดูราเทวดา เอกเจ [เอกจุเจ] ปุคฺคลา อันว่าบุคคลทั้งหลายบางพ่องนั้น
อุปฺชนฺติ [อุปฺชชนฺติ] เขาก็ได้เกิดมา ปรโลก ในโลกภายใน ทิวสฺสโต ตั้งเสกศาสนาพระ
ตถาคตล่วงไปได้ 2 พันปลายเมื่อหน้า トラบต่อเท้าสอด 3 พันแล มีดั่งนั้น
- 1/2 เต มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น มหฺทโน โภโค [มหฺทฺธนา โภคา] เขาก็มีข้าวของบริโภคนั้น
อันมากดั่งนั้นก็ดี เต ชนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น อปสฺสทฺธายสฺสปฺนโน [อสฺสทฺธายสฺสปฺนนา]
เขาเล่าประกอบด้วยศรัทธาธรรมคำเลื่อมใส รตนฺเตยฺย [รตนฺตฺตฺเตย] ในคุณแก้วทั้ง 3 สักอัน ปมาโท¹²⁰ เขาลวดประมาท อดีตทานยังของท่านแต่ชาติก่อน อิทฺ วจฺ
จนน [วจฺจนน] ด้วยถ้อยคำอันว่าจากกันดั่งนี้ มยฺ อันว่าเขาทั้งหลาย กโรติ [กโรม] ก็มา
กระทำ กมฺ [กมฺ] ยังกรรม
- 1/4 หมายมีไสน้าค้าขาย สมิโท [สฺมิทฺธา] เขาก็จึงมาสั่งมีเป็นค้าย วตุวา สัพฺพัญญุเจ้ากล่าวเทศนา
ว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด สนฺจิโต [ปสนฺนจิตฺโต] หุตฺวา เป็นอันมีจิตใจเลื่อมใสในคุณ
แก้วทั้ง 3 เทติ ก็มาให้ ทานยังทานดั่งนั้น โส ปุคฺ -
- 2/1 คฺโล อันว่าบุคคลผู้ใด สมิชฺชนฺติ¹²¹ มันก็สั่งมีเป็นคิ สัพฺพัญญุเจ้าเทศนาว่าดั่งนี้ก็ดี ปลาย [ปญฺ
าย] ชาติยา ตั้งเสกแต่เขาเกิดมา น กโรติ [น กโรติ] เขาก็ได้กระทำบุญให้ทานในกาล
เมื่อก่อนสักเทื่อ กตุวา ก็ต่อแต่รู้มา สพฺพกมฺ [สพฺพกมฺ]
- 2/2 ยังกรรมทั้งหลายหมายมีอันกระทำไสน้าค้าขายอยู่ใจใจสิ่งเดียว สทฺธิ¹²² ก็จึงสั่งมีเป็นคิ ตสฺมา
เหตุดั่งนั้น ฐนฺ อันว่าข้าวของ อหริตฺวา ก็นำเอามาแล้ว มุขฺสมิเปสฺสุ [มุขฺสมิเปสฺ] ในที่ใกล้
ปาก อาเนนฺติ ก็มานำเอาหนีไป ทาน เป็น
- 2/3 ทาน อณฺสุส [อณฺณสุส] แก่ท่านผู้อื่นเสีย มยฺ อันว่าเขาทั้งหลาย ทิสฺวา เห็นแล้ว ปุคฺคลสฺ [ปุคฺ
คฺลสฺ] แห่งบุคคล สมาสฺสทฺธายสฺสปฺนโน [สพฺพทฺธายสฺสปฺนนา] อันประกอบด้วยใจใสศรัทธาธรรม
คำเลื่อมใส รตนฺเตยฺย [รตนฺตฺตฺเตย] ในคุณแก้วทั้ง 3 ทตุวา ให้แล้ว
- 2/4 ทานยังทาน ดั่งนั้นก็ดี เต ปุคฺคลา อันว่าบุคคลทั้งหลายฝูงนั้น สมฺปตฺโต [สพฺพตฺตา] ก็ได้ถึง
ทุกขตรัยยังอันเป็นทุกข์ยากยิ่งหนักหนา ตสฺมา การณา เหตุดั่งนั้น ทาน นาม ชื่อว่าให้ทานนี้ วิ
นาสนฺติ [วินาสนฺติ] ก็เป็นคล่องจิบหายวายของเรือน ปมาโท [ปมตฺตา] เขา

¹²⁰น่าจะเป็น ปมตฺตา

¹²¹น่าจะเป็น สมิทฺธิ

¹²²น่าจะเป็น สมิทฺธิ

ลานที่ 12

- 1/1 ก็มาว่าจากกันอันประมาทของท่านแห่งเขา **อดีตชาโต** [อดีตชาตา] อันมีแต่ชาติก่อนพ้นเสีย
 สันนี้ **อททวา** เขาก็ลวดบได้ให้ท่านสักเพื่อแล **ทานปี** แม่นว่าเขาได้ให้ท่านท่านก็ดี **ปจฺจุปน**
อามิสทาน [ปจฺจุปนเน อามิสฺทานเน] ก็ทอดคัด้วยอา-
- 1/2 มิสทาน เขาก็จึงให้ **ทาน** เป็นทาน **เอกวุสฺทานปี** แม่นว่าเขาได้ให้ท่านท่านปีใดให้ได้ปีนั้น
เอกมาสทาน แม่นว่าเขาได้ให้ท่านเดือนใดให้ได้มาเดือนนั้น **เอกวาร** **ทานปี** แม่นว่าเขาได้
 1/3 ให้ท่านวันใดให้ได้มาวันนั้น **เอกสยา ทานปี**¹²³ แม่นว่าเขาได้ให้ท่านยามใดให้ได้มายามนั้น
ทาน **เทติ** เขาก็จึงว่าอยากให้ท่านคาย **อิท** อันว่าอันนี้ **ภวิสฺสุติ** [ภวิสฺสุติ] ก็จักเกิดมี **อนาคเต**
มนุสฺसान แก่คนทั้งหลายอัน
- 1/4 จักมาภายหน้านี้บ่สงสัยแท้ดีหลีแล ประการ 1 นั้น **เต ชนา** อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น **ทตฺวาปี**
 แม่นว่าเขาให้ **ทาน** ยังท่านก็ดี **อปฺสนจิตฺโต** [อปฺสนฺจิตฺตา] **ทตฺวา** เป็นอันมีจิตใจบ่เหลื่อม
 ไส **ทาน** อันว่าท่านอันนั้น **อปฺปสฺสโท** [อปฺปสฺสฺธา] ก็ลวดเป็นอัคริทธิเสย
- 2/1 หั้นแล ประการ 1 นั้น **สุโณปี**¹²⁴ แม่นว่าเขาได้ไปฟังเอา **ธมฺมเทศน** ยังธรรมเทศนาที่ดี **น มลฺลติ**
 [น มลฺลติ] เขาก็บ่ใส่ใจฟัง **ปทุ** มักว่า **สนฺธิปทุริ อกฺขร**¹²⁵ ยังอันหม่อมหม่อมอุกฺษระแล
 พยฺยชนะทั้งหลายอันมีในปัญจนิกายทั้ง 5
- 2/2 **ตถาคเตน** อันพระตถาคต **อุปฺปริเตน** อันยกออกมา **ปญฺจนิกายา** จากนิกายทั้ง 5 **อาหริตฺวา**
 นำเอามาแล้ว **นิทาน** ยังนิทานดั่งนั้นก็ดี **นิสฺสิตติ** [นิสฺสิตฺติ] เขาก็มานั่งอยู่สิ่งเดียว **ปริโย** -
- 2/3 **สาเน** ในเมื่อแล้วอันฟังธรรมดั่งนั้น **คณฺทฺวา** เขาก็หนีเมื่อ **อตุตฺโท** **เลห** สู่เอือนแห่งตน **น สรฺติ**
 [น สรฺติ] เขาก็ประนีกคิด **ธมฺมเทศ** ในถ้อยคำธรรมเทศนา **ตถาคตฺตสฺส** แห่งพระตถาคตสักสิ่ง
 สักอันแล **อิท** **การณ**
- 2/4 อันว่าเหตุอันนี้ **ภวิสฺสุติ** ก็จักมี ในกาลอันจักมาภายหน้าพ้นบ่สงสัยแล **ดูราเทวตา** ประการ
 1 นั้น **มนุสฺสา** อันว่าคนทั้งหลาย **ชาตา** อันเกิดมาปางนั้น **เอกจฺเจ** บางพ่องนั้นก็จักไปด้วยโลก
 ตัณหาเห็นแก่คำโลภามักมากอยากได้ **มาตาปิต** -

¹²³น่าจะเป็น **เอกสมเย ทานปี**

¹²⁴น่าจะเป็น **สุตฺวาปี**

¹²⁵น่าจะเป็น **สนฺธิปทํ อกฺขร**

ลานที่ 13

- 1/1 โร วุโธ วิภินตุวา ทิสวาน¹²⁶ ดังนี้ เต มนุสสุตา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น ทิสวาน ค้นว่าเห็นแล้ว
อโธโณมหีสานากาน¹²⁷ ยังจัวควายแห่งท่านกินหญ้าอยู่ที่ดี มาณุนติ เขาก็มาฆ่ามาตีเอาไปซื้อ
จ่ายขายกิน
- 1/2 ทิสวา ค้นว่าเขาเห็นแล้ว มจฺสาทุยาณิน ยังปูปลาแลหอยอยู่ โปกฺขรณิ [โปกฺขรณิย] ในสระพัง
วังโปกขรณิ เขาก็ถ่มพุ่มทอกย่ำยีให้ตายไป ปริเยสนฺติ ก็มาแสวงหา โทสกมฺม
- 1/3 ยังกรรมอันเป็นโทษ อปีโย หุตฺวา [อปียา หุตฺวา] เป็นอันหาคำฮักบ่ได้ อกรฺโณ หุตฺวา [อกรฺณา
หุตฺวา] เป็นอันหาคำโศคกรฺณากันบ่ได้สักสิ่งสักอัน จุตฺตา [จุตฺตา] ค้นว่าเขาตายแล้วดั่งนั้น จฺ
สนฺติ [จฺสนฺติ] ก็ได้ไป โม -
- 1/4 เหตุ [โมเหตุ] ที่อันหลงบ่สงสัย สาเรธฺ สารนฺโต [ธฺสาเร ธฺรนา] เขาก็จักได้ท้าวระวิภูผไป
มาในในวิภูผสงสาร จิรฺ [จิรฺ] หุตฺวา เสี่ยงกาลมีนนานหลายชาติแท้ดีหลีแล อิทฺ การณฺ อันว่า
เหตุอันนี้ ภวิสฺสนฺติ [ภวิสฺสนฺติ] ก็จักเกิดมี มนุสฺसानํ แก่คนทั้งหลาย
- 2/1 ปลาย [ปฺญาช] ตั้งแอกแต่ศาสนาพระตถาคตล่วงไปได้ 2 พันปลาย เมื่อหน้า トラบต่อเท่า
สอด 3 พันแล ดูราเทวดา บ่ท่อนั้น มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลาย ขาตา อันเกิดมาปางนั้น อปฺป
โต [ปมตฺตา] เขาก็มาประมาท ตสฺส สานาสา -
- 2/2 น [ตฺ สาน] ยังศาสนาแห่งพระตถาคต จตฺวา [จเปตฺวา] อันตั้งไว้แล้ว กตฺมา คือฝูงใดจา เจติย
วา คือว่าพระเจติยฺชาตูกี้ดี ขณฺติ [ขณฺติ] เขาก็มาขุดม้างเสียบ ลกิตฺวา ได้แล้ว กิณฺจิริณฺ ยังข้าว
ของอันใดอัน -
- 2/3 หนึ่งสะเล็กสะหน้อยกี้ดี วิภินฺติ [วิกฺกณฺติ] เขาก็เอาไปซื้อขายกิน พุทฺธรูปฺ [พุทฺธรูป] วา
ยังสูบแห่งพระตถาคตกี้ดี อวทฺ [อวท] เขาก็จักตีเอา ลกิตฺวา ได้แล้ว วิกฺกณฺติวา [วิกฺกณฺติวา] เขาก็จัก
เอาไปซื้อจ่าย
- 2/4 ขายกินหั้นแล ปิฏกตฺย [ปิฏก] ยังหนังสือธรรมอันเป็นคำสอนแห่งพระตถาคตกี้ดี คณฺธกฺกฺย
[คณฺธกฺก] ยังคณฺธกฺกวิหาร สงฺฆส [สงฺฆส] แห่งสงฆเจ้ากี้ดี ขลนฺติ¹²⁸ เขาก็จักจูดเสียบ อคฺคินา
[อคฺคินา] ด้วยไฟ โพธิรุกฺข วา ยัง

¹²⁶น่าจะเป็น มาตาปิตโร วุฑฺฒา วิภินฺติวา ทิสวาน

¹²⁷น่าจะเป็น อสุโณมหีสานากาน

¹²⁸น่าจะเป็น ขาเลนฺติ

ตอนที่ 14

- 1/1 ไม่ศรีมหาโพธิ์ก็ดี สนฺทนต์ [อินฺทนต์] เขาก็มาตัดมาทานเอา สาธุ [สาธุ] ยังง่า อาที ยังคันก็ดี
อนฺตฺวา [อนฺตฺวา] เขาก็นำเอามาแล้ว กตฺวา มากระทำ กถ¹²⁹ ให้เป็นหลัวเป็นพินหันแล บ่ต่อ
แต่นั้น ขนฺติ [ขนฺติ] เขาก็มาขุดม้าง พุทฺธิมฺ -
- 1/2 มาย [พุทฺธิม] ยังพัทฺธิมก็ดี ลภิตฺวา ได้แล้ว รชตฺ ยังเงิน สุวณฺณ วา ยังคำก็ดี รนฺ [รตน] วา
แก้วแหวนก็ดี อตฺตริตฺวา อันว่าท่านปฐองไว้แล้ว สีลาตมฺภ [สีลาตมฺภ] อันมีในพื้นหลักด้วย
หิน อติวิย คมฺภีร์ [คมฺภีร์] เป็นอัน
- 1/3 เลิกหมั่นยิ่งหนักหนา ยาว ชุตฺตนา¹³⁰ トラบต่อเท่า อนฺตรธาณิกิ ยังอันม้างกับดั่งนั้น ลภิตฺวา
คันว่าได้แล้ว เขาก็เอาไปจ่ายสืบมือซื้อกินหันแล อิทํ นิทานํ อันว่าตำนานนิทานอันนี้พระเจ้า
ก็จึงบอกให้เทวดารู้แจ้งแล้ว พระตนแก้วจึงเทศนาคาถาเมื่อนั้นว่า มเสธฺปฏฺธิมฺ ภิกฺขุณิ โทสํ
กตฺวา สฺวณฺ ภทฺธิ¹³¹ ดั่งนี้ ว่า เทวเต สุราเทวตา ปรี ภายหน้าพิน ปลาย [ปฏฺธิ] ดั่งสากแต่
ศาสนาพระตถาคต
- 2/1 ล่วงไปได้ 2 พันปลาย 2 อ้อย 4 อ้อย 5 อ้อย ปลายลำดับขึ้นตราบต่อเท่า 3 พันวัสสา เป็นแดน
ดั่งนั้น มนุสา [มนุสา] อันว่าคนทั้งหลาย ขาตา อันเกิดมาปางนั้น จิตฺตฺ ยังใจ มนุสฺสานํ แห่ง
คนทั้งหลายฝูงนั้น จุ จ [จุ จ] เป็นอันชื่อแท้ง อปี -
- 2/2 กิลฺลิจิ มีน้อยนัก ปริสุทฺโท [ปริสุทฺธา] อันให้บริสุทธิ์แท้งนั้น อปีกิลฺลิจิ มีน้อยนัก มนฺธ เทาคน
ฝูงมีโทษมนะอันกระด้างข้างแข็ง พหุ โหติ [พหุ โหติ] ก็เกิดมีมากยิ่งหนักหนา ตสฺมา เหตุ
ดั่งนั้น นลฺรา [นลฺรานิ] อันว่า
- 2/3 บ้านเมืองทั้งหลาย สํขุมฺภี [สํขุมฺภี] ก็จักจำเขือกเขือกไปมา อมิตา [อมิตฺตา] อันว่าข้าศึก
ทั้งหลาย ภวิสฺสฺสฺส [ภวิสฺสฺส] ก็จักเกิดมี สพฺพ นารฺธฺน [สพฺพ นารฺธฺน] ในบ้านเมืองทั้งมวลทุก
แห่ง มนุสา [มนุสา] ขาตา เหตุว่าคนเกิดมาปางนั้น กขฺรา เขา
- 2/4 ก็มีใจอันสะทาว เต ขนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น คเหตุวา ถือเอาแล้ว อาวุธฺหตฺถํ
[อาวุธฺหตฺถ] ยังหอกดาบ ฆาณฺณฺติ เขาก็จักไล่ฆ่าแทงกัน นานาปเทส ในประเทศเขตบ้าน
น้อยแลนคมทั้งหลายมีอันต่าง ๆ น เหตุนา

¹²⁹ น่าจะเป็น กฏจ

¹³⁰ น่าจะเป็น ยาวชุตนา

¹³¹ น่าจะเป็น มเสธฺปฏฺธิมฺ ภิกฺขุณิ โทสํ กตฺวา สฺวณฺ ภทฺธิ

ลานที่ 15

- 1/1 กีบเป็นด้วยเหตุอันใดแล **ชนฺติ** ก็หากเป็นเหตุ **มนุสฺสานํ** [มนุสฺสานํ] แห่งคนทั้งหลาย **กทิตฺตฺวา**¹³² เขาก็มาขาดเอา **อนารญํ**¹³³ ราชสีมาเขตบ้านแลแดนเมืองเขตอ้าวแดนสวนเขตไยแลแดนนา **อติตฺตฺวา ทาสฺยา ภจฺจํ**¹³⁴ มาขาดเอาช้อยบ่าว
- 1/2 กันอยู่ไ้ไ้ **นิรฺนฺตรํ** [นิรฺนฺตรํ] บ่ขาดสายหั้นแล **สมาทเปฺนฺติ** เขาก็มาน้อมนักชักชวนกันแล้ว **จรฺติ** [จรฺติ] ก็ตะเดินไป **นนานาปเทสฺ** คู่ประเทศเขตบ้านแลนคมทั้งหลายต่าง ๆ กันแล้ว **กตฺวา** ก็มากระทำ **โจรณฺฑกํ** [โจรณฺฑกํ] ยังอันเป็นโจร
- 1/3 **อทินํ วินิสฺย ฐนํ** [อทินํ วินิจฺย ฐนํ] ยังอันตรึบองเอาข้าวของแห่งท่านอันเจ้าของบ่ได้ให้ **กเหตุว** เขาก็มาลักเอา **นาโค จ** [นาคํ จ] ยังช้างก็ดี **โคณญ** [โคณญ] ยังงัวก็ดี **มเหสฺสญ** ยังควายก็ดี **อาเนตฺวา** เขาก็นำเอามาแล้ว
- 1/4 **ฆาฏตฺวา** เขาเอา **มถํ** ยังขึ้น **โลหิตํ** ยังเลือด **วิกฺกนิตฺวา** [วิกฺกนิตฺวา] ก็มาขาย **อติธฺยา สห ปฺริสฺน สทฺธิ** [อติธฺยา สห ปฺริสฺน สทฺธิ] กับด้วยผู้หญิงผู้ชาย **นิรฺนฺตรํ** เป็นนิจกาลบ่ขาดสายอยู่ไ้ไ้ **สฺลยฺจิตฺน** ด้วยคำไ้ใจ **อพฺภคฺจฺจนฺตํ**¹³⁵ มื่อเช้า มยฺ อันว่า
- 2/1 เขาทั้งหลาย **วิกฺกนิตฺวา** [วิกฺกนิตฺวา] ก็มาขายแพง **อภิกฺกนฺตา สฺตฺต** มื่อแลงเฮาจักขายถึก **ฐน** [ฐน] อันว่าข้าวของ **ปาณิ** แต่ปลายมือ **โน** แห่งเฮาทั้งหลาย **โคจฺร** ยังอันไปคว้าขวยขวยหามา **ทฺถกฺกํ** [ทฺถกฺกํ] เป็นอันกระทำยาก **ฐน** อันว่าข้าวของ **มาตโร** แต่พ่อแลแม่
- 2/2 **โน** มักว่า **อมฺหากํ** แห่งเขาทั้งหลาย **นตฺถิ** [นตฺถิ] ก็บ่มี **อมฺเหหิ** อันเขาทั้งหลาย **กเวสฺติว** หากไปคว้าแสวงหาของไ้แล้ว **วิกฺกนิตฺวา** [วิกฺกนิตฺวา] ก็มาขายกินว่าดังนั้น **นคฺรา** [นคฺรานิ] อันว่าบ้านเมืองทั้งหลาย **ทฺถกฺกตฺรา**¹³⁶ ก็จึงเกิดเป็น
- 2/3 ทุกข์อันลำบากยิ่งนัก **อเขโม** [อเขมานิ] **หุตฺวา** เป็นอันบ่สุขเกษิม **อมิตฺเต** ก็จึงบังเกิดเป็นเส็กเป็นลักเป็นโจรทุกแห่ง **ยสฺมา** เหตุใดจาง **อติธฺโย** อันว่าผู้หญิงทั้งหลาย **กโรติ** [กโรติ] เขาก็จักมากระทำ **ภานิช** -

¹³²น่าจะเป็น กทิตฺตฺวา

¹³³น่าจะเป็น อาณารญํ

¹³⁴น่าจะเป็น ตกทฺตฺตฺวา ทาสฺยา ภจฺจํ

¹³⁵น่าจะเป็น อพฺภคฺจฺจนฺตํ

¹³⁶น่าจะเป็น ทฺถกฺกตฺรานิ

ลานที่ 17

- 1/1 อากาโร อันว่าอาการอันใด กาดพุพ [กาดพุโพ] ก็เพ็งกระทำอุคคยา นสมา อันบ่ออาจจัก
อุคคยาได้ ตา อิตฺติโย แห่งหญิงทั้งหลายฝูงนั้น อาทาย เขาก็ถือเอาแล้ว ชลานํ มรณานํ วิ
หาร¹³⁸ ยังคันธกุฎีวิหารอันหักเกาต์แตกม้างนั้นแล้ว ลภิตฺวา ค้นว่าได้
- 1/2 แล้ว กตุวา เขามากระทำ กถ¹³⁹ ให้เป็นหลัฟืนอยู่ทุกวันทุกคืนใจใจ บ่ขาดสาย มสวาโท
[มุสวาโท] เขาก็มากล่าวคำดัวะคำล่าย ปเรสยังท่านฝูงอื่น ครูก [ครูก] ก็เป็นอันหนัก อุตฺตโน
แก้ตน วิโนทนถาย [วิโนทนตุถาย]
- 1/3 เพื่อประโยชน์ให้เป็นถ้อยคำอันลับอันบังไว้ อนินฺธิณ [อนินฺธิณ] ยังอันบ่ให้ไฟอาริตเตียนได้
อิตฺติ ด้วยคำดังนี้ โย ติสฺรณํ ภควา โส เสโย อโวจ วิตุวา สเคนตุณฺติ¹⁴⁰ ดังนี้ ภควา อันว่า
- 1/4 สัพพัญญเจ้า อโว [อโวจ] ก็หากเทศนากล่าวว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด ตินฺนํ [ติสฺรณํ] ยัง
อันเอาแก้วทั้ง 3 เป็นที่เพ็ง นิเสฺยโย [เสฺยโย] เป็นอันประเสริฐ โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้
จวิตฺวา ค้นว่าตายแล้ว ตโต จาก
- 2/1 ชาตอันนี้ นิพฺพุตฺติ ก็เอาตนเมื่อเกิด สกุเค ในสวรรค์เทวโลกแล อิทานี [อิทานิ] ในกาลบัดนี้
มยฺ อันว่าตู่ทั้งหลาย วสฺสํ [วสฺสํ] ก็จึงเอากันมาอยู่อารามเทศเขตต์ที่นี้ ติสฺรณํ ยังอัน
เอาแก้วทั้ง 3 เป็นที่เพ็ง มยฺ อันว่าตู่ทั้งหลาย จุตฺตา [จุตฺตา]
- 2/2 ค้นว่าตายแล้ว อนฺนุภวมาโน [อนฺนุภวมานา] ก็จักเสวย สกุเค ในสวรรค์เทวโลกภยหานี้บ่
คลาดบ่คลาแลนา กุหเกณฺวจฺเณ [กุหเกณฺวจฺเณ] ก็มากล่าวถ้อยคำอันเป็นกุหกรรมมายา ดังนี้
แล ปน ท่อ
- 2/3 ว่าด้วยมีแท้ มโน อันว่าใจแห่งเขาทั้งหลายฝูงนั้น น ปฏฺิภทฺทจฺจิตฺโต [น ปฏฺิภทฺทจฺจิตฺโต] อันบ่จิต
ติดกับศาสนาสักสิ่งสักอันแล สมาทเปติ เขาก็ท่อมมาเอากันกระทำ ปมาทฺ ยังคลองประมาท
- 2/4 ปมาทกตุวา [ปมาท กตุวา] เขาเล่ามากระทำ กิริสํ [กิริสํ] อสุภํ มุตฺตํ ยังอันบ่เชี่ยวชาญใส่ช่วง
เขตพระเกษแก้วเจติย์ โคณมหีสา กเปติ [กปฺเปติ] แม่นว่าเขาจะมีจ้วควายเขาก็จักเอามาเลี้ยง ปุคฺค
ติกผรํ อารามม

¹³⁸ น่าจะเป็น ชรานํ มรณานํ วิหาร

¹³⁹ น่าจะเป็น กฏจ

¹⁴⁰ น่าจะเป็น โย ติสฺรณํ ภควา โส เสโย อโวจ วิตุวา สเคนตุณฺติ

ตอนที่ 18

- 1/1 ปทสฺส เกทฺ ยังอันให้เหยียบย่ำไปในประเทศเขตช่วงพระเจดีย์จึงแตกม้าง จุตฺต¹⁴¹ ยังอันให้เป็นผงเผ่าเจ้าฐลิหั้นแล ตสฺมา เหตุคั้งนั้น สาสนํ อันว่าศาสนาตถาคตก็จึงบ่สู้เงื่องงามจึงมาเศร้าสูญเสีย ก็บ่เป็นด้วยเหตุอันใด
- 1/2 สังกัหากเป็นด้วยแห่งคนทั้งหลายเขาบ่ย่ำศาสนาพระตถาคตสักสิ่งสักอันแล มนุสฺสา [มนุสฺสา] อันว่าคนทั้งหลายผู้นั้น จุตฺตา [จุตฺตา] คั้นว่าตายแล้ว ตโต จากชาติอันนั้น ปตฺนุติ ก็จักไปตกโลกนุตฺตนิริเย [โลกนุตฺตนิริเย]
- 1/3 ในโลกันตฺนรก จิรํ [จิรํ] เสี่ยงกาลอันนาน ริฏฺธโรโต แต่อันจมลง ปถุมุเพ [ปถุมุเพ] ในพื้นหม้อ จตฺตาริวสา ทสฺสทสฺสพฺมานํ¹⁴² ยังอันนานมีประมาณว่าได้ 4 หมื่นมีในนรกแล มุจิตฺวา [มุจิตฺวา] คั้นว่า
- 1/4 พันแล้ว นิริโต [นิริโต] จากนรกอันนั้น ชาตา อันได้เกิดมา เปตฺภวโต แต่ภาวะอันได้เป็นเพศจิรํ [จิรํ] เป็นอันเสี่ยงเจียรกาลนานนักแล เทวเต ตูราเทวตา ตโต ปรี ภายหน้าแต่นั้น ตั้งแสกแต่ศาสนาอันได้ 4 พัน
- 2/1 วัสสา เมื่อหน้า ลำดับเท่า 5 พันวัสสาคั้งนั้น มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลาย ชาตา อันเกิดมาปางนั้น น หิริโอดตฺปโป [น หิริโอดตฺปโป] ยังอันหาคำล็กอวยบ่ได้ อสฺปฺริโส [อสฺปฺริโส] เหตุว่าหาบุคคลผู้จักฉลาดอาจรู้คล่องวินัย ตถาคตตสฺส แห่งพระตถาคต
- 2/2 นั้น ทุกกฺกํ ก็เป็นอันยากนักแล อสนุโต ปุคฺคโล หาบุคคลผู้จักสั่งสอน ธีรานํ [ธีรานํ] แห่งนักบวชเจ้าทั้งหลาย น ทุกกฺกํ ก็เป็นอันยากนักแล น มานติ หาบุคคลผู้จักอ่อนน้อมค้อมกระทำ
- 2/3 อันเป็นคำสอนแห่งพระตถาคตนั้น ทุกกฺกํ ก็หากเป็นอันยากนักแล กุลฺลปฺตุโต [กุลฺลปฺตุโต] อันว่านักบวชเจ้าทั้งหลายก็ดี น วนฺตติ [น วนฺตติ] หาดนจักวันทาไหว้นบคมรพ ปุพฺเพ สิ่งในกาลเมื่อก่อนนั้น
- 2/4 ทุกกฺกํ ก็เป็นอันยากนักแล อายสฺมฺปนฺโน [ทานสฺมฺปนฺโน] หาบุคคลผู้จักให้ทานด้วยชอบนั้น ทุกกฺกํ ก็หากเป็นอันยากแล อวินิเสยุโย [อวินิจุโย] หาบุคคลผู้จักไต่ตรองดูหาคลองอันชอบนั้น ทุกกฺกํ เป็นอันยาก

¹⁴¹น่าจะเป็น จุณฺณ

¹⁴²น่าจะเป็น จตฺตวสฺสทสฺสทสฺสพฺมานํ

ลานที่ 19

- 1/1 แล เอโก ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ 1 มตฺ [มโต] อันตาย อตฺตโน เคะเห ในเอือนแห่งตนแล มีคังนั้น ก็ดี อเณ [อญเณ] ปุคฺคลา อันว่าบุคคลผู้อื่น ตโต กว่าคนทั้งหลายผู้อยู่ในเอือนนั้น น อภิสริตฺวา เขาก็บ่ระนึกคิดถึงกัน นมิสติ ก็บ่ขึ้นหากัน
- 1/2 อนฺโต เคะเห ในเอือนหั้นแล ทุกฺกภู กิหากเป็นอันยากนักแล พุทฺธคุณฺณํ ฐมฺมคุณฺณํ สงฺฆคุณฺณํ อานุสรณฺติ¹⁴³ หาบุคคลผู้จักระนึกคิดถึงคุณแห่งพระตถาคตแลพระธรรมพระสงฆ์เจ้า นั้น
- 1/3 ทุกฺกภู กิหากเป็นอันยากนักแล นครา [นครานิ] อันว่าบ้านเมืองทั้งมวล สํขุมฺภิ [สํขุภิสฺสุ] ก็จักจำเขือกเขือกไปมาเป็นเคิกเป็นโจร พหุ เป็นอันมากนักแล ปจฺจนตคามํ ราชนียํ [ปจฺจนตคามํ ราชธานียํ] ปัจจันตเทศบ้านนอกของฉัณฑลิมมา
- 1/4 ทั้งมวล สมฺมตฺโต¹⁴⁴ แต่อันสมมติเอากันเป็นท้าวพญา ทิคามํ [ทวิคามํ] วา 2 บ้าน 3 บ้านก็จักเป็นอาชญา องค์กร 1 จตุตริ ปญฺจคามํ¹⁴⁵ 4 บ้าน 5 บ้าน ก็จักเป็นอาชญา องค์กร 1 ทสคามโกชโก อันว่ากวานบ้าน
- 2/1 10 คนเขาก็จักมีบ่าวไปนำหลังผู้ 1 ตโต ถัดนั้น นว ทสฺส [ทส] คามํ ยังคนทั้งหลาย 9 บ้าน 10 บ้าน กตฺวา เขาเล่ามากระทำ วิวาทิ ยังวิวาทผิดเถียงกัน กิณฺจิ การณฺ¹⁴⁶ ด้วยเหตุอันใด อันหนึ่งก็ดี กตฺวา เขาเล่ามา
- 2/2 กระทำ เกทฺ ยังอันแตกม้างจากกัน เอกเคหํ แลบ้านนั้นมีเอือนแลหลังหั้นแล สนิปิตตานํ [สนุนิปิตฺติ] เขาก็จักไปโสมกัน บ้านอันนั้น ทสฺสเคเห [ทสเคเห] มีเอือน 10 หลัง เอกคามํ เป็นบ้านอัน 1 แล ตโต ปรี
- 2/3 ภายหน้าแต่นั้นไปบ่นานท่ใด มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายผู้ นั้น วิวาทกา เขาก็จักมาวิวาทผิดเถียงกัน เขตฺเตน โคธากาเลน ด้วยเขตไธแดนนาที่ดี โปกฺขรณฺญจ [โปกฺขรณฺนิญจ] ยัง
- 2/4 บวคน้ำแลวังปลาที่ดี ทนฺตปฺลุตฺตํ [ทนฺตมฺล] ยังค่านอแลค่างาก็ดี นิรฺนตฺร เป็นอันบ่ขาดสายอยู่ ใจใจ วิวาทฺทกา [วิวาทกา] เขาก็ลวตมาวิวาทผิดเถียงกันหั้นแล ตโต ปรี ภายหน้าแต่นั้นไปบ่นานท่ใด

¹⁴³น่าจะเป็น พุทฺธคุณฺณํ ฐมฺมคุณฺณํ สงฺฆคุณฺณํ อานุสรณฺติ

¹⁴⁴น่าจะเป็น สมฺมตฺโต

¹⁴⁵น่าจะเป็น จตุปญฺจคามํ

¹⁴⁶น่าจะเป็น เกณจิ การณฺ

ลานที่ 20

- 1/1 กโรติ [กโรนฺติ] เขาก็มากระทำ เกทฺ์ แดกออกจากกัน ทีหิเคห์¹⁴⁷ 2 เอือน 3 เอือน เขาก็จักหนี ไปอยู่ดอมกันบ้าน 1 ป่ทอแต่นั้น ตโต ปรี ภายหน้าแต่นั้นไปบ่บานทอใด ยํ ยํ ปเทศ อันว่า ประเทศที่ใด ๆ อันเขาหากไปอยู่นั้น ตํ ตํ
- 1/2 อันว่าประเทศที่นั้น ๆ สํขุมฺภิ [สํขุภิ] ก็จักจำเชือก ทุภยวา [ทุพฺภย] วา ยังโภภยอนตายอยาก ข้าวก็ดี ยฺทุภ วา ยังอันรบเสือกัน วิวาทํ ยังอันวิวาทผิดเถียงกันก็ดี กิณฺจิการณน¹⁴⁸ ด้วยเหตุอันใดอันหนึ่งก็ดี
- 1/3 ภินฺทิ เขาก็มาแตกม้างออกจากกันหันแล ปลาย [ปฺลฺยาช] ตั้งแสกแต่นั้นไปภายหน้า เอกนฺครํ เอกํ ชนปทํ แลเมื่อนั้นมีคนแลคน เอกํ คามํ เอกํ ชนํ แลบ้านนั้นมีคนแลคน
- 1/4 เอก [เอก] เภทํ เอกํ ชนํ แลเมื่อนั้นมีคนแลคน ปติวสฺสฺติ [ปติวสฺติ] เขาก็จักไปโสมกันอยู่ เอกเคเห ในเอือนหลังเดียวกัน อิทํ การณํ อันว่าเหตุอันนี้ ภวิสฺสฺสฺติ [ภวิสฺสฺติ] ก็จักมี ตทา ในกาลยามนั้นแล ดูราเทวดา ป่ทอ
- 2/1 แต่นั้น เภจิ ชนา อันว่าคนทั้งหลายบางพ่องนั้น ชาตา

¹⁴⁷น่าจะเป็น ทฺวิเคห์

¹⁴⁸น่าจะเป็น เกณจิ การณน

สังขมธาตุ ผูก 4

ลานที่ 1

- 1/1 อันเกิดมา **ทกขิณทิสโต** [ทกขิณาทิสโต] แต่ทิสก้านั้น **คจฺสนฺติ** [คจฺสนฺติ] ก็หนีไปอยู่ **อุตุตรโต** แต่ทิสก้านั้นแล **อิทํ การณํ** อันว่าเหตุอันนี้ **ภวิสฺสตี** จักเกิดมี **ตทณฺนุตรํ** **ปญจสฺสํ** [ตทณฺตรํ ปญจสฺสํ] ถัดพันอันถ้วนพันบ่สงสัย
- 1/2 แล **ตโต** **ปรํ** แดนแต่นั้นไปภายหน้า **ทสฺสคามโกชโก** [ทสฺสคามโกชโก] อันว่ากวานบ้าน 10 คน จักมีปาวในจุ่มแลเสียน **เอก** **เคโห** **ทสฺส** [ทส] **อิตุลฺลโย** อันว่าแลหลังเสียนก็จักมีผู้หญิงอยู่
- 1/3 แล 9 คนสิบคน **ภวิสฺสตี** ก็จักมี **เอกํ** **ปฺริสํ** ยังชายผู้เดียวแล **เต** **มนุสฺสา** อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น **ชาตา** อันเกิดมาปางนั้น **สํสฺสโถ** **หุตุวา** [สํสฺสฺสา หุตุวา] เป็นอันกล้วเกล้ามา
- 1/4 มัวเชิงกันไปมา **ตทณฺนุตรํ** **หุตุวา** ถัดนั้น อันหาขอบหาแดนบ่ได้ **ทลฺลิต** [ทลฺลิตฺทา] อันว่าคนทุกขั้ใจ **สมิขฺสนฺติ** [สมิขฺสนฺติ] ก็จักเกิดมีเป็นดี **อทฺธินาทานา** **เวร** [อทฺธินาทานา เวร] ด้วยอันเป็น **อลฺลชีเต** [อลฺลชีเต] อันไปกว่าลักโลกโอบเอาข้าวของ
- 2/1 แห่งท่านมาเป็นของแห่งตน **ภวิสฺสตี** ก็จักมี **ตท** [ตทา] ในกาลปางนั้น **สมิทฺโต** [สมิทฺโต] อันว่าคนฝูงยังมีเป็นดีนั้นเขาก็จักใจทักเอา **ธเนน** ด้วยข้าวของ **อตุตฺโท** แห่งตน **สมิเกน** [สามีเกน] ด้วยเหตุคนฝูงเป็นเจ้านั้น **อนา -**
- 2/2 **รตุธา** [อาณารตุธา] แห่งอาณาเขตประเทศบ้านเมืองที่นั้น **กโรติ** เขามากระทำ **การณณ** ด้วยเหตุอันตรึงเอา **เทเสน**¹⁴⁹ ด้วยอันให้เป็นโทษบาป **กมฺเม** [กมฺเมน] ด้วยกรรมอันสาโหด **อติวีย** เป็นอันยิ่งหนัก
- 2/3 **หนา** **สทฺถณฺปิย** [สทฺถณฺปิย] แม่นว่าคุณมีอภัยต่อพันทอดังนั้นก็ดี **น** **อาทาย** ก็ถือเอาสักสิ่งสักอัน **เอก** **โทสํ** แม่นว่าโทษเขาอันเดียวอันหนึ่ง **อาทาย** ก็ถือเอา **ครุรํ** [ครุรํ] ยังอันให้เป็น
- 2/4 **หนัก** **อุจฺเจน** **วจฺเจน** [วจฺเจน] ด้วยถ้อยคำข่มเหงว่าดังนี้ **มยํ** อันว่าดูข้าทั้งหลาย **มหายสฺโส** [มหายสา] อันมียศศักดิ์อันใหญ่ดังนั้น **อาทาย** เขาก็มาถือเอา **ธนํ** ยังข้าวของ **ปุ -** /// **โอโย** เขียนถ่ายก็บ่จบสาแล้ว

ลานที่ 2

- 1/1 **กุกฺลสฺส** [กุกฺลสฺส] แห่งบุคคลผู้มันซ้งมีเป็นดีคายดอก **อนากํ** [อนาถํ] เป็นอันหาค่าบ่ได้หันแล้ว **ตสฺมา** เหตุดังนั้น **ตถาคโต** อันว่าพระตถาคต **อกุขาตา** ก็จึงเทศนาแก่คนผู้มีสมบัติวัตถุข้าวของนั้นก็จักเป็นโทษดังนั้น **อิทํ**

¹⁴⁹ น่าจะเป็น โทเสน

- 1/2 การณ์ อันว่าเหตุอันนี้ วินาโต [วินาโส] หุตฺวา เป็นเหตุให้จิบหายเสีย มนุสา [มนุสสานิ] แก่คนทั้งหลายฝูงนั้น ภวิสฺสนฺติ [ภวิสฺสติ] ก็จักมี อนฺโต ปณฺจเสโต¹⁵⁰ แต่ในภายหน้าในแห่ง 5 พันวัสสาพูน
- 1/3 แล อถฺถ [อถ] ประการหนึ่งนั้น ดุราเทวคา อิตฺถิ อันว่าผู้หญิงทั้งหลาย ชาตา อันเกิดมาปางนั้น ปณฺจทสฺสวสฺโส [ปณฺจทสฺสวสฺสา] เขามีอายุยืนได้ 5 ปี เขาก็จักสมมติเอากันเป็นคู่เป็นเมียกัน
- 1/4 ภวิสฺสนฺติ ก็จักมี ตทา ในกาลปางนั้นแล บ่ต่อแต่นั้น เต มนุสา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น กตฺวา เขาเล่ามากระทำ ปมาทฺ ยังอันประมาทศาสนา ตถาคตฺตสฺส แห่งพระตถาคต ปนฺนโต [จาปนโต] แต่อันตั้งไว้แล ปุพฺเพ แต่ใน
- 2/1 กาลเมื่อก่อนนั้นก็ดี เต มนุสา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น กโรติ [กโรนฺติ] เขาจักมากระทำ เขตฺตํ ยังไสน้าฮ้วน โปราณฺต อวาเส [โปราณอวาเส] ในประเทศเขตอวาสะศาสนา ภิกฺขุสงฺฆมฺมสฺสา [ภิกฺขุสงฺฆมฺมสฺส] แห่งภิกฺขุสงฆ์ วสิตฺวา อันได้อยู่
- 2/2 แล้ว ปุพฺเพ แต่ในกาลเมื่อก่อนนั้นก็ดี พทฺธสฺมิมายฺ [พทฺธสฺมิมาย] โปราณอวาสํ ยังอวาสะแห่ง พทฺธสฺมิมอันแก่นั้นแล ตสฺมา เหตุตั้งนั้น ตถาคเตน อันพระตถาคต วุจฺจติ ก็กล่าว ปาป-
- 2/3 กมฺมํ ยังบาปกรรม คฺรุโก [ครุก] ก็เป็นอันหนัก อติวีย เป็นอันยิ่งหนักหนาแล สา เทวตา อันว่าเทวดาตนนั้น สฺสนฺติ [สฺสนฺติ] ก็ได้ฟังแล้ว ราชสฺสุตฺตมฺมํ ยังถ้อยคำธรรมเทศนา ภควโต
- 2/4 แห่งสัพพัญญูเจ้าอันจักสูตร นิยานิโก [นิยานิก] อันเป็นนิยานิกาเทศน์เป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายได้ตั้งอยู่ในมรรคทั้ง 4 สกฺกิทาคามิมคฺคญาณํ [สกฺกิทาคามิมคฺคญาณ] คือว่า สกฺกิทาคามีอัน 1 อนาคามิมคฺคญาณํ คือว่าอนาคามีอัน

ลานที่ 3

- 1/1 1 โสตาปตฺติมคฺคญาณํ คือว่า โสตาปตฺติมรรคญาณอัน 1 อรหตฺตมคฺคญาณํ คือว่า อรหันตมรรคญาณอัน 1 แล อหิ อันว่าผู้ข่า ปจฺจุภฺขามิ ก็แจ้งแล้ว ปน ทอว่าด้วยมีแท้ ภนฺเต ข้าไหว้
- 1/2 สัพพัญญูเจ้า อหิ อันว่าผู้ข่า ปริสฺตตฺถํ ก็ทอยังสงกาสใจในถ้อยคำธรรมเทศนา ภควโต แห่งสัพพัญญูเจ้า เทสิตา [เทสิต] อันเทศนา สพฺเพสํ ชนानํ แห่งคนทั้งหลายทั้งมวล ปมาเทน อันได้ประมาณ
- 1/3 แล ปมาทปฺสิมพฺพุทฺธสฺสาสเน [ปมาทปจฺจิมพฺพุทฺธสฺสาสเน] ในศาสนาภายหลังสุดภายหลังพูน ปลาย [ปฏฺฐาย] ตั้งแสดแต่ศาสนาอันล่วงไปได้ 2 พันปลายเมื่อหน้า トラบต่อเท่า 5 พันวัสสา อนฺตรทายิ [อนฺตรทายิ]

¹⁵⁰ น่าจะเป็น อนฺเต ปณฺจสทฺส

- 1/4 ก็หากเป็นธรรมดาจาฮีต พุทธสน์ [พุทธศาสน์] แห่งศาสนาพระเจ้าผู้ได้ตรัสสั่งพญญเป็นพระแล้ว ปุพเพ แต่ในกาลเมื่อก่อน ก็ยังกลับหาไปสิ่งเดียวกันนี้แล ยี่ ฐานัน อันวาศาสนา ภควโต แห่งพระสัพพัญญูเจ้าองค์ใด
- 2/1 ก็ดี อนุตธราชิตวา¹⁵¹ เป็นอันลลลลลลไปแลมีดั่งนั้นก็ดี วิโส อันวากินอันเจ็ดอันย่า อตุล ก็ยังมี ฐานัน แก่ศาสนาแห่งสัพพัญญูเจ้าอันลลลลลลไปแล้วนั้น ก็ จักเป็นดั่งรือ อุทาหุ ฮั่วว่า อวิโส หุตวา เป็นอันหากิน
- 2/2 อันเจ็ดอันย่าปได้้นั้น ก็ข้าจา ภนุเต ข้าไหว้สัพพัญญูเจ้า สพุเพ มนุสุสา อันวาคนทั้งหลายทั้งมวล ชาตา อันเกิดมาปานั้น กโรติ [กรโรติ] เล่ามากระทำ ปมาท ยังอันประมาท วาจาญ ด้วย
- 2/3 ปากก็ดี จิตฺเตน [จินฺเตน] ด้วยจิตก็ดี มนุสุสา [มนุสา] ด้วยใจ ถาบาย [ถาเมน] ด้วยกำลังก็ดี ปน เทลิตา พลันดั่งสัพพัญญูเจ้าหากเทศนาแก่ผู้เข้ามาแล้วแต่ภายหลังนั้นก็ดี ตสุมา เหตุดั่งนั้น สพุเพ มนุสุ -
- 2/4 สา อันวาคนที่หลายทั้งมวลผู้้นั้น ปาโป [ปาปา] หุตวา ก็ยังเป็นแก่เขา ก็ ดั่งรือ อุทาหุ ฮั่วว่า ก็หาบมิได้้นั้นก็ข้าจา เมื่อเทวดา ปุจฺจิตฺวา ถาแล้ว ภควนุตฺ ยังสัพพัญญูเจ้า อิติ ด้วยประการดั่งนี้ อตุล ตทา¹⁵² ในกาลยาม

ลานที่ 4

- 1/1 นั้น มหาการุณโก อันวาสัพพัญญูเจ้า มหาวิธสมฺปนฺโน [มหาวิธสมฺปนฺโน] ตนประกอบด้วยเพียรอันมาก มีคำอิจูกรณ์ ตสา [ตสุสา] แก่เทวดาตนนั้น อติวิย เป็นอันยิ่งหนักหนา อาห เมื่อนั้นสัพพัญญูเจ้าจึงกล่าวจาเชิงเทวดาด้วยนัย
- 1/2 คาลาว่า ปริพุโต เทวเต ปญฺจวสฺ สตํ ปถาย ฐานโต ลิกฺขปาทุํ ตถาคเตน อนุตฺตวาลิกํ กุลลปุตฺตสฺ ปาพนํ ผลกเสลา ปาทลฺกขณํ ถเปตฺวา ตถาคเตน ปญฺจ-
- 1/3 วสฺสสฺสสฺส กลาหิยาชตฺตนาติ ดั่งนี้ เทวเต คูราเทวดา ปรินิพุโต [ปรินิพุพุโต] แต่อันนिरพานไปแล้ว ปถาย [ปฏฺจาย] ฐานโต ตั้งแต่ศาสนาพระตถาคต ปญฺจวสฺสสฺส ยังอันล่วงไปได้
- 1/4 5 ฮ้อยวสฺสาก็ดี ตถาคเตน อันพระตถาคต ถเปตฺวา [จเปตฺวา] หากตั้งไว้ วิณฺญยํ ลิกฺขปาทุํ [วินยํ ลิกฺขปาทุ] ยังวินยลิกฺขาบท กุลลปุตฺตสา [กุลปุตฺตสฺ] แก่นักบวชเจ้าทั้งหลาย อนุตฺตวาลิกํ ยังอันเป็นอันตวาลิก ตถาคตฺตสฺ แห่งพระตถาคต ปทุธานํ

¹⁵¹น่าจะเป็น อนุตธราชิตวา

¹⁵²น่าจะเป็น ตทา เพียงศัพท์เดียว

- 2/1 หุตฺวา ผลเกลมปทลฺกฺขณ¹⁵³ ยังข่ายแห่งจิตแก้วอันพระตถาคตหาก็ไว้ในแผ่นเสลาก้อนใหญ่ เป็นอันหนักยิ่งนัก ปญฺจวสุตฺตสทฺส คราหิยาวชตฺตนา ตราบต่อเท่า 5 พันวัสสาแล มีดังนี้ก็ดี เทอญฺ ดูราเทวดา
- 2/2 โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด กตฺวา แลมากระทำ ปมาทํ ยังอันประมาณแล ปมาทพฺพทฺสสาสน ในศาสนาพระพุทธเจ้า ฐมฺมสฺส แก่พระธรรมเจ้าก็ดี สงฺฆสฺส แก่พระสงฆเจ้าก็ดี สมณ-
- 2/3 รสฺส [สามเณรสฺส] แก่สามเณรก็ดี ปถาย [ปฏฺฐาย] ตั้งแหกแต่ศาสนาอันล่วงไปได้ ปญฺจวสุตฺตํ แต่ 5 ส้อยวัสสา อันเป็นปฐมหัวที่ ดังนั้นก็ดีเทอญฺ โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้นั้น ลภิสฺสฺสตี [ลภิสฺสตี] ก็มา
- 2/4 ได้ ปญฺจปาปี ยังบาป 5 ประการก็ดี อนนฺตปาปี¹⁵⁴ ยังอันถึกอนันตริยกรรมก็ดีเทอญฺ ดูรา เทวดา อหิ อันว่ากุพระตถาคต กฏฺติ อุปฺปม¹⁵⁵ ยังอันชักอุปมาให้ท่านฟังนี้เทอญฺ เอโก ปุคฺคโล อันว่าบุคคล 1 นั้น ชาโต

ฉานที่ 5

- 1/1 อันเกิดมา สติกํ [สนฺติกํ] ช่วมสำนั กสาสนํ ยังศาสนาตถาคต เอกวสุตฺตสทฺส [เอกวสุตฺตสทฺส] ในพันอันถ้วนถ้วนนี้ก็ดี กตฺวา แลมากระทำ ปมาทํ ยังอันประมาณ สาสนํ ยังศาสนา ตถาคตสฺส แห่งพระตถาคตแลมีดังนี้
- 1/2 ก็ดี โส บุคคลผู้นั้น ลภิสฺสฺสตี [ลภิสฺสตี] ก็มาได้ ปญฺจปาปี ยังบาป 5 ประการก็ดี อนนฺตริยํ ปาปี¹⁵⁶ ยังบาปอันเป็นอนันตริยะก็ดี สมกํ หากเสมอกันดังบุคคลผู้ใดกระทำแล้วแต่ศาสนาพระตถา -
- 1/3 คตอันล่วงไปได้ 5 พันวัสสานั้นแล ดูราเทวดา เอโก ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้หนึ่ง ชาโตปิ แม้น ว่ามันได้เกิดมา สติกํ ช่วมสำนั กสาสนํ ยังศาสนา ตถาคตสฺส แห่งพระตถา -
- 1/4 คต เทว วสุตฺตสทฺส [วสุตฺตสทฺส] ในพันอันถ้วน 2 นั้นก็ดี กโรติ มันเล่าได้กระทำ ปมาทํ ยัง คำประมาณ สาสน ในศาสนาแห่งพระตถาคตดังนี้ก็ดี ลภิสฺสฺสตี [ลภิสฺสตี] ก็มาได้ ปญฺจปาปี ยังบาป 5 ประการก็ดี อนนฺตปาปี¹⁵⁷ ยังบาปทั้งหลาย

¹⁵³ น่าจะเป็น จิตฺตชาล หุตฺวา ปาทลฺกฺขณ

¹⁵⁴ น่าจะเป็น อนนฺตริยปาปี

¹⁵⁵ น่าจะเป็น กฏฺตติ อุปฺม

¹⁵⁶ น่าจะเป็น อนนฺตริยปาปี

¹⁵⁷ น่าจะเป็น อนนฺตริยปาปี

- 2/1 อันเป็นอนันตริก¹⁵⁸ ก็ดี สมาก์ [สมกั] เสมอกันคังผู้มันได้กระทำแล้วแต่ศาสนาแห่งพระ
ตถาคตอันล่วงไปได้พัน 1 หั้นแล เทวเต จูราเทวคา เอโก ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ 1 นั้น ชาโต
มันเกิดมา สนฺติเก ในสำนัก
- 2/2 สาสน์ ยังศาสนาแห่งพระตถาคต ตินิ วสุตฺตสฺส [ติวสุตฺตสฺส] ในพันอันถ้วน 3 ก็ดี จตุตา
ริ วสุตฺตสฺส [จตุวสุตฺตสฺส] ในพันอันถ้วน 4 นั้นก็ดี ปญฺจวสุตฺตสฺส ในพันอันถ้วน 5 ก็ดี
อนฺตมโส ขยมฺปิ แม่นว่า
- 2/3 ล่วงสุดล่วงสร้อยไปยังบ่หมคบ่เลียงศาสนาแห่งพระตถาคต เอกวสุตฺ ปมาณฺ ประมาณาได้¹⁵⁹
เดือนหนึ่งก็ดี ปณฺณรสุตฺปามา [ปณฺณรสปมาณฺ] ยังอันมีประมาณาได้ 15 วันก็ดี เอกวาร
ปมาณฺ [เอกวาร ปมาณฺ] อันมีประมาณาได้วัน 1 ก็ดี อนฺตมโส ล่วงสุดล่วงสร้อยน้อยไป
ประมาณาได้ยาม 1 ก็ดี อฆฺสาณ¹⁶⁰ ยังประมาณาได้¹⁶¹ ถ่องยาม 1 ก็ดีแล ตํ ปุคฺคลํ ยังบุคคลผู้
นั้น กตฺวา เล่ามากระทำ ปมาทํ ยังอัน
- 2/4 ประมาท พุทฺธสาสนเ ในศาสนา ตถาคตฺสฺส แห่งพระตถาคต จุณฺณวิจุณฺณ ในอันให้มุ่นกระ
จวนไปคังนั้น โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ นั้น ลภิสฺสนฺติ [ลภิสฺสติ] ก็หากได้ อนฺนฺตริยปาปํ ยัง
บาปอันเป็นอนันตริก พหุ [พหุ]

ฉานที่ 6

- 1/1 ก็เป็นอันมาก สมาก์ [สมกั] เสมอคังบุคคลผู้มันได้กระทำแล้วแต่ศาสนาแห่งพระตถาคตอัน
ล่วงไปได้ 5 อ้อยวัสสานั้นแล จูราเทวคา ยสุมา เหตุใดจา สาสนเ ในเมื่อศาสนา ตถาคตฺสฺส
แห่งพระตถาคต จุณฺณวิจุณฺณ
- 1/2 อนฺตรชายิ ก็ยังอันอรทวยหายไปแล ปถวิยิ [ปจฺวิยิ] ในพื้นแผ่นดินทั้งมวลก็ดี ปน ท่อว่าด้วยมี
แท้ สาสนเ ในเมื่อศาสนา ตถาคตฺสฺส แห่งพระตถาคต ปญฺจวสุตฺตสฺส ตทนฺนฺตเรน
[ปญฺจวสุตฺตสฺส ตทนฺนฺตเรน]
- 1/3 อันมีในหว่างแห่ง 5 พันวัสสา หากเป็นแดนไว้แลมีคังนั้นก็ดี น อนฺตรชายิ [น อนฺตรชายิกั] ก็
บ่หายเสีย ตํ วิสํ ยังพิชอันนั้น ปุคฺคเลน อันบุคคลผู้ นั้น กตฺวา มากระทำ ปมาทํ ยังอันประมาท
ปมาทสาสนเ

¹⁵⁸ยังบาปกรรมอันเป็นอนันตริยะ (ฉบับสอบทาน วัดชมพู 4/4/21)

¹⁵⁹เริ่มแทรกบรรทัดในใบลาน

¹⁶⁰น่าจะเป็น อหฺตฺตปมาณฺ

¹⁶¹สิ้นสุดการแทรกบรรทัด

- 1/4 ในเมื่อศาสนาพระตถาคตล่วงไป ปมาณ มีประมาณว่าได้ทำอะไรก็ดี ปุสฺสสหัส ตทณฺตร [ปณฺสสหัส ตทณฺตร] อันมีใน 5 พันวัสสายังเป็นขอบเป็นแดนไว้ดังนั้น โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด กตฺวา แลมากระทำ โกทฺ [โกธ] ยังคำเคียด
- 2/1 ให้ ปรีภาสติ ก็มาคำ พุทฺธรูป [พุทฺธรูป] ยังอุปแห่งพระตถาคตองค์เดียวของค์หนึ่งก็ดี โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้หนึ่ง สพุทฺ พุทฺธรูป [พุทฺธรูป] ปรีภาสติ สมา ก็เสมอด้วยได้คำแลเคียด ให้พุทฺธรูปแห่งพระตถาคตนั้นแล
- 2/2 เทวเต ตฺราเทวตา โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด อิตฺติ วา คือว่าผู้หญิงก็ดี ปุริโส วา คือว่าผู้ชายก็ดี เพทฺธิโกโต อย่าได้ให้บังเกิด โทษกรรมคำเคียด สงฺฆสฺส แก่ภิกษุ-
- 2/3 สงฺฆํก็ดี สมณฺเรส [สามณฺเรส] แก่สามณฺเรก็ดี ปรีสุทฺธสึล [ปรีสุทฺธสึล] ตนมีศีลบรรพตฺธิ ก็ดี เจตียส [เจตียส] แก่พระเจตียธาคก็ดี โพธิรุกฺขสฺส แก่ไม้ศรีมหาโพธิ์ก็ดี คณฺธุวิหารสฺส [คณฺธุวิหารสฺส]
- 2/4 แก่คณฺธุวิหารทั้งหลายฝูงนั้น สเจโก เท ปรีภอสติ¹⁶² พิแลมาคำ เอก [เอกสฺส] ภิกษุตนหนึ่งก็ ดี เอก สมณฺเรส [เอกสฺส สามณฺเรส] แก่สามณฺเรตนเดียวตนหนึ่งก็ดี เอวก [เอวกสฺส] คณฺธุวิหารสฺส แก่คณฺธุวิหารหลังเดียวก็ดี

ฉานที่ 7

- 1/1 สมา ก็เสมอด้วยได้คำได้เคียดแก่ภิกษุสงฆ์แลสามณฺเรแลพระธรรมเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ทั้งหลาย ฝูงนั้น สตฺธา อันว่าสัพพัญญูเจ้า เทเสโต [เทเสนโต] ก็เทศนาสำแดงแล้ว อิทฺ กมฺติอุปปป ยัง อันชักอุปมา มนุสฺसानํ
- 1/2 แห่งคนทั้งหลาย กตฺวา ได้กระทำ ปมาทฺ ยังคำประมาณ ปสฺสิมฺมสาธุสนา [ปจฺจิมสาสนสฺส] แห่งพระตถาคตเมื่ออายุสุดอายุสรว้อยให้แจ้งแก่เทวตาตนนั้น อิติ เอว อันมีด้วยประการ ดังกล่าวมานี้ แต่ภายหลังแล
- 1/3 สตา เทวเต [สตา เทวตา] อันว่าเทวตาตนนั้น สุตฺวา ได้ฟังเอาแล้ว สพุทฺ นิทานํ ยังนิทานทั้งมวล สมิเป ในที่ใกล้สำนัก มุทฺขโต [มุขโต] แต่ปาก พุทฺธสฺส แห่งสัพพัญญูเจ้า อติวิย ปจฺจกฺขณํ [ปจฺจกฺขณํ] ก็เป็นอันแจ้งยิ่ง
- 1/4 นักแล้ว ปน ท่อว่าด้วยมีแท้ สตา เทวตา อันว่าเทวตาตนนั้น ปรีสํกิตฺพุทฺ [ปรีสํกิตฺพุทฺ] ก็เพิง ว่ายังสงกาใจ อนฺตรธาณิ [อนฺตรธานํ] ก็ยังอันจกอรทวยหายไป สาสนสฺส แห่งศาสนา สัพพัญญู มหากรุณิกอ อันมีคำอื้อ

¹⁶²น่าจะเป็น สเจ โก ปรีภาสติ

- 2/1 กูร์ณา ตสฺส [ตสฺสา] แก่เทวดาคนนั้น พหุ [พหู] ก็เป็นอันมาก อาห กัลล่าว อิมํ คาลํ ยังคาลา
อันนี้ว่า เอกวสฺสสํ ภิกฺขุณี อนุตฺตราชิกํ นตฺถิ เอกวสฺสสฺส อรหฺนํ อนุตฺตราชิกํ นตฺถิ
ทิวสฺสสฺส สุตฺตุนํ อนุตฺตราชิ -
- 2/2 กํ นตฺถิ ทิวสฺสสฺส อุโปตํ สกมฺปติปทุํ อนุตฺตราชิกํ นตฺถิ จตฺตาริ วสฺสสฺส จีวรปิณฺฑ
ปาตํ อนุตฺตราชิกํ นตฺถิ ปญฺจวสฺสสฺส จีวรรมตฺตมฺปิ อนุตฺต -
- 2/3 ราชิกํ นตฺถิ ดังนี้ เทวเต คูราเทวตา เอวสฺสสฺส [เอกวสฺสสฺส] ในเมื่อศาสนาพระตถาคตล่วง
ไปได้ช้อยปีลงมาสอดมาถึง ดังนั้น อนุตฺตราชิกํ ภิกฺขุณี [ภิกฺขุณี] ยังอันหาภิกษุณีไปได้แล
อิทํ อันว่า
- 2/4 อันนี้¹⁶³ เอกํ ภิกฺขุณี [ภิกฺขุณี] อนุตฺตราชิกํ ปทอแต่นั้น ก็กลับกลายหายเสียแต่ภิกษุณีสิ่ง
เดียวแล ราชานํ อันว่าท้าวพญาตนเสวยราชย์บ้านเมือง วตฺตปเวณิํ ก็จับตามคลองราช
ประเพณีสืบ ๆ ไปด้วย ทศราช -

ฉานที่ 8

- 1/1 ธรรม 10 ประการ ชลนฺต [ชลนฺตา] อันให้สูงเสียดไป สาสน [สาสนสฺส] แก่ศาสนา ตถาคตฺส
สา [ตถาคตฺส] แห่งพระตถาคต ชุมฺพุทฺธิเป [ชมฺพุทฺธิเป] ในชมพูทั้งมวลนี้แล เอกวสฺสสฺส
[เอกวสฺสสฺส] ในเมื่อพันวัสสาสอดมาถึงเมื่อใด ดังนั้น อนุตฺตราชิกํ อรหฺนํ
- 1/2 ยังอันหาอรหันตาอันเป็นจีณาสาวกไปได้แล อิทํ อันนี้ มหาอรหฺนฺตํ [มหาอรหฺนฺตํ]
อนุตฺตราชิกํ ที่ออรรถหายไปยังแต่อรหันตาใหญ่สิ่งเดียวแล ปน ทอว่าด้วยมีแทํ กุลฺลปฺตฺเต
[กุลฺลปฺตฺเต]
- 1/3 ในเมื่อนักบวชทั้งหลายสูงได้พำเพ็ญ ปฏิปทุํ [ปฏิปทํ] ยังคลองปฏิบัติ สมถวิปสนานํ
[สมถวิปสนํ] ยังคลองคันถธุระวิปสนาธรรมกรรมฐานนั้น พหุ [พหู] ก็ยังมีแควนมาก แคว
นหลาย ปตฺโต [ปตฺตา] ก็จักได้แจ้ง
- 1/4 อรหฺนฺตํ [อรหฺนฺตํ] ยังอรหันต์ รวเส¹⁶⁴ ในหว่างพันอันถ้วนค่านั้น พหุ เป็นอันมาก ชลนฺตา
อันจักให้สูงเสียดไป ราชทานิโย [ราชทานิโย] ยังบ้านเมืองแลนิคมทั้งหลาย ตถา ราชน
อุโปมํ หุตฺวา¹⁶⁵ เป็นเหมือนดังยามเมื่อพระตถาคต

¹⁶³อิทํ การณ์ อันว่าเหตุอันนี้ (ฉบับสอบทานวัดชมพู 4/6/2/1)

¹⁶⁴น่าจะเป็น เอกสทฺสสนนฺตเร

¹⁶⁵น่าจะเป็น ตถาคตกาล อุโปมํ กตฺวา

- 2/1 ยังท้าวมานันท์แท้ดีหลีแล เทวสุตสหัสเส ในเมื่อ 2 พันแลมาชอคมมาถึงเมื่อใดคังนั้น **กุลล** **ปุตเต** [กุลปุตโต] อันว่าลูกศิษย์ **ตถาคต** แห่งพระตถาคต น **สุตต** [น สุตตุนต์] ยังอันหาบุคคลผู้จักขึ้นไต่โรฎกไว้ในคัมภีร์ทอง
- 2/2 บ่ได้สักคนแล **อิท** อันว่าอันนี้ **ทายโก** อันว่าทายยกฝูงใด **ทตวา** ได้ให้แล้ว **ทน** [ทาน] ยังทาน **ปุพเพ** แต่ในกาลเมื่อก่อน **พหุ** เป็นอันมาก **นวมิส** กีบให้ลำบากทุกขยาก **อนุเตวาสุลิก**
- 2/3 **สุส** [อนุเตวาสุลิกสุส] แก่ลูกศิษย์แห่งพระตถาคตนั้นสักอันแล **ปน** เมื่อภายหลัง **โส** **ทายโก** อันว่าทายก อุบาสกอุบาสิกาฝูงอื่นสืบ ๆ มานัน **อนูติ** **ปเวณิโต** [อนูติ ปเวณิโต] แต่อันสืบประเวณี
- 2/4 **อตุลิต** ยังอันให้ถอยลงเสีย **พหุ** **ทาน** ยังทานอันมาก **นิสฺสย** [นิสฺสาย] เหตุว่าเขาอาศัย **อามิส** **ทานน** ด้วยอามิสทาน **กตวา** เล่ามากระทำ **อุปถาก** [อุปฐาก] ยังอันอุปฐาก **อนุสิ** ยังอันบ่ให้จำ -

ฉานที่ 9

- 1/1 เริ่ใจแก่ภิกษุสงฆ์สักสิ่งสักอันแล **ตสฺมา** เหตุคังนั้น **อนุเตวาสิเกน** อันลูกศิษย์แห่งพระตถาคต **สนฺตเปติ** ก็เป็นอันอืดอยากมากยิ่งหนักหนา **นสิกฺขิสฺสนฺติ** [น สิกฺขิสฺสติ] กีบได้ยู่สูตรเขียน **สนฺตเปตุ** เหตุว่าคำอืดอยากมีมาก **เอกฺขเจ**
- 1/2 **ภิกฺขุ** ภิกษุบางพองนั้น **ลภิตวา** ได้แล้วเล่าลิมเสีย **อิท** อันนี้ก็จึงได้ชื่อว่า **สุตฺตุนฺตรอนฺตรชา** [สุตฺตุนฺตรอนฺตรชา] เพื่อดังนั้นแล **ทีติจฺจุปฺนฺจสฺสเต** [ทีติจฺจุปฺนฺจสฺเต] ในเมื่อศาสนาแห่งพระตถาคต ลาลดบคไปได้ 2 พันปลาย 2 ซ้อยก็ดี
- 1/3 3 ซ้อยก็ดี 4 ซ้อยก็ดี 5 ซ้อยก็ดี **กุลลปุตฺเตน** [กุลปุตฺเตน] ในเมื่อนักบวชเจ้าทั้งหลาย **อนุเตวาสิเกน** ฝูงอันเป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคต **ชาเรณฺติ** ก็ทรง **ติจฺจิวฺรณฺจ** ยังผ้า 3 ผืน คังนั้น **อปฺปิณฺญ** [อปฺปิณฺจ] แม่นว่ามาตราน้อย
- 1/4 หนึ่ง **นตฺติ** กีบได้สักคนแล **ปน** ท่อว่าด้วยมีแท้ **ภิกฺขุสงฺฆน** อันภิกษุสงฆ์ก็ดี **สมณฺเรสุส** [สามณฺเรสุส] แก่สามณเรก็ดี **ลภิตวา** ได้แล้ว **สทกฺวตฺถ** [สาฏกฺวตฺถ] ยังผ้าข้อมฟาดอันนั้น **สท** **วา** ยังอันได้ให้ร้อยผืนก็ดี **สทฺส** **วา** ยังอันได้พันผืน **ชาเรณฺติ** เขา
- 2/1 ก็มานุ่งทรงแล้ว **จเรณฺติ** ก็จักตะเดินไปสู่บ้าน **รตฺติภา** ในส่วนแห่งกลางคืน **ติตฺติยา** **วีย** **อุปฺปม** ก็มาเหมือนดังตติณั้นแล **เอกฺข** **ภิกฺขุ** [เอกฺขเจ ภิกฺขุ] อันว่าภิกษุทั้งหลายบางพองนั้น **ภุณฺชนฺติ** เขาก็มากิน **สุราปานวิกาลโกชนน** [สุราปานวิกาลโกชน] ยังน้ำเหล้าข้าวเหลงนั้นแล

- 2/2 **เอกจุเจ ภิกขุ** [ภิกขุ] อันว่าภิกขุบางฟองนั้น **รมมติ** [รมนฺติ] ก็ชมชื่นยินดี **สนุตราปี** [สตุลาปี] เชิงถ้อยคำอันเฝ้าว่าจากัน **ยุวายุวตี** กับด้วยหญิงหนุ่มเลขาหนุ่มทั้งหลาย **ปฐิสเน** [ปฐิสฺสลาเน] ในที่ลับที่บัง **นนานาปการ** [นนานาปการ] อันมีด้วยประการต่าง ๆ
- 2/3 **ครหสุเถ** [ครหฺสุเถ] **สทุธิ** กับด้วยคนคหฬหั้นแล **คฺราเทวคา มนุเสสุ** [มนุสฺเสสุ] ในเมื่อคนทั้งหลาย **ชาตา** [ชาเตสุ] อันเกิดมาปางนั้น **หิริโอะทุตปโป** [หิริโอะตปโป] ยังอันจรรู้ลักอายแก่บาป **นตฺถิ** [นตฺถิ] ก็บ่มีแล **อุปฺลาเปยฺย** วา¹⁶⁶ เขาก็ท่อมมา
- 2/4 **ประโลมเอา กุลลปุต** [กุลลปุต] ยังลูกศิษย์แห่งพระตถาคต **มนุเตน** ด้วยยาแฝด **พหู** เป็นอันมากนัก **สกุเม** **วีย โคณ** [สกุเม วีย โคณ] เหมือนดังจัวอันเทียมกันอยู่นั้นแล บ่ทอแต่นั้น **กตฺวา** เขามาทะทำ **อุปลก** [อุปลก] ยังอันอุปลก **อมมณ** **คณ** [อมมณฺณ คณ] ยังหมู่ภิกขุ

ลานที่ 10

- 1/1 สงฆ์อันอาศัยเชิงกันทั้งมวล **กตฺวา** เขาเล่ามากระทำ **ภิกขุสงฺฆ** **วิหาเคน**¹⁶⁷ ด้วยอันแจกแบ่งปันกันด้วยคำว้างนี้ **ตฺว** อันว่าท่าน **อุปฺถาสก** [อุปฺถาสก] จงอุปลก **อิท** **ภิกขุ** ยังภิกษุตนนี้ **เทอญ** **อห** อันว่าผู้ข้า **อุปลก** [อุปลก] ก็ยังจักอุปลก **อิม** **ภิกขุ** ยังตน
- 1/2 นี่แล เขาเล่ามาปันสนนี้แล **เย** **ปุคฺคเลน** [เย ปุคฺคเลน] อันบุคคลผู้ใด **กตฺวา** มากระทำ **กมฺม** ยังกรรมอันใดก็ดี **น** **สฺรติ** [น สฺรติ] ก็ประณีตคิรู้ **น** **ปฺสฺสนตา** **วสฺสเก** อันเป็นลูกศิษย์แห่งพระตถาคต **น** **ปฺสฺสนติ** ก็บ่เห็น **ต** **ต** **ปุคฺคล** ยัง
- 1/3 บุคคลผู้นั้นนั้นแล **เต** **ภิกขุปี** [ภิกขุปี] แม้อันว่าภิกษุทั้งหลายผู้นั้น **ปฺจเจกกมฺม** **อุปฺถาเล** [อุปฺถาเล] **สทุธิ** มากระทำกับด้วยอุปลกแห่งตน **อุปฺชา** **วีย** [น อุปฺชา วีย] เหมือนดังหาอุปัชฌาย์อาจารย์ได้แล **ปติปทฺธ** [ปติปทฺธ] ยังคล่องปฏิบัติ
- 1/4 **ติจฺจวสา** [ติจฺจวสา] แห่งผ้า 3 ผืนนั้น **วินา** ก็เป็นวินาศจบหายเสียแล **อิท** อันว่าอันนี้ **อนฺตรธา** ก็ยังอรทหายไป **ติจฺจวโต** แต่ผ้า 3 ผืนนั้นแล **ตทฺทนฺท** [ตทฺทนฺท] ถัดนั้นไป **นจิร** **หุตฺวา** บ่นานท้อใด **สฺตฺต** **อตุล** **นวสฺส** **สทฺส** -
- 2/1 **เส**¹⁶⁸ ในเมื่อศาสนาว่างไปได้ 2 ส้อย 3 ส้อย 4 ส้อย ลำดับเท่าสอด 8 ส้อย 9 ส้อย เลยคลาดคล้อยมาสอด 3 พันวัสสามาถึงดังนั้น **กุลลปุตเต** [กุลลปุตเต] ในเมื่อกุลบุตรนักบวชเจ้าทั้งหลาย **สนฺนิปิตาน** [สนฺนิปิตเต] ยังจักมาประชุมกัน **อุโปสฺสเถ** [อุโปสเถ] ในโฮงอุโบ -

¹⁶⁶น่าจะเป็น **อุปฺโลเกยฺย**

¹⁶⁷น่าจะเป็น **ภิกขุสงฺฆ** **วิหาเคน**

¹⁶⁸น่าจะเป็น **สฺตฺตอฏฺฐนวสฺส**

- 2/2 สก ปุพเพ เป็นคังเมื่อก่อนนั้น กิณฺจิ มาตราว่าตนเดียวตนหนึ่งก็ดี 2 ตนก็ดี 3 ตนก็ดี น สนิปติ ตานํ [น สนิปติตานํ] ยังประชุมหลุมกันตั้งแต่ก่อนนั้น นตฺถิ ก็บ่มีแล อุโปสถฺโถ [อุโปสฺถา] อันว่าอุโบสถทั้งหลาย ติณฺ¹⁶⁹
- 2/3 อันมีประมาณ 3 อันแล ยถา กตมา จักได้อันใดจา เอโก อุโปสถฺโถ [อุโปสฺโถ] อันว่าอุโบสถ อัน 1 นั้น สนิปติตานํ [สนนิปติตานํ] ยังอันมาประชุมหลุมกันคังนั้น สมคฺคิอุโปสถฺโถ นาม [สามคฺคิอุโปสฺโถ นาม] ชื่อว่า
- 2/4 สามคฺคิอุโบสถแล เอโก อุโปสถฺโถ [อุโปสฺโถ] อันว่าอุโบสถอัน 1 นั้น ปริยติ [ปริยตฺติ] น วตฺตา นาม ชื่อว่าปริยติอุโบสถแล เหตุว่าก็ท่อบ้างตามคลองประเวณีสักขาบทบให้ขาดนั้นแล เอโก อุโปสถฺโถ [อุโปสฺโถ] อันว่า

ลานที่ 11

- 1/1 อุโบสถอันหนึ่งนั้น จาตุทฺสี ปณฺณรสี นวตฺติ นาม [จตุทฺสี ปณฺณรสี นวตฺติ นาม] ชื่อว่านวัตติ จตุทฺสี ปณฺณรสี อุโบสถแล เหตุแต่พ่อบ้างตามเดือนอันหุคอันเต็ม ก็บ่ให้เสียจาสิตแห่ง นักบวชเจ้าทั้งหลายนั้นแล เทปิ แม่นภิกษุทั้งหลายบางพ่องนั้น สนิปติตานํ [สนนิปติตา]
- 1/2 ยังอันบ่มาประชุมหลุมกัน อุโปสฺตฺถเก [อุโปสฺถ] ในโองอุโบสถ วสิสนฺติ [วสนฺติ] เขาก็อยู่ อุตฺตานํ [อุตฺตโน] ยังสถานที่อยู่แห่งคนที่ใดก็ดี กตฺวา เขาก็จักกระทำ สมฺมทานํ [สมมาทานํ] ยังอันสมมทานอธิษฐานเอา เต อาสเน¹⁷⁰ เหนืออาสนา
- 1/3 ที่อยู่แห่งตนนั้นแล เต ภิกษุทั้งหลายฝูงนั้น ติฏฺฐนฺติ เขาก็จักตั้งอยู่ สมฺมทานे [สมมาทาน] ในที่อันสมมทานเอา ปนฺรสี อุโปสฺตฺถํ [ปณฺณรสี อุโปสฺถ] ยังปณฺณรสีอุโบสถ ยาว ปญฺจสฺเต ตราบต่อเท่า 3 พันปลาย อันล่วงไปได้ 5 ส้อยวัสสาเป็นแดน
- 1/4 คังนั้น โส สมฺโณ อันว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น กตฺวา มากระทำ นวตฺติ ปเวณียโต แต่มากระทำสมมทานอธิษฐานเอา ปนฺรสี อุโปสฺตฺถํ [ปณฺณรสี อุโปสฺถ] ยังปณฺณรสีอุโบสถอันนั้น อปมตฺโต [อปมตฺโต] แต่อันสืบ ๆ กันมาก็เป็นเหน้อยเมื่อยแล้ว สเททฺวา [จทฺเททฺวา]
- 2/1 เขาก็มาละปะละเสีย ตํ ปติปทฺธํ [ตํ ปฏฺธิปทฺธ] ยังคลองสักขาบทอันนั้นแล สสฺสฺสฺส อฏฺฐนฺวสฺสฺส¹⁷¹ ในเมื่อศาสนาอันล่วงไปได้ 3 พัน 6 ส้อย 7 ส้อย 8 ส้อย 9 ส้อยก็ดี เลยคลาดคล้อยสอด 4

¹⁶⁹น่าจะเป็น ตโย

¹⁷⁰น่าจะเป็น ตสุมีอาสเน

¹⁷¹น่าจะเป็น สตอฏฺฐนฺวสฺสฺส

พันวัสสา มาถึงเมื่อใดดังนั้น กุลลุตเต [กุลลุตเต] ในเมื่อนักบวชเจ้าทั้งหลาย ธารุนติ [ธารุนเต] ก็

- 2/2 มานุงทรง จีวร ยังผ้าจีวรไว้เหนือบา อุตุนิ แห่งตน ปุพเพ สิ่งแต่ในกาลเมื่อก่อนนั้น เอ กมตุมปิ แม่นมาตรว่าตนเดิยตน 1 นคติ [นคติ] ก็หาบมิได้แล อนตมโส แม่นว่าล่วงสุด ล่วงสร้อยไป สมิตปิ
- 2/3 แม่นว่าข้อมข้าวหมิ่นก็ดี ต่ จีวร ยังผ้าจีวรผืนนั้น น ธารุนติ ก็บ่นุงทรงไว้เหนือบาแห่งเขา กตุ วา เล่ามากระทำ พนุชนพนุธิ กมม ยังกรรมอันเกี่ยวเอาไว้ อาทาย ก็ถือเอา ปตุต
- 2/4 ยังบาตร ปาณิ อุตุนิ แห่งตนนั้น นลยยุ หุตวา¹⁷² อันหาสิ่งบได้ จรุนติ เขาก็ตะเดินไป คาม สู่บ้าน ปิณทาย เพื่อบิณฑบาตแลมีดังนั้น อลสิทวา ก็บได้ ภต [ภต] ยังข้าว กิณ จิมตุมปิ แม่นอันสะหนอยแล ภิกขุ [ภิกขุ] อันว่าภิกษุทั้งหลายฝูง -

ลานที่ 12

- 1/1 นั้น สนตเปติ [สนตเปติ] ก็เป็นอันอืดอยากลำบาก อติวิย เป็นอันยิ่งหนักหนาแล ตสุมา เหตุ ดังนั้น มนุสา [มนุสา] อันว่า[คน]ทั้งหลาย ซาตา อันเกิดมาปางนั้น อลสิทวา [อลสิทวา] เป็นอันบู้ลักอาย ปาปสส แก่บาป พหุราเกน เหตุว่าเขาหาญไปด้วยราคะตัณหา
- 1/2 เป็นอันมาก อปสโน [อปสโน] หาบุคคลผู้อันจักมีใจใสในคุณแก้วทั้ง 3 บได้ อสทาย สมุป โน [อสทราช สมุปโน] อันหาบุคคลผู้จักประกอบด้วยใจใสศรัทธาให้ทานบได้ มิจฐาทีฏฐิ วิปสเน [มิจฐาทีฏฐิ วิปสเน] เหตุว่าเขามีจิต-
- 1/3 ใจอันเหลื่อมใสในคลองมิจฐาทีฏฐิฝับริศาจ ตโต รตุนิ กว่าแก้วทั้ง 3 หั้นแล ตสุมา เหตุ ดังนั้น มนุสา [มนุสา] อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น ทิสวา กันว่าเขาเห็นแล้ว อันเตวสิกแห่งพระ ตถาคตทั้งหลาย
- 1/4 ฝูงนั้นก็ดี จรุนติ ก็ตะเดินไป โจรณตถาย เพื่อคุมบาตรแลมีดังนั้น นทินุติ เขาก็บ่ล่าหลังสัก คนแล ทิสวาปี แม่นว่าเขาหากเห็นแล้วก็ดี ต่ อันเตวสิกแห่งพระตถาคตทั้งหลายฝูงนั้นก็ดี อปสโนโต [อปสโนโต] เขาก็มาเฝ้า
- 2/1 เหมือนบ่เห็นด้วยคำใส่ใจว่า ธนึ คเวสนโต ก็ ปุณทาน นาม ลสิสสนุติ¹⁷³ ดังนี้ ธนึ นาม ชื่อว่า ข้าวของนี้ คเวสนโต [คเวสนโต] อันคว่าแสวงหา ทุกุกต ได้ก็เป็นอันยากแล ทาน นาม ชื่อว่า ทานนี้แล ลสิสสนุติ ก็มาได้ ปุณ [ปุณ] ยัง-

¹⁷²น่าจะเป็น นลยยุ หุตวา

¹⁷³น่าจะเป็น ธนึ คเวสนโต ก็ ปุณทาน นาม ลสิสสนุติ

- 2/2 บุญ ก็ ปมาณ [ปมาณ] มีประมาณเท่าใดนี้เจ้า อิม [อิม] อริยบุคคลาน นาม ชื่อว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น วตฺวา เขาก็มากล่าวดังนี้ น จิปติ [จิปติ] เขาก็ปลื้มซัดใส่ ปิณฑปาต ยังก่อนข้าว ปตฺเต ในบาตรสัก
- 2/3 คนหั้นแล อริยคณาน [อริยคณา] อันว่าหมู่สมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น อลฺภิตฺวา บ่ได้ ปิณฑปาต มตฺตมฺปิ แม่นมาตราก่อนข้าวอันเล็กอันน้อย นิตฺติว [นิตฺติว] ก็เอากันกินมาแล้ว อตฺตโน อาวาส สู่อาวาส
- 2/4 แห่งตนหั้นแล โส สมโณ อันว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น กตฺวา มากระทำ วิริย ยังเพียรอันมาก จิริ หุตฺวา เป็นอันเลี้ยงเจียรระกาลนานนัก ยาวปฺลยจสฺส トラบต่อเท่า 4 พันปลาย 5 ส้อยวัสสา นินฺนุตรมตฺตมฺปิ แม่นมาตรา

ลานที่ 13

- 1/1 อันเหนือเมื่อยแล้ว ขปฺปติ¹⁷⁴ เขาก็ถืมซัดเสีย ปตฺ [ปตฺ] ยังบาตรอันนั้นแล ตโต ปริ ภายหน้าแต่นั้นไป มปตฺมตฺตมฺปิ¹⁷⁵ แม่นมาตราก่อนบาตรหน่วยเดียวหน่วยหนึ่ง น ติจฺจจฺจติ [ติจฺจจฺจติ] ก็บตั้งอยู่ ปาณิณ [ปาณิณ] ในมือ ตสฺส สมณสฺส แห่งสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้นสักตน
- 1/2 หั้นแล ตโต ตั้งแยกแต่นั้นไปภายหน้า โส สมโณ อันว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น อาหริตฺวา [อาหริตฺวา] นำเอามาแล้ว ทณฺฑปาเลยฺย ยังไม้เท้ากับถงพาย คตฺวา [คตฺวา] เข้าไปแล้ว คามิ สู่บ้านแล
- 1/3 นิคมทั้งหลาย นิยาจิ [นิยาจิ] เขาก็ขอ ปิณฑปาต ยังก่อน อุปฺปาสกฺเคน [อุปฺปาสกฺเคน] สทฺธิ กับคอมอุปาสกอุปาสิกาทั้งหลาย สฺมาอาชีปริสฺสุทฺทสฺสิลิ [สฺมาอาชีปริสฺสุทฺทสฺสิลิ] ยังอันเลี้ยงชีวิตอันชอบ ปเวณิเทตา แต่พ่อแล
- 1/4 แม้บให้เสียประเวณี ปพฺพชยสฺส [ปพฺพชยสฺส] แห่งนักบวชเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น โส สมโณ อันว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น กตฺวา มากระทำ ปาเลยฺย มายังอันพายถงคว่าขอกิน จิริโต แต่อันเลี้ยงเจียรระกาล -
- 2/1 นานนัก ปรมาทิ¹⁷⁶ แต่อันสืบ ๆ มาที่เป็นอันเหนือยนานแล ยาวสฺสสทฺทสฺส [ยาว วสฺสสทฺทสฺส] ในเมื่อ 4 พันทศ อติต [อติต] ยังอันล่วงไปแล้ว โส สมโณ อันว่าสมณเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น จิปติว เขาก็ถืมซัดเสีย ตฺ ปาเลยฺย ยังถงอันนั้นหั้นแล

¹⁷⁴น่าจะเป็น จิปติ

¹⁷⁵น่าจะเป็น ปตฺตมตฺตมฺปิ

¹⁷⁶น่าจะเป็น ปรมปรโต

- 2/2 เหวสุสสดี [เอกวสุสสดี] ยังอันได้ 4 พันปลายอันล่งไปได้ฮ้อย 1 ก็ดี เทวสุสสดี ยังอันล่งไล่ไปได้ 2 ฮ้อย 3 ฮ้อย 4 ฮ้อย 5 ฮ้อยก็ดี กุลลปุเต [กุลปุตเต] ในเมื่อนักบวชเจ้าทั้งหลายฝูงนั้น ทาเรนุติ [ธารนุเต] ก็บ่่งทรงไว้ จีวร ยังผ้าจีวรอัน
- 2/3 มีในแวนั้นชู้ตั้นหันแล อาทาย ก็มาถือเอา วิทติ [วิทติ] ภิณฺธิปมาณฺ จีวร ยังผ้าน้อย ๆ พอประมาณว่าได้คืบ 1 กตุวา เขาเล่ามากระทำ พนฺธนฺหตุลฺ ยังอันเคียนคอเคียนแขนไว้ สกฺขิโต แต่พอให้
- 2/4 เป็นศักดิ์ศรีไว้ว่า เป็นภิกษุแลสามเณรหันแล เต ชนา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น กรฺโรติ [กรโรติ] เขาก็มากระทำ เขตฺตํ กมฺมํ ยังกรรมอันกระทำไสนาแลหว่านกล้า ลภิตฺวา ได้แล้ว พิชฺ ยังพิชหมาคงถูกไม้ห้วง เขาก็เอามาเลี้ยงชีวิต

ลานที่ 14

- 1/1 สห ปุตุเตหิ สทฺธิ กับด้วยลูกแลเมียแห่งเขาหันแล ดูราเทวดา โย อันว่าบุคคลผู้ใด สเจ ปนฺ สนจิตฺเต [สนนจิตเต] ผิดมีใจอันเหลื่อมใสในคุณแก้วทั้ง 3 สเจ นฺวติ ปเวณิ [สเจ นฺวติ ปเวณิ] ผิดมาจับตามคลองราชประเพณีอันสืบ ๆ มา ปุพฺเพ สิ่งใน
- 1/2 กาลเมื่อก่อนพูนดังนั้น เทติ เขาก็มาให้ ฐานํ [ทาน] ยังทาน ตสฺส ปุคฺคสฺส แก่บุคคลผู้นั้น สยฺจิจ [สยฺจิจ] ด้วยใส่ใจว่า อยู่ ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้นั้น สมฺโณ ก็หากเป็นสมณะแล้ว ว่าดังนั้น
- 1/3 โส ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้นั้น ลภิสฺติ [ลภิสฺติ] ก็หากได้ มหาผาลํ [มหาพล] มหานิสฺสํ มีอานิสฺสอันมาก โลกนาโธ ธรรมาโน เหว ภิกฺขุสฺส อุปมาณํ วีย ก็อุปมาเหมือน
- 1/4 ดังได้ให้ทานแก่ภิกษุแต่ยามเมื่อพระตถาคตยังทวรมานนั้นแล เทวตา [เทเวเต] ดูราเทวดา ปนฺ ทอว่าด้วยมีแท มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลาย ชตา อันเกิดมาปางนั้น มโน จิตฺโต อันว่าจิตและใจ อุตุสุกา¹⁷⁷ หาบุคคลผู้มีใจอันขาว
- 2/1 ผ่องส่องใสงามแลชื่อนั้น นตฺถิ ก็บ่มีได้สักคน จิตฺตํ เขาก็มีใจอันกำอันดำ สมาทเปติ เขาก็ท่อมชักชวนกันไปกระทำบาป อติวีย เป็นอันยิ่งหนักหนา ตทา ในกาลขามนั้นแล สาสเน ในเมื่อ
- 2/2 ศาสนา ตถาคตสฺส แห่งพระตถาคต จุณฺณวิจุณฺณ ยังอันให้เป็นกระจวนฝุ่นมุ่นไป ตณฺฑุลวีย หุตฺวา ก็อุปมาเหมือนดังข้าวสารอันอยู่ในไหในถงนั้นแล ตโต ปาย [ปฏฺฐาย] ตั้งแยกแต่
- 2/3 นั้นไปภายนอก เต มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น วรํ พนฺธนฺหตุลฺ อันมีแขนอันคาดเคียนไปด้วยผ้าข้อมผาดอันนั้น ปรมโต แต่อันสืบ ๆ กันมาเป็นอันเหนียวเมื่อไป อาห เขา

¹⁷⁷ น่าจะเป็น อุตุสุกา

- 2/4 ก็มากล่าวด้วยคำว้างนี้ จีวรปมาณ กมติ จิปิตฺวา นิสฺยมาติ¹⁷⁸ ดังนี้ มยฺ อันว่าเฮาทั้งหลาย นิ
สย [นิสฺสย] ก็มาอาศัย จีวรปมาณ [จีวรปมาณ] ยังผ้าผาด อันเขาหากเถียนคอยเถียนแขนไว้
อันมีประมาณท่อนี้ ก็ ปโยชน

ลานที่ 15

- 1/1 ยังอันจักให้เป็นประโยชน์สิ่งใดนี้จา คั้นว่าเขากล่าวดังนั้นแล้ว พฏฺติ¹⁷⁹ เขาก็ขึ้นก็ดึงออกเสีย
จิปิตฺวา [จิปิตฺวา] เขาก็ชักก็ถ่มเสียหั้นแล ตโต ปรี ภายหน้าแต่นั้นไป นสากต [น สากฺก] หุต
วา เป็นอันหาผ้าข้อมผาดไปได้สักอันแล
- 1/2 สาสนํ อันว่าศาสนาแห่งพระตถาคต น จิยนฺติ [น จิยติ] ก็ยังบ่หมดบ่เสีย แลมีดังนั้น เต มนุส
สา อันว่าคนทั้งหลายผู้นั้น กตฺวา เขาเล่ามากระทำ ตินฺณมคฺคกมฺ [ตินฺณมคฺคกมฺ] ยังกรรม
อันเสียหญาหนทางด้วยกรรม
- 1/3 อันกินจ้าง ปรมโต¹⁸⁰ แต่นั้นสืบ ๆ กันไป ยาว ปญฺจวสฺสสหสฺ [ปญฺจวสฺสสหสฺ] ตราบเท่าถึง
5 พันวัสสา มาอดมาถึงดังนั้น ลิกฺขณฺตรธาณิ [ลิกฺขณฺตรธาณิ] ก็ยังเพศอันเป็นสมณดังนั้น
กิลฺยจิมตฺตมฺปิย แม่นมาตราทอ
- 1/4 เอกาขณะิกหนึ่ง นตฺถิ ก็หาบ่มีได้แล ตทา ในกาลเมื่อนั้น สพฺเพ เทวา อันว่าเทพดาทั้งหลาย
อันอยู่ สพฺเพสุ จกฺกวาเลสุ [สพฺเพสุ จกฺกวาเลสุ] ในจักรวาลทั้งมวล กปฺปิ¹⁸¹ ก็ห้วนไหวไปมา
อติวีย เป็นยิ่งหนักหนาแล ตโต ปรี ภายหน้าแต่
- 2/1 นั้น สุปนกมฺพลสฺส ราช อันว่าชาวกัมพลัตตนครทั้งหลายหมายมีพญาครุฑแลพญานาคเป็น
เค้า กปิ [กมุปี] ก็ห้วนไหวไปมา อติวีย เป็นอันยิ่งหนักหนา ตโต ปรี ภายหน้าแต่นั้น สพฺเพ
ชินฺธาตฺตา [สพฺพา ชินฺธาตฺโย] อันว่าพระชินธาต
- 2/2 ตถาคตสฺส แห่งพระตถาคต ปนโต¹⁸² แต่อันฐานาตั้งไว้นั้น องฺภคฺตฺวา¹⁸³ ก็เสด็จออกมาแล้ว
จรนฺติ ก็ตระแอ่วเดินไป สพฺเพ ผู้จักรวาลทั้งมวลแล้ว นินฺนิตฺวา [นินฺนิตฺวา] ก็กลับเข้ามาแล้ว
มโน

¹⁷⁸น่าจะเป็น จีวรปมาณ กตฺตติ จิปิตฺวา นิสฺยมาติ

¹⁷⁹น่าจะเป็น กตฺตติ

¹⁸⁰น่าจะเป็น ปรมปรโต

¹⁸¹น่าจะเป็น กมุปี

¹⁸²น่าจะเป็น ปติฏฐาปนโต หรือ ฐาปนโต

¹⁸³น่าจะเป็น อภฺยคฺคฺตฺวา

- 2/3 จิตเต ในหัวใจ มนุสฺसानํ แห่งคนทั้งหลาย สกฺกขุมฺพุทฺธิเป [สกกขุมพุทธิเป] อันมีในขุมพุทธิปทั้งมวล มหากรุณฺณ เหตุว่าธาตุแห่งสัพพัญญูเจ้า มีคำอิดูกรุณา สพฺเพ สตฺเต [สพฺเพสํ สตฺตานํ] แก่สัตว์สัตว์ทั้งหลาย อติวีย เป็นอันยิ่งหนักหนา
- 2/4 ตทา ในกาลปางนั้น สพฺเพ มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายทั้งมวลอันอยู่ สพฺเพสุ จกฺกวาเรสุ [จกฺกวาเพสุ] ในจักรวาลทั้งมวล อปีกฺยจิ แม่นมาตราว่าผู้เดียวผู้หนึ่งก็ดี อปฺสนา [อปฺปสนฺนา] หุตฺวา ก็เป็นอันหาคำเหลือมิได้แล มีดังนี้ก็ดี มหาชินาธาตุโย [มหาชินธาตุโย] อันว่าชินธาตุ

ถานที่ 16

- 1/1 เจ้านั้น อนุภุตฺวา เสด็จออกแล้ว มนุสฺส [มนุสฺसानํ] จิตฺตา จากหัวใจแห่งคนทั้งหลายฝูงนั้นแล คตฺวา [คนตฺวา] ก็เสด็จเข้าไป ปพฺพตฺปาเท เทบดินคอยท้องห้วยสาวเขา นิเวตฺติตฺวา ก็นมากลับเข้า มโน [มเน] ในหัวใจ มนุสฺसानํ แห่งคนทั้งหลายฝูงนั้นหันแล
- 1/2 เต มนุสฺสา อันว่าคนทั้งหลายฝูงนั้น หุตฺวา เป็นอันบ่มิจิตใจอันเหลือมิได้ กิณฺจิมตฺตมฺปิ แม่นมาตราผู้เดียวผู้ 1 นตฺถิ ก็หาบ่มิได้สักคนหันแล ตทา ในกาลยามนั้น ชินธาตุโย อันว่าธาตุ -
- 1/3 เจ้าทั้งหลายฝูงนั้น ปฺน คนฺตฺวา เสด็จคืนมาแล้ว สนิปิตฺตานํ [สนนิปิตฺตานํ] ยังอันมาชุมนุมกัน เอกยฺตุตฺตานํ [เอกยฺตุตฺตานํ] ในที่บ่อน 1 อันสมควรแลมีดังนี้ เอทานล¹⁸⁴ ก็มาเล็งเป่งออกยังเสียงอันเอนป่าว สพฺพ -
- 1/4 โลกสฺส แก่โลกทั้งมวลแล้ว ตโต ถัดนั้น สพฺเพ [สพฺพา] ธาตุโย อันว่าธาตุทั้งหลายทั้งมวลก็ดี สพฺเพ เทวมนุสฺสา อันว่าคนแลเทวดาทั้งหลายทั้งมวล ฐาปนฺโต แต่อันได้กระทำสร้างแปลงตั้งไว้ พุทฺธรูป เจติยฺ อันพระตถาคตหากได้กระทำนวยไว้ในที่ทั้งมวลดังนี้
- 2/1 ปติตา เสด็จมาประชุมชุมนุมกันแล้ว โพธิมณฺเฑ ยว ในช่วงศัริมาโพธิ์ พุทฺธรูป [พุทฺธรูป] วีย กตฺวา แปลงดังอุปพระตถาคตนั้นแล้ว ทเสตฺวา [ทเสตฺวา] สำแดง ยมกปาฏิหาริย์ [ยมกปาฏิหาริย์] ยังปาฏิหาริย์ พระจึงกระทำอิทธิฤทธิ์ แปลงออกยังรัศมี
- 2/2 รังสี 6 ประการอันสูงเสียดงามออกแต่กายธาตุพระพุทฺธรูป สูงเสียดงามบรสุทฺธิรับรู้จักกลางคั่น แผลไปสอดหมั่นโลกธาตุจักรวาลทั้งมวลเสมอดังยมกปาฏิหาริย์ อันตถาคตหากกระทำ
- 2/3 เป็นคู่กัน แล้วจึงลีลาขึ้นสู่เหนือรัตนบัลลังก์จิตสยิตยฺเทบเค้าไม้ศัริมาโพธิ์แท่นแก้วนั้นพัวพระเนงเชิงคูระเกิงไปสูงได้ 18 ศอก พระจึงเล็งแปลงออกยังรัศมีแต่ปฐม

¹⁸⁴ น่าจะเป็น อุทานล

- 2/4 หัวที่พุ่งขึ้นทั่วสุด สพุพตา รัศมี วนวนวนวน วคุควคุคา ยมยามายมมา เวลเวลา เหลือ
หลายหลากเหลือมโอบาสเพลิงพระกายทั่วทิศาวัระพาครัดเคร่ง รัศมีเปล่งไปไกลยังเล่ามา
ระวังระไวเวดล้อม

ลานที่ 17

- 1/1 อ้อมรัศมีขึ้นเกี่ยวกอดยอคนบุรีเทียมรัศมีผายแผ่คือดั่งสายฟ้าแมบเสียงฮวาย คือดั่งหงส์คำเกี่ยว
คาดเกษา มณีสปพุพตาสร่า รัศมีเหลือมหลายแสงแดงหงส์สรหมาดชาดิวิไว้รัศมีไหลออก
แต่พระองค์ทรงอยู่ยิ่ง ๆ
- 1/2 เป็นประคุดดั่งน้ำครึ่งใสไต่คำ นิลุนิลุนา ทันทิดำก็ดำยัยบ ๆ เป็นประคุดดั่งปีกแมงกับเหลือม ยี่
เยื่อง ๆ ปิตุคปิตุตา ทันทิเหลือมก็เหลือมดีหลายหลากเป็นประคุดดั่งดอกบุญนาคน้อยสร้อยสุรพิ
- 1/3 จำปีกรรมิกาก้านเกลดลายเพียงเพดโนชา โลหิตโลหิตุดา ทันทิแดงก็แดงงามยี่เยื่อง ๆ แดง
เพียงสองสุขุมาลัยเทียมทองจานเสียงสูงเหมือนดังดอกไม้เหมือนงบนาน สุขุมาลัยเสียงสูง มี
วรรณะพ่องเพียงกา -
- 1/4 ยา โทหนุดา ทันทิขาวก็ขาวงามสุทธีอิง มีวรรณะเพียงสิ่งสังขาร ยมยมา หยาดยายยังอยู่สอน
ลอน ทันทิอ่อนก็อ่อนงามแกมลิ้วขึ้นแต่หว่างคิ้วเมื่อสอดเกษา อันนี้ท่อนแต่จักเป็น
อุปมาอุปไมยไปเทียมเหตุ ผิจักกล่าว
- 2/1 ใ้หมคอุปเทศน์แท็กัยย้อมเหลือหลาย รัศมีแผ่ผายล้อมคือดั่งแถวเพชรแก้วอ้อมคำแกมสัต
ตรัตนฮ้อยฮอบ คือดั่งพระจันทร์แจ่มจวดเมืองแมน มีทั้งแสงเดือนดาวเดียรดาษ พระสุริยาสัน
โอบาสสะพุงสูงพันดวง
- 2/2 สะเทืองทั้งฟ้า สูงทั้งอินทร์เห็นทั้งพรหม ยม ครุฑ มนุษย์ กุมภัณฑ์ คันธรรพะยักษ์ อาอัคขา
เทพยดา สุราสุรินทร์อินทร์พรหม ชวนกันมาทุกภาค ถือธุงกระดาษแลธุงชัยธุงทองไกวแกม
ช่อ มีทั้งประรูปประทีปได้ดัดต่อตามเทียน
- 2/3 ประดับเลียนทุกภาค เครื่องหลายหลากบุชา เสี้ยสังขานต์มวลิ มี ชะโพนพร้อมปี่อ้อ ทังปีหื้อ
อรชอน ขับขานซ้อยซ้อขอดจิ่ง ทั้งด้อยดั่งแลสวนไฉนเดียรดาษ เฟิงพร้อมพาทยพิณระบำ
สิงโชนฟ้อนลายละเมิง -
- 2/4 เมิงมายปิ้ง กระโดนศุริยาโยเล็งกรีนขับฟ้อนต้นบุชา สาธุการทุกแห่ง ตะบัดตะเบงท่าถึง
พรหม เสียงระงมฟ้าฮ้องส่องใสสีทวัระณิทุกแห่ง ดวงแก้วแกว่งอัศจรรย์ เขาสะเมรุ
ผันควี่คว่าน ๆ น้ำสมุทรกว้างม้าง

ลานที่ 18

- 1/1 แดกดีแลกล่วงละนองเป็นข้าวตอกดอกไม้ บูชาพระแก่นไ้ไข้ศาสนา เมื่อนั้นเทวดาอินทร์พรหมขอโอกาสรนาพระชินธาคูโคม เพื่อว่าให้ปะวุติธรรมเทศนาอันเป็นที่สุดที่สร้อย เมื่อนั้นพระบาทสร้อยสัพพัญญ เป็นครูสั่งสอนปันนะสัตว์ทั้งหลาย ได้ 7
- 1/2 วัน 7 คินนั้นแล้ว สพะเพ ปุริสา คนแลเทวดาทั้งมวลอันเป็นสัปปริสะทั้งหลาย สุตวา ฟังเอาแล้ว ธรรมเทศนาแห่งชินธาคูรูปเจ้าปางนั้นมิไ้กรมย์ชมชื่นยินดีไปนั้ในธรรมเทศนาบ่ขาดสาย
- 1/3 เกจิ มนุสสุตา อันว่าคนทั้งหลายบางพ่อง ปาปุณิสสุ [ปาปุณิสสุ] ก็ไ้ได้ถึงอนาคามีผลอันถ้วน 3 บ่ มาเกิดในเมืองคนเท่าเกิดในเมืองฟ้าแลนั้รพาน เกจิ เทวมนุสสุตา อันว่าคนแลเทวดาทั้งหลายบางพ่อง ปาปุณิสสุ ก็
- 1/4 ไ้ได้ถึงนั้รพาน อรหนุตา [อรหนุติ] ยังอรหันตาแล้วแล ดูราสารีบุตร เทวดา สุตตทิวสสุสปริโยสาน [สุตตทิวสปริโยสาน] ในเมื่อแล้วแห่ง 7 วัน 7 คิน นั้นแล้ว เตโฆธาคูพุทธรูปเจ้ามาลูกเป็นไฟส่องไสงามกับด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใหม่
- 2/1 พระองค์เนื้อตนพุทธรูปเจ้านั้รพานไปแล้ว ก็เข้าสู่แก้วอมตนครนั้รพานไป ธาตุนิพุพาน ชื่อว่าธาตุนั้รพาน อันดับมอดเสียยังธาตุนันท์ทั้งหลายทั้งมวล อวเสสา [อวเสส] ด้วยอันบ่เสยสะหลอถักอันในกาลยามนั้นแล
- 2/2 มหาอนุกาลา¹⁸⁵ อันว่าอาการอันมีดมัวเป็นอันมาก เหตุว่าปราศจากกรรมอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ 6 ประการ ชาโต [ชาตา] อันเกิดกลางวันกลางคินเป็นปกติโลกวันนั้น ปาปุณิสสุ ก็ไ้ได้ถึงปญจวสุส -
- 2/3 สหสสุตา นั้ชื่อว่าอันเสียงอันหมดไปยังศาสนา 5 พันวัสสาแห่งพระตถาคตปางนั้น สารีปุตตเทเวเต ดูราสารีบุตรแลเทวดา เย เกจิ ขนา อันว่าคนฝูงใดฝูงหนึ่ง อปมตา [อปปมตดา] อันบ่ไ้ไปสอดไป
- 2/4 เกิงที่สังสมธาคูพุทธรูปเจ้าปางนี้ นสาย [นิสสาย] เหตุอาศัย ปาปฏิกุจิ [ปาปฏิกุจิ] ซึ่งฤทธิมิกหัวใจอันมักบาป มีมะนะอันหยาบซ้ำทารุณ อสุณตดา¹⁸⁶ อันบ่ไ้ฟังเอา ธาตุธมฺม ยังธรรมเทศนาแห่งธาคูรูปเจ้าคังนั้น

¹⁸⁵น่าจะเป็น มหาอนุชการา

¹⁸⁶น่าจะเป็น อสุณิตวา

ลานที่ 19

- 1/1 กตฺวา มากระทำแล้วยังอันตายไป **สังสาระ ทุกฺเข** ยังอันกลัวเกล้า อยู่ในวิภูฏสงสารตามแห่ง
 ตนก็มีแล **เต สมเย**¹⁸⁷ ในกาลภายหลังนั้นไป **ตินิ อนฺตรกปฺปานิ**¹⁸⁸ อันว่าอันตรกัปทั้งหลาย
 3 อัน ในระแวกแห่งกัปอันนี้ กล่าวคือว่า สัตถันตรกัปอัน 1
- 1/2 คือว่า [โร]คันตรกัป อัน 1 ทฬกขันตรกัปอัน 1 **นิพฺพตฺติสนฺติ** [นิพฺพตฺติสฺสนฺติ] ก็จักเกิดมีแก่
 คนทั้งหลายอันหนาไปด้วย **สญฺญอนฺตรกปฺ** [สญฺญนฺตรกปฺโป] อันฆ่าฟันกันด้วยหอกดาบหน้า
 หน้องก็องปืนไฟจิบหายตายไปเป็นทุกข์มากนัก **โร -**
- 1/3 **คณฺตรกปฺโป** อันทรงบังเกิดพยาธิต่าง ๆ จิบหายตายไปเป็นอันมาก ในระแวกกัปอันนี้ **ทพฺ**
ภิกฺขณฺตรกปฺโป อันจิบหายตายอยากข้าวเป็นอันมากก็เกิดมีในระแวกแห่งกัปอันนี้ ในกาล
- 1/4 จักมาภายหลัง แต่อันหมดเขต 5 วัสสา เมื่อภายหลังนั้นแล **คฺราสารินฺตรแลเทวดา ปุคฺคโล** อัน
 ว่าบุคคลทั้งหลายฝูงนั้น **สุภฺจโม** อันได้ประสบพบกันด้วยสัปปริสະผู้ดี โหติ ก็เป็นอันดี **ปุคฺค**
โล อันว่าบุคคล
- 2/1 ทั้งหลายฝูงนั้น **อสุภฺจโม** อันได้ประสบพบกันด้วยอัสปปริสະผู้ดี โหติ ก็เป็นอันไม่ดีแล **โย**
ชนา [เย ชนา] อันว่าคนทั้งหลายฝูงใด **สุภฺจโม** อันมาได้ประสบพบกันด้วยสัปปริสະผู้ดี โหติ ก็เป็นอันดีแล **โย**
 เจ้าปางนั้น อันพระตถาคต
- 2/2 หากอธิษฐานตั้งไว้ตราบต่อเท่าหมดเขต 5 พันวัสสา จึงเสด็จสั่งสมมาเป็นพระเจ้าในที่ใกล้
 เค้าไม้พระศรีมหาโพธิ์ กระทำอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เสมอด้วยพระตถาคตกระทำมก-
- 2/3 ปาฏิหาริย์อันสูงเสียดไปยังรัศมี 6 ประการ บัณฑิตเมื่อวันเมื่อคืนทั่วโลกจักรวาลทั้งมวลแล้วแล
 เทศนา 7 วัน 7 คืน **สพฺเพ เทวา** อันว่าคนแลเทวดาปางนั้นได้มาประสบพบ **สุณฺหตา** อันได้
 สดับฮับ
- 2/4 ฟังเอาธรรมเทศนาแห่งชินราตูปุทฺธรูปเจ้าปางนั้น **สพฺพลา** [สพฺพลา] อันกับด้วยผล สมบัติ
 สุข 3 ประการ คือว่า เสวยสุขในเมืองคน ได้เป็นพญาจักรวรรดิราช เป็นอาชฎ์แก่ที่ปทั้ง 4 สุข
 ในเมืองฟ้าได้เป็นพญาอินตาเทว-

¹⁸⁷ น่าจะเป็น **ตสุมี สมเย**

¹⁸⁸ น่าจะเป็น **คโย อนฺตรกปฺปา**

ถ่านที่ 20

- 1/1 ราชเป็นอาชฎในชั้นฟ้าสรวงสวรรค์ สุขด้วยโลกุตตรสมบัติเสวยสุขมรรคธรรม ผลธรรมอัน
ประณีตเป็นสุขอันล้ำยิ่งกว่าสุขทั้งมวลแล้วแลนิรพานไปสู่ที่อันปฐิเฝ้าอยู่ตายจักเทือ โหติ ก็มี
ในกาลปานั้นแล
- 1/2 ชินุทธาตุสัณณนา [ชินธาคุสัณณนา] จายังสังฮอมธาคุ นิฏฐิต [นิฏฐิตา] ก็บรรบารัณัควรรแล้ว
ท่อนี้แล /// ผูก 4

ภาคผนวก ก.

ฉลองสังขมธาตุ

ฉานที่ 1

- 1/1 ๑ เอวมะสุตัม สมมยํ ภควา สวาคุณิยํ วิหริติ เชตวันนุเน อนาถปิณฑิกสุส อารามเม โภ สาธโว¹⁸⁹
 คุราสัปปุริสทั้งหลาย สตุถา อันว่าสัพพัญญูเจ้า วิหริติ ก็อยู่ เชตวันนุเน [เชตวัน] ในป่าเชตวัน
 อาราม ยามนั้นก็มี
- 1/2 แล ราชา อันว่าพญาสุทนต์จักรตนเสวยเมืองลังกา วันนั้น สุตฺวา [สุตฺวา] พญาที่ได้ยินยัง
 สัพพัญญูเจ้าเทศนาสังขมธาตุให้แก่เทวดาตนนั้นฟัง วันนั้นก็มีแล ราชา อันว่าพญาสุทนต์
 จักรตนนั้นก็บอก
- 1/3 ให้คนทั้งหลายถือเอาเครื่องทั้งหลายหมายมีต้นว่า ประรูปประทีป ดอกไม้คันธรสของหอม
 นิภุมิตฺวา ก็ออกไป นคฺครา [นคฺรา] จากเวียงแห่งตน ปวิสีตฺวา [ปวิสีตฺวา] ก็เข้าไป เชตวันนุ
 [เชตวัน] ในป่าเชตวัน สตุถา อันว่าสัพพัญญู
- 1/4 เจ้า วสิทํ อยู่ในสถานที่ใด ราชา อันว่าพญากับทั้งอำมาตย์คหบดีแลเศรษฐีกับทั้งพญาที่เอากัน
 ไปไหว้พระพุทธเจ้า สตุถา อันว่าสัพพัญญูเจ้าอยู่สถานที่ใด ราชา อันว่าพญา อุปฺปสงฺกมิตฺวา
 คັນว่า
- 2/1 พญาไปสวดไปถึงแล้ว นิสีทฺธิ [นิสีทฺธิ] ถิ่นนั่งอยู่ ปุเชตฺวา ก็บูชา ภควนฺตํ ยังสัพพัญญูเจ้า นิสิน
 โน โข คันว่าพญานั่งอยู่แล้ว พญาที่ไหว้ ภควนฺตํ ยังสัพพัญญูเจ้าว่า ภนฺเต ภควา ข้าไหว้
 พระพุทธเจ้าตน
- 2/2 ประเสริฐกว่าคนแลเทวดาทั้งหลาย โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใดมีใจใสศรัทธาได้เอากันมาฟัง
 ธรรมเทศนาชื่อว่าสังขมธาตุ ดังนั้นก็ดี ได้ยับยั้งสังขมธาตุเจ้าที่ดี ได้ให้วันบแด
 สักการะบูชา
- 2/3 ก็ดี ก็ยังจักมีผละอนิสงสาเท่าใดนั้นก็ข้าจา ภควา อันว่าสัพพัญญูเจ้า อาห ก็กล่าวว่่าดังนี้
 มหาราช คุรามหาราช โย ปุคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด อิตฺถิ วา ผู้หญิงก็ดี ปุริโส
- 2/4 วา ผู้ชายก็ดี ราชานโน วา ท้าวพญามหากษัตริย์ก็ดี พุรหมโน วา พราหมณ์ก็ดี พุรหมนี วา นาง
 พราหมณ์ก็ดี ขตฺติโย วา พญาที่ดี ขตฺติยา วา นางพญาที่ดี เวโส วา [เวสุโห วา] พ่อค้าที่ดี สุทฺโธ
 [น]วา พ่อเฒ่าที่ดี ภิกฺขุสมฺมเน วา [ภิกฺขุสามเณโร วา] ก็คือว่า

¹⁸⁹ น่าจะเป็น เอวมะสุตัม เอกํ สมมยํ ภควา สวาคุณิยํ วิหริติ เชตวันนุเน อนาถปิณฑิกสุส อารามเม โภ สาธโว

ลานที่ 2

- 1/1 ภิกษุแลสามเณรก็ดี **ทาร์โก** วา เด็กน้อยผู้เฒ่าผู้แก่พ่อเฒ่าแม่เฒ่าเอนกก็ดี มีจิตใจอันเลื่อมใสศรัทธาแลพร้อมกันนำเอามายังเครื่องสักการบูชา เมื่อจักฟังธรรม คือว่า สังฆสมณชาตุนั้น **มหาราช** **คูลมหาราช** อหิ อันว่าเรา
- 1/2 พระศากยโคตม **ปัญฺธิ** [ปัญฺตฺติ] หากตั้งไว้ยัง **คาลาหิ** **ปฏฺธิ** ก็ดี ตํ อันมีคาลา 250 แล **คูลมหาราช** เมื่อจักฟังนั้นให้แต่งเครื่องคือว่า ช่อแลธงให้ได้พัน 1 อย่าง ประทีปแลดอกหญ้า
- 1/3 คาให้ได้รับร้อย 1 ดอกบัวแลดอกหญ้าคาแลดอกไม้ทั้งหลายมีอันต่าง ๆ กันก็ได้พัน 1 แต่งแบ่งแลเงินให้ได้ 50 ดอก ดอกไม้ค่าก็ได้ 50 ดอก ผ้าก็ได้ให้ทุกชุมแล จึงเอา
- 1/4 กล้ายอ้อยปลูกชูเสายามนั้นเทอญ คาลา 8 หมื่น 4 พันจันท์ มี 2 อ้อยปลาย 50 ทัด เพ็งสักการบูชารัตนสูตร ให้ทุกอ้อยทั้งมวลแล **สตฺถา** อันว่าพระพุทฺธเจ้า **เทเสสิ** ก็เทศนาว่าดังนี้ **มหาราช** **คูลมหาราช** โย **ปุกฺกล**
- 2/1 อันว่าบุคคลผู้ใดได้สับกัณฑ์ค่านั้น **ตโต จิตฺวา** กันว่าคลาดจากชาติอันเป็นคน **นิพฺพุตฺติ** [นิพฺพุตฺติ] ก็ได้เอาตนเมื่อเกิด **เทวโลก** ในสวรรค์เทวโลกนั้นแล บ่ต่อแต่นั้น **จิตฺวา** กันว่าคลาดจากอันเป็นเทวดานั้น **เทวินฺโท** ก็จักได้เป็น
- 2/2 พญาอินทร์ ก็ได้เป็นแก่กว่าเทวดาทั้งหลาย **อิหิ ผล** อันนี้ก็หากด้วยผละอาณิสสะอันได้สับกัณฑ์ธรรมเทศนาสังฆสมณชาตุนั้นก็มีแล โย **ปุกฺกล** อันว่าบุคคลผู้ใด สับกัณฑ์ถ้วน 2 นั้น
- 2/3 **จิตฺวา** คลาดจากชาติอันเป็นคนก็ได้เอาตนไปเกิดเป็นเทวบุตร **กณวิมาน** [กณกวิมาน] อันมีในวิมานคำปราสาท **ปญฺจโยชนิก** ลงสูงได้ 105 โยชนั้นก็ด้วยอาณิสสะชาติ
- 2/4 เป็นคนก็ได้เอาตนไปเกิดในสวรรค์เทวโลกนั้นแล อาณิสสะอันได้สับกัณฑ์สังฆสมณชาตุนั้นถ้วน 2 ก็มีแล โย **ปุกฺกล** อันว่าบุคคลผู้ใดได้สับกัณฑ์ถ้วน 3 นั้น **ตโต จิตฺวา** กันว่าคลาดจากชาติอันเป็นเทว-

ลานที่ 3

- 1/1 บุตร **นิพฺพุตฺติ** [นิพฺพุตฺติ] ก็ได้เอาตนไปเกิดเป็นพญาแก้วเทวดาทั้งหลายในชั้นฟ้าดาวดึงส์สา ก็ได้เสวยสมบัติข้าวของเป็นอันมากนั้นแล อันนี้ก็ด้วยผละอาณิสสะอันตนหากได้สับกัณฑ์ธรรมเทศนาสังฆสมณชาตุนั้น 3
- 1/2 นั้นก็มีแล โย **ปุกฺกล** อันว่าบุคคลผู้ใดได้สับกัณฑ์ถ้วน 4 นั้น **ตโต จิตฺวา** กันว่าคลาดจากชาติอันเป็นคน ก็ได้เอาตนไปเกิดเป็นพญาแก้วเทวดาทั้งหลาย จาคุมหา-

- 1/3 ราชิกานั้นก็ได้เสวยสมบัติข้าวของ เป็นอันมากนักแล **อิทุธ ผล** [อิทุ ผล] อันนี้ด้วยผลบุญอัน ได้สัสมันท์สังฆสมธุดันถ้วน 4 นั้นแล คั่นว่าตายจากชาติอันเป็นพญาแก้ว-
- 1/4 วาตทั้งหลายนั้นแล้ว **นิภคฺติ** [นิพฺพคฺติ] ก็ได้เอาตนไปเกิดเป็นพญาจักรวรรดิราช เป็นอาชญา ในที่ปทั้ง 4 ก็มีแล อันว่าสวนอุทธยานกล้วย สวนอุทธยานอ้อยทั้งหลายก็ได้ 8 หมื่นทั้งมวล 4 พันสวน อันนี้ด้วยอาณิสสงสาอันได้เอา
- 2/1 อ้อยไปปลูกนำเสาพามนั้นแล **โย ปุคฺคโล** อันว่าบุคคลผู้ใดจักพัน 8 หมื่น 4 พันชั้น คธา 8 หมื่น 4 พันชั้น ก็ให้แต่งเครื่องบูชาให้ได้ 8 หมื่นช้อน คือว่าธูกระคายแลธูชไซ ก็ให้ได้ 8
- 2/2 หมื่น ดอกบัวแลดอกนิลบลก็ให้ได้ 8 หมื่นทั้งมวลนั้นแล คือว่า รตนสูตรที่ดี อการวัดตสูตร ก็ดี เทวทูตสูตรที่ดี อันมี จันทสุก¹⁹⁰ อันว่าสูตรเป็นเค้าเป็นประธานแลล้าสูตรทั้งหลาย
- 2/3 4 อันนี้ ให้แต่งเครื่องอ้อยทั้งมวล คั่นว่าจักตั้งสังฆสมธุดให้แต่งเครื่องพันก็จึงแม่นบาทคธา อันพระตถาคตหากเทศนากล่าวไว้นั้นแล **โย ปุคฺคโล** อันว่าบุคคลผู้ใดได้เขียนไว้
- 2/4 ก็ดี ด้วยตนก็ดี จ้างให้ท่านผู้อื่นเขียนให้ก็ดี ก็หากมีผละอาณิสสงสาบอาจจกรรมนาได้แล บุคคลผู้ใดได้ฟังก็จักมีผละนับบได้แล **อวาโ** [อวาโ] อันว่าภิกษุตนเป็นเจ้าอวาสที่อัน จักตั้งบุญนั้นก็ดี คั่นว่าแต่งบ

ลานที่ 4

- 1/1 แม่นบาทคธาอุพระตถาคตหากกล่าวไว้นั้น คั่นว่าตายจากชาตินั้นก็ได้ไปตกรก ก็ได้กับ 1 แล คั่นว่าแต่งแม่นบาทคธา คั่นว่าตายก็ได้ไปเกิดเป็นพญาอินทร์ แก่กว่าพญาอินทร์ทั้งมวล แล แม่นว่าตายจากอัน
- 1/2 เป็นพญาอินทร์ ก็ได้ลงมาเกิดในเมืองคนเฮน **จกฺวตฺติราชา** ก็จักได้เป็นพญาจักรวรรดิราช เป็นอาชญาว่าท้าวพญามหากษัตริย์ทั้งหลายใน 4 ชุมพูทีปนี้แล **อิทุ ผล** อันนี้ก็
- 1/3 ด้วยผละอาณิสสงสาอันได้แต่งแม่นบาทคธา อันพระตถาคตหากกล่าวมานั้นแล **ปุคฺคโล** ทายโก [โย ทายโก] อันว่าทายกแลอุบาสกอุบาสิกาผู้ใดได้ฟังธรรมเทศนาชื่อว่าสังฆสม
- 1/4 ธาตุเจ้านี้ แม่นว่ากระทำบาปมาแต่น้อยเท่าเถ่าก็ดี **วินาสติ** ก็หากวินาสหายเสียแล **อิทุธ ผล** [อิทุ ผล] อันนี้ด้วยผละอาณิสสงสาอันได้ฟังธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญูเจ้าดวงวิเศษ คือ ว่าสังฆสมธุดันถ้วน โส

¹⁹⁰ น่าจะเป็น จันทสุกฤษฺฐ

- 2/1 **ปุลคโล** อันว่าบุคคลผู้นั้นได้ฟังธรรมวิเศษนั้นก็บ่ห่อนได้ไปตกรณนั้นสักเทื่อแล ผู้ใดได้เอาดอกไม้มาบูชาธรรมเทศนาสังฆสมธาคุนั้นก็หากได้ผลบุญคู่บาริณั้นแล บุคคลผู้ใดมีใจใสศรัทธาว่า
- 2/2 กุจักเอาเทียนไปได้บูชาธรรมเทศนาดวงวิเศษ ก็ว่าสังฆสมธาคุนั้น ก็ได้คู่บาริณีสืบกันนั้นแล อันนี้พระพุทธเจ้าก็เทศนาให้คนทั้งหลายแจ้ง
- 2/3 ด้วยผลอันได้ฟังธรรมเทศนาแลได้ให้วันพอมรพยาแยงบูชานั้นก็มีแล ยังมีพญาตนหนึ่งได้ให้หมากจุก 10 กอง แลได้ฟังมหาเวสสันดร 10 เทือกดี แม้จะให้
- 2/4 ทานเงินค่าแลเสื้อผ้าช้างม้าจัวควายข้อยคนทั้งหลายทั้งมวลก็ดี แม้จะกองจันสอดฟ้าจากุมมหาราชาก็ดี ก็สู้ว่ามีผลละอานิสงสาบ่อาจจันบจกกรรมนาได้แลถ้าแท้กับเท่าบุคคลผู้ได้ฟังสัง-

ลานที่ 5

- 1/1 สมธาคุนั้นแล **มหาราช** **สุวรรณมหาราช** **โย ปุลคโล** อันว่าบุคคลผู้ใดได้เขียนไว้เทศนาที่ดี แม้จะของตัวบ่มีได้ไปยืมของท่านผู้อื่นมาเทศนาสั่งสอนยังบันนสัตว์ทั้งหลายให้รู้จักบาปยังบุญก็ดี ก็ได้คู่บาริณ้างไป
- 1/2 ยี่มนั้นแล แม้จะผู้เขียนก็ได้คู่บาริณีสืบกันนั้นแล **โย ปุลคโล** อันว่าบุคคลผู้ใดแลมีใจใสศรัทธาได้เขียนไว้ยังธรรมเทศนาดวงนี้ ก็หากมีวรรณะเนื้อตงักม แม้จะได้
- 1/3 เป็นท้าวเป็นพญามหากษัตริย์มียศศักดิ์บริวารก็เป็นอันมากแล มีข้าวงอกก็มากแล บุคคลผู้ใดสร้างบ่ได้สร้าง บ่ได้เขียนยังสังฆสมธาคุนั้น พระพุทธเจ้าพลอยว่าบุคคลผู้นั้นเกิดมา
- 1/4 แต่อวีจันรณนั้นแท้ดีหลีแล บุคคลผู้ใดได้สร้างได้เขียนที่ดี ได้จ้างท่านผู้อื่นเขียนให้ก็ดี แม้จะทุกบ่ไ้จันใจก็ดี พระพุทธเจ้ายังว่าบุคคลผู้นั้นแม้พญาอินทรม้าใช้ชาตินั้นแท้ดีหลีแล ราชานันว่าพญาสุทนต์-
- 2/1 จักรตนัน **สุตฺวา** คันว่าได้ฟังแล้ว ยังธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าแล้วก็มีใจหมั่นยินดีมากนักละ พระพุทธเจ้าก็เทศนาให้แก่พญาสุทนต์จักรฟังแล้ว ก็จึงเสด็จหนีไปสู่กุสินาราแล้ว **ปรีณิภูโต** [ปรีณิพุโต]
- 2/2 ก็นิพพานไปวันนั้นก็มีแล **เทศานาปริโยสาน** [เทศนาปริโยสาน] ในเมื่อแล้วรัสธรรมเทศนาแห่งสัพพัญญเจ้า **สาธิกา** [สาธติกา] เทียนยอมให้เป็นประโยชน์โผดบันนสัตว์ทั้งหลาย **พหุ หนา**
- 2/3 อันว่าคนทั้งหลายอันมาก **ปาปฺณิสฺสุ** [ปาปฺณิสฺสุ] ก็ได้ถึงโศดาปัตติผล ที่นึ่งยังธรรมวิเศษ มีประเทศว่าโศดาปัตติผลญาณ ตามบุญสมภารอันตนหากได้หอมหับนับมาแต่

- 2/4 บุรณนาชชาติก่อนภายหลังพูนก็มีแล **ทาดุโย** [ธาตุโย] อันกล่าวจายังอุบาธกอุบาธิกาแลภิกษุแลสามเณรแลคนทั้งหลายอันได้ฮับกัณฑ์สังฆสมธาค **นิตฺติตํ** [นิจฺติตํ] ก็บรรพกรรมแล้วท่อนี้แล

ฉานที่ 6

- 1/1 บัดนี้ จักกล่าวไว้ให้แก่มุคคผู้มีปัญญาอันฉลาด อาจจักตั้งกันฟังยังสังฆสมธาคนี้ กาธสังฆสมธาค มี 250 กัณฑ์ค่านั้น ให้ตีเทียน 50 ประรูป 50 กัณฑ์ถ้วน 2 นั้นก็ตั้งเดิวกัณฑ์นั้น เทอญ กัณฑ์ถ้วน 3 มีถาคา 70 กัณฑ์ถ้วน
- 1/2 4 มีถาคา 90 แลให้ลำดับนำชู้กัณฑ์นั้นเทอญ ช่อธุงกระดาศแลธุงไซ ให้ได้พัน 1 ประรูป ประทีปให้ได้ 100 ให้ตบกอง
- 1/3 พระทราย 7 กอง กองให้สูง 3 สอก 2 กอง น้อยนั้นเป็นบริวารหุคลงต่ำ ลำดับกัณฑ์นั้นเทอญ ให้มีธุงดำแดงเหลือง มีผ้า 3 ผืน ดอกไม้เงิน 50 ดอกไม้คำ 50 ดอก **อนฺตโส**
- 1/4 **ปิ** [อนฺตมโสปี] มิให้ได้แต่ดอกไม้รูปเทียน หอธรรมาสน์ให้ปักดอกไม้แต่ดินสอดยอผาสาท ให้ได้ดอกบัว ดอกหญ้าคาฮ้อย 1 คันว่าบ่ได้ให้ได้ 7 ดอก จึงเป็นแล ยังมีพญาตน 1 ได้ให้มหากฐิน 10 กอง ได้ฟัง
- 2/1 ธรรมมหาเวสสันดรกัถิ ก็บ่ท่อนผู้ได้เขียนได้ฟังยังสังฆสมธาคนั้นแล บุคคผู้ใดมีใจโสศรัทธา ถือว่าคนคหัทธและนักปราชญ์กัถิ ให้พร้อมกันตั้งโสศประสาทฟังเอาเทอญ อย่ากินเหล้าเข้าอาณานิ
- 2/2 เขต ให้ปลูกผามเพียงเดียรคาศ ให้หอธรรมาสน์ตั้งทั้งกลางนั้นเทอญ ให้ราชนาวาดังนี้ **ชยฺยณฺตุ มงฺคลฺ อาทิกุลฺยานํ มชฺเชกุลฺยานํ ปริโยสณฺนา**
- 2/3 **กฺลฺยา สลฺลธํ สพฺพพลฺลชนํ เกวลปริปฺพลฺลณฺณํ ปริสุทฺธํ พุรฺหมจฺริยา ปกฺกาเสถโน โสกาสา ราทุชนํ กโรมะ**¹⁹¹ ราชนาถึง 3
- 2/4 ที่แล้วจึงหว่านข้าวดอกดอกไม้หน้าบาทถาคา 3 ที่แล้วจึงตั้งนโม จึงเทศนาเทอญ กัณฑ์ซ้ำให้ตนเทศนานั้นอยู่ธรรมาสน์นั้นก่อน อย่าให้ลง ให้หว่านข้าวดอกไม้มติกลองตีระฆัง 7 เทื่อ แล้วจึงให้ลงมา

¹⁹¹ น่าจะเป็น ชยณฺตุ มงฺคลํ อาทิกุลฺยานํ มชฺเชกุลฺยานํ ปริโยสณฺนํ กฺลฺยา สลฺลธํ สพฺพพลฺลชนํ เกวลปริปฺพลฺลณฺณํ ปริสุทฺธํ พุรฺหมจฺริยา ปกฺกาเสถโนกาธํ อาราชนํ กโรมะ

ฉานที่ 7

- 1/1 จากธรรมาสันนั้น อันนี้พระพุทธรเจ้าเทศนาไว้ให้แก่คนทั้งหลาย คือว่าทำวण्याเสนาอามาตย์ แลนักปราชญ์ฟังยังสังฆมณฑลแล้วให้ถือศีลให้ตั้งอยู่ตามคำพระพุทธรเจ้าหากเทศนาไว้ในสังฆมณฑล พระพุทธรเจ้า
- 1/2 นิรพานแล้ว จึงเทศนาไว้ให้แก่พญาสุทนต์จักรฟังในเมืองลังกานั้นแล
- 1/3 หัวเดจึงมีใจโสรัทธาจึงเขียนสังฆมณฑลไว้ให้แก่คนทั้งแต่งนำ บุคคลผู้ใดจักฟังให้แต่งนำบาท คาลาอันนี้เทอญ คาลาแต่เค้าเจ้าควัดป่าชื่อว่าพุทธรวงสาเอาออก
- 1/4 มาแต่งเครื่องบ่ม้วนไฟไหม้เสียแล ค้นว่าเคยได้ฟังให้แต่งนำผู้เคยนั้นเทอญ ค้นว่าบ่เคยให้แต่งนำบาทคาลาเขียนไว้นี้เทอญ ค้นว่าครั้นแต่งอย่าได้ฟังเทอญ ค้นว่ามีดอกไม้เงินให้มีชู กัณฑ์นั้นเทอญ ค้นว่าบ่มีอย่าให้
- 2/1 มีจักกัณฑ์นั้นเทอญ ค้นว่าได้ฟังแล้วให้หยาดน้ำนำปรารธนาเอาชู้กัณฑ์เทอญ หากจักได้ดัง คำมักแล ค้นว่าขอคบทบาตีให้แต่งข้าวตอกดอกไม้้นำชู้บทบาตีนั้นเทอญ ค้นว่าขอคบท คาลาให้หว่านข้าวตอกดอกไม้
- 2/2 หลาย ค้นว่าบ่ทบาตีให้หว่านน้อยชู้กัณฑ์นั้นเทอญ ///ขอให้ได้บุญอุบาสเจียนนั้นเทอญ

ภาคผนวก ง.

ศัพท์านุกรม

ในการอธิบายศัพท์วรรณกรรมเรื่องสังขมธาตุ จะใช้อักษรย่อ ดังนี้

น.	=	คำนาม
ส.	=	คำสรรพนาม
ก.	=	คำกริยา
บุ.	=	คำบุพบท
ว.	=	คำวิเศษณ์
สัน.	=	คำสันธาน
อุ.	=	คำอุทาน
สำ.	=	คำนำวน
(โบ)	=	คำโบราณ

ก

กฐมพิศ	2/22/1/1	น.	คนมั่งมี
กค	1/5/1/4	ก.	ตรา, บังคับใช้
กะฎี	3/16/2/2	น.	กระท่อมที่อยู่ของนักบวช
กระกูด	2/9/2/1	น.	ตระกูด
กระต๊อบ	3/16/2/2	น.	ตึกดินชั้นเดียว
กวาดแผ้ว	3/9/2/2	ก.	กวาด, ทำให้เตียน
กวานบ้าน	2/14/1/2	น.	ตำแหน่งผู้ปกครองหมู่บ้าน, ผู้ใหญ่บ้าน
กล้วยเกล้า	1/4/2/1	ก.	คลุกกลี, คบหา
กองซ้อย	2/9/2/1	น.	กองข้าโอสถ, กลุ่มบุคคลที่เป็นเลกวัด
กับดอม	2/13/2/1	บุ.	กับด้วย
กุหลกธรรม	3/17/2/2	น.	มุสาวาท, การกล่าวเท็จ
กินดอง	1/16/2/1	ก.	การกินเลี้ยงในงานแต่งงาน
กำ	4/14/2/1	ว.	สีคล้ำ, ดำปนแดง
กำ	1/1/2/4	น.	เบื่อง, ข้าง, ฝ่าย, ทิศ
แกม	4/17/2/2	ว.	ปน, คละ, ระคน
แคว่น	2/17/2/4	ก.	รัก, ชอบ, คั่นเคย

โกธรรคมคำเคียด	2/12/1/1	ก.	โกธ
ไกว	4/17/2/2	ก.	แกว่ง
เกษิม	2/6/2/1	ก.	เกษม, ตำราญ
เกี่ยวกอด	4/17/1/1	ก.	พัน, เกี่ยว

ข

ขวนขวย	2/7/1/2	ก.	เสาะหา, แสวงหา
ข่วง	3/9/2/2	น.	เขต, บริเวณ
ขอก	2/8/1/1	น.	ริม, ข้าง, ขอบ
ของฝาก	2/13/2/3	น.	เครื่องราชบรรณาการ
ขอด	2/4/1/4	ก.	ขมวดเก็บเล่ม
ข้อย	2/12/1/4	น.	ข้า, ป่าว
ข้อยช่วงใช้	2/13/1/3	น.	ข้า, คนรับใช้
ข้อยท้าวพญา	2/5/2/4	น.	ข้าราชการบริพาร, คนรับใช้สำหรับพระราช
จับ	2/6/1/4	ก.	ทำตาม
จับ	1/18/2/4	ก.	ร้องเพลง, ร้องลำนํ้า
ชะหมอด	3/2/2/3	ว.	ทุกข์, ยากจน
ข้าลักคนโจร	2/4/1/4	น.	โจร, ขโมย, คนร้าย
ข้าศึก	2/11/2/3	น.	ข้าศึก
ข้าควานา	2/13/2/3	น.	ข้าสำหรับจ่ายแทนค่าเช่านา หรือที่กัลปนาของวัด
ข้าวแลง	1/16/1/1	น.	ข้ามือเย็น
ข้าวลาภกัฏฐ	2/4/1/1	น.	ข้าวลาภกัฏฐ ซึ่งนิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10
ข้าวมั่น	4/11/2/3	น.	ขมื่น
จิ้นใจ	2/5/2/4	ก.	ทุกข์ใจ, ยากใจ
จิณาสวา	1/5/2/2	น.	พระอรหันต์, พระผู้หมดกิเลส
จี้คร้าน	3/9/2/3	ก.	จี้เกียด
จิ้นใจ	1/5/2/4	ก.	ท้องจำได้อย่างแม่นยำ, จำได้แม่นยำ
เจ็ด	4/3/2/1	ก.	ยำเกรง
ไจ	1/11/1/4	ก.	เปิด
ไจว	3/1/1/2	ก.	ครบ, ถ้วน

จำเชือก	2/9/1/1	ก.	โกลาหล, วุ่นวาย
จั่ว	3/10/1/2	น.	สะพาน
เจิงเคียด	3/13/2/4	ก.	จิ้งเคียด, โกรธเคือง

ค

คด	2/9/1/1	ว.	งอ, โกง, ไม่ตรง
คนคหัฐ	1/2/2/4	น.	คฤหัฐ, คนที่ไม่ได้บวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณร
คนจั่ว	2/20/2/1	น.	คนไม่ฉลาด, ไม่มีไหวพริบ
คนโถง	1/19/2/2	น.	คนนักเลงที่ประพฤติตัวในทางเสื่อม
คนโถงเหล้า	1/16/1/4	น.	นักเลงสุรา
คนทุกขัไ้	1/13/2/4	น.	คนยากจน
คนบาปไ้	1/9/2/4	น.	คนชั่วที่ไม่มีปัญญา
คนไ้	1/2/2/1	น.	คนพูดไม่เป็นสำเนียงภาษา
คนปากกีก	3/6/1/3	น.	คนไ้
คนเปลี่ย	2/6/1/1	น.	คนแขนขาพิการเคลื่อนไหวไปมาไม่ได้
คนมีผญา	1/13/2/4	น.	คนมีปัญญา
คมรพ	1/1/1/2	ก.	เคารพ
คมรพขำแยง	3/3/2/2	ก.	เคารพขำเกรง
คว่า	1/17/2/4	ก.	แสวงหา
คลอง	1/4/2/1	น.	ธรรมเนียม, ประเพณี
คลองพุทธบาท	1/20/2/1	น.	ธรรมเนียมประเพณีของพระพุทธเจ้า
คลองเมือง	2/15/1/2	น.	ธรรมเนียมประเพณีบ้านเมือง
คลองวิมุตติ	1/4/1/1	น.	วิธีปฏิบัติเพื่อให้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร
คลองวิปัสสนา	1/7/1/1	น.	กิจการพระศาสนาในด้านการบำเพ็ญพระกรรมฐาน
คลองวัตร	1/7/2/4	น.	ประเพณีปฏิบัติ
คลองสมณั	1/10/2/4	น.	ธรรมเนียมปฏิบัติของพระสงฆ์
คลาด	1/7/2/2	ก.	พลาดหวัง, ผิดความประสงค์
ครัดเคร่ง	4/16/2/4	ว.	แข็ง, ดิ่ง
ค้อม	3/18/2/2	ก.	น้อมลง, ก้มลง
คัน	1/1/1/2	น.	ส่วนที่เป็นค้ำ สำหรับถือสิ่งของบางอย่าง

คันดาลปัตร	1/1/1/2	น.	ค้ำพัดใบลาน
คันที	2/2/1/4	น.	เต้าน้ำ, คนโท
กะล่ำ	3/16/1/2	น.	ของต้องห้าม, สิ่งต้องห้าม
คาด	1/6/1/2	ก.	พัน, ประดับ
คิลานะปัจจย	1/9/1/4	น.	ยารักษาโรค
คุบเข้า	1/11/2/4	ก.	คุกเข้า
คุมบาตร	1/11/2/1	ก.	การเดินทาง
เค็งครั้น	4/17/2/4	ว.	เสียงกึกก้อง, เสียงสนั่น
เคน	1/11/2/4	ก.	ประเคน, ยกถวาย
เค้า	1/19/1/1	น.	คัน, แร็ก
แคง	1/12/2/1	น.	ขาด้านหน้าเข้าลงไปถึงข้อเท้า
แควน	1/3/1/1	ว.	ยิ่ง, นัก
แควนน้อย	1/3/1/1	ว.	น้อยนัก
แควนหลาย	1/3/1/1	ว.	มากนัก
โคบ	4/1/1/4	ก.	ปล้น, ลักพา
ค้ำ	2/3/2/2	น.	ทองคำ
ค้ำเกียด	2/12/1/1	น.	ความโกรธ
ค้ำลักอาย	3/18/2/1	น.	ความละอาย
ค้ำหลั่น	3/4/2/3	น.	การกระทำเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน
ค้ำพัน	3/5/2/3	ว.	ค้ำมาก, เวลาเย็นมากแล้ว
เกียด	2/3/1/1	ก.	โกรธ
เกียน	1/6/1/2	ก.	พัน, คาด
เครื่องปลูกของฝั่ง	1/9/1/4	น.	พืชพันธุ์ธัญญาหารที่ปลูกไว้
เกาะค้อย	3/6/1/2	ว.	ลักษณะการเกาะไม้กระดาน

ฃ

ฃาร์	1/4/2/4	น.	ฃารวาส, ผู้ครองเรือน
ฃาร์ยาวเฮือน	1/4/2/4	น.	บ้านเรือน

ง

งาย	3/15/2/4	น.	เวลาสาย
ง่า	3/14/1/1	น.	กึ่ง, แขนง
ง่าว	2/72/3	ว.	ไม่ฉลาด, ไม่มีไหวพริบ
ง้าว	3/1/1/1	น.	คาบ
เงียง	1/11/1/1	น.	กระโถน, ภาชนะสำหรับรองรับน้ำมากและน้ำลาย

จ

จตุททสีอุโบสถ	4/11/1/1	น.	การสวดปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ในวันแรม 14 ค่ำ
จ่มหนังสือ	2/18/1/1	ก.	ท้องหนังสือ
จอด	4/18/2/1	ว.	จรด, ถึง
จิบหายวาย	3/8/1/2	ก.	เสียหาย, สิ้นไป
จิ่ง	1/15/1/4	สัน.	จิ้ง, จิง
จัม	1/1/2/2	ว.	ใกล้
จีเข็บ	1/8/1/1	น.	ตะขาบ
จีบ	1/12/1/2	ก.	ทำให้เป็นกลีบ
จุนียบท	1/5/1/4	น.	บทเล็กน้อยที่ยกขึ้นแสดงก่อนเนื้อความ
จุ่ม	4/1/1/2	น.	วงศ์, ตระกูล
จู้จู้	1/9/2/1	ว.	บ่อย ๆ, เนือง ๆ
เจ้ากู	1/14/2/1	น.	พระสงฆ์
เจียรกาล	3/18/1/4	น.	เวลาที่ยาวนาน
เจือจาน	1/17/1/1	ก.	เพื่อแผ่, อุดหนุน

ช

ช่วงไฉ้	2/13/1/3	ก.	รับใช้
ชะแซ้	1/17/2/1	น.	จระเข้
ชะเทื่อง	4/16/2/2	ก.	รุ่งเรือง, งดงาม
ชะโพน	4/17/2/3	น.	ตะโพน, โพน, กลองสองหน้า รูปหัวสอบท้ายสอบ มี เท้ารอง ดีด้วยฝ่ามือ
ช่างขอดแหวน	2/4/1/4	น.	ช่างทำแหวน

ชาวเจ้า	3/16/2/2	น.	พระสงฆ์
เชื้อชาติราชวงศ์	2/11/2/1	น.	ญาติสาโลหิต, วงศ์ตระกูล

ซ

ซัด	1/19/1/1	ก.	พุ่งไป
ซู่	4/13/2/3	ว.	ถ้วน, กรบ, ทุก
ซีน	1/8/1/4	น.	เนื้อ
ซีนเน่า	1/88/1/4	น.	เนื้อเน่า
ซื่อ	3/14/2/1	ว.	ตรง, ไม่คด
เซิง	4/1/1/4	ก.	ทับ, มีเพศสัมพันธ์กัน
เซ็ง	1/3/2/1	สัน.	ซึ้ง

ฐ

ฐาปนา	4/15/2/2	น.	การก่อสร้าง, การแต่งตั้ง, การซ่อมแซม
-------	----------	----	--------------------------------------

ด

ดอม	1/4/1/1	น.	ค้าย
ดอย	1/1/1/3	น.	ภูเขา

ต

ต่อ	1/7/1/1	น.	แมลงชนิดหนึ่งตัวโตกว่าผึ้ง ทำรังเช่นเดียวกับผึ้ง
ดัวะ	1/13/2/4	ก.	โกหก, พูดเท็จ
ตะเดิน	1/11/2/1	ก.	เดิน, ไป
ตะแอ่วหลิ่น	1/19/1/2	ก.	เดินเที่ยวเล่น
ด้อยตั้ง	1/19/2/2	น.	เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง
ตั้งแฮก	1/6/1/4	ก.	ตั้งต้น
ตาซัง	2/19/2/3	น.	ตราซัง, เครื่องวัด
ตาชิง	2/19/2/3	น.	เครื่องหมายเป็นจุด ๆ อยู่คันชั่งขนาดใหญ่ สำหรับบอกจำนวนน้ำหนัก

ตาชั่งตาชั่ง	2/19/2/3	น.	ตราชั่ง, เครื่องวัด
ตาง	2/14/1/3	ก.	ต่าง, แทน
ตราด	3/9/2/2	น.	ไม้กวาดลานวัดทำด้วยไม้ไผ่เหลาเป็นริ้วมัดรวมกันมี ด้ามยาว
ตริ	1/2/1/3	ก.	คิด, ตรีกตรอง
ตริคะนิง	1/2/1/3	ก.	คิดถึง
ตริปอง	1/9/2/3	ก.	คิดอยากได้
ตริพิจารณา	2/15/1/1	ก.	คิดพิจารณา
ติตถิ	4/9/2/1	น.	นักบวชนอกพุทธศาสนา, เดียรถีย์
ตินคอย	4/16/1/1	น.	เชิงเขา
ตินผ้า	1/12/2/1	น.	ชายผ้า
ติ่ม	3/8/1/3	ก.	เพิ่ม
แตกม้าง	2/14/2/4	ก.	แตก, กระจายกระจาย
แตน	1/7/1/1	น.	แมลงจำพวกหนึ่งมีปีกบินได้ ค่อยจับ
ไต่	4/1/1/2	น.	ขึ้น, ถาด
ไต่รปฏุก	1/5/2/4	น.	พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มี 3 คัมภีร์ คือ พระ วินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก
ไต่รจิรว	1/6/1/1	น.	ผ้าสามผืนของพระสงฆ์ คือ ผ้าสบง, ผ้าจิรว และผ้า สังฆาฏิ

ถ

ถง	4/14/2/2	น.	ถุง
ถงพาย	4/13/1/2	น.	ถุงสำหรับสะพาย, ถูงย่าม
ถ่อง	1/12/1/3	ว.	ฝ่าย, ส่วน, ส่วนหนึ่งในสอง
ถุ้ม	2/17/2/2	ก.	ทิ้ง,
ถุ้มซัด	4/12/2/2	ก.	ทิ้งขว้าง
ถึก	3/15/2/1	ก.	ถุก, ต้อง, สัมผัส
ถ้ำ	2/5/2/4	ว.	แก่, อายุมาก
ไถ่	4/14/2/2	น.	ถูงยาวสำหรับใส่เงินหรือใส่สิ่งของ ใช้คาดเอวได้
โถง	1/19/2/2	น.	นักเลงผู้ประพฤติในทางเสื่อม

ท

ทวยคำ	2/22/11	น.	พวกพ่อค้า, กลุ่มพ่อค้า
ทวยยก	4/8/2/3	น.	ทวยก
ทอก	3/13/1/2	ก.	กระแทก
ท่อ	1/14/1/1	ว.	เท่า
ต่อมา	1/4/2/1	ว.	เท่ามา
ท่อหลอนกล่าว	1/14/1/1	ว.	เท่าแอบกล่าว, เท่าว่าแอบพูด
ตื่น	4/15/1/1	ก.	กระซก, กระซาคดัง
ทืบ	2/17/2/2	ก.	กระทืบ
ทุ่ม	3/13/1/2	ก.	โหม, รุก, บุก
ไท	3/1/1/1	น.	พวก, หมู่, ชาว
ไทคลัง	3/1/1/1	น.	ชาวคลัง, กลุ่มบุคคลที่ดูแลช้างหรือนาง
ไทคลังจ้าวดาบ	3/1/1/1	น.	กลุ่มบุคคลที่ดูแลคลังดาบคลังหอก
ไท่	4/14/2/2	น.	ถูงยาวสำหรับใส่เงินหรือสิ่งของ ใช้คาดเอวได้
ทัวрман	4/8/2/1	ก.	ข่ม, ปราบ, ฝึก, ทำให้ลำบาก
ทัวรวัญ	3/13/1/4	ก.	หมุนเวียนโดยใช้เวลานาน
เทียนยอม	1/2/1/2	ว.	เป็นคำบอกกาลปัจจุบันใกล้เคียงอดีต, กี่ย่อม
เทียวพลัน	2/2/2/4	ก.	ไว, พลัน, ทันที
เทื่อ	3/11/2/1	ว.	หน, ครั้ง, คราว
ทำนวาย	4/16/1/4	ก.	ทาย

ธ

ธีรา	3/6/2/1	น.	นักปราชญ์
ธุง	4/17/2/2	น.	ธง

น

นอ	3/19/2/4	น.	อวัยวะที่งอกขึ้นเหนือจมูกเรด แข็งเหมือนเขาสัตว์
นิสัย	1/8/2/3	น.	ที่พึง, ที่อาศัย, ปัจจัย 4 ของนักบวช คือ จีวร อาหาร ที่อยู่ อาศัย และยารักษาโรค

นิกายทั้ง 5	3/12/2/2	น.	พระสูตรตันตปิฎก 5 คัมภีร์ คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตรนิกาย และขุททกนิกาย
นิรมนตร์	1/3/1/1	ก.	นิมนต์
นิรพาน	1/4/1/2	ก.	นิพพาน, ดับ
นางเอือนหลวง	2/6/1/3	น.	พระอัศรมเหสี
น้ำครั่ง	4/17/1/2	น.	น้ำที่ได้จากแมลงชนิดหนึ่งที่ทำรังโอบกึ่งไม้ น้ำหรือยาง ของรังเป็นสีแดง ใช้ย้อมไหม
น้ำส่วยมือ	1/11/1/1	น.	น้ำล้างมือ

บ

บด	3/4/1/1	ว.	มีด, คล้อน, ไม่มีแดด
บ่นับบ่ยา	3/1/2/1	ก.	ไม่มีความเคารพยำเกรง
บวก	3/19/2/4	น.	แองน้ำขนาดเล็ก, ปลัก
บันนสัตว์	4/18/1/1	น.	สัตว์ที่มีลมปราณ
บวระพา	4/16/2/4	น.	บุรพา, ทิศตะวันออก
บ่า	1/6/1/2	น.	อวัยวะตั้งแต่คอถึงโคนแขน
บ้าหมู	3/6/1/4	น.	โรคลมชนิดหนึ่ง เมื่อกำเริบมักมีอาการชัก น้ำลายฟูม ปาก มือกำเกร็ง
บ้าป่วงวิน	3/6/1/4	น.	เสียดสี
บางฟ่อง	1/9/2/1	น.	บางพวก
บาทบรจิก	2/13/1/3	น.	บาทบรจาริกา, หญิงที่ปฏิบัติพระเจ้าแผ่นดิน
เบี้ย	3/5/1/1	น.	หอยจำพวกหนึ่ง มีหลังนูน ท้องเป็นร่อง เปลือกแข็ง โบราณใช้สำหรับซื้อขายสิ่งของ มีอัตราเท่ากับ 100 เบี้ย เป็น 1 อัฐ

ป

ปฐมหัวทิ	4/4/2/3	ว.	ทิแรก, เบื้องต้น
ปันนะสัตว์	4/18/1/1	น.	ปานสัตว์, สัตว์ที่มีลมปราณ
ปบ	2/13/11/3	ว.	เร่งด่วน, ทันทีทันใด
ประจัญแพ้	2/2/1/2	ก.	ต่อสู้ชนะ

ประจิดรจินา	1/1/1/2	ว.	สวยาม, วิจิตรบรรจง
ประสุมชุลม	4/16/2/1	ก.	ประสุม, ชุมนุม
ประโลม	4/9/2/4	ก.	ทำให้พึงพอใจ
ประเวศ	3/1/1/2	น.	การเข้ามา, การเข้าสู่
ปล่องเขี่ยม	1/11/1/3	น.	หน้าต่าง
ปึกตุ	3/6/1/2	น.	ประตุ
ปัญจวัคคีย์	1/5/1/4	น.	พระอรหันต์ 5 รูปคือ อัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ เป็นพระอรหันต์สาวกรุ่นแรกของพระพุทธเจ้า
ปณณรสีอุโบสถ	4/11/1/3	น.	อุโบสถสังฆกรรมในวันขึ้น 15 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ
ปากกีก	3/6/1/3	น.	ใบ้
ปาง	3/1/2/4	น.	ครั้งคราว, เมื่อ
ป่าว	4/16/1/3	ก.	บอกหรือเตือนให้ทราบทั่วกัน
ปีหื้อ	1/19/1/1	น.	ปีชนิดหนึ่ง
ปีอ้อ	4/17/2/3	น.	ปีชนิด
ปูแปลง	1/1/1/2	ก.	ปูลาดไว้
เป่ง	4/16/1/3	ก.	ไซ, ระบาย
เป็นเค้า	2/1/1/1	ก.	เป็นต้น
เป็นเล็กลงเป็นโจร	2/9/1/1	ก.	เกิดความวุ่นวาย
แปดนิ้วมือขวาง	1/12/2/1	น.	การวัดโดยวางนิ้วมือเรียงกัน 8 นิ้ว
แป้	3/16/2/4	ก.	แปร, เปลี่ยนแปลง
เปืออะ	2/1/1/2	น.	ดินหรือจี๊ควายที่เปียกและแฉะ

ผ

ผากฏ	2/5/1/4	น.	ปรากฏ, เห็นแจ้งชัด, มีชื่อเสียง
ผ้าปอ	1/20/1/4	น.	ผ้าที่ทำจากปอ
ผ้าป่าน	120/1/4	น.	ผ้าที่ทำจากป่าน
ผายไล่	1/15/2/3	ก.	หว้านไล่, ปรายไล่
ผิ	1/7/1/4	สัน.	ถ้ำ, หาก
ผิว	1/18/2/4	ก.	เป่าลมด้วยปากให้มีเสียงดัง

ผีบริศาจ	2/1/2/4	ก.	ผีปีศาจ
ผีเสื้อ	1/16/1/2	น.	ผีเรือน, ผีรักษาบ้านเรือน
ผู้หญิงโง่	1/19/2/3	น.	หญิงนักร้อง, หญิงประพจน์ในทางเสื่อมเสีย
โผด	3/13/1/3	ก.	โปรด

พ

พยาธิ	1/15/2/3	น.	ความเจ็บไข้
พันประมาณ	2/14/1/1	ก.	เกินประมาณ, พันขอบเขต
พอดู	3/4/1/3	ว.	เพียงตัวเอง, เฉพาะตัวเอง
พะลิกสาเพิงกลัว	2/17/1/4	ว.	น่ากลัว
พริ้ว	3/10/1/3	น.	มีด
พืช	1/17/2/4	น.	ต้นไม้ต่าง ๆ ที่เจริญงอกงามอยู่ตามพื้นดิน
พิน	1/19/1/1	น.	เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง มีสายสำหรับดีด
พุทธภาค	2/14/2/4	น.	ส่วนสำหรับพระพุทธเจ้า
แพ้ว	2/11/2/1	ก.	ชนะ
พ้ำเพ็ง	1/3/2/2	ก.	ทำให้เต็ม, ทำให้สมบูรณ์
เพิง	1/8/1/4	สัน.	พึง
เพิงใจ	2/21/1/1	ก.	พอใจ
เพ็ง	3/7/1/1	ว.	เพ้อ, พึ่ง
เพียะ	1/19/1/1	น.	เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง
เพียะกัน	1/12/2/1	ว.	เสมอกัน

ฟ

ฟาด	2/14/2/2	ก.	หวด, ตีอย่างแรง
-----	----------	----	-----------------

ภ

ภายลุน	1/11/1/3	น.	ทีหลัง
ภายสร้อย	4/3/1/33	น.	ภายท้าย, เรียว
ภิกษุณี	1/5/2/2	น.	พระผู้หญิงทางพระพุทธศาสนา
เกทั	3/10/2/3	ก.	แตก, หัก

ม

มรุปายาส	1/5/2/2	น.	ข้าวที่กวนเจื่อน้ำผึ้ง ใช้เป็นของหวานในงานเทศกาล
มโหศพคบงัน	1/19/1/2	น.	มหรสพ
มัม	1/12/2/1	ก.	พั้น
มอด	4/18/2/1	ก.	ดับ
มาถึง	1/19/1/4	ก.	มาถึง
มาฮอด	2/12/2/2	ก.	มาถึง
ม้าง	3/13/2/2	ก.	ล้าง, ทำลาย
มีน	3/13/1/4	ว.	นาน
มือเช้า	3/15/1/4	น.	เวลาเช้า, ตอนเช้า
มือแดง	3/15/2/1	น.	เวลาเย็น, ตอนเย็น
มุ่นกระจวน	2/1/1/1	ว.	แหลกละเอียด
เมถุนธรรม	1/19/2/3	น.	เทศัมพันธ
เม็งจ	3/10/1/3	น.	เตียงนอน
เม้น	1/8/1/2	น.	สัตว์ชนิดหนึ่ง ตัวเล็กมาก จำพวกหมัด, เล็น
แม่หม้าย	3/16/1/1	น.	หญิงที่สามีตาย
แม่ฮ้าง	3/16/1/1	น.	หญิงที่หย่าจากสามี
แมงคืบ	4/17/1/2	น.	แมลงทับ
แมงวัน	1/8/1/1	น.	แมลงวัน
แมงงอด	1/8/1/1	น.	แมลงป่อง
เมื่อ	1/10/1/2	ก.	ไป, กลับ
เมื่อย	4/11/1/4	ก.	เหนื่อย

ย

ยมกปาฏิหาริย์	4/16/22	น.	ปาฏิหาริย์ที่พระพุทธเจ้าแสดงเป็นคู่ ๆ
ยอ	2/4/2/4	ก.	พูดให้ถูกใจ, ยก, เชิดชู
ยอเคน	2/4/2/4	ก.	ยกถวาย
ย้อมฟาด	1/20/1/4	ก.	ผ้าที่ย้อมด้วยเปลือกไม้
ยัรยาตร	1/1/1/2	ก.	ย่าง, เดินไป
ยาด	3/15/1/1	ก.	แย่ง, ชิง

ข้า	3/1/2/1	ก.	กลัว, เคารพ
ข้า	4/4/2/1	ก.	เหยียบ, เอาเท้าเหยียบขยี้ๆ ลงไป
ข้าแขง	1/2/1/1	ก.	ข้าเกรง, เคารพนับถือ
เขือก	2/11/2/1	ว.	เคลื่อนไหวล่องลอยไปมา
เขื่อง	1/2/1/4	น.	เยื้อง, อย่าง

ร

รบเลี้ยว	3/20/1/2	ก.	ต่อสู้กัน
ระดู	1/19/1/2	น.	ฤดู
รจนา	1/21/1/1	ก.	แต่ง, ประพันธ์, เขียน

ล

ลวด	3/11/1/3	ว.	เลข
ลาวด	3/12/1/1	ก.	ปู, ลาด
ล้วงสูง	1/11/2/4	ว.	ด้านสูง
ล้วงสุดล้วงสร้อย	4/11/2/2	ว.	โดยที่สุด, สุดท้าย
ลักเลื่อม	2/16/2/4	ก.	ซ่อนเอา
ลักอาย	4/9/2/3	ก.	รู้จักอาย, รู้สึกอาย
ลาดคบคไป	3/6/2/4	ก.	หายไป, ลดหายไป
ล่าย	1/12/2/1	ก.	หลอกลวง
ลั่นลั่น	2/14/1/1	ว.	เกินไป, เกินกำหนด
ลือชา	1/1/2/3	ก.	ลือโด่งดัง
ลุน	2/9/2/4	ว.	ภายหลัง
ลูกส้มลูกหวาน	4/11/2/2	น.	ผลไม้
เล็ง	4/16/1/3	ก.	หมายเฉพาะ
แลง	3/15/2/4	น.	เวลาเย็น
แล่น	3/4/2/2	ก.	วิ่ง
ล้าหลิง	1/16/1/3	ก.	ดู, แล
เล็ก	3/14/1/3	ก.	ขก
เล็กขึ้น	1/11/2/4	ก.	ขกขึ้น

เล็ก	3/14/1/3	ว.	เล็ก
เลียน	4/17/2/3	ก.	จัดให้เป็นแถว
เลื่อม	2/17/2/4	ก.	บัง

ว

วันหน้าเช้า	3/5/1/4	น.	วันพรุ่งนี้ตอนเช้า
วิปัสสนา	1/7/1/1	น.	ความเห็นแจ้ง คือเห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวะธรรม, ปัญญาที่เห็นไตรลักษณ์อันให้ถอนความหลงผิดรู้ผิดในสังขารเสียได้
วิสาขคูนเคย	1/16/1/4	น.	ความคูนเคย
แว้เซา	1/11/1/1	ก.	แหว่พัก, เยี่ยม
เวียก	2/2/2/2	น.	การงาน, หน้าที่

ศ

ศรืทาสราชกุมาร	2/16/1/1	น.	ราชบุรุษ
เส็ก	2/11/1/1	น.	ศึก

ส

สกา	1/19/1/1	น.	เครื่องเล่นการพนันอย่างหนึ่ง
สงกา	1/5/1/3	น.	ความสงสัย
สมณั	1/19/2/3	น.	สมณะ, ภิกษุ
สมทะทาน	4/11/1/2	ก.	สมათาน
สวาทิยา	1/13/1/1	ก.	ท้องบ่น, อานดั่ง ๆ เพื่อให้จำได้, สวดท่องเพื่อให้จำได้
ส่วย	1/11/2/3	น.	ของที่เก็บจากพื้นเมืองเพื่อส่งไปเมืองหลวง เพื่อใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการ
ส่วย	1/11/2/3	ก.	ล้าง, ชำระ
สวนไล	1/19/1/1	น.	เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง
ส่วยไฮ	2/8/1/1	น.	เครื่องบรรณาการ
สร้อย	1/8/1/1	ว.	สุด
สร้างแปลง	2/2/2/3	ว.	สร้าง, ปลุก

สะพาน	3/13/1/2	น.	สระน้ำ
สะพาน	3/14/2/4	ว.	อวดเก่ง, จองทอง
ตั้ง	3/5/2/3	ว.	อะไร
สังขานต์ปีใหม่	1/19/1/2	น.	สงกรานต์, นักขัตฤกษ์ขึ้นปีใหม่
สังวาด	1/12/2/4	น.	แบบอย่าง, ทำนอง
สังวาดสวธยาย	1/12/2/4	น.	ทำนองสวด, ทำนองการสาธยาย
สังวาส	1/15/1/2	ก.	การอยู่ด้วยกัน
สังขอม	4/18/2/4	ก.	เก็บรวบรวมไว้, ออมไว้
สัปปริสะ	1/1/1/1	น.	คนสัมมาทูล
สะเล็กสะหน้อย	3/13/2/3	ว.	เล็กน้อย
สะพาน	3/14/2/4	ว.	อวดเก่ง, จองทอง
สะหลอ	1/4/1/4	ว.	เหลือ
สาราณียธรรม	1/3/2/2	น.	ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน
ส้าง	3/10/1/2	น.	บ่อ
สายฟ้าแมบ	4/17/1/1	น.	แสงที่เป็นสายแวววาบเมื่อฟ้าแลบฟ้าผ่า
สิกขาบท	1/7/2/4	น.	บทบัญญัติข้อหนึ่ง ๆ ที่พระสงฆ์หรือสามเณรพึงศึกษาปฏิบัติ, ศีลแต่ละข้อเรียกว่า สิกขาบท
สิกเสณฺธย้อยขอ	3/7/2/3	ก.	ยกย่องสรรเสริญ
สิง	4/17/2/3	น.	กระสัง, ตัวโขน, ผู้พ้อนรำ
สิ่ง	3/1/1/4	ว.	เหมือน, คล้าย, อย่าง
สินทานหาน้าง	2/14/1/1	น.	สินบน
สินไหม	2/14/1/2	น.	เงินค่าปรับสำหรับผู้แพคดี
สืบมือ	3/14/1/3	ว.	วันต่อวัน
สูตรเขียน	1/14/2/4	ก.	เรียน
ตำแดง	1/10/1/3	ก.	ทำให้ปรากฏ, แสดง
เสียชีวิต	4/17/2/3	ก.	ตาย, เสียชีวิต
เสียชีวิต	4/15/1/2	ก.	ตาย
เสียง	1/12/1/3	ว.	หมด, สิ้น, ทั้งหมด, ทั้งสิ้น
เสียชีวิต	3/9/2/4	ก.	สิ้นชีวิต

ห

หน้าห้อง	4/19/1/2	น.	ธนูหรือหน้าไม้ที่มีลูกศรอาบยาพิษที่ทำจากยางไม้
หนทาง	4/15/1/2	น.	ถนน
หน่วย	4/13/1/1	น.	ลูก (ลักษณะนาม)
หมั่น	3/14/1/3	ว.	มัน, ขาดยาก
หมากขามป้อม	1/17/1/3	น.	มะขามป้อม
หมากลูกลูกไม้	1/10/1/1	น.	ผลไม้
หมากสกา	1/19/1/1	น.	เครื่องเล่นการพนันชนิดหนึ่ง
หมั่น	3/14/1/3	ว.	มัน, ขาดยาก,
หมัด	1/8/1/2	น.	แมลงชนิดหนึ่ง ตัวเล็กกระโดดไกล ชอบอยู่ตามขนสัตว์
หิ้ว	3/14/1/1	น.	พื้นไม้ไผ่แห้ง
หลอน	1/14/1/2	สัน.	ชะรอย
หลั่น	1/16/1/4	ก.	ทำเพื่อสนุกหรือหย่อนอารมณ์, เล่น
หยั่งเยื่อ	2/17/2/2	น.	เศษสิ่งของที่ทิ้งแล้ว
หว่าง	4/6/1/3	น.	ส่วนกลาง, ช่อง
หวานกล้า	4/13/2/4	ก.	โปรยเมล็ดพันธุ์ข้าว
หวานยา	3/10/1/3	น.	ยา
หอดให้	3/2/2/3	ก.	เป็นทุกข์, เสียใจ, ทรมาน
หับ	1/11/1/3	ก.	ปิด
หาญ	4/12/1/1	ว.	กล้า, เก่ง, บังอาจ
เหล้ายา	3/1/1/2	น.	สุรา, ของมึนเมา
เหมียงหมาก	1/17/1/3	น.	หมากพลู
เหลือก	1/8/1/1	น.	แมลงชนิดหนึ่ง ชอบกินเลือดสัตว์
เหลื่อม	4/16/2/4	ว.	เป็นเงามัน
แหวน	3/5/1/1		ลักษณะนามของเงินเบี้ย

อ

อนตาย	3/1/2/2	น.	อันตราย, เหตุร้ายให้ถึงความแตกดับ
อรชอน	4/17/2/3	ว.	จีนบาน, ปลาบปลื้ม, ไพเราะ
อรวาย	1/20/1/1	ว.	ฟุ้ง, ขจร, อ่อนระทวย

อนันตริยกรรม	4/4/2/4	น.	กรรมที่เป็นบาปหนักที่สุด ปิดทางสวรรค์ ปิดทางนิพพาน มี 5 คือ 1. ปิตุฆาต ฆ่าบิดา 2. มารุฆาต ฆ่า มารดา 3. อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์ 4. โลหิตุปบาท ทำร้าย พระพุทธเจ้าจนทำให้พระโลหิตห้อ เป็นต้นไป 5. สังฆ เกท ทำสงฆ์ให้แตกกัน
อชุกคยา	3/17/1/1	ก.	หยุด, ทำให้หายเร็ว
อัปสรัทธา	3/12/1/4	ก.	ไม่มีศรัทธา
อามิส	1/8/2/4	น.	สิ่งของ, วัตถุ
อ่านหนังสือ	1/19/2/2	น.	การลำทำนองหนึ่งซึ่งมีการขึ้นเสียงสูง เอื้อนเสียงยาวลง ต่ำกว่าปกติ, ลำดองของ, ลำยาว
อ้าย	1/9/2/1	น.	พี่ชาย, คำเรียกชายผู้ที่มีอายุมากกว่า
อิศกูรณา	3/3/1/1	ก.	เมตตาสงสาร
อิดอยาก	4/12/1/4	ว.	อดอยาก
โอด	3/4/2/3	ก.	สนทนา, เจรจา
โอย	4/1/2/4	อุ.	เสียงเปล่งแสดงความรู้สึกเจ็บปวด
เอื้อน	2/18/1/3	ก.	เรียก
เอื้อย	1/9/2/1	น.	พี่สาว, คำเรียกหญิงผู้ที่มีอายุมากกว่า

ฮ

ฮอง	3/14/1/2	ก.	รอง
ฮอด	1/1/2/4	ก.	ถึง, รอด
ฮอม	2/2/1/3	ก.	รวม
ฮั่งมี	2/5/2/4	ว.	มั่งมี, ร่ำรวย
ฮาก	2/17/1/2	ก.	อาเจียน
ฮาด	3/17/2/4	ก.	ลาด
ฮาน	3/14/1/1	ก.	ตัด, รอน
ฮาวเขา	4/16/1/1	น.	เทือกเขา
ฮิบ	2/13/2/3	ก.	ริบ, รวบรวมเอาเสียหมดโดยพลการหรือโดยกฎหมาย
ฮิบไฮ	2/13/2/3	ก.	ขีดส่วยทองคำ
ฮู้ว่า	2//6/1/2	สัน.	หรือว่า

เฮ็ด	2/21/2/4	ก.	ทำ
ไฮ	2/1/2/3	น.	ทองคำ
โหม	3/20/1/4	ก.	รวม
ฮ่ำไฮ	3/4/1/4	ก.	ร่ำไร, พิไร, รำพัน
เฮียฮวย	2/1/1/1	ว.	เรียรด, เรียราย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ พระมหาบุญชู ภูศรี
เกิด 13 กันยายน 2522
อุปสมบท 13 พฤษภาคม 2543
ภูมิลำเนา 109 หมู่ 5 ตำบลหนองหิน อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่พำนัก คณะ 13 วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

การศึกษา

- 2535 ประถมศึกษา 6 โรงเรียนบ้านหนองหินใหญ่ อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2538 นักรธรรมชั้นเอก วัดเมืองสรวงเก่า ตำบลหนองผือ อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2538 มัธยมศึกษา 3 โรงเรียนสุเทพนครวิษ วัดเมืองสรวงเก่า อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2539 เปรียญธรรม 3 ประโยค สำนักเรียนวัดเมืองสรวงเก่า อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2541 มัธยมศึกษา 6 โรงเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
- 2546 พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา [เกียรตินิยมอันดับ 2]
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- 2549 ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร

การทำงาน

- 2544 ครูสอนปรีชาธรรม แผนกธรรม สำนักเรียนวัดกลางเมืองเก่า จังหวัดขอนแก่น
- 2545 ครูสอนปรีชาธรรม แผนกสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดเมืองสรวงเก่า จังหวัดร้อยเอ็ด
- 2549 ครูสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร กรุงเทพฯ